

ISSN 0354-6543

**ЗБОРНИК ■
РАДОВА 2022
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
У ПРИШТИНИ**

ISSN 0354-6543

ЗБОРНИК РАДОВА
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
У ПРИШТИНИ

Косовска Митровица, 2022. г.

Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
Зборник радова

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**ЗБОРНИК РАДОВА
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
У ПРИШТИНИ**

Косовска Митровица, 2022.

ЗБОРНИК РАДОВА ПРАВНОГ
ФАКУЛТЕТА У ПРИШТИНИ

Издавач

Правни факултет Универзитета у Приштини
Лоле Рибара 29, 38220 Косовска Митровица
+381.28.425.336, www.pra.pr.ac.rs

За издавача

Проф. др Слободанка Перић, деканица

Главни и одговорни уредник

Проф. др Драган Благић, ванредни професор

Заменик главног и одговорног уредника

Доц. др Невена Миленковић

Секретар Уређивачког одбора

Асс. Милица Миџовић

Издавачки савет

Prof. dr Gabor Hamza,
Eötvös Loránd University, Full Member of the Hungarian Academy of
Sciences, Budapest, Hungary;
Проф. др Барбара Новак,
редовни професор Универзитет у Љубљани, Правни факултет, Љубљана,
Словенија;
Dr Valerio Massimo Minale,
Assistant Professor, Università degli Studi di Napoli Federico II,
Napoli, Italy;
Проф. др Горан Марковић,
редовни професор,
Универзитет у Источном Сарајеву, Правни факултет, Пале, Република
Српска, Босна и Херцеговина

**Уредништво
Међународни научни одбор**

Prof. dr Victoria Serzhanova,
Habilitated Doctor of Juridical Sciences, Institute of Legal Sciences, Collegium
of Social Sciences, Rzeszow University, Poland;

Проф. др Тина Пржеска,
редовни професор Правни факултет "Јустинијан Први", Универзитет "Св.
Кирил и Методије", Скопље, Северна Македонија

Dr Miklos Tihanyi,
Senior Lecturer, University of Public Service, Faculty of Law Enforcement,
Budapest, Hungary;

Prof. dr Maria Genrikhovna Reshnyak,
University of the MFA of Russia, Faculty of International Law Moscow State
University for International Relations (MGIMO);

Prof. dr Ante Novokmet,
Associate Professor, University „J. J. Strossmayer“ Osijek, Faculty of Law

Чланови Уредништва из Републике Србије

Проф. др Борис Беговић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду;
Проф. др Слободан Орловић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду;
Проф. др Дарко Симовић,
редовни професор Криминалистичко-полицијског Универзитета,
Проф. др Предраг Димитријевић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу;
Проф. др Љубомир Митровић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици;
Проф. др Олга Јовић-Прлаиновић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици;
Проф. др Слободанка Перић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици;
Проф. др Љубинка Ковачевић,
редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду;
Проф. др Андреја Катанчевић,
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду;
Проф. др Дарко Димовски,
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Нишу;

Др Милица Колаковић-Бојовић,
виши научни сарадник, Институт за криминолошка и социолошка
истраживања у Београду;
Проф. др Дејан Мирковић,
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици;
Проф. др Јелена Беловић,
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици;
Проф. др Огњен Вујовић,
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици;
Проф. др Здравко Грујић,
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици;
Проф. др Бојан Бојанић,
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици;
Проф. др Саша Атанасов,
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици;
Доц. др Душко Челић,
доцент Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици;
Доц. др Срђан Радуловић,
доцент Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици;

Дизајн корица
Димитрије Милић

Штампа
Кварк, Краљево

Тираж
50

ISSN
0354-6543

САДРЖАЈ

1. Академик др Миодраг СИМОВИЋ, др Владимир СИМОВИЋ
ОДУЗИМАЊЕ ИМОВИНСКЕ КОРИСТИ СТЕЧЕНЕ
ИЗВРШЕЊЕМ КРИВИЧНОГ ДЕЛА У БиХ: МЕЂУНАРОДНИ
СТАНДАРДИ И ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА
ПРАВА И УСТАВНОГ СУДА БиХ 11
2. Др Данијела СПАСИЋ
МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ О НАСИЉУ У ПОРОДИЦИ
И ЊИХОВА ПРИМЕНА У РЕПУБЛИЦИ
СРБИЈИ – ИСТАНБУЛСКА КОНВЕНЦИЈА 31
3. Др Урош СТАНКОВИЋ
КРИВИЧНОПРАВНА ТЕРМИНОЛОГИЈА У ДРЖАВИ
ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА 45
4. Др Драган БАТАВЕЉИЋ, др Ратомир АНТОНОВИЋ, Драган
ИЛИОСКИ ПОЛИТИЧКА КОРУПЦИЈА КАО БИТАН
ФАКТОР КРШЕЊА ЉУДСКИХ ПРАВА 65
5. Др Здравко ГРУЈИЋ
НОРМАТИВНО РЕГУЛИСАЊЕ ПРАВА ЖРТАВА
КРИВИЧНИХ ДЕЛА 83
6. Др Бојан БОЈАНИЋ
ФЕДЕРАЛИЗАМ – ПОЈАМ И ПОРЕКЛО 101
7. Др Душко ЧЕЛИЋ
ПОСТКОНФЛИКТНА РЕСТИТУЦИЈА СТВАРНИХ
ПРАВА НА СТАМБЕНИМ НЕПОКРЕТНОСТИМА
У РЕГИОНУ – СЛУЧАЈ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 115

8. Милица МИЦОВИЋ ПОВРЕДА ПРАВА НА СУЂЕЊЕ У РАЗУМНОМ РОКУ	135
9. Страхиња ОБРЕНОВИЋ ЗАШТИТА ЕНЕРГЕТСКИ УГРОЖЕНИХ ПОТРОШАЧА КРОЗ УВОЂЕЊЕ КАТЕГОРИЈЕ ЕНЕРГЕТСКОГ СИРОМАШТВА	149
10. Бранко ШАПОЊИЋ СРПСКО-БУГАРСКИ ОДНОСИ НЕПОСРЕДНО ПРЕД ИЗБИЈАЊЕ ДРУГОГ БАЛКАНСКОГ РАТА	171
11. Вукашин СТАНОЈЛОВИЋ НАСТАНАК АСТИО FUNERARIA	181
12. Анђела НИЋИФОРОВИЋ ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ ИЗМЕЂУ БИРАЧА И ЊИХОВИХ ПРЕДСТАВНИКА	195
13. Даница КАБАШИЋ ЛИЧНИ КАРАКТЕР УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ОСИГУРАЊУ	209
14. Александра ТОРОМАН СТАТУС И ПРАВА ДЕЦЕ У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА	221
15. Упутство ауторима	241
16. Списак рецензената	245

оригинални научни рад
достављен: 12. 3. 2022.
прихваћен за објављивање: 15. 09. 2022.
УДК 343.272(497.6)

Академик проф. др Миодраг Н. СИМОВИЋ*
Проф. др Владимир М. СИМОВИЋ**

ОДУЗИМАЊЕ ИМОВИНСКЕ КОРИСТЕ СТЕЧЕНЕ ИЗВРШЕЊЕМ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ: МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ И ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА И УСТАВНОГ СУДА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Апстракт

Проблем организованог криминала достигао је и у Босни и Херцеговини забрињавајуће размјере. Огромна зарада коју остварују криминалне организације из својих незаконитих активности даје им моћи које доводе у опасност владавину права. С друге стране, мјере које су усвојене ради борбе против незаконито стечене економске моћи, нарочито мјера одузимања, могу бити од кључног значаја за успјешно вођење борбе против поменутих организација. Стога се не могу потцијенити одређене околности које су навеле законодавце у у Босни и Херцеговини да омогуће органима за провођење закона да предузме поменуте мјере. Међутим, у сваком предмету морају се поштовати права која су загарантована законом и међународним обавезама.

У раду се разматра правни и институционални основ института одузимања незаконито стечене имовинске користи у Босни и Херцеговини. Након уводне ријечи разматрају се актуелни међународни и домаћи правни извори који уређују споменути материју. У трећем дијелу фокус је стављен на праксу Европског суда за људска права и Уставног суда Босне и Херцеговине. Истиче се да није задатак ових судова да преузму улогу домаћих судова. Прије свега је на домаћим органима власти, дакле на судовима, да ријеше проблеме тумачења домаћих закона и да процијене чињенице.

* Потпредсједник Уставног суда Босне и Херцеговине, редовни професор Правног факултета Универзитета у Бихаћу и редовни члан Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, miodrag.simovic@ustavnisud.ba.

** Тужилац Тужилаштва Босне и Херцеговине и редовни професор Факултета за безбједност и заштиту Независног универзитета у Бањој Луци и Правног факултета Универзитета „Витез” у Витезу, vlado_s@blic.net.

При томе, државе имају широку слободу процјене при одабиру начина на који ће се борити с криминалом. Наглашено је и становиште ових судова да налог за запљену имовине подносилаца захтјева на темељу велике вјероватноће да је стечена незаконито - није супротан члану 1 Протокола број 1 уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, тим више ако власници нису доказали супротно.

Кључне ријечи: одузимање имовинске користи, кривично дјело, правично суђење, право н имовину, Уставни суд Босне и Херцеговине, Европски суд за људска права

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Имовинска корист је основни мотив великог броја кривичних дјела, првенствено имовинских деликата, привредног и организованог криминалитета, као и коруптивних кривичних дјела. Ефикасна репресија која се жели постићи не може се задовољити само изрицањем казни за учињено кривично дјело, већ је потребно од учиниоца одузети имовинску корист стечену криминалном дјелатношћу. Тиме се остварује једно од основних начела кривичног права да нико не може задржати имовинску корист прибављену кривичним дјелом.

Институт проширеног одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом у босанскохерцеговачко законодавство је први пут уведен реформом кривичног законодавства 2003. године, те је детаљније уређен измјенама и допунама кривичног законодавства Босне и Херцеговине 2010. године. Овај институт је у Републици Српској (РС), Федерацији БиХ (ФБиХ) и Брчко дистрикту БиХ (БДБиХ) уређен законима о одузимању имовине стечене извршењем кривичног дјела. Иако ово представља одступање од основног принципа кривичног закона према којем је терет доказивања на тужиоцу, овај принцип из члана 31 став (8) Конвенције Уједињених нација против корупције уведен је у правни систем БиХ према којем ће учинилац кривичног дјела бити дужан да покаже законито поријекло наводних средстава стечених од криминала или друге имовине која подлеже одузимању. Према овом правилу, суд овом одлуком може одузети и ону имовинску корист за коју тужилац пружи довољно доказа да се оправдано вјерује да је прибављена извршењем одређених кривичних дјела.

Досадашња искуства показују да учинковито одузимање имовинске користи од починилаца кривичних дјела који криминалом остварују имовинску корист, погађа их пуно снажније од било које казне. Зато се корист која се кривичним дјелима остварује, одузима и од трећих особа, не само од учиниоца кривичног дјела. У том контексту, да би се спријечило задржавање

имовинске користи прибављене кривичним дјелом, постоји могућност привременог осигурања одузимања имовинске користи.

2. ОДУЗИМАЊЕ ИМОВИНСКЕ КОРИСТИ СТЕЧЕНЕ ИЗВРШЕЊЕМ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА У РС

Законом о одузимању имовине стечене извршењем кривичног дјела РС¹ створен је правни оквир за ефикасно спровођење финансијских истрага, те су постигнути одређени резултати у одузимању имовине. Праћење, заплена и одузимање имовине су додатни циљеви кривичне истраге, поред откривања кривичног дјела и откривања и идентификовања извршилаца, као и доказивања криминалне активности. Међутим, овај закон је у пракси показао одређене недостатке који су довели до доношења новог Закона о одузимању имовине која је проистекла извршењем кривичног дјела² (ЗОИ).

Одредбе ЗОИ су усклађене и с одредбама Директиве 2014/42/ЕУ Европског парламента и Савјета од 3. априла 2014. године о замрзавању и одузимању предмета и имовинске користи остварене кривичним дјелима у Европској унији. Такође, усвајање новог закона је у складу с Реформском агендом БиХ за период од 2014. до 2018. године, која се заснива на чвршћим правним и институционалним оквирима који регулишу одузимање имовине.

Посебни поступци ЗОИ се састоји из неколико цјелина. Прва цјелина се односи на основне одредбе (основни принципи закона, странке и појмови), друга на органе који учествују у спровођењу закона (јавно тужилаштво, суд, Министарство унутрашњих послова РС, Агенција за управљање одузетом имовином), трећа обухвата поступак за одузимање имовине (финансијска истрага, привремено одузимање имовине, привремене мјере обезбјеђења, посебан поступак за одузимање имовине и трајно одузимање имовине), четврта на управљање одузетом имовином (поступак, управљање привремено и трајно одузетом имовином) и пета на међународну сарадњу (основи, поступак по молби за међународну сарадњу). На крају закона се налазе прелазне и завршне

---

¹ Ступио је на снагу 1. јула 2010. године, с примјеном од 30. августа 2010. године, објављен у „Службеном гласнику Републике Српске” број 12/10.

² „Службени гласник Републике Српске” број 65/18, ступио на снагу 1. августа 2018. године. Потреба за доношењем новог закона појавила се ради усклађивања одредаба овог закона с одредбама новог Кривичног законика РС који је у примјени од јула 2017. године, а којим су значајно измијењена бића и називи појединих кривичних дјела, те другачије груписана кривична дјела, уведене су нове групе кривичних дјела и измијењен редослијед чланова закона у односу на ранија законска рјешења.

одредбе (доношење подзаконских аката, престанак важења ранијег и ступање на снагу новог закона).

3. ОДУЗИМАЊЕ ИМОВИНЕ СТЕЧЕНЕ КРИВИЧНИМ ДЈЕЛОМ У ФБИХ

Услови и поступак одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом, као и управљање привремено и трајно одузетом имовином и оснивање надлежног органа за управљање одузетом имовином у ФБИХ уређују се Законом о одузимању незаконито стечене имовине кривичним дјелом. Објављен је у „Службеним новинама ФБИХ” број 71/14 од 3. септембра 2014. године.³

У смислу одредбе из става 1 члана 1 овог закона, поступак се односи на: (а) утврђивање имовинске користи прибављене кривичним дјелом, (б) осигурање одузимања имовинске користи прибављене кривичним дјелом; (ц) извршење одлука о одузимању имовинске користи прибављене кривичним дјелом. Одредбе других закона којима се уређује утврђивање, осигурање одузимања, извршење одлука о одузимању имовинске користи прибављене кривичним дјелом и управљање одузетом имовином - примјењују се само ако овим законом није друкчије прописано.

4. ОДУЗИМАЊЕ ИМОВИНЕ СТЕЧЕНЕ КРИВИЧНИМ ДЈЕЛОМ У БДБИХ

Законом о одузимању незаконито стечене имовине Брчко дистрикта⁴ прописују се услови и поступак за утврђивање и одузимање имовине прибављене кривичним дјелом или противправним дјелом које има објективна обиљежја кривичног дјела, осигурање незаконито стечене имовине, извршење одлука о одузимању незаконито стечене имовине и управљање незаконито стеченом имовином и имовином за коју је у току поступак утврђивања законитости. Према члану 2 овог закона, имовина представља ствари и права која је стекао учинилац кривичног дјела или лице које је с тим повезано, а обухвата све ствари и права која могу да буду предмет извршења, те посебно некретнине и покретнине, потраживања, пословне удјеле, вриједносне хартије, новац, умјетнине, племените метале и драго камење у власништву, посједу или под контролом учиниоца кривичног дјела или лица које је с њим повезано.

---

³ Објављен у „Службеним новинама ФБИХ” број 71/14.

⁴ Објављен у „Службеном гласнику БДБИХ“ бр. 29/16 и 13/19.

Незаконито стечена имовина, у складу с овим законом, је свако повећање или спречавање смањења имовине која потиче од кривичног дјела.

5. МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ ДОКУМЕНТИ ОДУЗИМАЊА ИМОВИНЕ КОЈА ЈЕ ПРОИСТЕКЛА ИЗВРШЕЊЕМ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА

Низ међународних докумената подстиче или обавезује државе чланице, као и земље које приступају, да креирају посебне законске механизме идентификације, запљене и одузимања имовинске користи која потиче из криминалне активности.

Једна од првих конвенција која регулише ову област је Конвенција УН против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци из 1988. године, позната као Бечка конвенција.⁵ Стране потписнице ове конвенције, као што стоји у преамбули, свјесне су да незаконит промет доноси велику финансијску добит и незаконито богатство које омогућава транснационалним организацијама криминалаца да уђу у структуре власти. Одузимањем незаконите добити били би уклоњени главни подстицаји за такве дјелатности. Члан 5 став 7 ове конвенције даје могућност да се пребаца терет доказивања у погледу имовине која представља предмет евентуалне запљене. Ова конвенција је први међународни докуменат који уређује питање прања новца и везу с незаконитом добити.

Међународни прописи који су слиједили отишли су корак даље и дефиницијом обухватили незаконите приходе свих незаконитих активности и противправних радњи, без обзира на врсту активности из које такав незаконит приход потиче. У том контексту, Конвенција о прању, трагању, запљени и конфискацији прихода стечених кривичним дјелима⁶ (Стразбуршка конвенција) у својој преамбули указује на потребу да се обједине напори у борби против организованог и осталих облика криминала: кроз вођење заједничке казнене политике, коришћење савремених метода на међународном нивоу у борби против тешких кривичних дјела, лишавање учиниоца кривичних дјела нелегално стечених прихода и успостављање ефикасног система међународне сарадње. У Конвенцији је садржана обавеза за банке и финансијске организације да пријаве све сумњиве трансакције, уводи се могућност примјене посебних истражних радњи и техника за идентификовање прихода и улажење у траг и прикупљање доказа, претрес, привремене и трајне запљене.

---

⁵ Од 20. октобра 1988. године („Службени лист СФРЈ” број 14/90 - Међународни уговори).

⁶ Од 8. децембра 1990. године („Службени гласник БиХ” број 4/06 - Међународни уговори).

Кривичноправна конвенција о корупцији из 1999. године⁷ усвојена је ради креирања заједничке криминалне политике с циљем да се заштити друштво од корупције, с препорукама за усвајање одговарајућих законодавних и превентивних мјера. Тако се у члану 23 ове конвенције утврђују мјере за олакшано идентификовање, откривање, замрзавање и запљену добити од корупције или имовине чија вриједност одговара тој добити, уз примјену специјалних истражних техника, у складу с националним законодавством. Конвенција, такође, даје опште принципе и мјере за међународну сарадњу, као и препоруке за установљавање централизованих органа у државама потписницама - ради остваривања ове сарадње.

Грађанскоправна конвенција о корупцији Савјета Европе (усвојена у Стразбуру 4. новембра 1999. године⁸) у чл. 3 и 4 прописује одговорност државе потписнице за пружање надокнаде онима који су претрпјели штету због корупције јавних службеника. Надокнада штете може да обухвати материјалну штету, изгубљену добит и неновчане губитке.

Све више међународних прописа отвара проблематику финансирања тероризма, те траже спровођење мјера за трагањем, идентификовањем, замрзавањем, привременим одузимањем и конфискацијом имовине законитог или незаконитог поријекла, која се користи (или је намијењена за коришћење било каквим средствима, у цјелини или дијелом) за финансирање тероризма, као и прихода ових кривичних дјела. Прва конвенција која је регулисала ову проблематику била је Међународна конвенција о спречавању финансирања тероризма, усвојена 1999. године у Њујорку⁹ (Њујоршка конвенција). Овом конвенцијом предвиђена је обавезна инкриминација финансирања тероризма, чиме се први пут промовише нови приступ у супротстављању тероризму на глобалном плану - рушењем економских полуга моћи терористичких организација. Чланом 8 Конвенције предвиђено је обавезно одузимање средстава која су била употријебљена или намијењена извршењу кривичног дјела финансирања тероризма или која представљају имовинску корист стечену извршењем таквог дјела. Уз то, Савјет безбједности Уједињених нација усвојио је 2001. године Резолуцију 1373, којом се од држава чланица

---

⁷ Од 27. јануара 1999. године („Службени гласник БиХ” број 3/01- Међународни уговори).

⁸ Уз ову конвенцију усвојен је и Додатни протокол, у мају 2003. године у Стразбуру (ЕТЦ број 191) који се односи на инкриминације активног и пасивног подмићивања одређених лица, чланова међународних арбитража, као и судија поротника. Протокол је ступио на снагу 1. фебруара 2005. године. Објављен је у „Службеном гласнику БиХ” број 4/06 – Међународни уговори.

⁹ „Службени гласник” БиХ” број 3/03 - Међународни уговори.

захтијева спровођење мјера које омогућавају блокирање и замрзавање новчаних средстава и имовине терориста.

Конвенција УН против транснационалног организованог криминалитета (усвојена у Палерму, 15. новембра 2000. године, с допунским протоколима¹⁰ - Палермска конвенција) на ефикаснији начин унапређује сарадњу у борби против организованог транснационалног криминалитета. Чланом 12 Конвенције („конфискација и запљена”) у ставу 1 одређено је да државе потписнице треба да усвоје неопходне мјере које ће омогућити конфискацију: (а) добити стечене извршењем кривичних дјела обухваћених овом конвенцијом или (б) имовине чија вриједност одговара вриједности те добити. Овом одредбом дата је могућност одузимања и законите имовине као замјенске вриједности. Ако је добит стечена извршењем кривичних дјела трансформисана или претворена дјелимично или у цијелости у неку другу имовину, таква имовина подлијеже мјерама из члана 12. Ако је добит од криминала помијешана с легалном имовином - и таква имовина подлијеже конфискацији до процијењене вриједности помијешаних средстава.

Ставом 7 члана 12 Палермске конвенције дата је могућност државама потписницама да могу размотрити да од учиниоца затраже да докаже законитост поријекла имовине - добити од криминала која подлијеже конфискацији у мјери у којој је такав захтјев саобразан начелима домаћих закона и природи судског и других поступака. На овај начин је дата могућност обрнутог терета доказивања, односно, пребацивање терета доказивања на супротну страну. Ставом 8 истог члана формулисано је начело заштите трећих лица која су поступала *bona fide* и одредбе ове конвенције о конфискацији не могу да се тумаче на њихову штету.

У Конвенцији Уједињених нација против корупције (усвојена у Њујорку 31. октобра 2003. године¹¹ - Њујоршка конвенција) обухваћена је обавезна криминализација прања новца из корупционих кривичних дјела и мјере превенције прања новца, одузимање имовинске користи (или противвриједности) из корупционих кривичних дјела, с могућношћу обрнутог терета доказивања (слично као у Палермској конвенцији), као и подјела одузете имовинске користи између држава.

У оквиру Савјета Европе, Препорука (2002)¹¹ Одбора министара Савјета Европе о водећим начелима борбе против организованог криминала из 2001. године предвиђа да се у националним законодавствима у погледу примјене мјере одузимања имовинске користи стечене кривичним дјелом уведе и редукција доказног стандарда, на ниво разумне сумње, при доказивању

---

¹⁰ „Службени гласник” БиХ” број 3/03 - Међународни уговори.

¹¹ „Службени гласник БиХ” број 5/06 – Међународни уговори.

незаконитог поријекла имовине која потиче од организованог криминала (члан 11).

Одузимање имовинске користи остварене кривичним дјелом посебно је наглашена и важна мјера у сузбијању транснационалног организованог криминалитета, те је предмет великог броја међународних конвенција и прописа Европске уније¹². За тај сегмент посебно је важна Директива 2014/42/ЕУ¹³, којом се настоји измијенити и проширити одредбе оквирних одлука 2001/500/ПУП и 2005/212/ПУП.

О значају ове проблематике свједочи и докуменат под називом „Спречавање и контрола организованог криминалитета: Стратегија Европске уније за почетак новог миленијума” (2000/Ц 124/01). У њему је указано да је неопходно да се одузме имовина стечена криминалом, уз образложење да стицање финансијске користи представља један од основних мотива да се врше тешка кривична дјела.

У оквиру правних аката Европске уније донесене су сљедеће директиве: (1) Директива број 91/308/ЕЦ о спречавању употребе финансијског система за прање новца из 1991. године; (2) Директива број 2001/97/ЕЦ из 2001. године о допуни Директиве број 91/308/ЕЦ; (3) Директива број 2005/60/ЕЦ о спречавању употребе финансијског система за прање новца и финансирање тероризма из 2005. године и (4) Директива 2006/70/ЕЗ која утврђује мјере за спровођење Директиве 2005/60/ЕЦ.

Поред наведених, донесен је читав низ других докумената који се директно или индиректно односе на одузимање имовине стечене извршењем кривичних дјела.

6. ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

У предметима који су покретани пред њим Европски суд за људска права (Суд) често примјећује да се одузимањем, на које се подносиоци

---

¹² Оквирна одлука Вијећа (2001/500/ПУП) од 26. маја 2001. о прању новца, идентификовању, трагању, замрзавању, привременом одузимању и одузимању средстава и прихода од кривичног дјела; Оквирна одлука Вијећа (2003/577/ПУП) од 22. јула 2003. о provedби налога за замрзавање имовине и доказа у Европској унији; Оквирна одлука Вијећа (2005/212/ПУП) од 24. фебруара 2005. о одузимању имовинске користи, средстава и имовине прибављене кривичним дјелом; Оквирна одлука Вијећа (2006/783/ПУП) од 6. октобра 2006. о примјени начела међусобног признавања налога за одузимање и Оквирна одлука Вијећа (2008/841/ПУП) од 24. октобра 2008. о борби против организованог криминала.

¹³ Директива 2014/42/ЕУ Европског парламента и Вијећа од 3. априла 2014. године о замрзавању и одузимању предмета и имовинске користи остварене кривичним дјелима у Европској унији.

представке жале, покушало спријечити незаконито и на начин опасан по друштво, коришћење имовине, за коју није установљено да је стечена законитим путем. Стога Суд сматра да је циљ предузетог мијешања у јавном интересу¹⁴. Упркос томе, остаје да се утврди да ли је ово мијешање било сразмјерно легитимном циљу коме се тежило. У вези са овим, Суд указује да спорне мјере представља саставни дио политике усмјерене ка спречавању криминала. Суд сматра да приликом примјене такве политике и законодавац, у погледу проблема који постоји и утиче на јавни интерес који захтијева мјере контроле, и правосуђе, у погледу одговарајућег начина примјене таквих мера - морају имати широко поље слободне процјене.

Треба се осврнути и на јудикатуру Суда везану за претпоставку невиности осумњиченог зајемчену у члану 6 став 2 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (Конвенција), као важан елемент конвенционог права на правични кривични поступак. Тако, према јудикатури Суда, инверзија терета доказивања може да буде противна претпоставци невиности осумњиченог, али то није правило. Наведени проблем Суд је разматрао у предмету *Salabiaku против Француске*¹⁵. То правило потврђено је у још једној пресуди, у предмету *Pham Hoang против Француске*¹⁶. Треба споменути и предмет *Phillips против Уједињеног Краљевства*¹⁷ у ком је Суд истакао сљедеће двије гаранције: прво, оптужени мора бити у могућности да обори законску претпоставку о криминалном поријеклу своје имовине доказивањем, до нивоа равнотеже могућности, да је имовину стекао законитим путем, те друго, суд има дискреционо овлашћење да не примијени споменуту правну претпоставку ако сматра да би се тиме могла довести у питање правичност поступка.

6.1. *Arkuri и остали против Италије*¹⁸ од 5. јула 2001. године

Будући да је први подносилац представке био осумњичен да је члан једне криминалне организације која се бави трговином опојним дрогама, Јавно тужилаштво Торина покренуло је 23. октобра 1995. године поступак против њега, у циљу примјене превентивних мјера које су предвиђене Законом број

---

¹⁴ Види пресуду у предмету *Raimondo v. Italy* од 22. фебруара 1994. године, Series A бр. 281-А, стр. 17, став 30 и одлуку Комисије у предмету *M. v. Italy*, стр. 100.

¹⁵ Пресуда Европског суда у предмету *Salabiaku против Француске*, од 7. октобра 1988. године, § 28, <http://hudoc.echr.coe.int>.

¹⁶ Пресуда Европског суда у предмету *Pham Hoang против Француске*, § 36, <http://hudoc.echr.coe.int>.

¹⁷ Пресуда Европског суда у предмету *Phillips против Уједињеног Краљевства*, од 5. јула 2001. године, <http://худоц.еџр.џоџ.инт>.

¹⁸ Представка број 52024/99.

1423, од 27. децембра 1956. године и Законом број 575, од 31. маја 1965. године, измијењени и допуњени Законом број 646, од 13. септембра 1982. године. Јавно тужилаштво је такође захтијевало одузимање одређене имовине која је припадала првом подносиоцу и/или осталим подносиоцима представке.

Подносиоци представке су тврдили да су одлуке домаћих судова донете на основу извртања чињеница и на погрешној примени права, да су били онемогућени да докажу да је њихова имовина стечена законитим средствима и да су органи власти, у сваком случају, пребацили терет доказивања тако што су претпоставили да је предметна имовина стечена незаконитим путем. Тврдили су да је та претпоставка била изведена на основу пуких сумњи а не на доказима који су пружени током поступка.

Као што је Суд примијетио, према члану 1 Протокола број 1 уз Конвенцију, поступак за примјену превентивних мјера је спроведен у присуству обе стране, уз поштовање права одбране пред сва три степена судова. Ти судови нису могли да донесу закључке на основу пуких сумњи и пружили су свеобухватно образложење по свим питањима, што значи да је ризик од било какве произвољности био избјегнут. Из овога произилази да се ова притужба мора одбацити као очигледно неоснована, у складу са ст. 3 и 4 члана 35 Конвенције.

*6.2. Batler против Уједињеног Краљевства*¹⁹ од 27. јуна 2002. године

Управа царина је у фебруару 1997. године поднијела захтјев, у складу са чланом 43(1) Закона о незаконитој трговини опојним дрогама из 1994. године, за одузимање 239.010 фунти стерлинга које су заплијењене од подносиоца представке на основу чињенице да су царински службеници сматрали да новац представља, било посредно или непосредно, имовинску корист од незаконитог промета опојним дрогама и/или да је био намијењен у те сврхе. Основни суд у Портсмуту је 25. и 26. јуна 1997. године донио рјешење о одузимању поменутог износа и наложио подносиоцу представке да плати трошкове судског поступка. Поротни кривични суд Круне (Crown court, поротни кривични суд који поступа у предметима веће тежине као првостепени, представљајући и апелациону инстанцу према одлукама нижих судова) у Портсмуту је 2. и 3. октобра 1997. године разматрао жалбу коју је поднио подносилац представке. Поротни суд је потврдио рјешење о трајном одузимању и издао налог за додатни износ који подносилац представке треба да плати на име трошкова.

---

¹⁹ Представка број 41661/98.

Европски суд је примијетио да су поступци вођени пред Основним судом у Портсмуту и пред Поротним судом дали подносиоцу представке довољно могућности да оспори доказе изнијете против њега и да оспори доношење рјешења о трајном одузимању. Суд сматра да је начин на који су ови поступци вођени гарантовао подносиоцу представке дјелотворан правни лијек у погледу његове притужбе у складу са чланом 1 Протокола број 1. Из тога дакле произилази да је ова притужба очигледно неоснована и да се мора одбацити, у складу са ст. 3 и 4 члана 35 Конвенције. Из тих разлога, Суд је прогласио представку неприхватљивом.

6.3. *Gogitidze и други против Грузије*²⁰ од 12. маја 2015. године

Поступак за запљену имовине покренут је против све четири подносиоца у 2004. години, јер је јавно тужилаштво оцијенило да плата коју је Серго Гогитзе примао као замјеник министра и директор Уреда за ревизију – 7.667,00 еура за цијело раздобље службе на два положаја - није била довољна за стицање имовине у вриједности од 450.000,00 еура коју је током обављања дужности стекао он сам, његови синови и његов брат. Позивајући се на право на мирно уживање власништва, подносиоци су пред Судом приговарали због запљене имовине. Такође, тврдили су да је повријеђено њихово право на једнакост оружја у поступку конфискације, супротно члану 6 став 1 и право на претпоставку невиности из члана 6 став 2 Конвенције.

Суд је разматрао и јесу ли домаћи судови поступали произвољно. Притом је примијетио да се троје подносиоца нису појавили у поступку пред Врховним судом Ајариана, док су приговори подносилаца који је судјеловао у поступку у одређеној мјери прихваћени, што је довело до уклањања одређене његове имовине с пописа за конфискацију. Уз то, подносиоци не могу тврдити да је дошло до процесне неједнакости пред Врховним судом Грузије. Тек након пажљиве оцјене доказа и финансијске ситуације подносилаца, домаћи су судови потврдили да постоји значајна дискрепанција између прихода подносилаца и њиховог богатства и након тога донијели одлуку о запљени. Стога се не може рећи да подносиоци нису имали прилику изнијети своје аргументе или да су домаћи поступци били произвољни. Због свега наведеног није дошло до повреде члана 1 Протокола 1 уз Конвенцију.

---

²⁰ Захтјев број 36862/05.

6.4. *Цинић против Хрватске*²¹ од 17. маја 2016. године

Европски суд је утврдио да је апликант у неколико наврата домаћим судовима аргументовано приговарао да вриједност блокиране имовине вишеструко прелази висину противправне имовинске користи за коју га се терети. Притом је апликант тражио да се блокада ограничи само на један дио првобитно блокиране имовине, и то дио који својом вриједношћу одговара висини противправне имовинске користи. Међутим, Жупанијски суд у Вуковару и Врховни суд Републике Хрватске те су аргументе одбацили, без да су озбиљније размотрили апликантове приговоре и доказе којима их је поткријепио. Таквим пропустом хрватских судова апликанту је повријеђено право на мирно уживање права власништва, заштићено чланом 1 Протокола 1 уз Конвенцију.

6.5. *G.I.E.M.S.R.L. и други против Италије*²² од 28. јуна 2018. године

У контексту примјењивости члана 7, Суд је поновио своје становиште изражено у предмету *Sud Fondi srl и други против Италије*, те је утврдио да је члан 7 у овом предмету примјењив иако није било кривичног поступка у смислу члана 6 Конвенције. Наиме, спорне мјере одузимања земљишта могу се сматрати “казнама” у складу са чланом 7 Конвенције, премда друштва подносиоци и њихови директори нису били кривично осуђени. Приликом утврђивања да ли је члан 7 Конвенције примјењив у овом предмету, Суд је испитао представља ли мјера одузимања имовине „казну“ у смислу наведеног члана, при чему је примијенио следеће критерије: 1) да ли је одузимање земљишта услиједило као посљедица осуде за кривично дјело; 2) класификација мјере одузимања у националном праву; 3) природа и сврха мјере одузимања; 4) тежина посљедица одузимања; 5) поступак доношења и извршења одузимања.

У односу на мјере одузимања изречене привредним друштвима подносилаца захтјева, које нису биле странке у поступку, имајући у виду начело да појединац не може бити кажњен за дјело за које је други кривично одговоран, одузимање које је примијењено није било у складу с чланом 7 Конвенције. Наиме, италијански закон који је био на снази у релевантно вријеме, није предвиђао кривичну одговорност правних особа, те друштва с ограниченом одговорношћу нису могла бити “странке” у кривичном поступку упркос постојању властите правне посебности. Стога су подносиоци захтјева у

---

²¹ Захтјев број 38359/13.

²² Захтјеви бр. 1828/06, 34163/07 и 19029/11.

тим поступцима имали положај “треће стране”, иако су дјела и одговорност њихових правних заступника била приписана директно њима.

Слиједом наведеног, дошло је до повреде члана 7 Конвенције у односу на фирме подносиоце захтјева, а у односу на Гиронду није било повреде.

Аутоматска примјена санкције одузимања земљишта (осим у случају *bona fide* трећих особа) очигледно није одговарала овим начелима. Домаћи судови нису имали могућност утврдити који су инструменти били најадекватнији у односу на специфичне околности предмета нити су имали могућност одвагнути интересе легитимног циља у односу на интересе оних који су погођени санкцијом. С обзиром на то да подносиоци захтјева нису били странке у поступку, ниједно од наведених процесних јемстава није им било на располагању.

Слиједом наведеног, дошло је до повреде члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију у односу на све подносиоце захтјева.

6.6. *Butijer против Хрватске*²³ од 4. јуна 2020. године

Подносиоцу захтјева није наметнут прекомјеран индивидуални терет када му је наложено и враћање имовинске користи стечене кривичним дјелом и накнада штете узроковане почињењем истог кривичног дјела. Одбор Суда је 28. априла 2020. године донио одлуку којом је подносиоцев захтјев прогласио очигледно неоснованим. Подносилац захтјева оптужен је за више кривичних дјела (примање мита, превара, противзаконито посредовање, надриписарство и изнуда). У септембру 1986. Године Врховни суд СР Хрватске је преиначио првостепену пресуду и осудио подносиоца на десет година затвора, изрекао му новчану казну у износу од 200.000 југославенских динара, те му одузео имовинску корист стечену кривичним дјелима.

Европски суд је утврдио да подносилац захтјева није доказао да је дуг платио два пута. Стога се не може рећи да му је наметнут прекомјеран индивидуални терет и зато је његов захтјев одбијен као очигледно неоснован.

6.7. *Векић против Хрватске*²⁴ од 29. априла 2021. године

Привремена мјера ради осигурања одузимања имовинске користи била је одређена без испитивања сразмјерности те мјере у односу на наводно противправно стечену имовинску корист. Суд је пресудио да је дошло до повреде члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију јер привремена мјера ради

---

²³ Захтјев број 21126/13.

²⁴ Захтјев број 68477/17.

осигурања одузимања имовинске користи није испунила претпоставку праведне равнотеже, тачније вриједност имовине на којој је одређена привремена мјера осигурања била је неразмјерно већа од износа наводно прибављене имовинске користи. Становишта у овој пресуди слиједи становишта изражена у пресуди *Џинић против Хрватске*, у којој је Суд по први пута у односу на Хрватску разматрао сразмјерност привремене мјере у односу на наводно противправно прибављену корист.

7. Пракса Уставног суда Босне и Херцеговине

7.1. АП-1551/16 (кршење члана 6 Конвенције)

У конкретном случају редовни судови су неспорно утврдили износ имовинске користи који је идентичан имовинскоправном захтјеву који је поставио оштећени у кривичном поступку, за који су редовни судови утврдили да га је апелантица у цијелости исплатила оштећеном. Стога, произлази да је у конкретном случају одузимање имовинске користи учињено на арбитраран начин, супротно члану III/3e) Устава Босне и Херцеговине и члану 6 став 1 Конвенције. У свјетлу наведеног, треба проматрати и одлуку редовних судова о упућивању оштећеног да имовинскоправни захтјев остварује у парничном поступку.

7.2. АП-2123/19 (кршење члана 6 Конвенције)

Уставни суд поново наглашава да није његов задатак да својим тумачењем закона супституира редовни суд. Међутим, имајући у виду стандарде права на правично суђење, Уставни суд сматра да Општински суд, а затим и Кантонални суд у оспореним одлукама нису дали образложење свог правног става на начин који би задовољио наведене стандарде члана 6 став 1 Конвенције, које би нарочито јасно и разложно указало због чега се од апеланта одузима имовинска корист. С на обзиром на то да редовни суд није на јасан и недвосмислен начин дао образложење свог правног става у вези с одузимањем имовинске користи стечене кривичним дјелом, Уставни суд закључује да су редовни судови приликом одлучивања у овом дијелу прекршили апелантово право на правично суђење из члана II/3e) Устава Босне и Херцеговине и члана 6 став 1. Конвенције. Стога, с циљем заштите апелантових уставних права, Уставни суд сматра да је потребно укинути оспорену одлуку у дијелу одлуке о одузимању имовинске користи од апеланта прибављене кривичним дјелом, те предмет вратити Кантоналном суду како би

тај суд донио нову одлуку у складу с гаранцијама из члана II/3е) Устава Босне и Херцеговине и члана 6 став 1 Конвенције.

7.3. АП-3198/18_(нема кршења члана 6 Конвенције)

Уставни суд примјећује да одлука о одузимању имовинске користи донесена на основу закона чија примјена није била произвољна, те представља резултат кривичног поступка. Имајући у виду наведено, Уставни суд сматра да су неосновани и наводи апелације да је Општински суд, у смислу члана 6 став 1 Конвенције, материјално право у конкретном случају произвољно примијенио.

7.4. АП-1674/18 (нема кршења члана 6 Конвенције)

Уставни суд сматра да су редовни судови детаљно и јасно образложили на основу којих доказа су утврдили да је од апеланата потребно одузети предметну имовину заснивајући своју одлуку на релевантним одредбама Закона о одузимању имовине и Закона о кривичном поступку РС. У односу на наводе апеланата да су редовни судови погрешно закључили да су апеланти требали доказати да су њихови приходи били законити, иако је неспорно терет доказивања према Закона о кривичном поступку на тужилаштву, Уставни суд запажа да су редовни судови, позивајући се при томе на одредбу члана 3 став 1 тачка б) Закона о одузимању имовине, дали довољна образложења у вези с обавезом власника имовине која је стечена кривичним дјелом и која је у несразмјери са законитим приходима - да доказују законитост стицања имовине. Стога, Уставни суд и ове наводе сматра неоснованим.

7.5. АП-923-18 (нема кршења члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију)

Имајући у виду да је релевантним одредбама КЗ БиХ прописано одузимање имовинске користи стечене кривичним дјелом, произлази да су апеланти лишени имовине у складу са законом. Осим тога, лишавање је извршено у јавном интересу будући да је смисао наведених одредби Кривичног закона БиХ (чл. 110, 110а и 111) заправо да спријечи лица да „уживају у резултатима“ кривичног дјела, односно у имовинској користи прибављеној кривичним дјелом²⁵. Уставни суд надаље сматра да је лишавање имовине, у околностима конкретног случаја, у складу с принципом пропорционалности из

---

²⁵ *Mutatis mutandis*, Уставни суд, Одлука о допустивости и меритуму АП-3388/06 од 17. марта 2009. године, став 46; доступна на www.ustavnisud.ba.

члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију, будући да је од апеланата одузета само она имовина за коју су судови у поступку утврдили да је стечена извршеним кривичним дјелом првоапеланта.

7.6. АП-5083-17 (нема кршења члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију)

Уставни суд закључује да нема повреде права на имовину из члана II/3к) Устава Босне и Херцеговине и члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију јер је мијешање у апелантово право на имовину (одређивањем привремене мјере осигурања имовинске користи прибављене кривичним дјелом, и то забраном отуђења или оптерећења некретнине или стварних права уписаних на некретнини, уз забиљежбу забране у земљишним књигама, као и давањем налога означеној банци да ускрати исплату с апелантовог рачуна новчаних средстава апеланту и повезаним лицима) било у складу са законом и у јавном интересу, при чему на апеланта није стављен претјеран терет.

7.7. АП-975/17 (нема кршења члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију)

Уставни суд закључује да нема повреде права на имовину из члана II/3к) Устава Босне и Херцеговине и члана 1 Протокола број 1 уз Конвенцију јер је мијешање у апелантово право на имовину (одређивањем привремене мјере осигурања имовинске користи прибављене кривичним дјелом, и то забране отуђења или оптерећења некретнине или стварних права уписаних на некретнини уз забиљежбу забране у земљишним књигама) било у складу са законом и у јавном интересу, при чему на апеланта није стављен претјеран терет.

8. ЗАКЉУЧАК

Одузимање имовинске користи остварене кривичним дјелом представља једну од најважнијих могућности борбе против свих облика криминалитета. Та *sui generis* мјера осигурава да нико не може задржати имовинску корист стечену кривичним дјелом. Важнији тренутак законодавства БиХ везано уз тај институт управо је 2010. година, када је у РС донесен први закон којим су готово све процесне одредбе уједињене у једном закону о поступку одузимања имовинске користи остварене кривичним дјелом. Послије тога, одговарајући закони донесени су и у ФБиХ и БДБиХ. С друге стране, трајање кривичних поступака, посебно оних у сложеним предметима, не доприносе остварењу начела да нико не може задржати имовинску корист коју је стекао на противправни начин, као ни поруци да се

криминал не исплати. Уз то, одузимање имовинске користи стечене кривичним дјелом осуђујућом пресудом врло је тешко извршити ако таква имовина на вријеме није осигурана.

ЛИТЕРАТУРА

1. Alldridge P., *Money Laundering Law. Forfeiture, Confiscation, Civil Recovery, Criminal Laundering and Taxation of the Proceeds of Crime*, Hart Publishing, Oxford, 2003.
2. Bernardi A. (ur.), *Improving confiscation procedures in the European Union*, Jovene Editore, Napoli, 2019.
3. Boucht J., *The Limits of Asset Confiscation: On the Legitimacy of Extended Appropriation of Criminal Proceeds*, Hart Publishing, Oxford, Portland, 2017.
4. Boucht J., “Asset confiscation in Europe - past, present, and future challenges”, *Journal of Financial Crime*, 26 (2), 2019, 526-548.
5. Datzer D., Mujanović, E., Deljković, I., “Pravno uređenje proširenoga oduzimanja imovinske koristi u kaznenome pravu Ujedinjene Kraljevine i Savezne Republike Njemačke”, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, Zagreb, vol. 27, broj 2, 857-877.
6. Eser A., *Die strafrechtlichen Sanktionen gegen das Eigentum*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1969.
7. Galijot M., “Oduzimanje imovinske koristi u kontekstu međunarodne pravne stečevine i suzbijanja podmićivanja”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 38, broj 1, Rijeka, 2017, 547–571.
8. Ivičević Karas, E., “Kaznenopravno oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 14, 2, Zagreb, 2007, 673–694.
9. Ivičević Karas, E., *Komentar Zakona o postupku oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom i prekršajem*, Narodne novine, Zagreb, 2011.
10. Ivičević Karas, E., *Oduzimanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom*, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Zagreb, 2004.
11. Ivičević Karas, E., “Utvrđivanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom primjenom bruto ili neto načela s obzirom na pravnu prirodu mjere (proširenog) oduzimanja imovinske koristi”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 17, broj 1, Zagreb, 2010, 191–210.
12. Ivičević, E., “Oduzimanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom u slučajevima organiziranog kriminala – osvrt na problematiku redukcije

- dokaznog standarda i inverzije tereta dokazivanja”, *Hrvatska pravna revija*, Zagreb, 2004, 102–110.
13. Jescheck H.-H, Weigend, T., *Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil*, Duncker & Humblot, Berlin, 1996.
  14. Marušić V., Vučko, M., Kuštan, M., “Oduzimanje imovinske koristi i privremene mjere osiguranja s posebnim osvrtnom na trajanje mjera i poteškoće u praksi”, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, Zagreb, vol. 27, broj 2, 471-496.
  15. Mihelčić G., Vučkov, D., “Osiguranje oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom i prekršajem na nekretninama i pokretninama”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 34, broj 1, Rijeka, 2013, 417–441.
  16. Pascal J., *Möglichkeiten und Grenzen des neuen Vermögensabschöpfungsrechts*, De Gruyter, Berlin, 2019.
  17. Roksandić Vidlička S., Šamota Galjer M., “Političko-gospodarski kriminalitet i prošireno oduzimanje imovinske koristi: Quo vadis, Hrvatska?”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 22, 2, 523-557.
  18. Savić D., *Organizirani kriminal (ne)prepoznata prijetnja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2015.
  19. Schönke A., Schröder H., *Strafgesetzbuch: Kommentar*, Verlag C. H. Beck, München, 1997.
  20. Simović N. M., Simović M.M., Vulin D., *Mehanizmi borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije u Bosni i Hercegovini*, Grafomark, Laktaši, 2020.
  21. Simović N. M., Simović M. V., *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio, peto izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Bihać, Pravni fakultet, 2019.
  22. Simović N. M., Jovašević D., *Leksikon krivičnog prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
  23. Simović N. M., Simović M. V., *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio), 4. izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet, Istočno Sarajevo, 2018.
  24. Simović N. M., Šikman M., *Krivičnopravno reagovanje na teške oblike kriminaliteta*, Pravni fakultet, Banja Luka, 2017.
  25. Thunberg Schunke M., *Extended Confiscation in Criminal Law. National, European and International Perspectives*, Intersentia, Cambridge, 2017.

Academician prof. Miodrag SIMOVIĆ, ph.D
Vice-president of the Constitutional Court of B&H,
Full Professor, University of Bihac, Faculty of Law,
Full Member of the Academy of Sciences and Arts of B&H
Prof. Vladimir M. SIMOVIĆ, ph.D
Prosecutor of the Prosecutor's Office of B&H,
Full professor, University in Banja Luka, Faculty of Security and Protection
University Vitez in Vitez, Faculty of Law

CONFISCATION OF PROPERTY GAINED BY COMMITTING A CRIMINAL
OFFENSE IN B&H,: INTERNATIONAL STANDARDS AND CASE LAW OF
THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE
CONSTITUTIONAL COURT OF B&H

Summary

The problem of organized crime has reached worrying proportions in Bosnia and Herzegovina as well. The enormous profits earned by criminal organizations from their illegal activities give them powers that jeopardize the rule of law. On the other hand, measures adopted to combat illegally acquired economic power, in particular confiscation measures, can be crucial for the successful fight against aforementioned organizations. Therefore, certain circumstances that led legislators in Bosnia and Herzegovina to allow law enforcement agencies to take aforementioned measures cannot be underestimated. However, in every case, the rights guaranteed by law and international obligations must be respected. The paper discusses legal and institutional basis of the institute of confiscation of illegally gained property in Bosnia and Herzegovina. After the introductory remarks, the current international and domestic legal sources that regulate the mentioned matter are discussed. The third part focuses on the case law of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina. It is emphasized that it is not the task of these courts to take over the role of domestic courts. First of all, it is up to the domestic authorities, i.e. the courts, to solve the problems of interpretation of domestic laws and to assess the facts. In doing so, states have wide discretion in choosing how to fight the crime. The position of these courts is also emphasized that the order for confiscation of the applicants' property on the basis of high probability that it was acquired illegally – is not contrary to Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, all the more so if the owners have not proven otherwise.

Key words: confiscation of property gain, criminal offense, fair trial, the right to property, Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, the European Court of Human Rights.

прегледни рад
достављен: 30. 03. 2022.
прихваћен за објављивање: 30. 08. 2022.
УДК 343.85:343.54/.55(497.11)
341.24:343.54/.55
343.211.6(497.11)

Др Данијела СПАСИЋ*

МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ О НАСИЉУ У ПОРОДИЦИ И ЊИХОВА ПРИМЕНА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ: ИСТАНБУЛСКА КОНВЕНЦИЈА

Апстракт

Општа распрострањеност насиља у породици чини га глобалном појавом; стога, реч је о феномену који захтева свеобухватан приступ не само на локалном, већ и на националном и међународном нивоу. У последњих пар деценија насиље у породици постало је предмет о којем се све више дискутује у међународној заједници. Чак и Уједињене нације, највећа и најутицајнија светска организација, све чешће овај проблем стављају у фокус своје пажње, разматрајући га и установљујући обавезе и препоруке које треба да поштују државе чланице. Управо зато, и овај рад се бави анализом међународних стандарда о насиљу у породици са посебним акцентом на Истанбулску конвенцију која је, као први регионални документ у овој области утицала на редефинисање националног законодавног оквира у Републици Србији и допринела усвајању првог закона који се бави искључиво проактивним одговором државе на проблем насиља над женама у породици и партнерским односима.

Кључне речи: насиље у породици, међународни стандарди, Истанбулска конвенција, Закон о спречавању насиља у породици.

1. УВОД

Суштина концепције људских права је у њиховој универзалности и недељивости. Универзалност подразумева људска права за све и иста права за сва људска бића, без обзира на њихову полну, националну, верску, расну и било коју другу припадност. Међутим, претерана општост концепта људских

---

* Ванредни професор, Криминалистичко-полицијски Универзитет у Београду, Департаман криминалистике, danijela.spasic@kpu.edu.rs.

права често води ка њиховој друштвеној невидљивости, а посредно и до кршења женских људских права. Истовремено, у унутрашњим границама, локално законодавство дискриминише или умањује њихова права у односу на мушкарце, или се то дешава приликом примене самих закона.

У данашње време, заштита људских права, посебно заштита од насиља, постала је велика тема како на глобалном, тако и на националном нивоу. Готово сва питања о којима се дискутује на разним форумима, у вези су са основним људским правима и слободама. Дискусија о људским правима и слободама је нарочито присутна у формулисању и имплементацији политика усмерених на борбу против насиља и елиминисање различитих облика дискриминације. Постоји један облик насиља који је најраширенији, који се догађа у свим друштвима, али још увек није довољно видљив и адекватна заштита од стране државе изостаје. То је мушко насиље над женама, насиље које се догађа у приватној сфери – у домовима и интимним везама, далеко од очију јавности.

Услед своје распрострањености, насиље над женама је водећи проблем у домену људских права. Агресија у сфери приватног само је један облик насиља који жене трпе, али се она дешава у свим земљама и унутар свих друштвених класа. Насиље над женама и девојчицама утиче на животе милиона жена и девојака и омета напредак ка свеобухватној сигурности за све. Насиље не само да утиче на личну безбедност и безбедност жена уопште, већ их такође спречава да учествују у друштву или користе вештине и знање у пуном потенцијалу. Насиље над женама представља кршење права и основних слобода жена и манифестацију историјски неједнаких односа моћи између мушкараца и жена.¹

У недостатку студија о жртвама, тешко је проценити стварне размере насиља у породици у Србији. Међутим, на основу података из постојећих евиденција државних институција, а нарочито на темељу спроведених истраживања, може се закључити да је проблем насиља у породици у Србији прилично заступљен, као и да кривично дело насиља у породици остварује знатно учешће у структури насилничких деликата.² Истраживања у Србији показују да је свака друга жена доживела неки облик насиља од члана породице или партнера.³ Такође, подаци из истраживања показују и да је:

---

¹ Декларација о елиминисању насиља над женама, 1993, доступно на: <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/ljudska%20prava/2017/ravnopravnost%20spolova/Deklaracija%20o%20uklanjanju%20nasilja%20nad%20C5%BEenama.pdf>, 22.3.2022.

² OSCE (2019). *Well-being and safety of women: Serbia- Results report*. https://www.osce.org/files/f/documents/e/4/419750_1.pdf, 22.3.2022.

³ М. Бабовић, К. Гинић, О. Вуковић, *Мапирање породичног насиља према женама у Централној Србији*. Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља,

- свака друга жена жртва психичког насиља;
- свака трећа жена жртва физичког насиља;
- 52% жена свакодневно изложена насиљу.⁴

Управо због тога, ово истраживање има за циљ да сагледа и анализира међународне стандарде који регулишу однос држава и релевантних друштвених институција према насиљу у породици и њихову примену у Републици Србији, са посебним акцентом на одредбе Истанбулске конвенције које редефинишу приступ међународне заједнице и појединачних држава спречавању и сузбијању овог друштвеног феномена.

2. МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ О НАСИЉУ У ПОРОДИЦИ

„Феномен насиља у породици омогућен је управо дискриминацијом и недостатком друштвене одговорности за насиље над онима који немају моћ нити могућност да му се одупру. Дискриминација формира и одржава привилегије оних који имају приступ ресурсима и дозвољава, чак и оснажује употребу силе ради очувања привилегија. Када се насиље догоди према онима који немају моћ у нашој култури, друштво га прихвата и уствари подстиче, јер заједница не вреднује жене, децу, старе особе, припаднике других раса, хомосексуалце и друге. Коришћење силе ради остваривања контроле постиже ефекат. Насилници се и ослањају на чињеницу да је друштво већ учинило њихове жртве невидљивим путем дискриминације.“

Приручник за полицију, Минесота, 1993.

Међу стандардима о насиљу у породици које је дефинисала међународна заједница, Конвенција УН о елиминисању свих облика дискриминације жена (CEDAW) представља најважнији међународни уговор у области права жена. Општа препорука бр. 19 Комитета за елиминисање свих облика дискриминације жена (Комитета CEDAW) из 1992. године налаже предузимање свих неопходних мера ради укидања дискриминације жена и сузбијања насиља над женама, укључујући усвајање посебних прописа о свим облицима насиља над женама, кривичне санкције за починиоце насиља, грађанске правне лекове, превентивне и заштитне мере. Декларација УН о елиминисању насиља над женама (1993) конкретизује акције које држава треба да предузме ради укидања насиља у породици, а које подразумевају

Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2010. Доступно на:

<http://www.secons.net/admin/app/webroot/files/publications/violencebook.pdf>, 25.3.2022.

⁴ З. Мршевић, *Насиље и ми – ка друштву без насиља*, Институт друштвених наука Београд, 2014.

одговарајуће кривично законодавство, доношење националних акционих планова, обезбеђивање услуга и ресурса за жене жртве насиља, обуку и сензибилизацију јавних службеника у погледу равноправности полова, као и обезбеђивање ресурса из буџета с циљем борбе против насиља над женама. Резолуција Комисије УН за људска права 2003/45 посвећена елиминисању насиља над женама истиче да владе имају „афирмативну обавезу да унапређују и штите људска права жена и девојчица и да морају с дужном прилежношћу спречавати, истраживати и кажњавати све акте насиља над женама и девојчицама”. Конвенција УН о правима детета (1989) истиче да су државе обавезне да предузимају „све одговарајуће законодавне, административне, социјалне и образовне мере ради заштите детета од свих облика физичког и менталног насиља”. Конвенција УН о правима особа са инвалидитетом (2006) у члану 6. истиче да државе потписнице признају да су жене и девојчице са инвалидитетом изложене вишеструкој дискриминацији и да су у том смислу дужне да предузимају мере ради осигуравања пуног и равноправног уживања свих људских права и основних слобода жена и девојчица са инвалидитетом. Пекиншка декларација и Платформа за акцију (1995) у области насиља у породици, као приоритетно питање постављају преиспитивање и ревизију законодавства и предузимање других потребних мера, уз стварање одговарајућих механизма да би се обезбедило да све жене уживају заштиту од насиља у породици, а да насиље треба да се третира као кривично дело кажњиво законом (тач. 124 – 126). У овом документу насиље у породици је дефинисано као „...било који чин насиља базираног на различитости полова који резултира или би могао резултирати у физичкој, сексуалној или психолошкој штети и патњи жена, укључујући претње таквим чином, принудом или самовољним лишавањем слободe, у јавном и приватном животу”. Међу Миленијумским циљевима развоја, усвојеним на Миленијумском самиту УН (2000), трећи миленијумски циљ развоја предвиђа равноправност полова и побољшање положаја жена. Препорука бр. R (90) 2Е Комитета министара Савета Европе представља усмеравајући инструмент о социјалним мерама у вези са насиљем у породици односи се на предузимање општих превентивних мера и посебних мера у области информисања, раног уочавања насиља, пријављивања насиља, пружања помоћи и терапије (услуге СОС телефона, кризних и саветодавних центара), мера у корист деце, мера у корист жена, мера за починиоце насиља, мера у области образовања (нпр. израда превентивних програма за децу у школама). Препорука 1450 (2000) Парламентарне скупштине Савета Европе о насиљу над женама у Европи односи се на стварање европског програма за борбу против насиља над женама с циљем усклађивања законодавстава у државама чланицама и побољшања система заштите жртава насиља. Препорука 1582 (2002) Парламентарне

скупштине Савета Европе о насиљу над женама у породици подстиче државе чланице „да признају да имају обавезу да спречавају, истражују и кажњавају акте насиља у породици и да обезбеђују заштиту жртвама насиља”. Препорука 2002 (5) Комитета министара Савета Европе о заштити жена од насиља подстиче владе држава чланица да израде националне акционе планове за превенцију насиља и заштиту жртава насиља, као и да успоставе државно координационо тело које би било надлежно за спровођење и надгледање, односно процену мера с циљем борбе против свих облика насиља над женама. Предложен је низ конкретних мера које државе треба да предузму, а односе се на подизање свести јавности, организовање обука и усавршавања, истраживање и прикупљање података, средства јавног информисања, локално, регионално и урбано планирање, заштиту жртава насиља и програме за починиоце насиља. Препоручено је и увођење промена (ако је потребно) у области кривичног и грађанског законодавства и вођења судских поступака. Препорука 1681 (2004) Парламентарне скупштине Савета Европе – „Кампања за борбу против породичног насиља над женама у Европи” истиче да: „Акутна природа овог проблема мора приморати државе чланице Савета Европе да сагледају насиље у породици као национални политички приоритет и да се њиме баве у ширем политичком оквиру, уз учешће владе, парламента и цивилног друштва. Државе чланице имају обавезу под међународним правом да делују с дужном приљежношћу ради предузимања ефективних корака за окончање насиља над женама, укључујући насиље у породици и заштиту жртава насиља. Ако не желе да се сматрају одговорним, државе морају предузимати ефикасне мере ради спречавања и кажњавања таквих радњи од стране приватних лица, као и ради заштите жртава насиља” (члан 2). Препорука 1905 (2010) Парламентарне скупштине Савета Европе, усвојена у марту 2010. године, указује на неопходност заштите деце која су сведоци насиља у породици, а ослања се на Резолуцију 1714 (2010) Парламентарне скупштине Савета Европе о деци – сведоцима насиља у породици.

2.1. Истанбулска конвенција

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (у даљем тексту: Истанбулска конвенција) је отворена за потписивање на конференцији министара чланица Савета Европе, 11. маја 2011. године у Истанбулу. Конвенција има за циљ заштиту жена од свих видова насиља и спречавање, процесуирање и елиминисање насиља над женама и насиља у породици. Конвенцијом се жели дати допринос сузбијању свих облика дискриминације над женама и промовисање суштинске једнакости између жена и мушкараца, укључујући и оснаживање жена. Једна од обавеза

земаља чланица Већа Европе, потписница Конвенције јесте предузимање неопходних законодавних, односно других мера за превенцију свих облика насиља.⁵

Према ранијим анализама⁶, значај Истанбулске конвенције може се резимирати на следећи начин:

- Конвенција представља први и једини регионални – европски правно обавезујући инструмент у области насиља над женама;

- Захтева стандард „дужне прилежности/“потпуне посвећености“ („due diligence“) у превенцији, заштити, процесуирању и санкционисању аката насиља;

- Реафирмише родно разумевање феномена насиља над женама на којем почивају многи ранији међународни документи, тј. дефинише насиље над женама као облик дискриминације жена и кршење њихових људских права; има јасну родну димензију која прожима одредбе и успоставља јасне структуралне везе између насиља над женама и родних неједнакости;

- Интегрише и реафирмише одлуке Европског суда за људска права и Комитета CEDAW;

- Успоставља јасне стандарде у областима законодавства, превенције, обухватних мера правне и институционалне заштите и подршке жртвама (укључујући успостављање и одржив развој општих и специјализованих услуга жртвама), затим, ефикасног процесуирања и кажњавања починилаца али и програма третмана за њих;

- Промовише и интегрише моделе добре праксе у заштити жртва из појединих европских земаља (укључујући координисане акције институција и сарадњу са специјализованим женским НВО) и принципе рада са жртвама глобалног/европског женског покрета (нпр. оснаживање, дугорочна подршка);

- Поставља смернице и стандарде за креирање законодавно-стратешког оквира, као и ефикасну имплементацију на националном нивоу;

- Изискује знатне промене у законодавном и стратешком оквиру за превенцију и сузбијање насиља над женама у многим земљама – чланицама Савета Европе, укључујући и Србију;

- Признаје и реафирмише достигнућа невладиног сектора, а женске НВО препоручује као кључне актере у пружању специјализованих услуга и

---

⁵ Д. Спасић, *Полиција и друштво – одговор на насиље у породици*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2020.

⁶ Б. Бранковић, *Мапирање капацитета специјализованих организација за подршку жртвама родно заснованог насиља: Први корак ка успостављању јединствене националне СОС линије*. Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља у сарадњи са Програмом Уједињених нација за развој (УНДП), Београд, 2012.

незаобилазне партнере у превенцији, координисаним акцијама заштите и другим главним областима борбе против насиља над женама;

- Препознаје проблем вишеструко дискриминисаних жртава, пре свега избеглица, миграната/киња, азиланата/киња;

- Успоставља независан међународни механизам за надгледање и праћење имплементације Конвенције на националном нивоу (у државама чланицама) – Комитет ГРЕВИО;

- Садржи специфичне одредбе које промовишу међународну сарадњу.

Посебно је важна одредба која јасно дефинише да кривична дела утврђена на основу ове Конвенције важе независно од природе односа између жртве и починиоца.

Истанбулска конвенција, прво, указује на неке опште обавезе држава у вези са било пружањем заштите и подршке жртвама (чл. 18. – Опште обавезе). Према овом члану, државе се обавезују да предузму законодавне и друге мере да би обезбедиле спречавање даљег насиља, тј. заштитиле жртве од понављања насиља (ст. 1.), затим, указано је да систем заштите треба да буде заснован на ефикасној сарадњи свих државних актера/ки (институција) и невладиних актера/ки (ст. 2.). Све мере заштите и подршке жртвама треба да буду засноване на разумевању насиља над женама из родне перспективе, а да притом буду фокусиране на људска права и безбедност жртве, затим, треба да почивају на принципу избегавања секундарне виктимизације и да буду усмерене на оснаживање и економску независност жртава (ст. 3.), а дефинисан је још један кључан принцип: пружање услуга не сме бити условљено спремношћу жртве да поднесе пријаву или сведочи против било ког починиоца (ст. 4).

Обавезе држава у вези са обезбеђивањем општих услуга подршке жртвама у Истанбулској конвенцији су дефинисане на следећи начин. Према члану 20 (ст. 1), државе уговорнице ће предузети: „неопходне законодавне односно друге мере како би обезбедиле да жртве имају приступ услугама које омогућавају њихов опоравак од насиља. Ове мере треба да обухватају, када је то неопходно, услуге као што су правно и психолошко саветовалиште, финансијска помоћ, становање, образовање, обука и помоћ приликом запошљавања“. Надаље, државе се обавезују и да предузму све неопходне законодавне и друге мере како би обезбедиле жртвама „приступ услугама здравствене и социјалне заштите, као и адекватну опремљеност ових служби и обученост запослених за помоћ жртвама и упућивање на одговарајуће службе“ (члан 20, став 2.). Истанбулска конвенција у члану 22 указује на неопходност специјализованих услуга подршке жртвама, што подразумева обавезу држава да предузму неопходне законске и друге мере да, водећи рачуна о одговарајућој географској распрострањености, омогуће односно обезбеде

„непосредне краткорочне и дугорочне специјализоване услуге подршке за сваку жртву која је била изложена било ком облику насиља обухваћеног Конвенцијом“ (члан 22, ст.1.).⁷

2.2. Заштита од насиља у породици у Републици Србији – нормативни оквир

Србија је доношењем одговарајућих закона из области кривичног и породичног права, прекршајног права, социјалне заштите и др., утврдила надлежност и оквире институционалне сарадње у пружању заштите од насиља у породици. Томе је претходила ратификација Истанбулске конвенције (САНВИО).⁸ У складу са обавезама преузетим ратификацијом Истанбулске конвенције, Србија је извршила измене и допуне *Кривичног законика* и донела *Закон о спречавању насиља у породици*.

Породични закон који је усвојен 2005. године⁹, увео је мере заштите од насиља у породици које током више од десет година примене нису мењане. Дата је дефиниција насиља у породици у смислу Породичног закона и пружена заштита широком кругу лица које везује брачна, ванбрачна, сексуална, емотивна или сродничка веза.

Насиље у породици никада није било прописано као посебно прекршајно дело. *Закон о прекршајима* који је донет 2005. године¹⁰ је први пут чланом 54. прописао нову заштитну меру забрану приступа оштећеном, објектима или месту извршења прекршаја, ради спречавања учиниоца да понови прекршај или да настави да угрожава оштећеног. Почетком 2016. године усвојен је нови Закон о јавном реду и миру,¹¹ а законодавац је ограничио могућност да се, у ситуацијама када нема елемената за кривично гоњење неког лица за насиље у породици, покрене прекршајни поступак због

---

⁷ Б. Бранковић, *Вести из будућности: Истанбулска конвенција и одговорност државе за борбу против насиља над женама*, УНДП, Београд, 2013.

⁸ Активности на њеној изради и поступак њеног усвајања показују да су европске земље усагласиле ставове о овом проблему као негативној друштвеној појави. Г. Ковачек-Станић, С. Самарџић, "Новине које доноси Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици", *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2, Нови Сад, 2014, 93-115.

⁹ Породични закон, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 18/2005, 72/2011, 6/2015.72/2011, 6/2015.

¹⁰ Закон о прекршајима, „Службени гласник Републике Србије“, број 65/2013, 13/2016, 98/2016 - одлука УС, 91/2019 и 91/2019 др. закон)

¹¹ Закон о јавном реду и миру, „Службени гласник Републике Србије“, број 6/2016, 24/2018.

тога што се насиље у породици најчешће не догађа на јавном месту или месту које је доступно погледу или чујности са јавног места.¹²

Закон о спречавању насиља у породици уведен је истовремено кад и измене и допуне Кривичног законика којима су уведена нова кривична дела везана за сакаћење женских гениталија, прогањање, сексуално узнемиравање и присилни брак.¹³ Породични закон Србије гарантује женама које су жртве насиља право на подношење грађанске тужбе за издавање налога за заштиту од насиља у породици. Чланови породице жртве, законски заступник, јавни тужилац и центри за социјални рад такође имају право да поднесу такву тужбу у име жртве.

Основни циљеви доношења *Закона о спречавању насиља у породици* били су: 1) да се премости правни вакуум који постоји од пријаве насиља или опасности од насиља до отпочињања одговарајућег судског поступка; 2) да се у домаћи правни систем уведе стандард према коме учинилац насиља не сме остати у кући, не само када је насиље већ учињено, већ и када постоји непосредна опасност од насиља; 3) остваривање *принципа нулте толеранције на насиље*. Закон треба да створи услове који ће омогућити ефикасно управљање ризиком од насиља. Процена ризика и изрицање хитних мера, оснивање група за координацију и сарадњу, предвиђање израде индивидуалног плана заштите и подршке жртви и јединствена евиденција података о насиљу у породици, основ су онога што Истанбулска конвенција (у чл. 51) назива *управљање ризиком од насиља*.

Кривичноправна заштита употпуњава се низом посебних одредаба чија је сврха да успостави континуитет заштите жртве од настанка насиља (или претње да до њега дође) до тренутка када ће жртва бити у стању да се опорави, а учинилац насиља санкционисан. Поред физичког, психичког и сексуалног насиља законом је унет и елеменат економског насиља (сходно чл. 3 Истанбулске конвенције) – ускраћивање жртви насиља економских средстава која су јој потребна за живот или делатност итд.

Спречавање насиља у породици дефинисано је као скуп мера које се примењују да би се открило да ли прети непосредна опасност од насиља, и скуп мера које се примењују ако је та опасност откривена.¹⁴ Мере које се примењују

---

¹² В. Мацановић, Водич за новинаре/ке – Закони Републике Србије и насиље у породици. http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2016/Vodic_za_novinarke-nasilje_u_porodici-II_izdanje.pdf, 23. марта 2022.

¹³ Кривични законик, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 97/2016.

¹⁴ Д. Спасић, „Контрола ватреног оружја и родно засновано насиље: линк који недостаје?“ *Теме*, г. XLIV, бр. 4, октобар – децембар 2020, 1515–1532 <https://doi.org/10.22190/TEME190430089S>

ако је непосредна опасност откривена могу бити заштитне и потпорне мере. Закон уређује и мултиресорну сарадњу. Предвиђа круг органа и установа које се старају о заштити жртве и пружању подршке жртви, почев од обавештавања о њеним правима, преко пружања правне помоћи и активности чија је сврха опоравак и оснаживање.¹⁵ У односу на Породични закон, у Закону о спречавању насиља у породици прецизиран је круг лица која могу бити жртве.¹⁶

Посебан поступак за спречавање насиља у породици (чл. 12-20) представља једну од најзначајнијих новина и примену неких од најважнијих решења из Истанбулске конвенције. Полицијски службеник задужен за спречавање насиља у породици, као специјално обучен координатор који спречава насиље и стара се о заштити жртве, сачињава процену ризика од непосредне опасности од насиља, и том приликом посебно узима у обзир да ли потенцијални насилник поседује оружје (чл. 51 Истанбулске конвенције).

Закон предвиђа изрицање *хитних мера* учиниоцу насиља, којима се он лишава извесних права на уштрб заштите жртве насиља. Хитне мере – један од института којим се спречава понављање насиља или могућност да до њега дође, имају превентиван карактер, а њихова сврха је да се жртва насиља у породици благовремено и ефективно заштити. Сврха *индивидуалног плана заштите и подршке жртви* јесте да спречи могуће насиље према жртви или његово понављање и пружи жртви психосоцијалну и другу подршку.

Спречавањем насиља у породици објективном проценом ризика, израдом индивидуалног плана заштите жртве и координисаним деловањем надлежних органа, ствара се, потенцијално, и бездносни амбијент који ће заштитити жртву од најтежих облика насиља, али и од злоупотребе ватреног оружја у контексту насиља у породици.

3. ЗАКЉУЧАК

Десет година након усвајања Истанбулске конвенције и осам година од њене ратификације у Републици Србији, све реализоване мере и активности на међународном и националном нивоу потврђују неопходност поштовања

---

¹⁵ Т. Бугарски, „Борба против насиља у породици у пракси надлежних органа у Новом Саду”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1, Нови Сад, 2018, 110.

¹⁶ То је лице у садашњем или ранијем брачном, ванбрачном или партнерском односу, или лице са којим је учинилац насиља крвни сродник у правој линији, а у побочној линији до 2. степена или са којим је сродник по тазбини до 2. степена, коме је усвојитељ, усвојеник, хранитељ или храњеник). Насиље у породици постоји и онда када је учињено према сваком другом лицу са којим учинилац живи или је живео у заједничком домаћинству, при чему то не мора бити садашњи или бивши супружник, нити крвни, грађански или тазбински сродник.

међународних стандарда о насиљу у породици. Такође, намеће се и закључак да, уколико желимо да успоставимо дугорочну политику за пружање општих услуга жртвама родно заснованог насиља (као и да креирамо ефикасне моделе у другим областима које она покрива, као што је превенција, санкционисање починилаца итд.), проактиван приступ је незаобилазан. Усклађивање са Конвенцијом захтева озбиљне, дугорочне, континуиране и темељне промене законодавног и стратешког оквира за борбу против насиља над женама у Србији, па би свако одлагање значило смањивање шанси за успех.

Насиље над женама је широко распрострањен друштвени проблем укореван у неједнакој расподели ресурса и моћи између мушкараца и жена, и институционализован кроз законе, политике и друштвене норме које дају преференцијална права мушкарцима. Насиље над женама и девојчицама није само прича о нездравим појединцима, породицама или везама, већ о нездравим друштвеним нормама и, често, штетним последицама сиромаштва. Део решења за такво насиље, дакле, лежи у препознавању покретача родне неједнакости и других облика дискриминације. Релевантни фактори укључују законодавне, економске и културне структуре, као и правне, образовне, радне, полицијске, породичне, верске, спортске, медије и друге институције које би могле да подстакну неједнакости у приступу жена и девојчица образовању и њиховом друштвеном и политичком учешћу. Трансформација такве структуре у механизме за унапређење женских права захтеваће упорно и непоколебљиво ангажовање свих релевантних државних и друштвених структура у Републици Србији.

ЛИТЕРАТУРА

Бабовић, М., Гинић, К., Вуковић, О., *Мапирање породичног насиља према женама у Централној Србији*, Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља, Управа за родну равноправност, Министарство рада и социјалне политике, Београд, 2010. Доступно на:

<http://www.secons.net/admin/app/webroot/files/publications/violencebook.pdf>

Бранковић, Б., *Мапирање капацитета специјализованих организација за подршку жртвама родно заснованог насиља: Први корак ка успостављању јединствене националне СОС линије*, Пројекат Борба против сексуалног и родно заснованог насиља у сарадњи са Програмом Уједињених нација за развој (УНДП), Београд, 2012.

Бранковић, Б. *Вести из будућности: Истанбулска конвенција и одговорност државе за борбу против насиља над женама*, УНДП, Београд, 2013.

Бугарски, Т., „Борба против насиља у породици у пракси надлежних органа у Новом Саду”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1, Нови Сад, 2018, 110.

Декларација о елиминисању насиља над женама, 1993, Доступно на: <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/ljudska%20prava/2017/ravnopravnost%20s%20polova/Deklaracija%20o%20uklanjanju%20nasilja%20nad%20C5%BEenama.pdf>

Закон о прекршајима, „Службени гласник Републике Србије“, број 65/2013, 13/2016, 98/2016 - одлука УС, 91/2019 и 91/2019 др. закон)

Закон о јавном реду и миру, „Службени гласник Републике Србије“, број 6/2016, 24/2018.

Ковачек-Станић, Г., Самарџић, С., "Новине које доноси Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици", *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2, Нови Сад, 2014, 93-115.

Кривични законик, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 97/2016.

Мацановић, В., *Водич за новинаре/ке – Закони Републике Србије и насиље у породици*.

http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2016/Vodic_za_novinarke-nasilje_u_porodici-II_izdanje.pdf

Мршевић, З. *Насиље и ми – ка друштву без насиља*, Институт друштвених наука Београд, 2014.

OSCE (2019). *Well-being and safety of women: Serbia- Results report*. https://www.osce.org/files/f/documents/e/4/419750_1.pdf

Породични закон, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 18/2005, 72/2011, 6/2015.72/2011, 6/2015.

Спасић, Д., „Контрола ватреног оружја и родно засновано насиље: линк који недостаје?“ *Теме*, г. XLIV, бр. 4, октобар – децембар 2020, 1515–1532 <https://doi.org/10.22190/ТЕМЕ190430089S>

Спасић, Д. *Полиција и друштво – одговор на насиље у породици*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2020.

Danijela SPASIC, Ph.D
Associate Professor
University of Criminal Investigation and Police Studies
Department of Criminalistic, Belgrade

INTERNATIONAL STANDARDS ON DOMESTIC VIOLENCE AND THEIR APPLICATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA: ISTANBUL CONVENTION

Summary

Violence against women is a widespread social problem rooted in the unequal distribution of resources and power between men and women, and institutionalized through laws, policies and social norms that grant preferential rights to men. Violence against women and girls is not just a story about unhealthy individuals, families or relationships, but about unhealthy social norms and often the damaging consequences of poverty. Part of the solution to such violence, therefore, lies in addressing the drivers of gender inequality and other forms of discrimination. Relevant factors include legislative, economic, and cultural structures, and legal, educational, workplace, family, religious, sports, media and other institutions that might fuel inequalities in women and girls access to education and social and political participation. The general prevalence of domestic violence makes it a global phenomenon; therefore, it is a phenomenon that requires a comprehensive approach not only at the local, but also at the national and international level. In the last few decades, domestic violence has become a subject of increasing debate in the international community. Even the United Nations, the world's largest and most influential organization, is increasingly focusing on this issue, considering it and establishing obligations and recommendations that member states should respect. That is why this paper deals with the analysis of international standards on domestic violence with special emphasis on the Istanbul Convention, which, as the first regional document in this area, influenced the redefining of the national legislative framework in Serbia and contributed to the adoption of the first law. the state's response to the problem of violence against women in the family and partnerships.

Keywords: domestic violence, international standards, Istanbul Convention, Law on Prevention of Domestic Violence.

прегледни рад
достављен рад: 22.11.2022.
прихваћен за објављивање: 15.12.2022.
УДК 340.134:343.2/.7(497.11)"1804/1813"

Др Урош СТАНКОВИЋ *

КРИВИЧНОПРАВНА ТЕРМИНОЛОГИЈА У ДРЖАВИ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Апстракт

У раду се анализира терминологија општег дела кривичног права коришћена у држави Првог српског устанка. Употребљавани изрази биће разврстани према институтима које означавају. Аутор ће назначити којем од језичких слојева термини припадају и понудити објашњења њихове морфологије и етимологије. Уколико су у питању туђице, биће изнета претпоставка о њиховом могућем путу до српског језика.

Кључне речи: Први српски устанак, правна терминологија, кривично право, општи део кривичног права, народни језик, славенизми, туђице.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Доба Првог српског устанка је време упоредног постојања три варијанте српског књижевног језика – рускословенског, славеносрпског и народног. Тај паралелизам можда се нигде није испољио јаче него у краткотрајној устаничкој држави. Према нашем мишљењу, два су основна разлога за то: 1) у Србији су се током Првог устанка нашли различити профили писмених људи – од писара устаничких старешина до српских просветитеља из Хабзбуршке монархије, који су се служили различитим варијантама књижевног језика; 2) постојање државне организације условило је употребу различитих нивоа језика, па самим тим и језичких варијанти примерених одговарајућем саобраћању.¹ Да би се добила коначна слика језичке шароликости о којој је овде реч, треба додати и да је српски народ вековима живео под туђинском влашћу, што је на језичком пољу имало за (природну) последицу усвајање немалог броја туђица. После

---

* Асистент са докторатом, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, u.stankovic@pf.uns.ac.rs

¹ Павле Ивић, Јован Кашић, „О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године”, *Историја српског народа* IV/2, 317; Александар Младеновић, „Напомене о српском књижевном језику за време Првог српског устанка”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (даље: ЗМСФЛ) 1–2 (2004), 8.

радова у којима је из нашег пера анализирана терминологија грађанског права², пред читаоцима ће наћи анализа кривичноправних термина употребљаваних у устаничкој држави. То је логичан наставак пута ка потпуној обради правне терминологије државе Првог српског устанка, утолико потребнији што појмови општег дела кривичног права најчешће нису део свакодневне народне лексике. У изворима насталим у држави Првог српског устанка могу се срести термини за кривично дело и његовог извршиоца, казну и њене врсте.

Први део: Термини општег дела кривичног права

2. Називи за кривично дело и његовог извршиоца

Изрази који означавају кривично дело има дванаест (*зло, зло дело, злочинство, кривица, кривина, кривња, погрешка, преступленије, безумије, поврежденије, беззаконије кабајет и фалинка*)³, а извршиоца кривичног дела означавало је шест именица (*кривац, злочинац, криви људи, преступник, злодјел и виновник*). *Зло* се као термин за кривично дело појављује у Протоку Шабачког магистрата⁴, Карађорђевог деловодном протоколу⁵ и документу који је Р. Перовић назвао „Псеудо-судски записник из 1812. године”⁶. У питању је један од најстаријих српских назива за кривично дело, који је у изворима у употреби још од средњег века. Медиевисти често истичу да се у средњовековним споменицима конкретна кривична дела понекад називају именима својих последица (нпр. *крв* за рањавање). Исто би се могло рећи и за појам самог кривичног дела: њиме се проузрокује зло, па се онда оно тако и зове.⁷ Коришћење речи *зло* за означавање кривичног дела указује на

² Урош Станковић, „Термини стварног права у држави Првог српског устанка”, *Зборник радова Правног факултета у Приштини* (2020), 63–78; исти, „Термини облигационог права у држави Првог српског устанка”, *Зборник радова „Изазови правног система”*, Источно Сарајево 2021, 471–486;

³ У неким изворима помињу се и *злочиније* и *злочиненије*, али се не може сасвим јасно разабрати да ли означавају само зао поступак или и кривично дело. Вид. Радослав Перовић, *Први српски устанак – акта и писма*, Београд 1978, 150, 378.

⁴ *Протокол и регистар Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године* (приредио Радомир Ј. Поповић), Београд 2010, 69 (№ 402); Р. Перовић, 279.

⁵ *Деловодный протокол одъ 1812. 21. мая до 1813. августа 5. Кара-Ђорђа Петровића*, Београд 1848, 69 (№ 846).

⁶ Радослав Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, Београд 1954, 279. Ради се о актима фиктивног процеса против извесног Стефана Николића, за које Перовић држи да су могли бити или образац за суђење у кривичном поступка намењен магистратима или материјал за вежбе из Кривичног судског поступка на београдској Великој школи. Вид. Р. Перовић, 338–339.

⁷ Александар Соловјев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Београд 1928, 140; Срђан Шаркић, *Средњовековно српско право*, Нови Сад 1996, 97; Теодор Тарановски, *Историја српског права у немањихој држави*, Београд 1996, 366.

неиздиференцираност између појмова противправне радње и рђавог поступка, а њиховог раздвајања не може ни бити без довољне развијености кривичног права и његовог постојања као науке. Ово, разуме се, важи и за синтагму *зло дело*⁸, са којом се данас у језику сусрећемо као сложеницом општијег значења од кривичног дела (*злодело*).

У писаним споменицима потеклим у устаничкој Србији често је присуство речи *злочинство*. Неретко се из контекста у којем се налази не може засигурно казати да ли се употребљава у свом основном („зла радња”, „зао поступак”) или изведеном значењу („противправна радња”), али је јасно да у запису под редним бројем 741 у Протоколу Шабачког магистрата, у којем се помиње да Паво Матковић из Козарице за извршено „зло дело и преступленије и злочинство” треба да буде кажњен са 100 штапова значи „кривично дело”.⁹ Јасно је да именица о којој је реч припада изведеницама са суфиксом *-ство* које означавају резултат радње из своје основе (као нпр. *убиство*, *скотолоштво*, *вероломство*). Покушаји да се објасни грађење *злочинства* били би ризични: има речи са суфиксом *-ство* које значе исто што и морфема у њиховој основи (као *издаја* – *издајство*, *невера* – *неверство*, *спокој* – *спокојство*), али треба скренути пажњу и на то да *Рјечник хрватскога или српскога језика* у издању ЈАЗУ садржи одредницу *злочинити*, те није немогуће да је *злочинство* образовано од глаголске основе.¹⁰

Кривица, *кривина* и *кривња* чине групу изведеница формираних од придевске основе *крив-* и суфикса. *Кривина*, стари средњовековни израз за кривично дело, присутан је у Карађорђевог законика (чл. 10)¹¹. Еволуција његовог значења вероватно би се могла подвести под став И. Клајна да изведенице са суфиксом *-ина* с придевском основном представљају „поименичење особине изражене придевом”, с тим што би уместо реч и „особина” у том опису требало да дође „стање”.¹² На *кривицу* се може наићи у запису бр. 708 Протокола Шабачког магистрата, у којем се под њу подводи убиство сеоског кнеза Миће Трифуновића.¹³ Убраја се у изведенице са

⁸ *Карађорђево деловодни протокол*, 81 (№ 1050); *Протокол и регистар*, 96 (№ 568); Радослав Перовић, *Прилози за историју Првог српског устанка*, Београд 1980, 154.

⁹ *Протокол и регистар*, 125 (№ 741).

¹⁰ *Рјечник хрватскога или српскога језика* (даље: *Рјечник ЈАЗУ*) XXII, Zagreb 1975, 937. И. Клајн сматра да је *злочинство* именско-глаголска сложеница. Вид. И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику I*, Београд 2002, 61.

¹¹ Зоран С. Мирковић, *Карађорђево законик (кривично, породично и државно право устаничке Србије)*, Београд 2008, 29.

¹² Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику – други део: суфиксација и конверзија*, Београд 2003, 96.

¹³ *Протокол и регистар*, 120.

суфиксом *-ица* које означавају „оцену неког поступка, стања, односа”.¹⁴ У спису *За памјат*, нацрту устројства Совјета које је сачинио Божидар Грујовић, кривично дело се назива термином за који би се данас без размишљања рекло да је кроатизам – *кривња* (уз додатак многозначног придева *велика*), усамљеног међу изведеницама са суфиксом *-ња* по томе што је изграђен од придевске основе.¹⁵

Метафорична употреба придева за облик *крив* у значењу „погрешан”, „лажан” опште је обележје словенских језика, што указује на њено врло дуго трајање. Д. Мршевић Радовић наглашава да је придев *крив* у семантичкој вези са *леви*; та страна везује се за зло, а десна за добро, а овде је сасвим умесно подсетити на то да се у другим језицима придев *десно* (фр. *droit*, рус. *право*, нем. *rechts*, енг. *right*), очигледно метафорично, користи за *право*.¹⁶

На именицу *погрешка* као термин за кривично дело може се наићи у двама протоколима – Карађорђевог и Шабачког магистрата.¹⁷ Нема сумње да је у питању изведеница изграђена од глаголске основе и суфикса *-ка*, тим пре што се глагол *погрешити* у изворима из државе Првог српског устанка јавља у значењу „извршити кривично дело”¹⁸. У основи тог глагола налази се именица *грех*, која се користила за образовање кривичноправних термина и у средњем веку (*сагрешеније* – кривично дело; *сагрешити* – извршити кривично дело). Прва асоцијација на ту именицу су верски списи, па би се могло помислити да је *грех* из њих прешао у правну лексику и проширењем значења од кршења начела вере постао и кршење правне норме. Међутим, није тако; првобитно значење те именице је физичко или правно одступање од правог пута, које је метафоризацијом постало и поступање супротно верској или правној норми.¹⁹

Значење „грешка” има и *фалинка*, реч за коју се свакако не би очекивало да означава и кривично дело, али је она у држави Првог српског устанка за то служила, што се може видети из записа бр. 708 у Протоколу

¹⁴ Олга Ристић, „Лексичко-семантичка одлика творбе именица у неких српских и хрватских романтичарских песника”, *Јужнословенски филолог* (даље: ЈФ) 1–2 (1969), 57, 280.

¹⁵ *Мемоари проте Матије Ненадовића*, Београд 1867, 292.

¹⁶ Драгана Мршевић Радовић, „Веровања у демоне и српскохрватска фразеологија”, *Српска фантастика: натприродно и нестварно у српској књижевности* (ур. Предраг Палавестра), Београд 1989, 286; Јасмина Грковић Мејдор, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад 2007, 336–337.

¹⁷ *Карађорђево деловодни протокол*, 106 (№ 1174); *Протокол и регистар*, 117 (№ 696).

¹⁸ Види нпр. Владимир Стојанчевић, „Урежденије” суда за Шабац и Шабачку нахију, од 12. јануара 1811. године”, *Зборник Историјског музеја Србије* 11–12/1975, 64.

¹⁹ Т. Тарановски, 368; Митра Рељић, „Асоцијативни искази у контексту ‘сапребивања у телу или у истом духу’ и њихов комуникацијски потенцијал”, *Теолингвистичка проучавања словенских језика* (ур. Јасмина Грковић Мејдор и Ксенија Кончаревић), Београд 2013, 235–236.

Шабачког магистрата.²⁰ Употреба поменуте именице забележена је у XVIII веку и она вероватно представља домаћу изведеницу од глагола *фалити*, за којег се у Рјечнику ЈАЗУ каже да је у српски језик стигао из два смера – у приморским крајевима из италијанског (*fallire* – погрешити, пропасти, банкротирати), а северније из немачког (*fehlen* – грешити, погрешити).²¹

Преступленије, безумије, поврежденије и беззаконије су славенизми. *Преступленије*²² је термин који је означавао кривично дело још у средњовековним српским споменицима.²³ У питању је глаголска именица којом се изражава резултат радње из глагола у њеној основи (*преступити*). Њена појава у старом облику са народном и српскословенском гласовном групом *ле* уместо рускословенске *ље* би могла да буде последица несвесног фонетског србизирања рускословенске лексеме.²⁴ Тај глагол је у правну лексику свакако дошао метафоризацијом од свог изворног значења – „ступити преко нечега”, које се данас може чути у спортском жаргону. Другим речима, *преступити* је од физичког ступања преко нечега постало и ступање преко линије која дели дозвољено и забрањено. У Всеобштем грађанском земљеописанију – географији, предавањима за студенте београдске Велике школе која је саставио њен професор Миљко Радоњић, *преступленија* се описују као *углавна*. Овај придев, који значи „кривични”, у српски лексички фонд ушао је из рускословенског (рус. *уголовный*).²⁵

²⁰ *Протокол и регистар*, 120.

²¹ *Рјечник ЈАЗУ IV*, Zagreb 1887–1891, 41.

²² Ова именица се почетком XIX века у српској лексици појављује у славеносрпском, екавском облику – *преступленије*, али и рускословенском, јекавском (*преступленије*). У свим коришћеним изворима потеклим из државе Првог српског устанка штампаних оригиналном графицијом може се видети да је лексеама написана српскословенском графицијом са *ле*. Тако су је транскрибовали и С. Новаковић и Р. Перовић у документима у које нисмо имали увид, при чему у документима које је за штампу припремио други приређивач превладава рускословенски језик. *Карађорђево деловодни протокол*, 3 (N° 598); Мемоари *проте Матеје* (1867), 321; „Протокол Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године”, *Гласник Српског ученог друштва – II одељак: грађа за новију српску историју* 1/1868 (приредио Никола Крстић), 137 (N° 586); Стојан Новаковић, *Уставно питање и закони Карађорђевог времена: студија о постању и развићу врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907, 130; Р. Перовић (1954), 255; исти (1980), 138; Александар Младеновић, „Напомене о језику неких писама српских устаника из 1813. године”, ЗМСФЛ 1/1995, 80; исти (2004), 14.

²³ Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских II*, Београд 1863, 504.

²⁴ Вид. Александар Младеновић, „О неким питањима примања и измене рускословенског језика код Срба”, ЗМСФЛ 2/1982, 73.

²⁵ Р. Перовић (1954), 255. Могуће етимологије ове речи види у: <https://lexicography.online/etymology/%D1%83/%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9> (приступљено 2. 11. 2022).

Псеудо-судски записник између осталог садржи један записник саслушања окривљеног Стефана Николића, у којем се помиње именица *безумије*. Ова глаголска именица означава стање без ума, али и безуман чин, као што и *лудост* може да значи и стање менталне поремећености и луд поступак (као у примеру „не чини лудости”). Семантичка веза између кривице и лудости у српском језику је постојала и у средњем веку и потиче из верских списа; према Премудрости Соломоновој, мудрост се испољава у закону, док је његово кршење одраз безумности.²⁶

У двама изворима из државе Првог српског устанка – претежно „народнојезичном” Урежденију суда за Шабачку нахију и Наставленијима права државнога, своје место је као термин за кривично дело заузело *поврежденије*.²⁷ Гласовна група *жд* присутна у тој глаголској именици одаје њено рускословенско порекло. У основи *поврежденија* је именица *вред*, која значи „штета”, тако да би *поврежденије* било nanoшење штете, што и јесте последица кривичног дела, али, наравно, и неких радњи које то нису. Треба напоменути да у савременом руском језику *повреждение* може да значи и „повреда” и „оштећење”, тако да је у једном од значења задржала непосредну везу са именицом у својој основи.

Данашње значење именице *безакоње*, која се у прогласу Великог суда поводом пресуде војводи Живку Константиновићу и члану кладовског магистрата Јоци Петровићу од 5. септембра 1813, појављује у свом „славенистичком” облику, и то без губљења сугласника, јесте дослован спој речи које је чине - „стање без закона”. Насупрот томе, у средњовековној српској лексици она је значила „незаконит чин” и стога је јасно због чега је Велики суд користи у значењу кривичног дела.²⁸

Кабает је реч турског порекла и значи „кривица”. Пример њене употребе пружа Карађорђево деловодни протокол, под чијим редним бројем 1451 стоји запис да је проти Матеји Ненадовићу упућено писмо с поруком да су Петру Молеру и Павлу Цукићу опроштени „кабајети”.²⁹

Кривац и *злочинац* су изведенице са суфиксом *-ац*; прва именица има придевску основу и представља *nomina essendi* (именицу која означава стање)

²⁶ Р. Перовић (1954), 304; Т. Тарановски, 368.

²⁷ В. Стојанчевић, 64; Р. Перовић, 129, 138.

²⁸ Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских I*, Београд 1863, 32; Димитрије Папазоглу, *Кривично право и правосуђе у Србији 1804–1813*, Београд 1954, 175.

²⁹ *Карађорђево деловодни протокол*, 163.

³⁰, док је друга *nomina agentis* (именица која означава вршиоца радње) са именичком основом.

Кривац је у изворима из устаничке државе врло распрострањен: има га у Урежденију за суд Шабачке нахије, Урежденију Совјета народња за Суд вароши ваљевске и тоја нахији, Карађорђевог деловодном протоколу, упутствима Карађорђа и Совјета војводама из 1812...³¹ Историјат њеног коришћења у српском правном језику у време Првог српског устанка био је одвећ дуг, будући да је та лексема још у средњовековним изворима означавала извршиоца кривичног дела, али и осуђеног. Разлог за то је оскудан појмовни апарат, који је одраз неразвијености самог кривичног права. Из истог разлога, *кривац* је у документима из устаничке Србије могао да означава и извршиоца кривичног дела и осумњиченог.³²

Злочинац је присутан у Карађорђевог деловодном протоколу, у чијем је запису под редним бројем 715 забележено упутство Конди бимбаши и Раки Левајцу „лопове, злочинце и убице из нахије Ужичке да протерају и да побију” и одлуци старешина Ваљевске нахије донетој поводом спора проте Матеје Ненадовића са стрицем Јаковом од 25. априла 1806, којом се поред осталог одређује хијерархија судској инстанци у тој нахији.³³

У писму проти Матеји од 18. фебруара 1811. Јаков Ненадовић за извршиоце кривичних дела употребљава описну синтагму *криви људи*, наводећи како буљубаше не треба сами да им суде, већ да их пошаљу суду.³⁴

Преступника, лексему за извршиоца кривичног дела са дугом историјом присуства у српском лексичком фонду, можемо запазити у писму Карађорђа проти Матеји од 6. марта 1812. Та именица је *nomina agentis* изграђена од основе, добијене од глагола *преступити* и врло продуктивног општесловенског суфикса-*ник*.³⁵

Злодјел и *виновник* припадају групи речи које су у српску лексику стигле из рускословенског, па стога није изненађење што се појављују управо у Псеудо-судском записнику, извору који обилује славенизмима из те језичке редакције. *Злодјел* је руски еквивалент српске именице *злочинац* (рус. *действовать* – деловати), „онај који зло делује”. У руској лингвистици

³⁰ Бранко Стојановић, „Имена особина (*nomina essendi*)”, *Годишњак за српски језик* 12/2012, 151.

³¹ *Карађорђево деловодни проткол*, 86 (№ 1073); С. Новаковић, 125; В. Стојанчевић, 63; Велибор Берко Савић, *Карађорђе документи II: 1810–1812*, Београд 1988, 1087.

³² Т. Тарановски, 370; В. Б. Савић (1988), 1087.

³³ *Карађорђево деловодни проткол*, 21 (№ 715); *Прота Матеја*, 101. За лингвисте би без сумње било занимљиво што се именица у одлуци старешина појављује у рускословенским наставком за генитив (*злочинцев*).

³⁴ *Прота Матеја*, 131.

³⁵ *Рјеџник JAZU XI*, Zagreb 1935, 729, 731; Ђ. Даничић (18636), 505; В. Б. Савић, 1130.

настанак те именице објашњава се спајањем лексема *зло* и *дѣи* – архаичног облика у значењу „радник”, „делатник”. *Виновник* је *nomina agentis*³⁶, образована вероватно од старе именице *вина* (кривица, узрок, разлог), на коју успомену у српском језику чувају придев *невин* и од њега изведене именице *виност* и *невиност*, и сложеног суфикса *-овник*, деривата наставка *-ник* (попут *пуковник*, *чиновник*, *часовник*).³⁷

3. Термини за облике виности

У изворима се јављају четири термина за облике виности, по два за умишљај (*својевољно* и *полна вољност*) и нехат (*неотице*, *нехотевиши*).

Чланом 18 Карађорђевог законика запређено је смртном казном ономе ко би убио другог *својевољно*. Именица *воља* се у појмовима за умишљај дуго користила; у потпуном преводу *Синтагме Матије Властара* срећу се синтагме *вољно* и *невољно убиство*, а, много касније, у Српском грађанском законнику, *убица вољни* (чл. 419). Употреба *воље* и од ње направљених изведеница за облике виности говори да су умишљај и нехат поистовећивани са присуством, односно одсуством жеље да се проузрокује последица радње извршења кривичног дела, што би за нехат било нешто мање оправдано него за умишљај. Читаоца би могло да зачуди што се у значењу „умишљајно” користи *својевољно*, будући да би га он најпре разумео као опречног некој туђој вољи, било као „без принуде” или „не поштујући туђу вољу”. Полемишући са хрватским лингвистом Блажом Јуришићем, уредништво *Нашег језика* објавило је текст *Неколико начелних питања*, у којем између осталог стоји како *својевољно* значи „од своје добре воље, са споредним значењем уз поменуто главно ‘без ичијег утицаја’ ”. По скромном мишљењу писца ових редова, у прилогу употребљеном за умишљај елемент *своје-* је сувишан, јер *вољно* значи „својом вољом”, тако да би *својевољно* било бољи антоним принуди него нехату.³⁸ *Полна вољност* је синтагма употребљена у Псеудо-судском

³⁶ Контекст у којем се *виновник* употребљава у Псеудо-судском записнику („виновник сажеженија”) јасно говори да се у том извору он користи у значењу узрочника, па је према томе он вршилац радње, а не ималац својства („кривац”). Вид. Р. Перовић (1954), 276.

³⁷ Р. Перовић (1954), 276, 291;

<https://lexicography.online/etymology/krylov/%D0%B7/%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B9> (приступљено 11.11. 2022); Ј. Грковић Мејџор, 336–338; Милена С. Зорић, *Славенизми и друге књишке речи у драмским делима Јована Стерије Поповића – трагедије и ране комедије* (докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду 2016), 52. Друга могућа објашњења грађења *виновника* вид. у И. Клајн у *Творба речи II*, 86 и М. С. Зорић, 53.

³⁸ *Законикъ грађанскій за Княжество србско*, Београд 1844, 75; *Матије Властара Синтагмат* (приредио Стојан Новаковић), Београд 1907, 514–515; Уредништво *Нашег*

записнику. Група *ол* представља рускословенски рефлекс некадашњег вокалног *л* (у српском је он *у*, одатле, рецимо, *долг – дуг*). Пошто на руском *вольность*³⁹ није синоним за *воља*, *полна вољност* би била језички хибрид састављен од једне рускословенске и једне српске речи. Такве мешавине карактеристика су славеносрпског језика, насталог уношењем елемената српског народног језика у рускословенски.⁴⁰

Термини за нехат, као и данас, указују на то да код извршиоца одсуствује хтеће да се изврши кривично дело. Израз *неотице* често је коришћен; има га у Протоколу Шабачког магистрата, Карађорђевог деловодном протоколу, Карађорђевог законнику. Спада у изведенице са суфиксом *-це* које означавају начин извршења радње (као *криомице*, *летимице*, *немилице*). За разлику од нашег доба, овај израз за нехат јавља се у изворима из устаничке Србије без фонеме *х*, што је одлика народног говора, у то време толико укореењена да се то слово није нашло у првом издању Вуковог *Рјечника*.⁴¹

Глаголски прилог прошли *нехотевиши* у значењу „нехат” појављује се у Протоколу Шабачког магистрата, у запису под редним бројем 844, у којем пише да је Лука Лазаревић наложио да се из затвора пусти Иванко Пршић, који је извршио нехатно убиство.⁴²

4. Термини за казну и њене врсте

Казна се означавала терминима *казн*, *казна*, *наказаније*, *каштира* и *штроф*.⁴³ Именицу *казн* садрже разни извори, као што су други Карађорђеви

језика, „Неколико начелних питања”, *Наш језик* (даље: НЈ) 1/1933, 105; З. С. Мирковић, 55.

³⁹ У руском та именица има значење „разузданост”, „слобода” (нарочито претерана), „кршење норми”.

⁴⁰ Р. Перовић (1954), 305; Александар Албин, *Језик новина Стефана Новаковића (1792–1794)*, Нови Сад 1968, 33; Александар Младеновић, „О неким питањима и особинама славеносрпског типа књижевног језика”, ЗМСФЛ 1/1978, 105.

⁴¹ *Карађорђево деловодни протокол*, 20 (N° 706); Драго Ћупић, „Фонема *х* у преписци Вука и Мушицког”, *Манастир Шишатовца – зборник радова*, Београд 1989, 136; *Протокол и регистар*, 42 (N° 204); З. С. Мирковић, 70. О привременом нестанку фонеме *х* из говора народа вид. Бранислав Милановић, „О етимолошком и секундарном *х* и о једном глаголском дублету”, НЈ 1–2 (1977), 6.

⁴² *Протокол и регистар*, 141 (N° 844).

⁴³ Стара лексема *тамница*, једна од изведеница са суфиксом *-ица* која припада именицама које означавају појам са својством речи из своје основе (као нпр. *изведеница* – „изведена реч”, *Каменица* – „место с пуно камења”, *оскудица* – „стање у којем се оскудева”), у изворима из устаничке државе означава притварање, привремено затварање до неког догађаја који треба да наступи. Примери за то значење су Карађорђево писмо проти Матеји од 28. јуна 1812. којим се овом другом налаже да

уставни акт из 1811, упутства Карађорђа и Правитељствујућег совјета нахијским старешинама од почетка 1812, Наставленија права државнога, Всеобште грађанско земљеописаније и Псеудо-судски записник.⁴⁴ Тај израз је славенизам, за који Даничићев *Рјечник из књижевних старина* потврђује да је употребљаван и у споменицима нашег средњег века.⁴⁵ У једном етимолошком речнику руског, који у свом лексичком фонду има реч *казнь*, наводи се да је она преузета још из старословенског, у којем је настала суфиксацијом, тако што је на творбену основу добијену од глагола *кати* („кажњавати“) додан суфикс *-знь*.⁴⁶ Новија именица *казна*, присутна у славеносрпском хибриду *смертна казна* из уставног акта из 1811, настала је вокализацијом старог полугласа (*ь*), а затим метатезом (заменом места фонема у некој речи⁴⁷), *казнь* > *казан* > *казна*.⁴⁸

Наказаније, које се као појам за казну може видети у Наставленијима права државнога, такође је славенизам, чији је најранији помен у српској лексици забележен у Хиландарском типичу (1199).⁴⁹ Реч је о глаголској именици, поствербалу од глагола *наказати*, насталог префиксацијом од прасловенског **kazati*, чије је првобитно значење „показати“ (на коју данас везу чува дечја „казаћу те некоме“). У старословенском је *наказаније* значило „поука“, а у значењу „поучавати“ *наказати* је присутно и у Иловичком рукопису Законоправила Светог Саве.⁵⁰ Када се ово има у виду, семантичка веза именице *наказаније* са казном је очигледна – ова последња је поука за

Јована Вилотића из Грабовца баца у тамницу док не намири дуг према Лазару Аћимовићу из Бошњановића и писмо Правитељствујућег совјета житељима Ћелија, села у Београдској нахији, од 19. маја 1808. које носи поруку да се онај ко прекрши Совјетову заповест „неће лишити тамнице и биће обешен“. Р. Перовић (1978), 354; Велибор Берко Савић, *Прота Матеја Ненадовић: акта и писма*, Горњи Милановац 1984, 237.

⁴⁴ С. Новаковић, 93, 129, 131; Р. Перовић (1954), 256, 276; Р. Перовић (1980), 129.

⁴⁵ Ђ. Даничић, (1863а), 429; Александар М. Милановић, „Славенизми у десетерачким песмама Герасима Георгијевића (1838)“, *Српски језик* 26/2021, 50.

⁴⁶

<https://lexicography.online/etymology/%D0%BA/%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D1%8C>

⁴⁷ Као нпр. *Забрег* > *Загреб*, *манастир* > *намастир*, *всаки* > *сваки*.

⁴⁸ С. Новаковић, 91; Александар Младеновић, „Белешке о графици и језику у ‘Житију Стефана Дечанског’ Григорија Цамблака“, ЗМСФЛ 1/1981, 39

⁴⁹ Р. Перовић (1980), 138; Срђан Шаркић, „Кривичноправне одредбе у законодавству Стефана Првовенчаног“, *Стефан Првовенчани и његово доба* (одговорни уредник Александар Раствојић), Београд 2020, 385.

⁵⁰ Миодраг Петровић, „М’стници у Крмчији Св. Саве“, *Историјски часопис* 29–30/1982–1983, 22; Милица Брацић, „Оглед о концепту инвалидности у српском језику (дијахрона перспектива)“, *Прилози проучавању језика* 35/2004, 171; Светозар Николић, *Старословенски језик*, Београд – Бања Лука 2005, 281

извршиоца кривичног дела да је погрешно и да треба да избегне поновну грешку да се не би суочио с последицама.

Италијанизам *каштига* (*castigo* – казна) заступљен је како у изворима у којима превладава народни језик (Карађорђево законик, Протоколу Шабачког магистрата и Карађорђево деловодном протоколу), тако и онима где су присутнији славенизми („урежденија” судова за Ваљевску и Шабачку нахију).⁵¹ Према П. Скоку, та реч је усвајана у разним облицима (*kastig, kaštig, kostiga, kaštiga*), а њена употреба забележена је у XV веку, управо у крајевима који су имали непосредног додира са италијанским (Потомје, Истра, Божава, Брусје, Хвар).⁵² Како је *каштига* тачно доспела у језик писаца извора устаничке државе немогуће је утврдити, али треба подсетити на то да је приличан део становништва устаничке Србије вукао порекло из крајева који су током своје историје били у непосредној близини млетачких поседа.

У протоколу Шабачког магистрата на више места се јавља германизам *штроф* (нем. *Strafe* – казна). Његово присуство у српском језику документовано је 1716 (глагол *штрофовати* чак и раније, 1708, што наводи на помисао да је именица из његове основе могла бити усвојена раније). У језику из којег ова туђица долази графема *a* има исту гласовну вредност, а облик *штроф* могао би да буде резултат преузимања те речи из баварско-аустријског дијалекта немачког, са којим су се Срби и сусретали, у којем се та графема често чује као *:o*.⁵³

У термине за кривичне санкције убрајају се *смртна казна*, *смртна/смртна каштига*, *апс/хапс*, *арест/арешт*, *заточеније*, *гражданска смрт*, *шиба*, *штапови* и *батина*.

За најтежу кривичну санкцију се, поред већ спомињане *смртне казне*, користи још једна хибридна синтагма – *смртна/смртна каштига*. Ређи је први облик, у коме се некадашње вокално *p* пише домаћом групом *r*: запазићемо га у Карађорђево акту у постављењу Милисав Црноречког за старешину Црноречке нахије од 28. октобра 1809. Графија са рускословенским *ep* је, с друге стране присутна у Грујовићевом нацрту устројства Совјета, документу под називом Учрежденије судејств и Карађорђево деловодном протоколу.⁵⁴ Вредно је напомене да се у Учрежденију судејств смртна казна

⁵¹ С. Новаковић, 126; З. С. Мирковић, 46

⁵² Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II, Zagreb 1972, 58.

⁵³ Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду* II, Нови Сад 1974, 799; Walter Tauber, *Mundart und Schriftsprache in Bayern (1450–1800)*, Berlin – New York 1993, 30–31, 191; *Протокол и регистар*, 67 (N° 391); 71 (N° 419, 420); 108 (N° 638); 129 (N° 768).

⁵⁴ *Карађорђев деловодни протокол*, 46 (N° 857) *Мемоари проте Матеје* 1867, 292; Велибор Берко Савић, *Карађорђе – документи I: 1804–1809*, Горњи Милановац 1988, 627; Radoš Ljušić, „Srpska sloboda”, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 2/1992, 366.

помиње у синтагми „пол смртне каштиге”. Није јасно о којој би се санкцији ту радило, при чему би се можда могла повући аналогија са односом између *мртве* и *полумртве шибе*; код друге подврсте трчања кроз шибе осуђени трчи кроз шпалир мање пута него код прве, која се назива *мртвом* зато што по редовном току ствари има за исход смрт осуђеног.⁵⁵ Према томе, *полумртва шиба* би била она после чијег извршења кажњени заврши полумртав, из чега се може закључити да се у таквом стању налази и након што се над њим изврши половина смртне казне. Другим речима, *пол смртне каштиге* би вероватно била нека телесна санкција којом се осуђеном наноси тешка телесна повреда.⁵⁶

Термини за казну лишења слободе су туђице. Прва је турцизам, који је једнако присутан у графичи са *x* (*хаци* – у Урежденију за Суд Ваљевске нахије, Карађорђевог законнику, Протоколу Шабачког магистрата) и у облику без њега (*аци* – у Урежденију за Суд Ваљевске нахије, Протоколу шабачког магистрата и писму Карађорђа проти Матеји од 21. јуна 1813)⁵⁷. Лишавање слободе је у сваком друштву врло учестала појава и стога је лако да појам за њу пређе из једног језика у други.

Од именица које чине дублет *арест/арешт*, чешћа је прва; она се може видети у Пунктовима од Сервијанаца изискујемо месеца маја 1804. года⁵⁸, Урежденију Суда за Ваљевску нахију и Грујовићевом устројству Совјета, док је други облик, пример замене гласа *с* са *ш* у речима италијанског порекла, присутан у Протоколу Шабачког магистрата. *Арест* је у текстовима на српском забележен 1742. и у наш језик могла је бити преузета или непосредно из италијанског или посредством немачког.⁵⁹

Славенизам *заточеније* присутан је у писму београдског митрополита Леонтија руском изасланику Константиу Родофиникину од 20. децембра

⁵⁵ Тома Живановић, *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, Београд 1967, 442.

⁵⁶ У Закону проте Матеје, који се у овом раду не користи као извор кривичноправне терминологије јер се на основу текста из мемоара његовог творца не може разлучити да ли га он цитира или препричава, посезање за оружје приликом свађе сматра се за пола убиства. Вид. Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Београд 2005, 101.

⁵⁷ С. Новаковић, 126; Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966, 311; Велибор Берко Савић, *Карађорђе – документи III: 1813–1817*, Горњи Милановац 1988, 1272; З. С. Мирковић, 70; *Протокол и регистар*, 71 (№ 419); 135 (№ 801).

⁵⁸ Предлог мировног споразума између који су српски устаници изнели на мировним преговорима са београдским турским старешинама 10. маја (по регоријанском календару) 1804. у Земуну.

⁵⁹ *Мемоари проте Матеје* (1867), 289; Данило Вушовић, *Дијалект источне Херцеговине*, Београд–Земун 1927, 12; Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду I*, Нови Сад 1972, 26; Р. Перовић (1978), 68; Гордана Јовановић, „Правна терминологија у Карађорђевог законнику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане 1/2010*, 145; Владан Јовановић, *Српска војна лексика и терминологија*, Београд 2016, 30, 165.

1808. и уставном акту из 1811. Из контекста у којем се та лексема користи у првом од наведених извора не може се установити да ли је означавала посебну врсту казне лишења слободе, тежу од затвора, као што је касније био случај, док је за употребу у другом прилично извесно да је одговор на то питање негативно. Даничићев *Рјечник* пружа потврду да је *заточенија* у српском лексичком фонду било и у средњем веку, само што је тада означавало прогонство. То је вероватно и његово прво значење; чувени руски слависта М. Фасмер, наиме, сматра да је глагол *заточитъ*, од кога је *заточение* поствербал, изведен префиксацијом од *точитъ*, што је значило „принудити да иде”. Међутим, речник црквенословенског и руског у издању Руске императорске академије наука из 1847. као значења именице *заточение* нуди и „прогон” и „затвор”.⁶⁰ Лако је могуће да је значење ове лексеме умерено тако што је прогонство са собом често доносило и лишење слободе, па је она почела да означава и ту санкцију. Пошто *заточеније* у српском средњем веку није значило „затвор”, то значење је вероватно ушло у нашу лексику с појавом рускословенског.

Гражданска смрт нашла је своје место међу кривичноправним терминима у Учређенију судејств. Ради се о још једном у низу славеносрбизама из правне терминологије устаничких списа, будући да је у првом делу синтагме среће група *жд* (уместо српског *ђ*) својствена рускословенском, док је именица за окончање живота присутна у својој српској графици (са *p*, а не *ep*). Аутор Учређенија судејств *гражданску смрт* објашњава хибридном синтагмом *изгубленије слободе*, чији би први део са групом *ле* био резултат фонетског прилагођавања рускословенске групе *ље*, а други народни облик са графемом *л* тамо где би у рускословенском било *в*. Пошто је прва асоцијација на појам грађанске смрти одузимање правне способности, читалац би се могао запитати због чега се као њен синоним наводи синтагма која би била савршен опис затворске казне? Добар одговор на то питање нуди дефиниција грађанске смрти из четвртог дела *Наставка ратних белешки (Fortsetzung des Kriegs-Anmerkungen)* немачког правника и историчара Јоакима фон Бојста: „Грађанском смрћу назива се она која људе лишава слободе и учешћа у грађанском друштву или уживања грађанских права и повластица” (превео У. С.). Дакле, у време настанка Учређенија судејств грађанска смрт је заиста подразумевала губитак слобода, али оно није сасвим близу суштини појма санкције о којој је реч, тако да је синоним лоше одабран. Појам *Bürgerliche Tod* (грађанска смрт) је почетком XIX века већ

⁶⁰ *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка* II, Санктпетербургъ 1847, 66; Ђ. Даничић (1863а), 368; С. Новаковић, 93; Р. Перовић (1978), 412. Посрбљени облик *заточење* јваља се, помало изненађујуће, у Псеудо-судском записнику, али тамо се користи за притвор. Вид. Р. Перовић (1954), 300.

увелико постојао у немачком, па због интензивног контакта Срба с тим језиком није неумесно претпоставити да је *гражданска смрт* настала калкирањем синтагме с почетка ове реченице.⁶¹

Шоба, штапови, батина и камчија су термини за различите врсте телесне казне чије је присуство забележено у разним изворима из устаничке државе: урежденијима ваљевског и шабачког суда, Грујовићевом нацрту устројства Совјета, Протоколу Шабачког магистрата, Карађорђевог законика, вождовом деловодном протоколу и другима. Од средства којим се телесна казна извршава постали су назив за саму телесну казну метонимijом (стилском фигуром којом један појам замењује други на основу значењске повезаности између њих, као што у примеру „решили су спор песницама” именица на крају реченице означава тучу).⁶²

5. Термини за ублажавање казне и ослобођење од ње

За означавање ублажавања казне или ослобођења од ње служили су глаголи из народне лексике – *умекшати, опростити, праитати* и *помиловати*. Нема никакве дилеме да *умекшати казни*, на шта је врховни вожд био овлашћен уставним актом из 1811, значи „ублажити казну”.⁶³ Као и израз који се за тај институт користи данас, и глагол *умекшати* је значење „учинити санкцију мање строгом” добио метафоризацијом. Осетљивост на додир често се повезује с нежношћу, што се поред осталог добро види и у данашњим рекламама за гардеробу, а нежност се већ садржински приближава благом третману према извршиоцу кривичног дела.

За глагол *опростити* је настао префиксацијом од данас већ сасвим изобичајеног глагола *простити*, за који се у Рјечнику ЈАЗУ каже да је настао као деадјектив придева *прост*, у значењу „опроштен”. Међутим, исти речник као једно од значења поменутог придева наводи и „дозвољен”, па стога не би била лишена основа ни тврдња да би *простити* изворно могло да значи „чинити нешто дозвољеним”.⁶⁴ Глагол *опростити* долази у ред оних код којих је префикс *о-* искоришћен за перфективизацију (као у нпр. *охладити, ошишиати, отерати*). *Праитати* је несвршени глагол који као такав

⁶¹ Joachim Ersnt von Beust, *Fortsetzung der Kriegs-Anmerckungen IV*, Gotha 1747, 288; R. Ljušić, 366.

⁶² Карађорђево деловодни протокол, 3 (N° 602); Мемоари *проте Матеје* (1867), 321; В. Стојанчевић, 65; С. Новаковић, 126, 130; З. С. Мирковић, 35, 43; *Протокол и регистар*, 38 (N° 163). Код описа шобе са смртном последицом јавља се дублетизам облика *мертва* (Карађорђево деловодни протокол, N° 602) и *мртва* (Карађорђево законик, чл. 14).

⁶³ С. Новаковић, 93.

⁶⁴ *Rječnik JAZU XII*, Zagreb 1952, 417, 422.

садржински одговара вождовом овлашћењу које би се више пута вршило. Из примера у којима су употребљене лексеме које означавају праштање („повиним праштати” – Основаније правитељства сербскога, 1808; „...за преступленије његово, што је коње крадене продаво, које му је опроштено...” – Карађорђево деловодни протокол, бр. 1042; „а такођер и ми му за његове досадање погрешке опраштамо...” – Карађорђево деловодни протокол, бр. 1174) види се да је кривица извршиоца кривичног дела претходно утврђена, тако да нема сумње да означавају управо ослобођење од казне.⁶⁵

Глагол *помиловати*, употрбљен за назив једног од права које чланови Правитељствујушег совјета „дају” вожду у уставном акту из 1811. настао је додавањем префикса *по-* старом глаголу *миловати*, лексеми присутној још у старословенском, ради перфективизације (као у *појести*, *поделити*, *потонути*).⁶⁶ Једно од забележених значења глагола *миловати* је „учинити милост некоме” и управо у томе се и састоји помиловања.

ЗАКЉУЧАК

Лексика докумената из времена Првог српског устанка садржи термине за елементарне појмове општег дела кривичног права. Другачије није ни могло бити, јер је језик одраз друштвене стварности, а она се, између осталог, огледала и у неразвијености кривичног права. Највише појмова је постојало за само кривично дело, затим за врсте санкција, међу којима предњаче термини за телесну казну, што указује на разноврсност средстава којима се она извршавала, извршиоца кривичног дела, санкцију и ублажавање казне и ослобађање од ње.

У терминологији општег дела кривичног права доминирају речи из народног говора; сви остали језички слојеви заједно деле удео са народном лексиком на равне части. Међу славенизмима су много присутнији они са континуитетом употребе још од српкословенског и славеносрбизми него речи које су могле бити усвојене искључиво из рускословенског. У погледу заступљености различитих варијанти српског књижевног језика у устаничкој кривичноправној лексици могло би се приметити да постоји градијација у учесталости славенизама у зависности од нивоа текста; што је неки текст вишег реда, то у њему има више славенизама и обрнуто. Док у деловодним протоколима убедљиво предњачи народни говор са ретким славенизмима, у текстовима правних прописа они су заступљени подједнако, а у изворима

---

⁶⁵ С. Новаковић, 27; *Карађорђево деловодни протокол*, 80, 106.

⁶⁶ С. Новаковић, 90; *Рјечник ЈАЗУ VI*, Zagreb 1904–1910, 699–700.

намењеним студијама на Великој школи народне лексеме представљају слабу конкуренцију славенизмима.

Релативно слабо заступљене туђице углавном су германизми, у које би се, уколико се јасно установи немачко посредство у њиховом путу до српског језика, могле сврстати и неке изворно италијанске речи. Постоји свега један италијанизам за који би се извесно могло тврдити да је у српски дошао директно из језика свог порекла. Турцизми су, помало изненађујуће, врло мало заступљени.

ЛИТЕРАТУРА

Албин Александар, *Језик новина Стефана Новаковића (1792–1794)*, Нови Сад 1968;

Брацић Милица, „Оглед о концепту инвалидности у српском језику (дијахрона перспектива)”, *Прилози проучавању језика* 35/2004, 171;

Грковић Мејдор Јасмина, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад 2007;

Вушовић Данило, *Дијалект источне Херцеговине*, Београд–Земун 1927;

Даничић Ђуро, *Рјечник из књижевних старина српских I–II*, Београд 1863;

Дѣловодный протоколъ одъ 1812. 21. маія до 1813. августа 5. Кара-Ђорђа Петровића, Београд 1848;

Живановић Тома, *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, Београд 1967;

Законикъ грађанскій за Княжество србско, Београд 1844;

Зорић Милена С., *Славенизми и друге књишке речи у драмским делима Јована Стерије Поповића – трагедије и ране комедије* (докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду 2016;

Ивић Павле, Кашић Јован, „О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године”, *Историја српског народа* IV/2, 311–380;

Јовановић Владан, *Српска војна лексика и терминологија*, Београд 2016;

Јовановић Гордана, „Правна терминологија у Карађорђевог законнику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 1/2010, 143–148;

Клајн Иван, *Творба речи у савременом српском језику – други део: суфиксација и конверзија*, Београд 2003;

Љушић Радош, „Srpska sloboda”, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 2/1992, 353–368;

Матије Властара Синтагмат (приредио Стојан Новаковић), Београд 1907;

Мемоари проте Матије Ненадовића, Београд 1867;

Милановић Александар М., „Славенизми у десетерачким песмама Герасима Георгијевића (1838)”, *Српски језик* 26/2021, 43–55;

Милановић Бранислав, „О етимолошком и секундарном х и о једном глаголском дублету”, *Наш језик* 1–2 (1977), 6–20;

Мирковић Зоран С., *Карађорђево законик (кривично, породично и државно право устаничке Србије)*, Београд 2008;

Михајловић Велимир, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду II*, Нови Сад 1974;

Младеновић Александар, „Белешке о графици и језику у ‘Житију Стефана Дечанског’ Григорија Цамблака”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 1/1981, 31–40;

Младеновић Александар, „Напомене о језику неких писама српских устаника из 1813. године”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 1/1995, 79–82;

Младеновић Александар, „Напомене о српском књижевном језику за време Првог српског устанка”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 1–2 (2004), 8–26;

Младеновић Александар, „О неким питањима и особинама славеносрпског типа књижевног језика”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 1/1978, 93–112;

Младеновић Александар, „О неким питањима примања и измене рускословенског језика код Срба”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 2/1982, 47–81;

Мршевић Радовић Драгана, „Веровања у демоне и српскохрватска фразеологија”, *Српска фантастика: натприродно и нестварно у српској књижевности* (ур. Предраг Палавестра), Београд 1989, 278–289;

Новаковић Стојан, *Уставно питање и закони Карађорђевог времена: студија о постању и развићу врховне и средишње власти у Србији 1805–1811*, Београд 1907;

Николић Светозар, *Старословенски језик*, Београд – Бања Лука 2005;

Папазоглу Димитрије, *Кривично право и правосуђе у Србији 1804–1813*, Београд 1954;

Петровић Миодраг, „М’стници у Крмчији Св. Саве”, *Историјски часопис* 29–30/1982–1983, 21–26;

Перовић Радослав, *Грађа за историју Првог српског устанка*, Београд 1954;

Перовић Радослав, *Први српски устанак – акта и писма на српском језику*, Београд 1978;

Перовић Радослав, *Прилози за историју Првог српског устанка*, Београд 1980;

Прота Матеја Ненадовић – акта и писма (приредио Велибор Берко Савић), Горњи Милановац 1984;

Ненадовић Прота Матеја, *Мемоари*, Београд 2005;

Протокол и регистар Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године (приредио Радомир Ј. Поповић), Београд 2010;

„Протокол Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године”, *Гласник Српског ученог друштва – II одељак: грађа за новију српску историју* 1/1868 (приредио Никола Крстић);

Рељић Митра, „Асоцијативни искази у контексту ‘сапребивања у телу или у истом духу’ и њихов комуникацијски потенцијал”, *Теолингвистичка проучавања словенских језика* (ур. Јасмина Грковић Мејџор и Ксенија Кончаревић), Београд 2013, 235–254;

Ристић Олга, „Лексичко-семантичка одлика творбе именица у неких српских и хрватских романтичарских песника”, *Јужнословесни филолог* 1–2 (1969);

Рјечник хрватскога или српскога језика IV, VI, XI, XII Zagreb 1887–1891, 1904–1910, 1935, 1952;

Савић Велибор Берко, *Карађорђе документи I–III*, Београд 1988;

Стојанчевић Владимир, „Урежденије” суда за Шабац и Шабачку нахију, од 12. јануара 1811. године”, *Зборник Историјског музеја Србије* 11–12/1975, 61–65.

Skok Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II, Zagreb 1972;

Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка II, Санктпетербург 1847;

Соловјев Александар, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Београд 1928;

Станковић Урош, „Термини облигационог права у држави Првог српског устанка”, *Зборник радова „Изазови правног система”*, Источно Сарајево 2021, 471–486;

Станковић Урош, „Термини стварног права у држави Првог српског устанка”, *Зборник радова Правног факултета у Приштини* (2020), 63–78;

Стојановић Бранко, „Имена особина (nomina essendi)”, *Годишњак за српски језик* 12/2012, 149–170;

Тарановски Теодор, *Историја српског права у немањихој држави*, Београд 1996;

Tauber Walter, *Mundart und Schriftsprache in Bayern (1450–1800)*, Berlin – New York 1993;

Тупић Драго, „Фонема х у преписци Вука и Мушицког”, *Манастир Шишатовац – зборник радова*, Београд 1989, 135–137;

Уредништво Нашег језика, „Неколико начелних питања”, *Наш језик* 1/1933, 101–110;

Von Beust Joachim Ersnt, *Fortsetzung der Kriegs-Anmerckungen IV*, Gotha 1747;

<https://lexicography.online/etymology/%D0%BA/%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D1%8C> (приступљено 13. 11. 2022);

<https://lexicography.online/etymology/%D1%83/%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9> (приступљено 2. 11. 2022);

<https://lexicography.online/etymology/krylov/%D0%B7/%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B9> (приступљено 11.11. 2022);

<https://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?root=%2fusr%2flocal%2fshare%2fstarling%2fmorpho&morpho=1&basename=morpho\vasmer\vasmer&first=4261> (приступљено 13.11.2022);

Шаркић Срђан, *Средњовековно српско право*, Нови Сад 1996.

Шаркић Срђан, „Кривичноправне одредбе у законодавству Стефана Првовеначаног”, *Стефан Првовенчани и његово доба* (одговорни уредник Александар Растовић), Београд 2020, 379–388;

Škaljić Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966.

Uroš STANKOVIĆ, ph.D
Assistant with a doctorate
University of Novi Sad
Faculty of Law

TERMINOLOGY OF CRIMINAL LAW IN THE STATE OF THE FIRST SERBIAN UPRISING

Summary

The article sheds light on the terms belonging to terminology of general part of criminal law appearing in the texts originating from the state of the First Serbian Uprising (1804–1813). The author shall provide possible explanations of etymology and morphology of the used terms and, in case they were loanwords, he would offer their potential path to the Serbian language. The lexic of documents issued in the state of the Uprising contains words for elementary terms of general part of criminal law. Most of them denote crime, while the others, by the order of appearance, stand for sorts of sanctions (among which terminology for corporal punishment stands out by plentitude), criminal, sanction and reduction of punishment and its abolition. Folk language is predominant among the terminology. All the words belonging to other language varieties together make equal share with the expressions used by common people. Slavicisms used continuously since the Middle Ages and Slavonic-Serbian vocabulary prevail over the words which could have been adopted only via Russian-Slavonic.

Regarding presence of different variants of Serbian literal language of that time (folk language, Slavonic-Serbian, Russian-Slavonic), the latter two become more frequent as the level of the text raises. Whereas registries of acts are written prevailingly in folk language, legal acts are lexical blend of approximately equal number of folk words and slavicisms, which have no competition in lectures for students of the Great School in Belgrade. Loanwords don't excel in numerosity. The largest number of them are germanisms, and it is worth to mention that some italianisms from the terminology may have found their place in Serbian through German. There is only one italianism whose path to the Serbian language was direct. Turcisms are, to a little surprise, very scarce.

Key words: First Serbian uprising, legal terminology, criminal law, general part of criminal law, national language, Slavisms, foreign women.

прегледни рад
достављен: 7. 4. 2022.
прихваћен за објављивање: 10. 9. 2022.
УДК 328.185
342.7

Др Драган БАТАВЕЉИЋ*
Др Ратомир АНТОНОВИЋ*
Драган ИЛИОСКИ*

ПОЛИТИЧКА КОРУПЦИЈА, КАО БИТАН ФАКТОР КРШЕЊА ЉУДСКИХ ПРАВА

Апстракт

Однос политике и корупције је увек био јасно изражен и свеprisутан. Политика се сматра генератором корупције, а политичари најкорумпиранијим делом друштвене заједнице. У политици и политичким круговима се одвијају најкорумпираније радње, циркулише прљав новац који има порекло у корупцији, који се потом реинвестира у политичке активности, финансирање политичких кампања и рад политичких партија. Наравно, добар део тог новца заврши у фондовима појединаца, истакнутих политичких фигура и носилаца високих функција. У раду се аутори баве корупцијом као друштвеном и криминолошком појавом, али и мерама сузбијања корупције и борбе против коруптивних радњи.

Кључне речи: људска права, политика, странке, корупција, кампања.

1. УВОД

Проблем корупције, како на националном, тако и на међународном плану, представља једно од кључних питања на плану борбе против организованог криминалитета. Врло је значајно питање и у шта се реинвестира новац који потиче из сумњивих извора, као и начин како се он интегрише у легалне оквире. Ту мислимо, пре свега, на тзв. „праће новца“, чији су механизми веома разгранати и имају тенденцију сталног усавршавања, јер доноси изузетно велики профит. Зато је један од основних задатака, како сваке

---

* Редовни професор, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, bataveljic@jura.kg.ac.rs.

* Доцент, Факултет за право, безбедност и менаџмент "Константин Велики", Ниш; Универзитет "Унион – Никола Тесла", Београд, antonovicr@gmail.com.

* Дипломирани правник.

државе понаособ, тако и целе међународне заједнице, да се перманентно боре против свих облика корупције, а посебно на сузбијању политичке корупције. То могу учинити само заједничким радом и сарадњом одговарајућих институција, ради благовременог откривања и успостављања јаким и стабилних механизма превенције. У тој борби, посебно место заузимају крајњи извршиоци, тј. лица која морају да располажу посебним знањима, ради превенције политичке корупције, прања новца и других облика криминогеног понашања.

2. ПОЈАМ КОРУПЦИЈЕ

Постоје бројне дефиниције корупције. Најпре треба издвојити дефиниције које су дали антички мислиоци попут Платона, Аристотела, Полибија, Монтескјеа, који су корупцију дефинисали као кварење власти и владање које није у јавном интересу и интересу политичке заједнице. Са друге стране, Русо и Макијавели су корупцију видели као људско кварење и поништавање свих људских вредности и врлина.

Савремене дефиниције корупције полазе од тога да се корупција може окарактерисати као „девијантно понашање појединаца у односу на њихову формалну улогу“¹. Ако се полази од економске користи, онда се корупција може дефинисати као средство „максимизације профита кроз кршење законских и моралних норми“². Такође, корупција представља и коришћење јавних добара у личне сврхе.

По дефиницији Светске банке, корупција је злоупотреба јавних ресурса зарад личних интереса³. Такође, и новији теоретичари усвајају део раније датих дефиниција, кроз извесне промене њихове садржине, али уз одржавање појма девијантног понашања, које се квантификује у односу на формалну друштвену улогу. Има и оних, који указују на много важнију последицу коруптивног деловања, а то је изазивање неравнотеже у непристрасности, која је у односу државна власт – грађанин од виталне важности.

Корупција представља један комплексан феномен. Иако на први поглед делује као искључиво правни, корупција представља проблем који се тиче многих сегмената друштва. Тако, корупција погађа економију и економски просперитет и развој сваког друштва, привреду и привредни живот, образовање, здравство, културу, сферу запошљавања, професионалног напредовања и националне безбедности, али пре свега област људских права и

---

¹ Б. Савић, „Корупција, начини испољавања и сузбијања у јавном сектору“, *Безбједност - Полиција - Грађани*, година XI, бр. 3–4, 2015.

² *Ibid.*

³ Н. Јеринић, *Заштита узбуњивача у циљу борбе против корупције – докторска дисертација*, Универзитет у Београду, Београд, 2020.

слобода. Зато ћемо у овом раду настојати да укажемо на све ове негативне последице, пре свега, политичке корупције.

Корупција би се могла одредити као однос у којем долази до незаконитог коришћења друштвеног и државног положаја и моћи у циљу стицања противзаконите користи, што значи да она представља злоупотребу јавних овлашћења ради личне користи. Филозофски посматрано, корупција је одраз моралне и духовне нечистоће и одступање од идеала. Под корупцијом треба подразумевати примање и давање мита, проневеру и трговину утицајем, док је корупцији врло близак појам прања новца. Корупција и прање новца се налазе у односу тесне повезаности, јер се кроз корупцију долази до незаконито стеченог новца, а прањем новца се тако стеченом новцу утире траг, са тенденцијом његове интеграције у легалне финансијске токове.⁴

Још једна дефиниција, цитирана чешће него било која друга, јесте дефиниција организације *Transparency International (TI)*,⁵ глобалне невладине организације, која је специјализована за борбу против корупције. Дефиниција корупције ове организације гласи: „Злоупотреба поверених овлашћења ради стицања приватне користи.“⁶ Та дефиниција покрива сваку злоупотребу поверене власти, па самим тим обухвата и корупцију у приватном сектору, на пример када директор злоупотреби поверење које су му указали акционари. Тај тип корупције, о коме се говори и као о корупцији из приватног у приватно, све више постаје тема међународних расправа, док је почетком деведесетих година прошлог века, знатно већа пажња била посвећивана корупцији из приватног у јавно.

Чин корупције одвија се онда када одговорни појединац или странка прихвати незакониту корист или награду, или прекрши правила о сукобу интереса. Ту се може радити о новцу, о награди у натури или о некаквом другом виду користи. Корист не мора бити за појединца лично, већ може бити и за неког другог или за, на пример, политичку странку или интересну групу. Одговорно лице, онда, злоупотребљава своја службена овлашћења, тако што другима пружа услуге које им не припадају или само обавља своју дужност и за то добија награду која му не припада.

---

⁴ М. Милошевић, Р. Антоновић, “Корупција као сметња друштвеном развоју Републике Србије“, *Међународна научна конференција Друштвено-економски развој и безбедност заједнице са акцентом на град Ваљево и Колубарски округ*, Ваљево, 2019, 105-107.

⁵ Додатне информације могу се наћи на веб-страници: www.transparency.org, 5.10.2021. године.

⁶ Наведено према: С. Вујовић, Т. Вујовић, „Мито и корупција на мапи света и Србије“, *Економски погледи*, Vol. 16, бр. 1, 2014, стр. 160.

На крају Бенарџи дефинише корупцију као „инцидент у коме бирократа (или изабрани функционер) крши неко правило да би остварио приватну корист”.⁷ Иако та дефиниција покрива већину различитих типова коруптивних радњи, и она се усредсређује искључиво на државног службеника, односно службено лице, то јест на онога ко је корумпиран; ни та дефиниција не обухвата овде описану могућност да службено лице ту незакониту добит не стиче за себе самог.

3. ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ КОРУПЦИЈЕ

Корупција као друштвена појава има дуг еволутивни пут, а својствена је многим друштвеним порецима. Постоји група аутора који сматрају да је корупција била увек присутна, али да је постојао различит приступ у њеном поимању и доживљају манифестације њених последица, како по друштво као целину, тако и по сваку индивидуу у друштву, као јединку. Такође, о самим последицама корупције се може говорити како са општег, тако и са посебног аспекта, а управо кроз анализу последица корупције, долази се и до њеног дефинисања. Веома важно место у изучавању корупције и њених последица свакако заузима и однос државе и законодавства према корупцији, њеним појавним облицима и последицама.

Да корупција не датира од периода транзиције и савремене цивилизације, сведоче и разни примери из историје. Иако се нама данас чини да је корупција плод лоших режима, лошег законодавства или неморалности, која је данас свеprisутна, примери још из античког доба нас у томе демантују. Од настанка људског друштва, те са првим цивилизацијама, социјалним и економским раслојавањима, јавила се потреба за коруптивним делатностима и стварањем терена за одређену повластицу одређеним појединцима, који су заузимали значајније позиције у друштву. Дакле, са настанком државе са једне и права са друге стране, паралелно се развија и корупција. Још се и Библија бавила проблемом корупције, истичући да она ослепљује мудре и преокреће речи праведника.⁸

У децембру 1997. године холандски тим археолога у Раки, у Сирији, пронашао је око 150 плочица са текстом на клинастом писму, који упућује на то да је локалитет био административни центар асирске цивилизације почев од XIII века п.н.е. Пронађена је посебна архива, која можда одговара савременом

---

⁷ А. Banerjee, R. Hanna, S. Mullainathan, „Corruption”, 2011, economics.mit.edu, 5.10.2021.

⁸ Д. Петровић, „Корупција – дефиниција и историја корупције кроз векове“, Башта Балкана, <https://www.bastabalkana.com/2012/02/korupcija-definicija-i-istorija-korupcije-kroz-vekovе>, 08.10.2021.

„министарству унутрашњих послова“, са подацима о томе како су запослени примали мито, укључујући имена високих службеника и име асирске принцезе.⁹ Такође, корупција је била присутна и код Илира, старих Грка и Македонаца, а у Картагини државне функције су добијали они који дају мито.

И Римљани су се суочавали са корупцијом, па су имали правила, односно законе у циљу њеног спречавања и сузбијања. Због тога не изненађује чињеница да је, као друштвено негативна појава, корупција била дефинисана већ у Римском праву (*Lex Julia Reputandae*). Кривично дело корупције било је дефинисано као давање, примање или тражење користи, са намером да се утиче на службеника у вези са његовим послом. Тек са развојем Римског царства, са постизањем војне, политичке и моћи у међународним круговима, као и са развојем чиновничког и административног апарата, који постаје све бирократизованији, све су чешће појаве чињења некаквих поклона државним чиновницима ради обављања оних послова које је чиновник морао, односно није смео да учини у односу на оно лице које му ја приредило какав поклон. Такође, у Римском царству је корупција била довођена у тесну везу са политиком, те је један од заступљенијих облика корупције била тзв. политичка корупција, којом је утицано на то ко ће се бавити политиком, ко ће бити предлаган и кандидован на високе државне функције. Кроз коруптивне радње је утицано да се појединцима онемогући кандидовање на високе државне позиције, чиме се директно утицало на политички живот и доношење круцијалних политичких одлука у Царству.¹⁰

С обзиром на то да је Римско царство имало један од најразвијенијих правних поредака и законодавних система у том античком периоду, корупција је третирана на адекватан начин, као инкриминисана делатност, а били су разрађени механизми у борби против корупције. Тако се интервенисало прво подношењем приватних тужби, кроз поступак назван *quaestiones* (судска истрага)¹¹. Поступак је вођен за крупне преступе у политичким споровима – примање мита на рачун провинције или због покушаја да се онемогући кандидовање на изборима за магистратуру – изборни преступи. Услед бројних злоупотреба и веома раширене корупције, римски Сенат је почео да предузима мере за њихово сузбијање. Касније је донесен закон којим је за починиоца корупције предвиђена накнада штете у двоструком износу и губитак политичких права (*Lex Servilia*). Законик на XII плоча је нарочито говорио о

---

⁹ Р. Антоновић, „Настанак и развој корупције“, *Интермекс, Правни информатор*, бр. 9/2017, Београд, 2017, 20.

¹⁰ И. Јармаз-Рескушић, „Судска корупција у републиканском Риму“, Правни факултет у Загребу, 2014, 58.

¹¹ Н. Деретић, „Различити облици корупције у правној историји“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1, 2012, 406.

судијској корупцији којом се за судију или арбитра правоваљано одређеног за суђење предвиђа капитална казна ако би примио новац за изрицање пресуде на штету једне од парничних страна које су му властити спор повериле на решавање. Међутим, те мере нису биле ефикасне управо због чињенице да су злоупотребе вршили претежно чланови Сената и високи државни чиновници. Дакле, још у том период је постојала јасна спрега вршилаца државних функција са корупцијом и, с тога је корупција била предодређена на успех.¹²

У Западном Римском царству, корупција је довела до осиромашења државне касе, јер су од обичних грађана наплаћивани енормно високи порези, који су они са великом муком плаћали, али новац који је био прикупљен на овај начин није стизао до централне касе, јер су државни чиновници, почев од оних са дна административне лествице, па до самих министара, узимали исти ради подмирења својих великих прохтева и ради подмирења трошкова луксузног живота. Стога, некад моћно Римско царство доживљава велики крах, разорено што честим ратовима и нападима споља, тако и услед унутрашњих проблема, међу којима је корупција заузимала значајно место. Лични интереси, потреба за енормним богаћењем и ужитком су најпре дали замајац у развоју корупције, да би резултирали тоталним крахом једне од најразвијенијих античких царстава, са најразвијенијим правним поретком, који је парадигма за настанак савременог права.

4. ОБЛИЦИ КОРУПЦИЈЕ

Корупција се може манифестовати на врло различите начине, а оно што је од значаја за саму корупцију јесте у којим сегментима и на који начин она настаје. Најпре, кад се говори о корупцији, говори се о подмићивању или давању мита. Да ли се корупција и мито могу ставити под исто значење или ипак међу њима постоје разлике. *Подмићивање* је плаћање за стицање користи која не припада ономе ко је стиче, као што је фиксни износ, проценат или пословни уговор или нека друга врста услуге у натури пружене неком службеном лицу да би оно предузело неке радње или да би се уздржало од предузимања неких радњи у обављању својих званичних дужности. Ово је једна врста подмићивања; то је незаконито тајно плаћање у замену за учињену услугу. Овај израз се користи да би се описала незаконита добит стечена кроз пружање неке посебне услуге.

Проневера такође представља вид корупције; то је крађа јавних средстава коју врши лице коме су поверена одређена овлашћења. За разлику од осталих видова корупције, за проневеру је потребно само једно лице.

---

¹² М. Виле, *Римско право и његова актуелност*, Чигоја, Београд, 2001, 87-88.

Носиоци службених овлашћења могу вршити проневеру тако што ће плански и систематски користити свој политички положај да стекну, обезбеде и прошире своје приватно богатство.¹³

Непотизам је посебан облик корупције којим су обухваћени рођаци, чланови уже или шире породице. Делови Балкана на југу Европе, као и афричка друштва, често се наводе као примери региона у којима је непотизам широко распрострањен, зато што припадништво одређеној породици или клану (племену) представља важну чињеницу, као и лојалност породици или племену и очекивања која то припадништво носи. Непотизам утиче на демократске системе: када се, на пример, послови и функције додељују неквалификованим лицима, последица може бити да ти системи постану неефикасни. Непотизам такође подрива поверење у правичност утврђених процедура и прописа.

Пантофлажа је посебан облик корупције код којег је, у условима несагласја општег (јавног) интереса и интереса “пословног света”, лице које одлази са јавне функције ради запослења у приватном сектору својим деловањем у време вршења јавне функције на различите начине поговорило свом новом послодавцу или му предаје, или боље рећи “продаје” информације и знања које је стекло вршећи јавну функцију, а која најчешће представљају државну, службену или пословну тајну, делујући тако на штету јавног интереса. Код пантофлаже је реч о две врсте злоупотреба које пантофлер може да чини или алтернативно или, можда чешће, кумулативно. Прва је злоупотреба привилегије одлучивања током вршења функције, када се будућем послодавцу или ранијем (и будућем) послодавцу погодује или му се омогућава стицање користи тзв. вршењем власти од стране будућег пантофлера. Прву злоупотребу функционер може да чини само док је на функцији, док “врши власт”. Друга злоупотреба је злоупотреба привилегије на информације. Она подразумева “неовлашћену употребу оних чињеница које службено лице сазна захваљујући свом службеном положају или у обављању службе, ради привилеговања одређеног физичког или правног лица”¹⁴ и њу пантофлер може да чини како током вршења функције, тако и пошто му функција престане.

Изнуда, као и проневера, представља облик корупције у коме само једна страна извлачи корист. Постоје извесна неслагања око тога шта се све сматра изнудом. По правилу, о изнуди је реч када постоји озбиљна претња

---

¹³ С. Јовановић, *Доказивање кривичних дела корупције и прање новца*, Факултет за инжењерски менаџмент, Београд, 2019, 15-18.

¹⁴ Д. Милић, “Пантофлажа као посебан облик сукоба интереса јавних функционера у правном систему Републике Србије”, *Свеска за јавно право*, Фондација за јавно право, год. 9, Београд, 2018, 55-57.

животу и физичкој добробити појединца или његове породице. Рекетирање представља типичан пример изнуде, баш као и претња силом или употреба силе којој прибегавају припадници војних или паравојних јединица како би изнудили новац и као предуслов који се поставља да би неки појединац или компанија могли да обаве неки посао. Изрази „уцена“ и „изнуда“ често се користе као синоними, зато што се у кривичном праву могу применити олакшавајуће околности када је реч о изнуди. Међутим, иако изнуда јесте вид уцене, не може се рећи да је свака уцена исто што и изнуда. Изнуда представља ситуацију из које се лице према коме се изнуда врши не може тек тако извући, док у многим случајевима уцене уцењивано лице има такву могућност.¹⁵

Трговина утицајем означава ситуацију у којој јавни функционер или лице на службеном положају на коме ужива одређена овлашћења, као што је судија, размени с припадником јавности неку корист која му не припада. Службено лице може обећати да ће искористити свој реални или наводни утицај да би другом лицу омогућио стицање користи у замену за новац или неке друге повластице или услуге. Суштина трговине утицајем као кривичног дела је да се за ово дело гони лице које само није у позицији да доноси и потписује одлуке, али може да утиче на некога ко те одлуке може правно да донесе. Али зашто се у пракси не гони онај ко је утицао на доношење незаконите одлуке, или је утицао да неко не изврши службену радњу, коју је по закону морао да изврши? Проблем је у доказивању, јер је лакше доказати да тај неко јесте извршио незакониту радњу или да није урадио неопходну закониту радњу, него утврдити ко му је то наредио.

Основна суштина корупције је супротност између личног и јавног интереса, а коруптивна кривична одговорност се односи на ситуације када извршилац користи своја овлашћења за лични интерес. Код нас се, нажалост, под корупцијом сматра само узимање и давање мита, иако је могућа и безготовинска корупција. То може бити и напредовање у послу и каријери као уступак за незаконито поступање.

5. МЕЂУНАРОДНЕ КОНВЕНЦИЈЕ ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ

Корупција је, такође, један од феномена који је уско повезан са прањем новца. Није претерано рећи да једно кривично дело корупције не постоји без прања новца и обрнуто. Слично, као и код осталих дела организованог криминала, Уједињене нације су и корупцији посветиле посебну пажњу, па је 2003. године донета Конвенција Уједињених нација против корупције. У

---

¹⁵ Т. Радовић, „Кривичноправни и криминалистички аспекти кривичних дела изнуде и уцене“, *Безбедност*, год. 38, бр. 2, 1996, 205.

Преамбули ове Конвенције државе уговорнице исказују своју забринутост због "проблема и претњи које корупција представља" како по институције и вредности, тако и стабилност сваког демократског друштва. Корупција се јасно доводи у везу са другим облицима организованог и привредног криминалитета, пре свега са прањем новца. Према Преамбули, корупција није више ствар појединачних држава, већ је постала много већи, међународни проблем са упливом огромних количина средстава. Због тога су се државе потписнице договориле да на један свеобухватан, глобалан начин, спрече, открију и предупреду овај облик криминалитета и у своја национална законодавства унесу ово делу, као и да пропишу одговарајуће казне.

Циљеви Конвенције су: "(а) да се унапреде и ојачају мере за ефикасније и успешније спречавање и борбу против корупције; (б) да се унапреди, олакша и подржи међународна сарадња и техничка помоћ у спречавању и борби против корупције, укључујући повраћај средстава; (в) да се унапреди интегритет, одговорност и правилно управљање јавним пословима и јавном имовином" (члан 1. Конвенције).

Поред докумената међународне заједнице, који су донети на глобалном (међународном) нивоу, треба указати да Србија, као и све европске државе, мора да поштује и примењује (хармонизује своје право) конвенције које су донели Савет Европе и Европска унија. С обзиром да је Република Србија приступила преговорима за улазак у Европску унију, да је овај процес трајан и, рекли бисмо, врло неизванстан, у нашем раду нећемо обрађивати директиве које је донео Европски савет, већ ћемо своју пажњу усмерити на Конвенције Савета Европе.

Конвенцију о прању, тражењу, заплени и конфискацији прихода стечених криминалом је усвојио Савет Европе, 1990. године у Стразбуру (по томе се ова Конвенција, још назива и Стразбуршка конвенција), а ступила је на снагу 1993. године¹⁶. Конвенцију је саставио Европски комитет Савета Европе за проблем криминала (*European Committee on Crime Problems - CDPC*) и иста је ступила на снагу 1993. године. Касније је ова Конвенција проширена тзв. Варшавском конвенцијом из 1995. године, а донета је у циљу олакшавања међународне сарадње у истрази и проналажењу, замрзавању и одузимању прихода који је стечен организованим криминалитетом. Такође, она би требало да помогне државама потписницама да постигну висок степен ефикасности у борби против ове појаве, као и да употпуне и хармонизују своја национална законодавства. Стразбуршка конвенција јасно препознаје прање новца као дело организованог криминала и обавезује потписнице да у својим националним законодавствима криминализују ово дело, успоставе механизме

---

¹⁶ СР Југославија је ратификовала ову Конвенцију тек 2002. године.

за одузимање средстава која је добијена уз помоћ прања новца или имовине чија вредност одговара таквим приходима.

6. ПОЛИТИЧКА КОРУПЦИЈА У СВЕТУ И КОД НАС

У претходном делу нашег рада, указали смо да је организовани криминалитет, сигурно, један од највећих проблема савремене цивилизације, а његове последице по савремено демократско друштво огромне. Не треба изоставити ни чињеницу, да се он врши уз примену кривичних дела насиља, најгрубље кршење људских права, укључујући кривична дела против живота појединаца и у сталној је вези са политичком корупцијом. Управо, због тога, проблем организованог криминалитета није проблем само једне државе или локалне заједнице, већ је прерастао у проблем читаве међународне заједнице. У том циљу, она је крајем XX и почетком XXI века донела велики број докумената, како би се посветила пажња решавању овог проблема.

Уколико је држава економски нестабилна, то може отежати њену борбу против организованог криминалитета (самим тим и политичке корупције), што ће ојачати исти и допринети до још већег слабљења снаге државе. С обзиром да у земљама у транзицији постоји велики степен корупције државних органа, њихово деловање на спречавању организованог криминалитета је, најчешће, само делимично.

У кривичном законодавству Републике Србије од недавно постоји кривично дело давања и примања мита у вези са гласањем, јер се корупција доводи у везу са изборним поступком. Иако се и раније често говорило о малверзацијама у вези са изборима и изборним поступцима, до доношења ових законских измена, нико се није усудио да те коруптивне радње у вези са изборним поступком инкриминише. Зато оне представљају значајан искорак у регулисању ове материје. Кривично дело давања и примања мита у вези са гласањем настаје кад се понуди, да, обећа награда, поклон или каква друга корист, како би на изборе или референдум неко лице изашло да гласа или не или да гласа у корист, односно против одређеног понуђеног предлога. Дакле, извршилац овог дела може бити свако лице које наведеним радњама настоји да утиче на изборну вољу грађанина који располаже активним бирачким правом, те утиче на то коме ће он дати свој глас, односно који предлог ће подржати или не подржати.¹⁷

Политички аспект корупције је још једна околност која се мора узети у обзир приликом било које анализе овог негативног друштвеног феномена. Овај

---

¹⁷ М. Милошевић, “Измене и допуне антикорупцијског законодавства Републике Србије“, *Избор судске праксе*, год. 28, бр. 4, 2020, 12-14.

аспект је видљив кроз повезаност органа државне власти и организованих криминалних група, које своју криминалну делатност заснивају на коруптивним радњама. Однос између политике и корупције, такође је двосмеран, јер колико корупција квари политику и морал једног друштва, исто тако и лоше политичке прилике у једној заједници представљају плодно тле за раст корупције.

У вишестраначким демократијама, каква је и Србија данас, посебно је актуелан проблем у вези са транспарентношћу финансирања политичких странака. „Нерегулисана област финансирања политичких странака отвара знатне могућности различитих злоупотреба, односно догађа се оно што се у теорији назива ‘клијентелизмом’, где је сваки политичар - посланик, или странка у целини, клијент свог богатог, моћног финансијера“.¹⁸

Међутим, само постојање правне уређености ове области показало се као недовољно, као и да је проблем у имплементирању оног што је прописано. Управо, на овој имплементацији је потребно улагати велике напоре.¹⁹ Последњих година је на свим нивоима интензивирано доношење различитих аката, прописа и конвенција, етичких кодекса и стандарда које је потребно примењивати у привредним и политичким активностима, а које су уведене са циљем превентивног деловања на свест политичких и привредних субјеката, како би се корупција спречила у самом корену. Дакле, нормативни оквир несумњиво постоји, али резултати примене у пракси, како у домаћим, тако и у међународним оквирима су скромни, судећи по бројним примерима корупционашких афера у које су укључени и светски и домаћи носиоци власти.

У борби да државна власт не уведе ригорозне мере против организованог криминалитета, криминалне групе настоје да повећају своју политичку контролу путем корупције и подмићивања власти. Уколико ове групе успеју да успоставе контролу над значајним привредним делатностима уз помоћ крупног капитала, они ће бити у стању да корумпирају политички процес одређених земаља и да намештају политичке кандидате, чија би администрација била више наклоњени њима²⁰. Организовани криминалитет има "позитиван" утицај на корупцију у целокупном привредном систему, а у првој линији, он утиче на финансијске институције. Ове негативне појаве потпуно блокирају политичке и економске реформе у земљама које се налазе у транзицији – тзв. "заробљавање државе". Добро су нам познати примери

---

¹⁸ Ј. Ђирић, „Корупција – проблеми и превазилажење проблема“, *Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије*, 2010, 43.

¹⁹ У Републици Србији ову област од 2011. године регулише *Закон о финансирању политичке активности*, „Сл. гласник РС“, бр. 43/2011, 123/2011.

²⁰ V. Tanzi, *Money Laundering and the International Financial System*, IMF Working Paper, International Monetary Fund, No. 96/55, 1996.

тајкунизације економије у Србији, где су "новопечени" богаташи утицали на државне органе и појединце (законодавну, извршну и судску власт) да доносе законе који су у њиховом интересу. С тог разлога, познати су бројни случајеви намештања приватизације, како у нашој земљи, тако и у многим другим земљама у транзицији. На нижем нивоу, вршило се подмићивање службеника у сврху лакшег добијања неких права или да би се избегло, односно одуговлачило, извршавање неких обавеза и слично²¹.

Изборни циклуси увек са собом носе велики број радњи које често добијају епитет коруптивних и незаконитих. Наиме, често се јавни функционери доводе у везу са злоупотребама службених и јавних функција, те је сваки изборни циклус под посебном лупом органа који се боре против корупције, а и законске измене су донеле нова кривична дела која третирају, управо, корупцију у контексту изборних процеса.

Година 2020. је била изборна година, када се бирао парламент и локалне и покрајинске власти у Србији. Према Извештају о раду Агенције за спречавање корупције за 2020. годину, у време трајање кампање, која је дефинисана као „скуп активности политичких субјеката које почињу од дана расписивања избора и окончавају се даном проглашавања коначних резултата“²², ефикасно се поступало у најдужем року од пет дана, изречене су четири мере објављивања препоруке за разрешење и седам мера упозорења за злоупотребу службеног положаја и јавних ресурса. Такође, изречено је пет мера упозорења и три захтева за покретање прекршајног поступка политичким субјектима због пропуста приликом вођења кампање.²³

У кампањи 2020. године, Агенција је први пут имплементирала мере нових законских одредби, које се тичу злоупотреба јавних функција, јавних ресурса, а уведен је нови, краћи, законски рок од пет дана за покретање поступка по службеној дужности од добијања пријаве. Агенција је обрадила укупно 50 предмета по пријавама против јавних функционера и водила 35 поступака против политичких субјеката. У тим поступцима, Агенција је позвала укупно 29 функционера да се изјасне о чињеницама које им се стављају на терет. Било је много пријава које нису имале за циљ да се заиста докаже и утврди постојање корупције, већ да се Агенција оптерети предметима који немају истинско правно упориште. Упркос томе, Агенција је сваку пријаву

²¹ Ж. Бјелајац, „Корупција као вид организованог криминала“, Право, теорија и пракса, Година XXV, Број 3–4, Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија, Нови Сад, 2008, стр. 47.

²² Закон о финансирању политичких активности, „Сл. гласник РС“, бр. 14/2022, члан 2 став 1 тачка 5.

²³ Г. Марковић, “Узроци политичке корупције“, *Hereticus*, Vol. 11, бр. 3/4, 2013, 95-99.

једнако третирао уз адекватну оцену приложених доказа и утврђивање чињеничног стања.

Из мноштва пријава које су у време кампање стално пристизале, произашле су четири мере за јавно објављивање препоруке за разрешење једног градоначелника, једног председника општине и два директора јавних предузећа. Донесено је седам мера упозорења за јавне функционере и то за једног градоначелника, председника општине, једног заменика градоначелника, три директора јавних установа и једног директора привредног друштва. Од тога, према извештају Агенције, један директор школе је осуђен на новчану казну од 50 хиљада динара.

Деветнаест пријава је Агенција окарактерисала као неосноване, а од 35 пријава поднетих због наводних повреда Закона, Агенција је донела само пет мера упозорења. Такође, Агенција је све време благовремено путем средстава јавног информисања упозоравала учеснике изборног процеса на недозвољене облике кампање и дала је посебан осврт на интернет кампању, повезивање кампање са тзв. хуманитарним радом (подела пакета хуманитарне помоћи и давање новца наводно угроженим грађанима), а такође је пажњу усмерила и на донације и новчане награде које су странке примале од појединаца, било да су они њихови чланови или не. У сврху контроле промотивне кампање у време изборне кампање, Агенција је посебно обучила 120 посматрача чији је задатак био да контролишу промотивне садржаје и предизборне активности.

Што се тиче судских поступка вођених у вези са изборима 2020. године, поднете су 24 кривичне пријаве, од тога 10 због фалсификовања изборних резултата, 6 због уништавања гласачког материјала, 5 због повреде права на глас, једна пријава за примање мита у вези са изборним поступком и једна пријава за сачињавање нетачних бирачких спискова и спречавање одржавања избора. Од тих 24 пријава, познат је исход само за једну, док су њих 23 остале без очекиваног судског епилога.

На територији Републике Србије влада један посебан облик корупције, тзв. политичке корупције, која подразумева употребу моћи од стране политичких моћника у сврху стицања личне противправне имовинске користи или користи за неко друго, са њим повезано, лице. Сваки носилац државне функције, који у свом раду узме, тражи или прими неку награду за свој рад, чини политичку корупцију. Ту се, углавном, поред корупције јављају и трговина утицајем и прекорачење овлашћења. Као видови политичке корупције се јављају мито, изнуда, кронизам, непотизам, парохизијализам, покровитељство, коришћење политичког положаја и утицаја у нечије име у замену за материјалну корист, уцена и проневера.

Спрега политике и корупције дерогира основне принципе владавине права и правне једнакости, а самим тим и остваривање и заштиту људских

права и слобода. Овај однос корупције и политике је најизраженији у изборним циклусима, кад се коруптивним радњама изиграва воља бирача. Корупција „бира“ носиоце државних функција кроз своју „интересну призму“, што значи да је њен циљ задржавање на власти корумпираних политичара, како би продужила властити век трајања и омогућила непромењене услове за незаконито и опортуно деловање. Власт, изабрана на овакав начин нема никакав морални кредибилитет, одлуке које доноси су подложне контроли и углавном не задовољавају глобалне, већ појединачне интересе или интересе уске групе. Отуда, политичка корупција води ка власти која не поштује основне демократске и људске вредности већ влада силом, полугама моћи и заводи страховладу, која се нарочито манифестује кроз медијски мрак и забрану стварања критичке мисли против њених носилаца.²⁴

ЛИТЕРАТУРА

Антоновић Р., Настанак и развој корупције, *Интермекс*, Правни информатор, бр. 9/2017, Београд, 2017.

Vanerjee A., Hanna R., Mullainathan S., „*Corruption*“, 2011, economics.mit.edu.

Бјелајац Ж., „Корупција као вид организованог криминала“, *Право, теорија и пракса*, Година XXV, Број 3–4, Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија, Нови Сад, 2008.

Виле М., *Римско право и његова актуелност*, Чигоја, Београд, 2001.

Вујовић С., Вујовић Т., „Мито и корупција на мапи света и Србије“, *Економски погледи*, Vol. 16, бр. 1, 2014.

Деретић Н., „Различити облици корупције у правној историји“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1, 2012.

Закон о финансирању политичке активности, „*Сл. гласник РС*“, бр. 43/2011, 123/2011.

Јармаз-Рескушић И., *Судска корупција у републиканском Риму*, Правни факултет у Загребу, 2014.

Јеринић Н., *Заштита узбуњивача у циљу борбе против корупције – докторска дисертација*, Универзитет у Београду, Београд, 2020.

Јовановић С., *Доказивање кривичних дела корупције и праће новца*, Факултет за инжењерски менаџмент, Београд, 2019.

---

²⁴ Ј. Станојевић, Д. Димовски, И. Милић, „Утицај корупције на националну конкурентност“, *Право пред изазовима савременог доба*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2018, 50-51.

Марковић Г., “Узроци политичке корупције“, *Hereticus*, Vol. 11, бр. 3/4, 2013.

Милић Д., “Пантофлажа као посебан облик сукоба интереса јавних функционера у правном систему Републике Србије“, *Свеска за јавно право*, Фондација за јавно право, год. 9, Београд, 2018.

Милошевић М., “Измене и допуне антикорупцијског законодавства Републике Србије“, *Избор судске праксе*, год. 28, бр. 4, 2020.

Милошевић М., Антоновић Р., “Корупција као сметња друштвеном развоју Републике Србије“, *Међународна научна конференција Друштвено-економски развој и безбедност заједнице са акцентом на град Ваљево и Колубарски округ*, Ваљево, 2019.

Петровић Д., „Корупција – дефиниција и историја корупције кроз векове“, *Башта Балкана*, <https://www.bastabalkana.com/2012/02/korupcija-definicija-i-istorija-korupcije-kroz-vekovе>.

Радовић Т., “Кривичноправни и криминалистички аспекти кривичних дела изнуде и уцене“, *Безбедност*, год. 38, бр. 2, 1996.

Савић Б., „Корупција, начини испољавања и сузбијања у јавном сектору“, *Безбједност - Полиција - Грађани*, година XI, бр. 3–4, 2015.

Станојевић Ј., Димовски Д., Милић И., “Утицај корупције на националну конкурентност“, *Право пред изазовима савременог доба*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2018.

Tanzi V., *Money Laundering and the International Financial System*, IMF Working Paper, International Monetary Fund, No. 96/55, 1996.

Ђирић Ј., „Корупција – проблеми и превазилажење проблема“, *Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије*, 2010.

Prof. Dragan BATAVELJIĆ, ph. D
Full professor, University of Kragujevac, Faculty of Law
Ratomir ANTONOVIĆ, ph.D
Assistant professor, University "Union – Nikola Tesla",
Faculty of Law, Security and Management "Constantin the Great", Niš
Dragan ILIOSKI

POLITICAL CORRUPTION AS AN ESSENTIAL FACTOR OF HUMAN RIGHTS VIOLATIONS

Summary

The fact is that political corruption represents a significant problem both at the national and global level. It represents a complex phenomenon which effects a number of segments of the society - its economic development, as well as education, health, culture, national security, but, before all, the realization and protection of human rights and freedoms. There is no doubt that political corruption has existed for time immemorial, being the innate part of many social orders, but the approaches to fight this negative social phenomenon, both at national and global scale have not always been resolute. In that context, many authors have emphasized its duration from the ancient times (it was regulated by Roman law), until the present time. Due to extremely damaging effects of the corruption in general, particularly political corruption, in this paper the author presents in details the most common forms of corruptive behavior, such as bribery, fraud, nepotism, patouflege, extortion and trading in influence.

The international community and every single country need to wage a constant war against this type of organized crime by adopting adequate laws and, before all, by implementing them in practice. Otherwise, legislative and incriminating activities against this negative trend will remain a dead letter. This requires a cooperation between all institutions at all levels, from the local communities to the global scene. In that context, a number of conventions were adopted in Europe and worldwide at the end of the 20th and the beginning of the 21st century aimed at preventing the corruption. The Republic of Serbia needs to harmonize its legislation to be in line with these documents, as well as to respect and implement the adopted norms. The corruption spoils the politics and ethics of a society, while the political corruption and unregulated financing of political parties leave the space for various forms of the institutional and financial abuse. Such fraudulent conduct blocks political and economic reforms since the corrupted politicians “do not want to interfere” and in this way obstruct the development of their country. The special attention should be given to election cycles which, by rule,

should result in population choosing the best - the most competent, honest and incorruptible representatives to lead them. If it is not the case, then, the members of parliament and the holders of the most important political and public positions will not be able, or will not want or dare lead their country into prosperity by “having mind of their own”. Instead, they will be just an instrument acting upon orders of their principals and will implement the policies defined by wealthy individuals or certain interest groups.

Keywords: human rights, politics, parties, corruption, campaign.

прегледни рад
достављен: 20. 11. 2022.
прихваћен за објављивање: 10. 12. 2022.
УДК 343.988

Др Здравко ГРУЈИЋ*

НОРМАТИВНО РЕГУЛИСАЊЕ ПРАВА ЖРТАВА КРИВИЧНИХ ДЕЛА¹

Апстракт

У циљу умањења ефеката ревиктимизације и секундарне виктимизације жртава кривичних дела дошло је до значајне нормативне активности на међународном плану и развоја другачијег концепта поступања са жртвама. Уместо, практично јединог, статуса оштећеног у кривичном поступку, у последње време почиње да се развија нова парадигма заснована на дефинисању и заштити основних права жртава у међународним актима. На нормативном плану долази до прописивања корпуса основних права у поступању са жртвама у свим фазама кривичног поступка, утврђивању нових модалитета накнаде штете или репарације жртава, али и развоја ширег концепта помоћи и подршке жртвама кривичних дела. Консеквентно активностима на међународном плану, развој новог концепта поступања према жртвама кривичних дела почиње да добија обриси и у националном кривичном законодавству што захтева посебну анализу. У складу са потребом дефинисања адекватних нормативних решења на националном нивоу, рад има за циљ преиспитивање концепта основних права жртава дефинисаних на међународном плану и начин њихове имплементације у домаће кривично законодавство.

Кључне речи: жртве кривичних дела, заштита права жртава, примарна трауматизација, корпус права жртава.

---

* Ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, zdravko.grujic@pr.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0001-7433-1468>

¹ Чланак представља резултат истраживања и рада на научно-истраживачком пројекту "Правни поредак Србије и актуелни међународни и регионални процеси" који финансира Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Рад је презентован на међународном научном скупу "Заштита људских права и слобода у светлу међународних и националних стандарда" који је одржан 20. маја 2022. године на Правном факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

УВОД

Примарна виктимизација подразумева различити интензитет угрожавања или повреде заштићене вредности, добра или права жртве које се појављују као директна последица извршења кривичног дела. Тежина негативних последица виктимизације консеквентна је тежини кривичног дела и начину његовог извршења, али и личних својстава, степена угрожености и вулнерабилности жртве.

Примарна виктимизација, као последица извршења кривичног дела и примарне трауматизације догађајем, подразумева наношење физичке или психичке повреде жртви, проузроковање материјалне или нематеријалне штете, односно угрожавање, повреду или уништење одређеног добра, заштићене вредности или права жртве. Према овом становишту, примарна виктимизација је усмерена искључиво на пасивног субјекта кривичног дела, односно жртву, при чему се у потпуности искључује потенцијални статус жртва других лица која су индиректно обухваћена примарном виктимизацијом (породица жртве, блиска лица, непосредно окружење) и која у значајној мери трпе различите последице примарне виктимизације жртве.

Примарна виктимизација, као што потврђују бројна емпиријска истраживања, често буде праћена ефектима секундарне виктимизације. Она се појављује као последица неадекватне реакције органа формалне социјалне контроле или реакције ширег или непосредног окружења жртве. Поступање према жртви супротно њеним потребама и сензибилности изазване примарном трауматизацијом, предрасуде и стереотипи у формалном поступању органа, стереотипи о "изазваној" угрожености, откривање идентитета и угроженост ревиктимизацијом, медијско "сензационалистичко" извештавање о догађају, као и неуважавање рањивости посебних категорија жртва, у основи су ефеката секундарне виктимизације која, у одређеним случајевима, може оставити значајне негативне ефекте у односу на примарну трауматизацију жртве изазвану извршењем кривичног дела.

У циљу умањења ефеката секундарне виктимизације жртва кривичних дела дошло је до значајне нормативне активности на међународном плану и развоја другачијег концепта поступања са жртвама. Уместо, практично јединог својства оштећеног у кривичном поступку, почиње да се развија нова парадигма заснована на дефинисању и заштити корпуса основних права жртва, прописивању основних стандарда у поступању у свим фазама поступка, накнади штете или репарацији жртва (кроз оснивање посебних фондова), помоћи и подршке жртвама, као и правима жртве у поступку или након извршења кривичне санкције осуђеном учиниоцу кривичног дела. Консеквентно активностима на међународном плану, развој новог концепта

поступања према жртвама кривичних дела почиње да добија обресе у националном кривичном законодавству и захтева посебну анализу у циљу дефинисања адекватних нормативних решења.

1. Појам жртве

Не постоји универзалан нити опште прихваћен појам жртве кривичног дела. Проблем дефинисања појма жртве указује на ограниченост и мањкавост концепта приступања према жртвама кривичних дела у савременом кривичном законодавству.

Иако је целокупна формална активност органа поводом примарне виктимизације усмерена ка извршиоцу кривичног дела, у циљу доказивања дела и, у коначном, кажњавања учиниоца, настала као реакција на угрожавање, повреду или негацију појединачног добра или права жртве кривичног дела, њена улога и својство у савременом кривичном поступку, поступку извршења кривичних санкција или периоду након извршења кривичне санкције и враћања учиниоца у нормалне животне токове, ограничен или потпуно занемарљив.

Другим речима, парадоксално је да је, у извесном смислу, *ius puniendi* настао из угрожавања, повреде или негације права појединачне жртве, а да је преузимањем права на кажњавање држава практично заборавила да је основ кажњавања настао из потребе заштите жртве и задовољења правде поводом извршеног кривичног дела, па је жртва као примарни субјект трауматизације у највећој мери изгубила значај и својство у даљој реализације права државе да кажњава извршиоце кривичних дела.

У том контексту, основни закони у области кривичног права у Републици Србији, Кривични законик (у даљем тексту: КЗ),² Законик о кривичном поступку (у даљем тексту: ЗКП)³ и Закон о извршењу кривичних санкција (у даљем тексту: ЗИКС)⁴, готово и да не познају термин жртва кривичног дела. Изузетак представљају одређени делови одредаба КЗ код одмеравања казне (члан 54) и изрицања судске опомене (члан 77), односно једне од околности – однос према жртви кривичног дела услова за одређивање заштитног надзора код условне осуде (члан 72) и једне од садржина заштитног надзора (члан 77) и код кривичног дела трговина људима (члан 388).

---

² "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019;

³ "Службени гласник Републике Србије", бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС;

⁴ "Службени гласник Републике Србије", бр. 55/2014 и 35/2019;

У значењу израза из члана 4. Законика о кривичном поступку жртва је дефинисана као ”оштећени” односно лице чије је лично или имовинско право кривичним делом повређено или угрожено, ”оштећени као тужилац” је лице које је преузело кривично гоњење од јавног тужиоца, ”заступник оштећеног” је законски заступник или пуномоћник оштећеног, оштећеног као тужиоца и приватног тужиоца. Члановима 50. до 67. истог Законика дефинисана су основна права⁵ и положај оштећеног и његовог законског заступника, односно оштећеног као приватног тужиоца.

У основи се положај жртве кривичног дела, односно оштећеног у кривичном поступку, како га дефинише ЗКП, своди на лице које има, као основно, право на подношење имовинскоправног захтева поводом примарне трауматизације, односно право да преузме кривично гоњење у случају одустанка јавног тужиоца. Право жртве да учествује у кривичном поступку, да има законског заступника, односно буде сведок али не и странка, осим у случају приватне тужбе или уколико преузме кривично гоњење од јавног тужиоца, указује на релативно пасиван положај жртве у кривичном поступку.

ЗКП представља концепт жртве као оштећеног лица чије је лично или имовинско право повређено или угрожено кривичним делом. То би могао представљати и најужи појам оштећеног јер се, језичким тумачењем, може одредити да се ради само о физичком лицу као жртви (што је и готово општеприхваћено схватање у јавности када је у питању жртва кривичног дела, али и у значајним међународним актима). Други аспект дефинисања појма жртве према ЗКП је да је оштећеном повређено или угрожено одређено лично или имовинско право, а не да је дошло до потпуног одузимања (или негације) одређеног права или слободе од стране извршиоца кривичног дела.

Међутим, појам жртве, односно оштећеног у кривичном поступку, мора да обухвати поред физичких лица, шири круг (пасивних) субјеката: организације, уставни систем, правни поредак или део правног поретка. Дакле, статус жртве као пасивног субјекта кривичног дела жртве детерминисан је

---

⁵ Оштећени, према члану 50. ЗКП-а има право да: поднесе предлог и доказе за остваривање имовинскоправног захтева и предложи привремене мере за његово обезбеђење; укаже на чињенице и да предложи доказне који су од важности за предмет доказивања; ангажује пуномоћника из реда адвоката; разматра списе и разгледа предмете који служе као доказ; буде обавештен о одбацивању кривичне пријаве или о одустанку јавног тужиоца од кривичног гоњења; поднесе приговор против одлуке јавног тужиоца да не предузме или одустане од кривичног гоњења; буде поучен о могућности да преузме кривично гоњење и заступа оптужбу; присуствује припремном рочишту; присуствује главном претресу и учествује у извођењу доказа, поднесе жалбу против одлуке од трошковима кривичног поступка и досуђеном имовинскоправном захтеву; буде обавештен о исходу поступка и да му се достави правноснажна пресуда; предузима друге радње када је то одређено законом.

заштитним објектом који се штити у посебним главама КЗ, а кроз појединачна инкриминисана понашања. У том случају, неспорно је, не повређује се само лично или имовинско право оштећеног као физичког лица, већ много шире дефинисано и друго добро, вредност, право или интерес одређене организације, система, правног поретка или дела правног поретка.

У прилог изнетом ставу, у литератури је већ више деценија позната дефиниција жртве кривичног дела која не обухвата само физичко лице које је претрпело примарну трауматизацију кривичним делом, већ и шири круг пасивних субјеката. Steven Schafer, један од оснивача савремене виктимологије, указује да је ”жртва злочина особа, организација или правни поредак који су угрожени, повређени или уништени кривичним делом”.⁶ Hans Joachim Schneider, немачки криминолог, на готово идентичан начин, наводи да ”жртва може бити појединац, организација, ”морални поредак” или правни систем државе коме се прети, који је повређен или уништен неким понашањем.”⁷

Игњатовић и Симеуновић-Патић наводе да се жртва може одредити у значења: у ужем и ширем. ”Под појмом жртве у ужем смислу подразумева се физичко лице чије је добро или право непосредно повређено или уништено кривичним делом, односно кршењем међународно признатих норми о људским правима. Схваћену у ширем смислу, појам жртве обухвата физичка лица и друге субјекте (организације, социјалне групе, колективе, заједнице) чија су добра или права повређена или угрожена кривичним делом или другом кажњивом радном, односно кршењем међународно признатих норми о људским правима.”⁸

Уколико се вратимо на схватање појма жртве као физичког лица које трпи последице кривичног дела, онда се може пренети став да поред директне жртве примарне трауматизације и друга лица могу имати статус посредне жртве. Тако, исти аутори, указујући на шире схватање појма жртве, наводе и став да се у виктимолошкој литератури разликују појмови директне и индиректне жртве. ”Под директном или примарном жртвом подразумева се лице које је непосредно претрпело виктимизацију (тј. пасивни субјект), док индиректне или секундарне жртве укључују лица из њеног ближег окружења

---

⁶ S. Schafer, *Victimology: The Victim and his Criminal*, Reston, 1977, наведено према: Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2018, 16.

⁷ H. J. Schneider, *Viktimologie. Wissenschaft vom Verbrechensopfer*. Tubingen (Mohr), наведено према: M. Lindgren, V. Nikolić-Ristanović, *Žrtve kriminaliteta – međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*, Београд, 2011, 19.

⁸ Ђ. Игњатовић, Б. Симеуновић-Патић, *Виктимологија – општи део*, Београд, 2015, 23.

(чланове породице и друга блиска лица) која пате и трпе психичке, финансијске или социјалне последице злочина.”⁹

У бројним међународним актима у области заштите људских права налазе се норме које се односе на заштиту жртава кривичних дела,¹⁰ у неким од њих се дефинише и појам жртве. Због обима рада обратићемо пажњу на два, по нама, најзначајнија акта која су посвећена искључиво заштити жртава кривичних дела.

Први документ је Декларација Уједињених нација о основним принципима правде за жртве злочина и злоупотребе власти из 1985. године.¹¹ У тексту Декларације се наводи да појам „жртва“ подразумева лице које је, самостално или колективно, претрпело штету, укључујући физичке или менталне повреде, емоционалну патњу, економски губитак или значајно нарушавање својих основних права, услед чињења или нечињења које представља кршење неког од кривичних закона Земље чланице, укључујући и оне законе којима се злоупотреба моћи прописује као кривично дело. Према

⁹ Ibidem.

¹⁰ Бројни су међународни документи о заштити људских права који предвиђају специфична права жртава кривичних дела, имајући у виду да су права жртва проистекла из људских права. Међу документима УН за заштиту људских права неопходно је споменути Универзалну декларацију о људским правима (1948), Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966), Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966), Конвенцију о правима детета (1989), итд. Документа која садрже специфичне одредбе о положају и правима жртава су Декларација о основним принципима правде за жртве злочина и злоупотребе моћи (1985), Конвенција против мучења и других облика окрутног, нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања (1984), Основни принципи и смернице за остваривање права на правни лек и репарације жртава тешких кршења међународног права људских права и озбиљна кршења међународног хуманитарног права (2005), Међународну конвенцију о заштити свих лица од присилних нестанака (2006), и др. На нивоу европског континента, неспорно, најзначајнији документ у област људских права је Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950). Међу документима Савета Европе, напоменућемо Конвенцију против мучења и нечовечних или понижавајућих кажњавања или поступања (1987), Конвенцију о спречавању тероризма (2005), Конвенцију о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (2007), Конвенцију о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (2011), и др. Међу бројним препорукама СЕ, између осталих, и Препорука (85)11 о положају жртава у оквиру кривичног права и кривичног поступка, Препорука (85)4 о насиљу у породици, Препорука (87)21 о помоћи жртвама и превенцији виктимизације, Препорука (2000)11 о акцији против трговине људима у циљу сексуалне експлоатације, Препорука (2002)5 о заштити жена од насиља, Препорука (2006)8 о помоћи жртвама кривичних дела.

¹¹ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, General Assembly resolution 40/34, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse>, приступљено 9.11.2022.

тексту Декларације лице се може сматрати жртвом без обзира на то да ли је учинилац кривичног дела идентификован, ухапшен, да ли му се суди или је осуђен и без обзира на породичне односе који могу постојати између учиниоца и жртве. Појам „жртва“ такође може обухватати и ужу породицу или лица зависна од непосредних жртава, као и особе које су претрпеле штету приликом покушаја да помогну жртви у невољи или да спрече доношење штете трећем лицу. Одредбе садржане у овом документу забрањују дискриминацију у поступању према жртвама односно, примењују се на све људе без обзира на њихову расну припадност, пол, старосну доб, језик, веру, националност, политичко или друго мишљење, културолошка убеђења и обичаје, имовинско стање, рођење и породични статус, етничко или друштвено порекло, или инвалидитет. Евидентно је да Декларација УН у одређивању појма жртве полази од ужег схватања жртве - физичког лица.

Други документ је Директива Европског парламента и Савета о минималним стандардима права, подршке и заштите жртава криминалитета из 2012. године,¹² најзначајнији и најобимнији међународни акт на европском континенту посвећен успостављању права жртва кривичних дела, али и помоћи и заштити жртава криминалитета. Иако је најкомплекснији документ који успоставља нову парадигму поступања са жртвама кривичних дела и експлицитно прописује читав низ права жртава, што је неопходна претпоставка успостављања новог нормативног оквира поступања са жртвама на националном нивоу, и овај акт у дефинисању појма жртве полази од ужег концепта појма жртве - физичког лица.

Наиме, према члану 2. став 1. Директиве жртва означава физичко лице које је претрпело повреду, укључујући физичку, психичку или емотивну повреду или материјалну штету која је директно проузрокована извршењем кривичног дела; чланови породице особе чија је смрт директно проузрокована кривичним делом и који су претрпели повреду или штету као последицу смрти те особе. Под члановима породице директне жртве сматрају се супружник, особа са којом је жртва живела у блиској, стабилној и трајној заједници у оквиру заједничког домаћинства, сродници по правој линији, браћа и сестре и особе о које је жртва издржавала.

Иако је шири појам жртве кривичног дела, који поред физичког лица подразумева и друге правне ентитете, прихватљиви и исправнији у формалном и законском смислу, никако се не сме приликом прихватања појма жртве у

---

¹² Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Official Journal of the European Union L 315/57, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>, при-ступљено 9.11.2022.

ужем смислу, као физичког лица директно или индиректно погођеног примарном трауматизацијом, занемарити и допринос директне жртве у извршењу кривичног дела. Наиме, у познатим виктимолошким типологијама жртава различито је степеновано учешће или допринос жртве у извршењу кривичног дела.¹³ Таква сазнања нам омогућавају да реално сагледамо потребе и интерес жртава, али и да у приступу жртвама искључимо стереотип о увек недужној жртви.

2. Нормативно регулисање права жртава кривичних дела

Директива Европског парламента и Савета о минималним стандардима права, подршке и заштите жртава криминалитета представља акт који на најдиректнији начин представља појединачна права жртава кривичних дела и на тај начин отвара простор за успостављање другачијег приступа проблему жртава кривичних дела и нове виктимолошке парадигме.

2.1. Корпус права жртава према Директиви Европског парламента и Савета

У члану 3. Директиве Европског парламента и Савета о минималним стандардима права, подршке и заштите жртава криминалитета (у даљем тексту: Директива) утврђује се обавеза држава да у свом националном законодавству предвиде основно право жртве – **право да разуме да је жртва** и **право да буде схваћена** (прихваћена) као жртва (енг. right to understand and to be understood). Од основног права жртве да разуме и буде схваћена као жртва проистичу сва друга права жртве које у основи имају за циљ **право на заштиту људског достојанства жртве**,¹⁴ али и да остваре друга права од **права признавање статуса жртве до права на меморијализацију жртава**. Право да разуме свој статус и да буде схваћена као жртва мора бити реализовано од првог контакта са жртвом након примарне трауматизације и током сваког следећег контакта за надлежним органима за потребе кривичног поступка. Ово право подразумева и **право на коришћење језика** и **право на комуникацију** (усменим и писаним путем) које, практично, инкорпорира и **право на буду уважене личне особине** жртве или било врсту ограничења које може утицати на жртву да схвати да је жртва и да буде схваћена као жртва. У том циљу, и уколико није супротно интересима жртве или начину вођења кривичног

---

¹³ Више о томе: Ђ. Игњатовић, *Op. cit.*, 143-145.

¹⁴ Више о томе: М. Kolaković-Bojović, Z. Grujić, „Crime victims and the right to human dignity – challenges and attitudes in Serbia“, *Yearbook „Human Rights Protection – The right to human dignity“* No. 3, Provincial Protector of Citizens – Ombudsman and Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad, 2020, 239-269.

поступка, жртва треба да има **право на присуство и помоћ лица у које има поверење** од првог контакта са органима формалне социјалне контроле како би могла да реализује право да разуме и право да буде схваћена као жртва.

У члану 4. Директиве дефинисана је обавеза држава да обезбеде **право на обавештавање (информисаност)** жртве од првог контакта са органима формалне социјалне контроле, без непотребног одлагања, а у циљу остваривања права која се успостављају Директивом. **Право на обавештавање о подршци** (и медицинској, психолошкој, могућностима остваривања **права на алтернативни смештај**), **право на информисаност о праву на жалбу** у поступцима поводом извршеног кривичног дела и **право на информисаност о праву на статус** (улогу) у тим поступцима, као и поступцима за заштиту права жртве у поступку, **право на информисаност о праву на заштиту** (могућностима добијања заштите и различитим мерама заштите), **право на информисаност о праву на правну помоћ**, **право на информисаност о праву на компензацију**, **право на информисаност о праву на тумача, преводиоца и преводе аката**, **право на информисаност о праву на контакт и комуникацију** са лицем у вези детаља случаја, **право на информисаност о праву на учешће у програмима ресторативне правде**, као и **право на информисаност о праву на накнаду трошкова учешћа** у поступку.

У члану 5. Директиве прописује се **право жртве на добијање писане потврде о поднетој пријави** надлежном органу у којој ће бити наведени сви елементи кривичног дела, а као посебна, **право на подношење пријаве на језику који жртва разуме** или говори, уколико то није званични језик у поступку, односно **право на помоћ преводиоца код подношења пријаве** уколико жртва не користи језик у званичној употреби у држави, као и **право на бесплатно добијање превода о поднетој пријаве** (на језику који жртва разуме).

У члану 6. Директиве превиђено је **право жртве на обавештавање (информисаност)** без одлагања и писменим путем о покренутом кривичном поступку, на основу поднете пријаве кривичног дела. Овим чланом се дефинише **право на обавештавање о одустанку од кривичног гоњења или окончању истраге**, **право на обавештавање о времену и месту одржавања суђења и природи оптужби против извршиоца**, **право на обавештавање о коначној судској одлуци**. **Право на обавештавање о отпуштању осумњиченог из притвора, бекству притвореног или осуђеног лица или отпуштања осуђеног лица са издржавања казне** биће достављена жртви макар у случајевима када постоји опасност или идентификован ризик од секундарне трауматизације (поновне повреде права или добара жртве од стране извршиоца примарног кривичног дела).

У члану 7. Директиве превиђено је да жртве које не разумеју или говоре језик на коме се одвија кривични поступак имају **право на тумача, преводиоца и преводе докумената**, бесплатно, макар приликом саслушања или давања исказа пред истражним или судским органима, укључујући полицијско испитивање, као и право на превођење у циљу активног учествовања у судским расправама и рочиштима. У циљу реализације овог права, уколико то не прејудицира право одбране и на основу дискреционе одлуке суда, могуће је коришћење средстава комуникационих технологија као што су видео-конференције, телефон или интернет. Примена овог начина превођења биће коришћена осим уколико постоји потреба физичког присуства преводиоца како би жртва остварила право да разуме ток кривичног поступка. **Право на преводиоца и право на преводе** свих докумената у поступку морају бити реализована на поводом основаног захтева жртве и ради остваривања других права у поступку.

У члановима 8. и 9. Директиве превиђено је **право приступа програмима подршке жртвама**, као и облицима подршке, које подразумева бесплатан и поверљив приступ службама за подршку жртвама пре, током и након завршетка кривичног поступка. Ово право се односи и на породице жртава у складу са њиховим потребама или претрпљеним повредама. Службе могу бити организоване као јавна служба или у оквиру невладиног сектора, на професионалној или волонтерској основи.

У наредним члановима Директиве предвиђа се читав низ права жртава кривичних дела које ће државе имплементирати у национална законодавства а односе се на учешће жртве у кривичном поступку. То су **право жртве да буде саслушана** (члан 10), **право жртве у случају одустанка од кривичног гоњења од стране тужиоца** (члан 11), **право на заштиту од поновне или секундарне виктимизације** застрашивања и одмазде у случају учешћа у програмима ресторативне правде (члан 12), **право на (бесплатну) правну помоћ** (члан 13), **право на накнаду трошкова** (члан 14), **право на повраћај имовине без одлагања** (члан 15), **право на доношење одлуке о компензацији од стране извршиоца** (члан 16), као и читав низ **права жртве резидента друге државе** (члан 17).

Чланови 18. до 22. Директиве посвећени су питањима **заштите жртава** и прихватање **жртава са специјалним потребама заштите**. У оквиру заштите жртава кривичних дела предвиђају се следећа права: **право на заштиту жртава и чланова њихових породица** од секундарне и поновне виктимизације, застрашивања и одмазде, као и ризика од доношења емоционалне или психичке повреде, као и заштиту достојанства приликом испитивања и сведочења; **право на избегавање непосредног контакта између жртве и учиниоца кривичног дела**, обезбеђивањем посебних услова

осим у случају да правила вођења кривичног поступка другачије предвиђају у одређеним ситуацијама; **право на заштиту жртава у току истраге**, са циљем да испитивање жртве буде обављено без неоправданог одлагања и минималан број пута, уз присуство законског заступника, као да ће се медицински прегледи обављати само уколико су директно потребни у истрази; **право на заштиту приватности**, како података о директној жртви тако и члановима породице жртве, уз циљу заштите приватности, личног интегритета и личних података о жртвама; као и **право на идентификовање специфичних потреба жртве** које подразумева благовремену и индивидуалну процену и реализацију права кроз: узимање изјава у просторијама које су осмишљене и адаптиране за ту намену, узимање изјава од стране обучених стручњака или уз њихову помоћ, узимање изјава од стране исте особе, односно лица истог пола уколико то жртва затражи, посебно код жртва сексуалног насиља или насиља у партнерским односима, примену мера којима се избегава непосредни контакт извршиоца и жртве, коришћење савремених комуникационих технологија, одржавање расправа без присуства јавности.

Право на заштиту деце жртва током кривичног поступка регулисано је посебним чланом 24. Директиве, који поред права из претходног члана која се односе на идентификовање специфичних потреба жртава и примену посебних мера заштите, подразумева и обавезу држава да ће својим националним законодавством гарантовати да ће се у току истраге сваки интервју са дететом снимити аудио и видео записом да би се могли користити у поступку, да ће у кривичном поступку надлежни органи именовати заступника детета уколико постоји сукоб због интереса родитеља и детета у кривичном поступку, односно уколико има права на пуномоћника или заступника имаће права на саветовање у случајевима сукоба интереса детета жртве и родитеља.

3. Активности Републике Србије поводом нормативног регулисања права жртва предвиђеног Директивом

Република Србија, као кандидат за чланство у Европској Унији, има обавезу усклађивања националног законодавства са правним тековинама у ЕУ. У контексту права жртва кривичних дела, Директива, са представљеним корпусом права жртава, представља најзначајнији инструмент за промовисање нове пенолошке парадигме у поступању, заштити и подршци жртвама кривичних дела и на националном нивоу.

У Републици Србији су усвојена два акта, Национална стратегија за остваривање права жртава и сведока кривичних дела за период 2020-2025 (у

даљем тексту: Стратегија)¹⁵ и Акциони план за спровођење Стратегије. Стратегија је усвојена 30. јула 2020. године.¹⁶ Општи циљ Стратегије је унапређење положаја жртава и сведока у кривичноправном систему Републике Србије у складу са стандардима из Директиве. Усвајање Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела у Републици Србији за период 2020–2025. године ”мотивисано је потребом да се реформски процеси усмерени на унапређење положаја жртава и сведока у складу са стандардима Европске уније планирају и уреде на свеобухватан и системски начин, узимајући у обзир потребу очувања и унапређења достигнутог нивоа стандарда у нормативном оквиру и његовој примени”.

За постизање циља представљена су три основна приступа: status quo (уз фокус на стратешка документа Владе – акциони план за поглавље 23), доношење посебног закона којим би се уредио положај жртава у кривичноправном систему Републике Србије или доношење Стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела. Прихваћен је трећи приступ уз реформу постојећег нормативног оквира.

Стратегијом се предвиђају три основна циља за остваривање права жртава кривичних дела:

1. успостављање Националне мреже служби подршке (тренутно, пружање помоћи и подршке жртвама и сведоцима углавном је базирано на активностима служби успостављених при свим вишим судовима и тужилаштвима, Тужилаштву за ратне злочине, Тужилаштву за организовани криминал и Првом основном јавном тужилаштву у Београду; појединих организација цивилног друштва, правних клиника и центара за социјални рад) **у свим основним и вишим судовима и тужилаштвима** (примарна и секундарна подршка) **и контакт тачке за информисање жртава и сведока** (укључујући полицијске управе Министарства унутрашњих послова). Имајући у виду потребу за ефикасном и континуираном координацијом служби за подршку жртвама, контакт тачака за информисање жртава, као и свих других актера чије су улоге од значаја за унапређење положаја жртава кривичних дела у Републици Србији, у процесу спровођења Стратегије, у Министарству правде

---

¹⁵ Национална стратегија за остваривање права жртава и сведока кривичних дела у Републици Србији за период 2020-2025, <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30567/nacionalna-strategija-za-ostvarivanje-prava-zrtava-i-svedoka-krivicnih-dela-u-republici-srbiji-za-period-2020-2025-godine-19082020.php>, приступљено 9.11.2022.

¹⁶ Акциони план за спровођење Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела у Републици Србији за период 2020-2025. године, <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30567/nacionalna-strategija-za-ostvarivanje-prava-zrtava-i-svedoka-krivicnih-dela-u-republici-srbiji-za-period-2020-2025-godine-19082020.php>, приступљено 9.11.2022.

почеће са радом координатор служби за подршку жртвама и сведоцима кривичних дела;

2. унапређење заштите сведока и жртава;

3. подизање свести о правима жртава и сведока кривичних дела.

Стратегијом је, између осталог, предвиђено и успостављање система обуке у области подршке и помоћи жртвама и сведоцима. Будући да први контакт жртве са надлежним државним органима, по правилу, није контакт са лицима запосленим у некој од служби подршке, у процесу спровођења Стратегије биће успостављен ефикасан механизам који ће омогућити унапред трасиран и стандардизован процес од момента првог контакта жртве са државним органима, па све до пружања неопходних видова примарне, и уколико се покаже потребним, секундарне, односно специјализоване подршке и помоћи. Да би се могло говорити да се ефикасно ради на подизању свести о правима и положају жртава кривичних дела у Републици Србији, неопходно је спроводити мере које утичу на: подизање свести жртава кривичних дела о правима која им припадају у кривичном поступку и доступним услугама подршке;

унапређење знања и вештина представника медија у области извештавања о жртвама и сведоцима кривичних дела; и подизање свести опште јавности. Посебна пажња у Стратегији посвећена је унапређењу механизма за одлучивање о имовинскоправном захтеву у оквиру кривичног поступка.

Акциони план за спровођење Стратегије предвиђа, између осталог, измене низа закона у кривичноправној области (КЗ, ЗКП, ЗИКС, Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима) и дела правосудних закона и подзаконских аката, чиме ће бити створен нови нормативни оквир за прописивање и примену посебних права жртава, програма помоћи и заштите. Дефинисани су посебни циљеви и читав низ мера и активности за спровођење Стратегије. Ипак, до новембра месеца 2022. године многе од активности нису предузете нити су примењене предвиђене мере, нити је дошло до измена законских текстова у кривичноправној области.

ЗАКЉУЧАК

Пасивна улога и положај жртава кривичних дела у савременим кривичним поступцима се у последњем периоду мења, посебно на међународном плану, и покушава се успоставити другачији механизам прописивања корпуса основних права, као и програма заштите и подршке жртвама кривичних дела, односно развити нова виктимолошка парадигма на националним нивоима у државама европског континента. У њеној основи налази се прописана права жртава дефинисана Директивом Европског парламента и Савета о минималним стандардима права, као и утврђени програми заштите и подршке жртвама.

У раду је приказан тренутни статус и положај жртава кривичних дела као оштећених примарном трауматизацијом у кривичном поступку, указано је на проблеме у дефинисању појма жртве кривичних дела и представљени ужи и шири ставови у дефинисању овог појма. Централно место у раду заузима анализа Директиве и представљање новог корпуса права жртава кривичних дела. Обавеза је држава чланица ЕУ али и држава кандидата за чланство да ускладе национална законодавства са одредбама Директиве и, практично, успоставе другачији модалитет поступања са жртвама кривичних дела.

У Републици Србији су, у том циљу, усвојена два планска документа: Национална стратегија за остваривање права жртава и сведока кривичних дела за период 2020-2025 и Акциони план за спровођење Стратегије. Овакав приступ, према ауторима Стратегије, може да уз измене постојећег законодавства у кривичноправној области измени и положај жртва у кривичном поступку јер постојећи правни оквир пружа могућности за то.

Међутим, иако је у пракси дошло до кашњења у остваривању прописаних циљева, реализацији активности и примени мера, то није разлог за критику изабраног приступа за измену положаја жртве у оквирима кривичноправног система. Наиме, аутор сматра да је једини исправан начин за успостављање нове виктимолошке парадигме усвајање посебног Закона о основним правима и систему заштите и подршке жртвама кривичних дела који ће сва права из Директиве и систем заштите и подршке успоставити на нови и систематски начин.

Искључиво доношење посебног закона о правима жртава криминалитета и систему заштите и подршке жртвама, уз адекватну медијску стратегију и системско обавештавање о правима и положају жртве у оквирима кривичноправног система, може промовисати нови парадигматични приступ заштити жртава чиме би се успоставио нови механизам за спречавање секундарне виктимизације и поновне трауматизације жртава криминалитета.

ЛИТЕРАТУРА И ПРАВНИ ИЗВОРИ

1. Акциони план за спровођење Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела у Републици Србији за период 2020-2025. године, <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30567/nacionalna-strategija-za-ostvarivanje-prava-zrtava-i-svedoka-krivicnih-dela-u-republici-srbiji-za-period-2020-2025-godine-19082020.php> (9.11.2022)
2. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, General Assembly resolution 40/34, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse> (9.11.2022);
3. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Official Journal of the European Union L 315/57, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>, (9.11.2022);
4. Закон о извршењу кривичних санкција ”Службени гласник Републике Србије”, бр. 55/2014 и 35/2019;
5. Законик о кривичном поступку ”Службени гласник Републике Србије”, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС;
6. Игњатовић, Ђ., Криминологија, Београд, 2018;
7. Игњатовић, Ђ., Симеуновић-Патић, Б., Виктимологија – општи део, Београд, 2015;
8. Kolaković-Bojović, M., Grujić, Z. „Crime victims and the right to human dignity – challenges and attitudes in Serbia“, Yearbook „Human Rights Protection – The right to human dignity“ No. 3, Provincial Protector of Citizens – Ombudsman and Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad, 2020, 239-269;
9. Кривични законик ”Службени гласник Републике Србије”, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019;
10. Lindgren, M., Nikolić-Ristanović, V., *Žrtve kriminaliteta – међународни контекст и ситуација у Србији*, Београд, 2011;
11. Национална стратегија за остваривање права жртава и сведока кривичних дела у Републици Србији за период 2020-2025, <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30567/nacionalna-strategija-za-ostvarivanje-prava-zrtava-i-svedoka-krivicnih-dela-u-republici-srbiji-za-period-2020-2025-godine-19082020.php> (9.11.2022)

12. Schafer, S., *Victimology: The Victim and his Criminal*, Reston, 1977;
13. Schneider, H. J., *Viktimologie. Wissenschaft vom Verbrechensopfer*. Tübingen (Mohr), 1975;

Prof. Zdravko GRUJIĆ, Ph.D
Associate Professor
University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Law

NORMATIVE REGULATION OF THE RIGHTS OF VICTIMS OF CRIMES

Summary

In order to reduce the effects of revictimization and secondary victimization, there has been significant normative activity at the international level and the development of a different concept of treatment of victims of crime. Instead of being a victim in criminal proceedings, a new paradigm based on defining and protecting the basic rights of victims is beginning to develop. In addition to the normative regulation of the basic rights of victims of crime, basic standards are prescribed in the procedure at all stages of the procedure, modalities of compensation for damages or reparation of victims, as well as assistance and support to victims. As a result of activities at the international level, the development of a new concept of treatment of victims of crime is beginning to take shape in national criminal legislation and requires special analysis in order to define adequate normative solutions, to which this paper is dedicated.

Keywords: victims of crime, protection of victims' rights, primary traumatization, corpus of victims' rights.

прегледни рад
достављен: 25. 11. 2022.
прихваћен за објављивање: 17. 12. 2022.
УДК 342.24

Бојан БОЈАНИЋ*

ФЕДЕРАЛИЗАМ – ПОЈАМ И ПОРЕКЛО¹

Апстракт

Аутор ће се у раду осврнути на појам и порекло једног од два основна облика државног уређења. За федерацију се у теорији конституционализма сматра да је демократија једно од њених најзначајнијих обележја. Федерација представља најјачи, а у исто време и најзаступљенији облик федерализма. Поред неких основних обележја својствених за овај облик државног уређења, свака од савремених федерација има и своје особености и има неку „своју причу“. Федерализам је жив процес, а уставни инжењеринг све особености једне државе претаче у једну специфичну архитектуру.

Кључне речи: федерализам, федерација, конфедерација.

УВОД

У класичној теорији теорији конституционализма говори се о два основна облика државног уређења, унитарна и федерална држава. У другој половини прошлог века јавља се један облик који се по својим особинама налази на средокраћу између два традиционална облика државног уређења. То је регионална држава.

Нећемо погрешити ако кажемо да су идеје федерализма старе колико и сама држава. Сматра се да су први облици федерализма биле лиге грчких полиса које настају у циљу заједничке одбране ових малих градова-држава од напада надмоћнијег непријатеља. Лиге су настале у периоду слабљења полиса, који појединачно нису били у стању да се одупру моћној Спарти, Атини и другим ондашњим велесилама. Задатак и надлежност савеза огледао се, дакле,

---

* Ванредни професор, Правни факултет, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, bojan.bojanic@pr.ac.rs.

¹ Рад представља резултат истраживања и рада на научно-истраживачком пројекту "Правни поредак Србије и актуелни међународни и регионални процеси" који финансира Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

само у једној, одбрамбеној функцији. Средњовековни талас у настанку лига и других облика повезивања слободних градова последица је истог циља, а то је борба против кнежева, краљева и феудалаца ради очувања своје самосталности. Процес започет је у Италији у XIV веку, наставља се све до XIX века у Немачкој, Холандији, Белгији, Данској и Шпанији. У Швајцарској, Немачкој и Холандији ови савези држава осим одбрамбеног, имају и политички карактер.²

Доношење америчког устава 1787. године означило је појаву новог типа државе. Осим што је то био настанак прве савремене федерације, истовремено настаје и доктрина о овом новом типу државе, тако да су САД у двоструком смислу „очеви федерализма“.³ У државама са федеративним уређењем данас живи безмало половина човечанства (САД, Индија, Бразил, Венецуела, Мексико, Аустралија, Канада и Немачка).

1. ФЕДЕРАЛИЗАМ У ТЕОРИЈИ

Упоредо са настанком различитих облика „федерализма“, у теорији се јављају и покушаји његовог прецизнијег одређења, односно дефинисања. Први значајнији теоријски концепт федерализма дао је Алтузијус. Федерална структура, по њему, настаје на основу једног уговора који назива *consociatio*.⁴ То је основни однос који ствара веће и шире заједнице. Под утицајем времена у којем живи, он пројектује хијерархијску структуру где се на врху пирамиде налази држава, тј. краљевство које је федерација области и провинција, а оне су настале као федерација села и градова. Села су настала као федерација породица, а градови гилдова. Иако је његова теорија настала по угледу на феудализам, она представља његову супротност. За разлику од политичке мисли феудализма, за њега је власт виших центара израз нижих и, у крајњој линији, она се конституише на бази друштвених и личних реалности „од доле“, а не помоћу централизоване силе „од горе“.⁵

Монтескје је један од великана правне мисли који је имао великог удела у формирању теорије и праксе федерализма. Федеративна република је појам који је настао као резултат његових настојања да се осигура одбрамбена снага мањих – блиских држава, по угледу на старогрчке лиге градова. Федеративна

---

² Ј. Ђорђевић, *Савремене теорије о федерализму*, Научно саветовање „Федерација и федерализам“, Ниш, 12. и 13. јул 1986, 1; Р. Д. Лукић, *Теорија државе и права, I. Теорија државе, Сабрана дела, Том 2*, Завод за уџбенике и наставна средства и БИГЗ, Београд 1995, 350.

³ Р. Марковић, *Уставно право и политичке институције*, ЈП „Службени гласник“, Београд 1995, 443.

⁴ Ј. Ђорђевић, *op.cit.*, 2.

⁵ *Ibid.* 2.

република је, по њему, производ слободне воље самосталних република које постају саставни елементи нове заједнице коју назива „друштвом друштава“.⁶

Да бисмо схватили суштину федерације, потребно је утврдити елементе, односно најважнија заједничка обележја, као и разлике које постоје између ње и осталих облика државног уређења. Велики број правних писаца који су се бавили овим питањима различито дефинишу федерацију у зависности од тога шта они сматрају као најзначајнију особину или елемент федерациј. Неке међу њима су сличне, а има и веома различитих поимања федерализма. Сада ћемо изложити неке од њих.

Под појмом савезне државе Фримен види заједницу која на међународном плану дејствује као једна држава, а са унутрашњег аспекта то је сложена творевина која се састоји од више држава.⁷ Слична је и дефиниција по којој у федералној држави, у ужем смислу, као најразвијенијем облику федерализма, спољна овлашћења припадају централној власти, а унутрашња овлашћења подељена су између федералне државе и држава чланица.⁸ Прилично поједностављено виђење федералне државе као творевине „на два спрата“, од којих први представља удружене државе које се називају државе чланице, а други спрат представља федералну државу, даје нам *Fabre*.⁹

Миодраг Јовичић издваја групу дефиниција за које каже да суштину федерације објашњавају прилично јасно и прецизно, али то чине на класичан начин, при чему федерацију поимају као систем власти. Тако, Вер (*Wheare*) каже да федерално уређење постоји онда када су овлашћења за владање једном земљом подељена суштински, сходно начелу да постоји једна јединствена власт за цело подручје у односу на неке материје као и да постоје самосталне регионалне власти за друге материје, с тим што је свака од појединих власти у одређеној јој области координисана са другима, а није им подређена.¹⁰ По Семјуелу, у савезној држави постоји централна власт, која представља целину и дејствује у име целине у спољним пословима као и у оним унутрашњим пословима који су у заједничком интересу, и у којој постоје и покрајинске власти са законодавном и управном надлежношћу у оном обиму који им је уставом додељен¹¹

---

⁶ *Ibid.* 3.

⁷ М. М. Живанчевић, *Федерализам и унитаризам*, Штампарски завод „Орао“, Београд 1936, 52.

⁸ R. Pelloux, *Le Federalisme europeenne*, у делу „La Federalism, р. 362, према: М. Јовичић, *op.cit.*, 12.

⁹ М. Н. Fabre, *Principes republicains de droit constitutionnel*, Paris 1967, р. 20, према: М. Јовичић, *op.cit.*, 12.

¹⁰ К.С. Wheare, *Federal Government*, 3rd edition, London, 1956, р. 35, према: М. Јовичић, *op.cit.*, 12.

¹¹ *Nineteen century*, No 428 р. 676, према: Михаило М. Живанчевић, *op.cit.*, 53.

Слично одређење федерације налазимо у дефиницији Р. Гарана (*R. Garan*). Федерација је облик политичког уређења у коме је сувереност подељена између централних и регионалних органа и институција управљања, тако да су сваки у својој сфери независни један од другог.¹²

Чини се занимљивом и дефиниција коју даје Франкфуртер (*Frankfurter*). Федерализам је, у суштини, подела власти између две владе над истом територијом или, још тачније, коегзистенција двеју влада које имају власт над истом физичком територијом у погледу различитих ситуација.¹³

За Вајла (*Vile*), федерализам је систем владавине у коме централна власт и регионалне власти стоје у узајмно зависном политичком односу; у овом систему остварена је равнотежа тако да ниједан ниво власти није доминантан у тој мери да може да диктира другом одлуке, али сваки може да утиче на други да се погађа са њим и убеђује га. Обично, али не нужно, тај систем ће стајати у вези са уставном структуром која утврђује самостално правно постојање како централне, тако и регионалних власти и која одређује да ниједна не може правно да буде подређена другој.¹⁴ У овој дефиницији аутор је, поред класичних елемената помоћу којих се објашњава федерализам, увео и један нов, политиколошки.

По Јелинеку, савезна држава је једна суверена, образована из више држава чија државна власт потиче из држава које је сачињавају и које су међу собом повезане тако да образују политичко јединство. То је групација држава која, заснивајући се на државном праву, установљава вишу суверену власт над удруженим државама у којој, међутим, учествују и саме државе. Узете у овом скупу, оне се налазе у владајућем или сувладајућем положају, а ако их посматрамо као посебне државе, оне су потчињене овој укупној власти у извесном броју случајева.¹⁵

Келзен одређује савезну државу према степену децентрализације, постављајући је између просте државе и међународног савеза држава. Она представља степен децентрализације који је још сагласан с правном заједницом установљеном државним правом, тј. са државом, и степен централизације који није више сагласан са међународном правном заједницом, тј. савезом држава.¹⁶

---

¹² R. Garan *Australian Constitution*, London 1933, према: М. Јовичић, *op.cit.*, 12.

¹³ F. Frankfurter, према: М. Јовичић, *op.cit.*, 13.

¹⁴ M. J. C. Vile, *The Structure of America Federalism*, Oxford 1961, p 199, према: М. Јовичић, *op.cit.*, 14.

¹⁵ G. Jellinek, *Allgemeine staatslehre*, es 769, Berlin 1932, према: М. М. Живанчевић, *op.cit.*, 54.

¹⁶ Х. Келзен, *Општа теорија права и државе*, Правни факултет, Београд 1998, 301.

Федерација је „заједница заједница“ или „република република“, каже Јован Ђорђевић. Она је такав облик унутрашњег политичког уређења у којем ове заједнице као реални колективитети располажу унутрашњом снагом у уставом утврђеним правима и средствима да самостално, тј. аутономно управљају само собом, а не и само за себе већ и за све у оквиру оних функција и помоћу оних средстава који произлазе из основе карактера удружених заједница и удружујуће заједнице.¹⁷ Он, при том, аутономију схвата у органском и суштинском смислу: аутономија као власт али и као ауторитет, колективни, општи и заједнички интереси; установљена али и легитимна права; уставна, али и политичка права; заједничку, али и сопствену снагу; оригинална и стечена права. На крају овог осврта на неке од дефиниција федерализма, изнећемо следеће, по Јовичићевом схватању, битне елементе федерализма: постојање две категорије политичко-територијалних јединица – федерације и федералних јединица; постојање писаног федералног устава којим се одређују својства федерације и федералних јединица; расподела надлежности између федерације и федералних јединица која се врши федералним уставом; функције федерације обављају федерални органи на основу федералног устава, а најважнији је парламент у оквиру кога су представљене федералне јединице.¹⁸

Марко Станковић истиче да федерација, та „двоспратница“, како се често метафорично назива, почива на четири „стуба“, а то су: федерално државно уређење, демократски политички режим, усвојени облик владавине и систем власти.¹⁹ Федерацију види као „ништа друго до заједницу федералних јединица које је сачињавају“.²⁰

2. ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ФЕДЕРАЛИЗМА

Традиционална правна теорија која говори о два основна типа државног уређења под сложеном државом подразумевала је неколико њених облика. То су најчешће: савез држава, унија која може бити реална и персонална, државни савез – конфедерација и савезна држава, односно федерација.²¹ Има писаца који као облик сложене државе наводе и протекторат.²²

---

¹⁷ Ј. Ђорђевић, *Политички систем*, Привредни преглед, Београд 1973, 287–288.

¹⁸ М. Јовичић, *op.cit.*, 19.

¹⁹ М. Станковић, „Федерација и други државни облици – кратак прилог расправи о „уставном инжењерингу“, *Хармониус* 2020, 226.

²⁰ М. Станковић, „Утицај система власти на начело партиципације у савременим федерацијама“, *Анали Правног факултета у Београду, година LXIV, 2/2016*, 106.

²¹ М. М. Живанчевић, *op.cit.*, 18.

²² Б. Перић, *Држава и правни састав*, Загреб 1985, 141.

Протекторат је такав облик у коме јача и моћнија држава израбљује слабију која, у ствари, не поседује најбитније обележје државности – сувереност. Овде је реч о окупацији, тј. анексији слабије, од стране јаче државе. На међународном плану протекторат је јединствена држава. Јача држава је та која се јавља као носилац међународноправног субјективитета. Слабија држава је губитком суверености престала да постоји, те о протекторату као облику сложене државе не може бити ни говора.

Савез држава представља најједноставнији облик повезивања држава. Настаје на основу уговора између две или више држава којим се утврђује циљ и његово трајање. Државе остају самосталне, а везане су искључиво уговором. По својој природи, савези уопште не могу бити третирани тамо где је реч о држави, закључује Живанчевић.²³ Уколико две суверене државе имају истог владоаца, онда је реч о персоналној унији. Њене чланице су у свему независне, а везује их једино чињеница да имају истог владоаца. То, наравно, производи одређене последице у њиховим међусобним односима. Наиме, логично је да ће ове државе бити блиске и међусобно сарађивати, а неће се раставити без обзира на то што њихова веза није правна, већ фактичка.²⁴ До персоналне уније долази се тако што две (некада и више) државе на основу свог престолонаследног реда добију исту личност за владара. Такође, догађа се да једна земља изабере за свог владара лице које се већ налази на челу неке друге земље. То је могуће једино ако устав ове друге земље то допушта.²⁵ Персонална унија престаје у тренутку када престане веза у истој личности или кад се угаси династија на коју су ове државе биле упућене својим престолонаследним редом.

Код реалне уније, где њене чланице, такође, имају истог владара, ситуација је нешто другачија. До персоналне уније долази се на основу заједничког споразума између држава чланица уније. Она представља међународноправну творевину. Осим о заједничком владару, овим уговором могу се предвидети и одређени заједнички послови. Крајњи смисао оваквих заједница и није да оне на свом челу имају заједничког владара, већ да на тај начин ојачају свој међународни положај и повећају спољну безбедност – сматра М. Живанчевић.²⁶

Реална унија се на међународном плану у односима са трећим државама појављује као нов и посебан колективитет. У међународним односима свака чланица задржава своју пуну независност.

Ни персоналну ни реалну унију не можемо сматрати сложеним државама. У оба случаја реч је, у ствари, о једној посебној врсти државног

²³ М. М. Живанчевић, *op.cit.*, 19.

²⁴ С. Јовановић, *op.cit.*, 158.

²⁵ М. М. Живанчевић, *op.cit.*, 22.

²⁶ М. М. Живанчевић, *op.cit.*, 27.

савеза у коме чланице задржавају своју пуну сувереност. Ове заједнице данас представљају само историјски куриозитет. Примери персоналних унија су: заједница Шпаније и Немачког царства (1520–1556), Енглеске и Холандије (1714–1837), Холандије и Луксембурга (1815–1850), Пољске и Мађарске (1370–1382), Енглеске и Шкотске (1603–1707). Реална унија постојала је између Шведске и Норвешке (1814–1905). Норвешка је за свог, изабрала дотадашњег шведског краља. Државе су се споразумеле о заједничкој одбрани, а свака је за себе задржала управу и законодавну надлежност. У међународним односима заступао их је шведски министар спољних послова.

Аустроугарска је такође пример реалне уније. Настала је 1867, а трајала до 1918. године. Ове државе имале су заједничког поглавара који је у Аустрији носио титулу цара, а у Угарској краља. Споразум је обухватао: заједничку војску, дипломатију, финансије, царинску и трговачку унију, као и заједничке министре из ових области. Парламентарну контролу вршиле су делегације, као одбори бирани у свакој од скупштина посебно.

3. КОНФЕДЕРАЦИЈА И ФЕДЕРАЦИЈА

Чињеница да не постоје прецизно дефинисани „параметри“ за сваки од облика федерализма, као и да је федерално начело у њима неједнако заступљено, наводи поједине теоретичаре на закључак да су савезна држава (федерација) и савез држава (конфедерација) веома сродне правне појаве, те да се без разумевања прве, друга не може разумети, и обратно, а понекад су толико сличне да се њихови појмови мешају. Но, разлике у њиховим правним последицама су огромне, такорећи историјске.²⁷

Конфедерација представља први појавни облик федерализма. Она је виши облик повезивања држава ако је поредимо са различитим облицима унија – персоналних и реалних. Ако је, пак, посматрамо као облик федерализма, што она заправо и јесте, онда можемо рећи да је то његова најслабија форма која се историјски појавила пре федерације. Она представља начин повезивања суверених држава. То није конституисање нове државе. Државе које су ступиле у савез задржавају своју независност и сувереност и после ступања у конфедерални однос. Овде није реч о новој државној творевини која се разликује од њених држава чланица. Конфедерација је творевина међународног права јер се конституише путем међународног уговора који склапају независне државе.²⁸ Државе усвајају тај пакт једногласно и он их

---

²⁷ М. Петровић, „Савезна држава (федерација) и савез држава (конфедерација) у општој теорији државе и права и позитивном праву (први део), *Зборник радова Правног факултета у Нишу, Број 73, Година LV, 2016, 1.*

²⁸ Д. Симовић, В. Петров, *Уставно право*, Службени гласник, Београд 2014, 390.

обавезује докле оне то желе с обзиром на то да државе чланице имају право иступања из конфедерације.²⁹

Конфедерација представља правни однос, а не правну личност јер настаје правним, а не фактичким путем. Њени чланови нису грађани у државама чланица, већ саме те државе. Последица ове чињенице је да конфедерација нема сопствену територију, а нема ни држављанство. Она нема ни државну власт, већ постоје власти држава чланица конфедералног савеза, а једини заједнички орган савеза јесте конфедерална скупштина – диета. То је конфедерално представничко тело у коме су на паритетној основи представљене државе чланице. Свака од њих може у било ком тренутку блокирати доношење неке одлуке јер располажу правом вета. Осим тога, донете одлуке спроводе органи сваке од држава. И то није све. Наиме, оне располажу и правом нулификације, тако да и накнадно могу без било чијег утицаја решити да неку одлуку спроведу или је пониште.

На питање шта је надлежност конфедерације, не бисмо могли да дамо прецизан одговор у смислу таксативног набрајања. Њене надлежности могу бити све оно о чему се сагласе уговорне стране. Конфедерација као један уговорни однос није временски ограничена. Она траје док за тим постоји воља њених чланица.

У току свог постојања може се десити да нека чланица напусти конфедерацију или јој се нова придружи. То може бити прелазни облик и она у зависности од тога да ли су јаче центрифугалне или центрипеталне снаге може прерасти у нов облик државе (као што је то био случај са америчким савезом и Швајцарском Конфедерацијом), а може доћи и до враћања на старо. У историји федерализма најпознатије конфедерације биле су Хелветска конфедерација, Северноамерички савез и Немачки савез. Историја је показала да је конфедерација ако облик удруживања потпуно превазиђена, те да је она представљала прелазни облик удруживања у процесу стварања нове федералне државе.³⁰

Федерација (федерална држава) представља најзначајнији облик федерализма. То је знатно виши облик заједнице него што је конфедерација. Заправо, реч је о потпуно новој правној творевини. Она (федерација) је производ државног, а не међународног права. У федерацији се државе чланице уједињују много више него у конфедерацији тако да је централни орган у правом смислу речи носилац државне, тј. суверене власти.³¹ Систем

---

²⁹ П. Николић, *Уставно право*, НИУ „Службени лист СРЈ“, Београд 1993, 341.

³⁰ В. Петров, М. Станковић, *Уставно право*, Центар за издаваштво Правног факултета, Београд 2020, 345.

³¹ Р. Д. Лукић, *op.cit.*, 351.

федерализма, то је систем уздизања државе над свим удруженим земљама, и то над њиховим политичким, економским и културним индивидуалитетима.³²

У основи федерације налази се тежња за удруживањем чланица које добровољно пристају на јавни поредак федералне државе.³³ Њен основни задатак јесте да обезбеди јединство целине и слободу конститутивних делова. У унитарним државама сва власт припада централним органима коју могу вршити самостално или је делити са децентрализованим јединицама. Органи децентрализованих јединица подређени су централним органима и ови им у сваком тренутку могу одузети или умањити додељене надлежности. Понекад је тешко разликовати широко децентрализоване унитарне државе од федерације. Међутим, иако обим надлежности држава чланица федерације и децентрализованих јединица унитарне државе може бити сличан, разлике између њих постоје. Оне су квалитативне природе.

У унитарној држави надлежности се заснивају на закону, а у федерацији на уставу. Федералне јединице имају право на самоорганизовање, док их јединице у унитарним државама немају. Ипак, најзначајнија разлика је у томе што федералне јединице учествују у вршењу савезне власти, што није случај са децентрализованим јединицама унитарне државе. Федерација, као облик државног уређења, има извесна обележја: федерални устав, постојање два нивоа територијално-политичких колективитета, са јасно разграниченим надлежностима и сопственим органима, као и надмоћ федералног устава у односу на уставе федералних јединица и остале опште правне акте у федерацији. Осим наведених правних, федерације имају и одређена политичка обележја.

Политичка карактеристика федерализма, без које савезна држава не може успешно да функционише, јесте постојање јединствених савезних политичких странака, сматра Јован Ђорђевић.³⁴ Осим тога, демократија као облик политичког режима мора да буде примењена на нивоу федерације, као и у оквиру федералних јединица. Демократија је иманентно својство федерализма, наглашава академик Јовичић.³⁵

У федерацији постоје сва три класична облика државне власти – законодавна, извршна и судска. Савезна држава има свој устав који има првенство у односу на уставе чланица. За стабилност и правилан развој федеративне државе потребан је писан и чврст устав. Јединствено држављанство, које се испољава на међународном плану, не оспорава

---

³² С. Дрљевић, *Централизам или федерализам*, Штампарија М. Млађана, Земун 1926, 20.

³³ Д. Стојановић, *Уставно право*, Књига II, Свен, Ниш 2007, 7.

³⁴ Ј. Ђорђевић (1986), 5.

³⁵ М. Јовичић, *op.cit.*, 20.

грађанима могућност да истовремено буду чланови једне од држава чланица. Територија федерације је јединствена, а њено становништво представља укупност грађана свих држава чланица.

Дакле, може се закључити да је федеративна држава јединствена држава у оквиру које постоје федералне јединице са високим степеном самосталности, која се испољава у њиховом праву да имају сопствени устав, законодавство, све врсте државних органа и сопствену територију.³⁶

Једно од централних питања федералне државе, а у исто време и један од најконтроверзнијих проблема правне науке јесте проблем суверености.³⁷ Питање које се овде поставља јесте ко је суверен, федерација или државе чланице. У правној теорији не постоји јединствен одговор на ово питање. Америчка, енглеска и француска теорија стоје на становишту да сувереност, као битна правна карактеристика државе, припада савезној власти и да је она суверена, а не државе чланице. Немачки теоретичари, који сматрају да сувереност није битно обележје државе, истичу сложен карактер федерације, а сувереност приписују чланицама. Постоји и треће гледиште, тј. теорија о подељеној суверености, а њен творац је француски писац Алексис Токвил. Проучавајући америчку федерацију, он закључује да у савезној држави постоје две самосталне и стварно подељене суверености.³⁸

Треба имати на уму чињеницу да су ове теорије настајале у различитим околностима и имале су циљ да се оправдају одређени интереси. Тако је Џон Калхун, амерички државник, заступао интересе јужних држава и, сходно времену у коме је живео, био поборник схватања о суверености држава чланица. Након победе Севера у Грађанском рату, ово схватање је доживело пораз. Тако данас преовлађује становиште да је суверена само федерална држава. То јесте логична последица самог карактера суверености и чињенице да она има „надлежност надлежности“, тј. право коначне одлуке. Истина је да су федералне јединице прилично самосталне, да имају широк спектар надлежности, али их оне врше на основу савезног устава.

4. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Федерална држава као облик државног уређења настаје онда када се стекну одређени услови који овај облик чине најпогоднијим „средством“ за решавање државног питања. Она је, у принципу, најбољи избор за организовање сложених и великих држава састављених из више политичких

---

³⁶ П. Николић, *op.cit.*, 344.

³⁷ Р. Д. Лукић, *op.cit.*, 354; М. Јовичић, *op.cit.*, 26 и даље.

³⁸ М. М. Живанчевић, *op.cit.*, 93.

јединица. Федерална држава омогућава да свака чланица федерације сачува своје посебности, али она истовремено обезбеђује јединство целине.

Као последица различитих околности у којима настаје, федерација се јавља у веома различитим облицима. Дакле, не постоји јединствен облик, тј. модел како би федерално уређена држава требало да изгледа. Услед тога, на једној страни имамо изванредан број држава у којима је федерално начело веома слабо изражено, као у латиноамеричким федерацијама, а на другој имамо комбинацију федерално-конфедералних елемената. У једнима имамо председнички, у другима парламентарни, а присутан је и скупштински систем, као облик државне власти. И поред свих разлика које постоје између федералних уређења, сва она представљају део јединствене појаве – федерализма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Секула Дрљевић, *Централизам или федерализам*, Штампарија М. Млађана, Земун 1926.
2. Јован Ђорђевић, *Политички систем*, Привредни преглед, Београд 1973, 287–288.
3. Јован Ђорђевић, *Савремене теорије о федерализму*, Научно саветовање „Федерација и федерализам“, Ниш, 12. и 13. јул 1986.
4. Михаило М. Живанчевић, *Федерализам и унитаризам*, Штампарски завод „Орао“, Београд 1936.
5. Ханс Келзен, *Опита терија права и државе*, Правни факултет, Београд 1998.
6. Радомир Д. Лукић, *Теорија државе и права, I. Теорија државе*, Сабрана дела, Том 2, Завод за уџбенике и наставна средства и БИГЗ, Београд 1995.
7. Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, ЈП „Службени гласник“, Београд 1995.
8. Павле Николић, *Уставно право*, НИУ „Службени лист СРЈ“, Београд 1993.
9. Берислав Перић, *Држава и правни сустав*, Загреб 1985, 141.
10. В. Петров, М. Станковић, *Уставно право*, Центар за издаваштво Правног факултета, Београд 2020.
11. Милан Петровић, „савезна држава (федерација) и савез држава (конфедерација) у општој теорији државе и права и позитивном праву (први део)“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу, Број 73, Година LV, 2016.*

12. Дарко Симовић, Владан Петров, *Уставно право*, Службени гласник, Београд 2014.
13. Марко Станковић, „Федерација и други државни облици – кратак прилог расправи о „уставном инжењерингу“, *Хармониус 2020*.
14. Марко Станковић, „Утицај система власти на начело партиципације у савременим федерацијама“, *Анали Правног факултета у Београду, година LXIV, 2/2016*
15. Драган Стојановић, *Уставно право*, Књига II, Свен, Ниш 2007.

Prof. Bojan BOJANIĆ, ph.D
Associate professor
University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Law

FEDERALISM - TERM AND ORIGIN

Summary

In the paper, the author will refer to the concept and origin of one of the two basic forms of state organization. For the federation, in the theory of constitutionalism, democracy is considered to be one of its most significant features. Federation represents the strongest and at the same time the most represented form of federalism. In addition to some basic features characteristic of this form of state organization, each of the modern federations has its own peculiarities and has some "own story". Federalism is a living process, and constitutional engineering translates all the peculiarities of a state into a specific architecture.

Key words: federalism, federation, confederation.

оригинални научни рад
достављен рад: 19.11.2022.
прихваћен за објављивање: 18.12.2022.
УДК 347.233(497.6)
342.739(497.6)
347.232(497.6)

Др Душко ЧЕЛИЋ*,**

ПОСТКОНФЛИКТНА РЕСТИТУЦИЈА СТВАРНИХ ПРАВА НА СТАМБЕНИМ НЕПОКРЕТНОСТИМА У РЕГИОНУ – СЛУЧАЈ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Апстракт

У раду се разматра питање масовног престанка и реституције станарских права лица која су услед ратних дејстава и грађанског рата у Босни и Херцеговини, морала да напусте станове у којима су живели. Босна и Херцеговина је прогласила независност 5. априла 1992. године, након што је на референдуму, који је највећи део српског народа у Босни и Херцеговини бојкотовао, одлучено да Босна и Херцеговина иступи из заједничке државе – Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. После овог чина, у Босни и Херцеговини започео је грађански рат. Више од 2,2 милиона људи напустило је своје домове као последица “етничког чишћења” или због насиља или опасности од ратних дејстава. У БиХ је међународна заједница својом практичном и конкретном улогом успела да надокнади недостатак не декларативне, већ делотворне унутрашње политичке воље, који је био главни узрок препрека приступу правима прогнаних лица. Законским интервенцијама Високог представника оглашени су ништавним сви прописи ентитета у БиХ, као и сви појединачни управни, судски и други акти којима је носиоцу станарског права престало станарско право, и омогућено је да предратни носиоци станарског права поново стекну државину тих станова и да их откупе под повољним условима. То је резултирало видљивим разликама у могућностима приступа избеглица имовинским правима на стамбеним непокретностима у БиХ, Хрватској и у Аутономној покрајини Косово и Метохија, као и у резултатима.

Кључне речи: станарска права. – Грађански рат у Босни и Херцеговини.
– Реституција станарских права. – Улога Високог представника за БиХ.

*Доцент, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, dusko.celic@pr.ac.rs.

** Рад је написан у оквиру научно-истраживачког пројекта "Правни поредак Србије и актуелни међународни и регионални процеси", за период 2022-2024. год, који финансира Правни факултет Универзитета у Приштини.

I НАСТАНАК И ОБИМ ПРОБЛЕМА

Разбијање некадашње заједничке државе – Социјалистичке федеративне републике Југославије (СФРЈ) и оружани сукоби на њеном простору имали су многоструке трагичне последице. Поред огромниг људских жртава, бележе се масовна разарања стамбених, привредних, културних и верских објеката, велики број прогнаних лица, етнички прогони масовних размера... Такође, гу рађанским ратовима на подручју бивше СФРЈ, почињени су бројни ратни злочини, систематско насиље, избацивање из кућа и станова, одузимање имовине, отпуштање с посла због "непожељне националне припадности", бројни облици масовне дискриминације и кршења људских права. Напуштајући своје домове избегла лица остављала су за собом сву непокретну и покретну имовину, која им је након одласка пљачкана и уништavana или пак бесправно и насилно одузимана. Оружани сукоби на неким подручјима бивше СФРЈ (Хрватска, Босна и Херцеговина, Аутономна покрајина Косово и Метохија), приморали су стотине хиљада људи да напусте своје стамбене објекте у којима су живели, што је довело до избегличке кризе огромних размера, која ни до данас није у потпуности окончана. У бројним случајевима грађани су због оправданог страха за сопствене животе и животе својих ближњих, напуштали своје станове и куће, док су у другим случајевима били силом исељени из својих домова. У поступцима пред националним судовима, у највећем броју случајева, избегли и прогнани грађани нису могли добити адекватну заштиту, нити остварити враћање стамбених и других непокретности које су били приморани да напусте. Проблем враћања имовинских права на стамбеним непокретностима, поготово станарских права, додатно је усложњен због неуједначеног приступа и двојних стандарда за иста питања у државама које су надлежне да решавају питања реституције.¹

---

¹ Примера ради, избеглицама из земље порекла Босна и Херцеговина, враћени су у државину станови у друштвеној својини и омогућен откуп, док избеглицама чија је земљи порекла Хрватска, нису враћени станови, већ им се у виду хуманитарног програма нуди стамбено збрињавање уз рестриктивне услове које може испунити само мали број избеглица. Избеглице из Хрватске које живе у Босни и Херцеговини, на основу правоснажних судских пресуда у Босни и Херцеговини, односно Републици Српској о поништењу уговора о замени стамбене непокретности, бивају деложирани из стамбених објеката које су заменили с избеглицама из Босне и Херцеговине које живе у Хрватској, док се у Хрватској не примењује институција признања страних судских пресуда, па су тако избеглице из Босне и Херцеговине које живе у Хрватској стекле имовину у обе државе, док избеглице из Хрватске које живе у Босни и Херцеговини губе имовину у обе државе. (Више о томе, в. Душко Челић, *Заштита и реституција станарских права избеглих и прогнаних лица у Хрватској*, Научно-истраживачки пројекат, "Правни поредак Србије и актуелни међународни и

Босна и Херцеговина је прогласила независност 5. априла 1992. године, након што је на референдуму, који је највећи део српског народа у Босни и Херцеговини бојкотовао, одлучено да Босна и Херцеговина иступи из заједничке државе – Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. После овог чина, у Босни и Херцеговини започео је грађански рат. Више од 2,2 милиона људи напустило је своје домове као последица “етничког чишћења” или због насиља или опасности од ратних дејстава. По правилу, они су одлазили на подручја која су била под контролом оружаних снага њихове етничке групе. Од тог броја је око милион људи избегло је унутар Босне и Херцеговине, а око 1,2 милиона људи је избегло у земље широм света. По престанку сукоба у Федерацију БиХ се вратило 741.006 лица, у Републику Српску 268.207, а у дистрикт Брчко 21.074 лица, при чему је национална структура повратника следећа: 639.014 повратника су Бошњаци, 253.107 су Срби, 132.677 су Хрвати, а 8.097 је у категорији “остали”.²

Све стране у сукобу, за време трајања рата, хитно су усвојиле прописе који су омогућавали да станови оних који су напустили територију која је била под њиховом контролом, прогласе “напуштенима” и доделе их другим носиоцима станарског права. У оба ентитета Босне и Херцеговине, (Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине), за време ратних сукоба, били су донети закони којима су непокретности у својини или са станарским правом грађана, проглашене напуштеним или су стављене под управу општине и дате на коришћење другим лицима; на становима у друштвеној својини било је одузето станарско право предратним носиоцима тог права. Формални разлог за проглашење станова “напуштенима” био је обезбеђивање хуманитарног смештаја за прогнанике. У неким случајевима станарска права су била отказана на основу чл. 47. Закона о стамбеним односима,³ због некоришћења предметних станова од стране носиоца станарског права у непрекидном периоду од најмање шест месеци. У већини случајева власти су примењивале прописе донете током рата у сврху “уподобљавања” станарског и својинског права на становима новоствореној реалности: Закон о напуштеној имовини из

регионални процеси”, *Права свеска*, ур. Ј. Беловић, Правни факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2019, 121-134.

² Ratko Bubalo, *Bela Knjiga o statusnim i imovinskim pitanjima грађана насталим као резултат деинтеграције Југославије у земљама потписница Дејтонског споразума, с препорукама за њихово решавање*, Нови Сад, 2012, 9.

³ Закон о стамбеним односима, “Службени лист Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине”, бр. 14/84, 12/87 и 36/89, “Службени лист Републике Босне и Херцеговине”, бр. 2/93, “Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр. 11/98, 38/98, 12/99 и 19/99 и “Службени гласник Републике Српске”, бр. 22/93, 12/99 и 31/99.

1992. године,⁴ Уредбу о напуштеним становима из 1993. године,⁵ Уредбу о смјештају избјеглих особа из 1993. године⁶, Закон о смјештају избјеглих особа из 1995. године,⁷ и Закон о напуштој имовини из 1996. Године.⁸

Концепт друштвене својине на становима, у Босни и Херцеговини је напуштен још током рата 1992-1995. године, када су станови национализовани – постали државна својина, односно, својина јавноправних ентитета.⁹

Грађански рат у Босни и Херцеговини престао је потписивањем Општег оквирног споразума за мир у БиХ ("Дејтонски споразум"), који је ступио је на снагу 14. децембра 1995. године, његовим потписивањем.¹⁰

II О ПРАВНОЈ ПРИРОДИ СТАНАРСКОГ ПРАВА

У бившој СФРЈ станарско право на становима у друштвеној својини било је, у складу са идеолошким одређењем према праву својине и принципима социјалне правде, доминантан облик остваривања личних и породичних стамбених потреба. То право било је зајемчено уставним нормама.¹¹ Станарском праву у некадашњој заједничкој држави предходило је тзв. "право на стан"¹²- субјективног права које је станарима давало право (овлашћење) "трајног коришћења стана сагласно прописима о реду у стамбеним зградама", и право (овлашћење) управљања стамбеним зградама и земљиштем на којем су те зграде биле подигнуте.¹³ Станарско право би могли појмовно одредити као

⁴ Закон о напуштеним становима, „Службени лист Републике Босне и Херцеговине“, бр. 6/92, 8/92, 16/92, 13/94, 36/94, 9/95 и 33/95.

⁵ Уредба о кориштењу напуштених станова, "Службени гласник Хрватске заједнице Херцег-Босне“, бр. 13/93.

⁶ Уредба о смештају избеглица и других лица на територији Републике Српске, "Службени гласник Републике Српске“, бр. 27/93.

⁷ Уредба са законском снагом о смештају избеглица, "Службени гласник Републике Српске“, бр. 19/95.

⁸ Закон о коришћењу напуштене имовине, "Службени гласник Републике Српске", бр. 3/96, 8/96. и 21/96.

⁹ Закон о преносу средстава друштвене у државну својину, "Службени гласник Републике Српске“, бр. 4/93, 29/94, 31/94, 9/95, 19/95, 8/96 и 20/98; Закон о претворби друштвене својине, "Службени лист Републике Босне и Херцеговине“, бр. 33/94.

¹⁰ "Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини - The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina", (Дејтонски споразум), парафиран је у Дејтону (САД) 21. 11. 1995. године а потписан у Паризу 14. 12. 1995. године између страна-уговорница : Републике Босне и Херцеговине, Републике хрватске и Савезне Републике Југославије, http://www.ohr.int/?page_id=1252 30. 11. 2022.

¹¹ В. чл. 164. ст. 1. Устава СФРЈ, "Службени лист СФРЈ", бр. 9/74.

¹² У правни поредак бивше ФНРЈ, "право на стан" уведено је Уредбом о управљању стамбеним зградама, "Службени лист ФНРЈ", бр. 52/53. и 29/54. - пречишћен текст.

¹³ В. чл. 7. Ст. 2. пречишћеног текста Уредбе о управљању стамбеним зградама.

право трајног коришћења стана у друштвеној својини за личне и породичне потребе, укључујући и право управљања стамбеном зградом.¹⁴ Историјски гледано, станарско право развило се из института закупа.¹⁵ Оно се развило из државног интервенционизма у погледу заштите закупаца станова. Те мере су нарочито узеле маха након Првог светског рата и великих ратних разарања, која су озбиљно нарушила социјалну равнотежу у стамбеној области. Мере заштите закупаца станова предвиђале су: 1) највиши износ закупнина, 2) продужење рока трајања закупа (на неодређено време) и 3) административну дистрибуцију стамбеног фонда.¹⁶

О правној природи станарског права у нашој правној књижевности није било јединственог става.¹⁷ У вези стим, постоје становишта да је реч о праву стварноправне, облигационе, личноправне или какве друге природе (радноправне, управноправне, социјалноправне и "самоуправноправне" природе.¹⁸ Имајући у виду да садржину станарског права чини непосредну правну власт на ствари (стану), коју чини шравним нормама заштићено право његовог титулара да стан користи за сопствено и за становање чланова његове породице, као и супротставивост станарског права трећим лицима, и ограничено право располагања, мишљења смо да је станарско право, према својој садржини и карактеристикама, најближе стварним правима.

Према ондашњим, иначе непотпуним, законским нормама, станарско право стицало се даном стицања законите ("станарске") државине на предметном стану, односно даном законитог усељења у стан.¹⁹ Анализом тадашњих стамбених прописа, може се закључити да је за стицање станарског

---

¹⁴ В. чл. Закона о стамбеним односима САП Косово, "Службени лист САП Косово", бр. 11/83, 29/86 и 42/86. Сличне одредбе, не само у вези овог питања, садржали су мање-више и закони о стамбеним односима свих ондашњих социјалистичких република и АП Војводине, с обзиром да је законско уређење ове области, према Уставу СФР из 1974. године, било у надлежности конститутивних делова ондашње заједничке државе. Предходно, сличну одредбу садржао је и чл. 2. ст. 1. савезног Закона о стамбеним односима ("Службени лист СФРЈ", бр. 11/66 и 32/68): "Грађанин који се уселио у стан на основу уговора о коришћењу стана или другог акта, који по важедим прописима представља пуноважан основ за усељење, стиче право да тај стан трајно и несметано користи под условима из овог закона као и да, сагласно посебном закону, учествује у управљању зградом (станарско право)."

¹⁵ Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право*, Београд, 1990, 446.

¹⁶ Исто, 447.

¹⁷ О различитим схватањима природе станарског права, в. Миодраг Орлић, *Правна природа станарског права, Станарско право*, Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, ур. С. Ристић, том II, Београд, 1978, 148-151.

¹⁸ Више о сложеној природи станарског права в. Бранко Мораит, *Стамбено право*, Бања Лука, 2000, 124 – 144.

¹⁹ В. чл. 11. Закона о стамбеним односима САП Косово, бр. 11/83, 29/86 и 42/86.

права било потребно испунити следеће правне претпоставке: 1) доношење акта о додели стана на коришћење од овлашћеног даваоца стана на коришћење; 2) закључење уговора о коришћењу стана између лица које је добило стан на коришћење и самоуправне интересне заједнице становања, на основу акта даваоца стана на коришћење²⁰ и 3) законито усељење у стан, што значи да лице које се уселило у стан, има право на то усељење. Законитим усељењем у стан сматра се усељење на основу уговора о коришћењу стана закљученог на основу одлуке о коришћењу стана.²¹ Поред тога, усељење у стан мора да уследи у законом одређеном року, рок је преклузивне природе и за последицу има престанак могућности стицања станарског права, односно, *ex lege* престанак уговора о коришћењу стана.²² Дакле, за стицање станарског права, ниједна од трију наведених чињеница, сама за себе, није довољна. Да би се станарско право стекло, неопходан је скуп наведених правно релевантних чињеница.²³ Ако би смо станарско право, као што смо раније назначили, схватили као специфичну врсту стварног права,²⁴ од којих би прве две (доношење појединачног акта даваоца стана на коришћење и закључење уговора о коришћењу стана), представљале правни основ а трећа (законито усељење у стан, односно, стицање непосредне законите државине на стану), представљала би начин стицања тог права.

Да је станарско право било одраз социјализације и морализације права, истина под утицајем идеолошких назора, указује и чињеница да је оно могло престати у ограниченом броју случајева таксативно предвиђених законом.²⁵ Пре свега, станарско право могло је престати по сопственој жељи носиоца станарског права ако слободном изјавом воље откаже уговор о коришћењу стана или у случају пропасти стана, на основу решења о рушењу, због смрти носиоца станарског права, као и у случају отказа уговора о коришћењу стана. Отказ уговора о коришћењу стана носиоцу станарског права обавезно се подносио у облику тужбе суду²⁶. Разлози за престанак станарског права

²⁰ В. чл. 37. Закона о стамбеним односима САП Косово.

²¹ Појам законитог усељења у стан дао је само ондашњи Закон о стамбеним односима БиХ, у чл. 11. ст. 2: "Законитим усељењем у стан сматра се усељење извршено на основу уговора о коришћењу стана закљученог на основу одговарајућег акта или другог акта утврђеног овим законом који представља пуноважан основ за усељење у стан".

²² В. чл. 42. Закона о стамбеним односима САП Косово.

²³ О правним претпоставкама за стицање станарског права, в. Тања Тумбри, *Станарско право у законодавству, пракси и теорији*, Загреб, стр. 79 – 114.

²⁴ О. Станковић, М. Орлић, *Стварно право*, Београд, 1990, 449.

²⁵ В. чл. 95. Закона о стамбеним односима Хрватске.

²⁶ В. чл. 56. Закона о стамбеним односима САП Косово. Сличне одредбе садржали су и закони о стамбеним односима свих република и САП Војводине.

отказом уговора о становању у првом реду су представљали кршење неких основних обвеза имаоца станарског права попут трајнијег некоришћења стана, ако носилац станарског права или други корисник стана користи стан противно уговору о коришћењу стана или на начин којим се стану наноси знатнија штета или којим се други корисник стана омета у мирном коришћењу стана, неплаћања станарине и сл.²⁷ У одређеним ситуацијама станару се, пре иселења, морао обезбедити нужни смештај односно други одговарајући стан.²⁸ У сваком случају, да би се дао отказ носиоцу станарског права, било је потребно да његово понашање има обележје теже повреде уговорних обавеза, односно да он учестало и продужено нарушава уговорне обавезе. Могућност отказа сведена је на најмању могућу меру, јер се имала у виду породично-социјална димензија овога права које је за највећи број грађана значило основ егзистенције.²⁹

III РЕСТИТУЦИЈА СТАНАРСКИХ ПРАВА НА ОСНОВУ ИЗВРШНИХ ОВЛАШЋЕЊА ВИСОКОГ ПРЕДСТАВНИКА

Слично Резолуцији 1244³⁰, у анексу 7. Дејтонског мировног споразума се наводи да је повратак избеглица и интерно расељених лица “важан циљ за решавање сукоба у Босни и Херцеговини”³¹. Међутим, непосредно након рата у оба ентитета остали су на снази законски прописи о напуштеној имовини и додељивање станова и даље је настављено, што је још више учврстило етничко раздвајање. Испоставило се да је инсистирање међународне заједнице на повратку избеглица и интерно расељених лица била препрека за ефективну реституцију имовине. Тако да је почетком 2001. године Канцеларија Високог

²⁷ В. чл. 67 Закона о стамбеним односима Хрватске

²⁸ В. чл. 97. и 98. Закона о стамбеним односима Хрватске.

²⁹ Душанка Комненић, *Право на мирно уживање имовине и Европски суд за људска права*, Београд, 2018, 150.

³⁰ В. ст. 7. преамбуле Резолуције СБ ОУН бр. 1244, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, 1.12.2022.

³¹ У Анексу 4. Дејтонског споразума (Устав БиХ), у члану II параграфу 5. прописао је да све избеглице и расељена лица имају право, у складу са Анексом 7. Општег оквирног споразума, на повраћај имовине које су били лишени током непријатељстава од 1991, и на накнаду за било коју имовину која им се не може вратити. Све обавезе или изјаве у вези са таквом имовином дате под ринудом су ништавне и непостојеће. У чл. 1. ст. 1. Анекса 7. Дејтонског споразума се наводи: "Све избеглице и расељена лица имају право да се слободно врате у своје домове. Имаће право на поврат имовине која им је одузета за време непријатељства од 1991. године и да добију компензацију за сву имовину која им се не може повратити. Сваки повратак избеглица и расељених лица је важан циљ решавања конфликта у Босни и Херцеговини."

представника сачинила низ измена и допуна којима се поништава услов да се интерно расељена лица врате у БиХ као предуслов за враћање имовине.³²

Високи представник за Босну и Херцеговину³³ је, након бројних опструкција ентитетских власти и тешких преговора, током 1998. године донео пакет прописа којима је ставио ван снаге имовинске прописе, посебно у области становања. У Федерацији БиХ реч је о три закона: Закону о стамбеним односима, Закону о напуштеним становима и Закону о привремено напуштеним некретнинама у својини грађана, а у Републици Српској особито о Закону о кориштењу напуштене имовине и Закону о стамбеним односима.³⁴ Законским интервенцијама Високог представника оглашени су ништавним сви управни, судски и други акти којима је носиоцу станарског права престало станарско право, и омогућено је да предратни носиоци станарског права поново стекну државину тих станова и да их откупе под повољним условима. Такође, Високи представник је прописао да се сви уговори и судске одлуке, које се односе на друштвене станове од 1. 4. 1992. до 19. 12. 1998. године, стављају ван снаге. Међу одредбама којима се убрзавао процес повратка својине и станарских права, су и: скраћени управни поступак, рок за одлучивање 30 дана, рок за подношење захтева за повратак станарских права преклузиван (касније више пута продужаван), жалба не одлаже извршење одлуке, заштитни механизми за привремене кориснике и др.

Прихваћен је принцип да је право на повратак и враћање у државину стана и непокретности, индивидуално и безусловно, и да оно не зависи од тога да ли се, у погледу исте непокретности, поштује право неког другог или не. И то је један од разлога зашто је Високи представник заузео став да је право власника на својину, јаче од права на државину привременог корисника.

Поред тога, у новембру 1999. године, Високи представник за Босну и Херцеговину, на основу тзв. бонских овлашћења,³⁵ по први пут посеже за

---

³² Rhodry Williams, *The Contemporary Right to Property Restitution in the Context of Transitional Justice*, Occasional Paper Series, New York, 2007, 39.

³³ По завршетку рата у Босни и Херцеговини, Савет безбедности Организације Уједињених нација одобрио је успостављање међународног администратора за Босну и Херцеговину (Високи представник), од стране неформалне групе земаља које учествују у мировном процесу (названих "Савет за спровођење мира"), као једне од мера у складу с Поглављем VII. Повеље Уједињених нација, (за више информација в. Берић и остали против Босне и Херцеговине (дец.), бр. 36357/04 ЕСЈП, 2007-XII.

³⁴ В. Одлуке Високог представника о имовинским законима, повратку расељених особа и избеглица, (само на енглеском језику), <http://www.ohr.int/?month&year=1999&cat=372>, 25.11.2022.

³⁵ Разрађујући анекс 10. Дејтонског мировног споразума, Савет за спровођење мира затражио је од високог представника да смени с дужности све јавне функционере који крше преузете законске обвезе и Дејтонски мировни споразум, као и да, када то сматра нужним, наметне кључне законе ако их не усвоје законодавна тела БиХ. (в. Josip

својим овлашћењима из Анекса 10. Дејтонског мировног споразума и смењује двадесет и три "политичка функционера" у Босни и Херцеговини због опструкције у спровођењу Дејтонског мировног споразума.³⁶ Одлучне мере Канцеларије високог представника у БиХ, против локалних званичника оптужених због спречавања процеса реституције су у супротности са понашањем УНМИК-а и КФОР-а у сличним ситуацијама.

Упркос далеко супериорнијој извршној власти Специјалног представника Генералног секретара ОУН за Косово и Метохију и УНМИК-а и у околностима где је извршено на стотине злочина над људима и масовна узурпација непокретности, чиме је прекршен мандат УН-а, на Косову и Метохији, ниједан званичник са Косова и Метохије није смењен или на други начин санкциониран.³⁷

Високи представник је 5. децембра 2001. године прогласио још једне измене имовинских закона у Федерацији БиХ и у Републици Српској.³⁸ Напуштање станова успоравала је, наиме, чињеница да су националне власти тврдиле да многи привремени корисници немају егзистенцијалних могућности и да би њихова деложација значила да остају на улици. Стога су им власти, углавном безуспешно, тражиле тзв. алтернативни смештај, што се одуговлачило у недоглед. По новом решењу, право на алтернативни смештај је значајно ограничено.³⁹

Krakić, *Međunarodna teritorijalna uprava*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, br. 3 (2011), 1066)

³⁶ Исто, стр. 37.

³⁷ Edward Tawil, *Property rights in Kosovo - a haunting legacy of a society in transition*, New York, 2009, 51.

³⁸ Високи представник је 5. децембра 2001. године, донео пакет од тринаест одлука којима се уводе свеобухватне измене и допуне имовинских закона оба ентитета. Измењени су и допуњени следећи закони: Закон о престанку примене Закона о напуштеним становима у Ф БиХ, Закон о престанку примене Закона о напуштеној непокретној имовини у власништву грађана у Ф БиХ, Закон о престанку примјене Закона о коришћењу напуштене имовине у РС, Закон о расељеним лицима и избјеглицима у Ф БиХ, Закон о расељеним лицима и избјеглицима у РС, Закон о provedби одлука Комисије за имовинске захтјеве расељених лица и избјеглица - Commission for Real Property Claims of Refugees and Displaced Persons, (у даљем тексту: CRPC). Пакет садржи и Упутство о откупу станова у Ф БиХ.

³⁹ Установљено је право стамбених служби да иселе породице које остварују доходак у висини потрошачке корпе утврђене у ентитетском заводу за статистику. Терет доказивања да неко лице испуњава право на алтернативни смештај је на тренутним корисницима стана. У случају да корисници туђих станова не могу доказати да задовољавају све критерије, биће им издата решења за иселење у року од 15 дана. Лица која немају право на алтернативни смештај и не иселе се у року од 15 дана, мораће да плаћају новчане казне. Оне износе од 500 до 1.000 конвертибилних марака. Овлашћени службеници у стамбеним органима који не буду примењивали имовинске одлуке, биће кажњени новчано до 5.000 конвертибилних марака.

Све до 2001. године извесни елементи имовинских закона у оба ентитета, који се тичу приватизације друштвених станова, врло ефикасно су опструирали процес повратка. Стога је Високи представник 17. јула 2001. године наметнуо законске прописе којима су промењени услови остваривања права на откуп стана у оба ентитета БиХ. Овим изменама поједностављује се поступак откупа станова који су некада били у друштвеној својини, што је омогућило њихов масован откуп.

1. Садржина механизма за реституцију станарских права у Босни и Херцеговини

Право да захтевају враћање стана у државину, тј. право да се врате у своје домове имају лица која су напустила своје станове између 30. априла 1991. године и 4. априла 1998. године.⁴⁰ Та лица се сматрају избеглицама и расељеним лицима према Анексу 7 Дејтонског споразума. Према томе, да ли је неко избеглица и расељено лице одређује се према чињеници напуштања стана и то у раздобљу између 30. априла 1991. године и 4. априла 1998. године. То су једине чињенице које одређују дефиницију избеглице и расељеног лица, по овом закону.

Захтеви за враћање непокретности у државину подносили се у Федерацији БиХ опшинском органу управе надлежном за стамбена питања (општински стамбени орган) у општини где се налази стан за који се односи захтев, а у Републици Српској, одсеку Министарства за избегла и расељена лица Републике Српске у општини на чијој се територији непокретност налази. Захтев се могао поднети и преко неке од регионалних канцеларија CRPC-а, чији је мандат истекао 31.12.2003. године.

Право на откуп стана стиче се одмах након враћања стана у државину. Стан се враћа у државину: 1.) решењем органа управе надлежног за стамбене послове, које садржи одлуку којом се потврђује да је подносилац захтева за враћање стана у државину, носилац станарског права и одлуку о враћању стана у државину носиоцу станарског права, или 2.) одлуком CRPC-а, којом се потврђује да је подносилац захтева за враћање стана у државину, носилац станарског права као и да може ступити у државину стана, а утврђује се и обавеза судских и управних органа да на захтев носиоца станарског права, истога уведу у државину стана.

У спровођењу поступка за реституцију права на непокретностима намењеним становању, била је најзначајнија улога CRPC. Ово квази-

---

⁴⁰ В. члан 1. Закона о изменама и допунама Закона о престанку примјене Закона о напуштеним становима, "Службене новине ФБиХ", бр. 27/99.

међународно тело, задужено за доношење и спровођење одлука о имовинским захтевима, основано је марта 1996. године. CRPC је имала овлашћење да прима и одлучује о захтевима за враћање имовине или за правичну накнаду уместо натуралне реституције у Босни и Херцеговини у случајевима када подносилац захтева није у државини те непокретности и када непокретност није добровољно продата или на неки други начин пренето право од 01. априла 1992. године.⁴¹ CRPC, је такође имала овлашћење да доноси правно обавезујуће одлуке о имовинским захтевима и захтевима за потврђивање станарских права, које су морале да буду поштоване у оба босанско-херцеговачка ентитета.

CRPC је чинило три међународна и шест националних чланова. Три међународна члана именовано је председник Европског суда за људска права. Од шест националних чланова Комисије, четири члана је именovala Федерација Босне и Херцеговине, а два Република Српска.⁴² Чланови Комисије су морали бити морално подобни.⁴³

Одлуком Високог представника од октобра 1999. године, донети су ентитетски закони о извршењу одлука Комисије за имовинске захтеве избеглица и расељених лица. Овим законима уређује се посебан управни поступак за извршење одлука Комисије за имовинске захтеве избеглица и расељених лица. Одлуке Комисије постају коначне даном њиховог доношења. Такође, одлуке Комисије имају доказну снагу и могу се користити у управном, судском и другим законским поступцима.

Извршење одлука Комисије остваривало се у управном поступку, на захтев тражиоца извршења. У Федерацији БиХ одлуке је извршавао управни орган надлежан за имовинско-правне послове у општини у којој се налази непокретност. У Републици Српској за извршење одлука Комисије био је надлежни орган Министарства за избеглице и расељена лица у општини у којој се налази непокретност. Право на подношење захтева за извршење одлуке Комисије, којом се потврђује право на приватну својину не застарева. Захтев за извршење одлуке Комисије којом се потврђује станарско право мора се поднијети у року од осамнаест месеци од дана доношења одлуке Комисије.

По престанку мандата CRPC-а 31.12.2003. године, Споразумом о преносу надлежности Архив БиХ је преузео донете одлуке CRPC-а, локални стамбени органи решавају нерешене захтеве, а Комисија за имовинске захтеве расељених особа и избеглица БиХ решава захтеве за преиспитивање CRPC одлука. Комисија за имовинске захтеве расељених особа и избеглица правни

---

⁴¹ В. чл. 11. Дејтонског споразума.

⁴² В. чл. 9. ст. 1. Дејтонског споразума.

⁴³ В. чл. 9. ст. 2. Дејтонског споразума.

је наследник CRPC. Мандат и надлежности Комисије регулисани су Споразумом закљученим између Већа министара БиХ, Владе Федерације БиХ и Владе Републике Српске о преносу надлежности и наставку финансирања и рада Комисије за имовинске захтјеве расељених особа и избеглица у складу са чланом 16. Анекса VII Дејтонског споразума⁴⁴.

2. Резултати механизма за реституцију станарског права у Босни и Херцеговини

Механизам за масовну реституцију стварних права на непокретностима су у Босни и Херцеговини, је по свеобухватности и праведности, имао најбоље резултате.

Крајњи резултат напора међународне заједнице је реституција имовине скоро милион људи у БиХ до 2004. Канцеларија Високог представника је затим пренела све надлежности за питања повратка на домаће власти.⁴⁵ R. Williams одређује Босну и Херцеговину, као "први пример успешно спроведене масовне реституције након сукоба ширих размера."⁴⁶

Према последњим ажурираним подацима, који се могу сматрати коначним, у БиХ је укупно поднесено 211.791 захтева за враћање својине и станарских права. Донето је 197.815 позитивних одлука и 12.642 негативне одлуке. Број закључених случајева је 197.688. Процент извршених имовинских захтева је више од 99 % , што значи да су стамбене јединице враћене у државину предратних власника и носилаца станарских права.⁴⁷

Крај 2005. године може се означити као суштински завршетак спровођења имовинских захтева, односно требало је 10 година од закључења Дејтонског споразума до суштинског завршетка спровођења његовог Анекса 7 - повраћања станарских права на становима и државине на другим непокретностима намењеним становању. Босна и Херцеговина се третира као добар пример у том погледу у региону, али и шире.

---

⁴⁴ "Пет година након што споразум ступи на снагу, одговорност за финансирање и рад комисије ће се пренети на Владу БиХ осим ако се стране не договоре другачије. У случају овог другог, комисија ће наставити да ради како је горе наведено." (Чл. 16. Анекса VII Дејтонског споразума).

⁴⁵ R. Williams, нав. дело, стр. 41.

⁴⁶ Исто, стр. 33.

⁴⁷ Детаљну статистику захтева, према броју поднетих и решених захтева, врсти права које се штити, општинама у којима се предметне непокретности налазе, в. Марио Ненадић и др, *Упоредна анализа приступа правима избеглица и расељених особа*, Сарајево, 2005, 236-243.

За разлику од БиХ, на Косову и Метохији је, након више од 23 године, тај процес још увек недовршен, праћен озбиљним недостацима и проблемима а временска димензија његовог окончања још увек се не да поуздано сагледати.

III ПРЕОСТАЛИ ПРОБЛЕМИ

Иако је реституција станарског права у Босни и Херцеговини остварена са успехом од готово 100%, то се не може рећи за реституцију станарских права и права својине на становима чији је давалац на коришћење била некадашња Југословенска народна армија. Такође, питање права на новчану реституцију, за непокретности намењене становању, у случајевима у којима натурална реституција није била могућа, остало је само формално решено али не и остварено.

1. Враћање државине и станарских права на војним становима

Када је реч о становима чији је давалац на коришћење била некадашња Југословенска народна армија (у даљем тексту: војни станови), процењује се да је таквих стамбених јединица у Босни и Херцеговини, пре почетка рата 1992. године, било око 16.000 станова.⁴⁸ Босни и Херцеговина је 18. фебруара 1992. године, забранила даљу продају војних станова на својој територији.⁴⁹ Одлука је примењивана само на територији Федерације Босне и Херцеговине и они који су купили војне станове који су се налазили на територији овога ентитета нису могли уписати своје право својине и остали су, строго узевши, имаоци станарског права (с обзиром на облигационоправно дејство уговора о продаји непокретности, он сам по себи не преноси право својине на купца). Како је ова одлука (уредба) игнорисана на територији Републике Српске, они који су откупили војне станове у том ентитету, постали су укњижењем, њихови власници. Наиме, станарско право на војним становима у Федерацији Босне и Херцеговине, одузимао је према члану 3а. Закона о поврату станова⁵⁰, у складу са следећим разлозима. Прво, уколико је предратни ималац станарског права служио у страним оружаним снагама након 19. маја 1992. (када се ЈНА повукла из Босне и Херцеговине). С обзиром да су они који су добили збеглички или сличан статус у земљи изван бивше СФРЈ, изузети од тог правила, ово ограничење се односи само на оне који су служили у оружаним

---

⁴⁸ Пресуда ЕСЈП, Токић против Босне и Херцеговине, представка бр. 6518/04, од 27. 5. 2010. год.

⁴⁹ В. Уредбу о привременој забрани продаје станова у друштвеној својини, "Службени лист Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине", бр. 4/92.

⁵⁰ Закон о престанку примјене Закона о напуштеним становима, "Службене новине Федерације Босне и Херцеговине", бр. 11/98, 38/98, 12/99, 18/99, 27/99, 43/99, 31/01, 56/01, 15/02, 24/03, 29/03 и 81/09.

снагама земаља наследница СФРЈ, а, у стварности, готово искључиво на оне који су служили у снагама Војске Југославије. Друга категорија су лица која су стека станарско или еквивалентно право на војни стан у држави наследници СФРЈ. Поред тога, Дана 22. 12. 1995. године, су проглашени ништавним сви уговори о купопродаји закључени у складу са Законом о стамбеном обезбјеђењу у ЈНА из 1990. године.

Дом за људска права⁵¹ је 7. 12. 2001. године, разматрао измењено и допуњено законодавство и нашао да су још увек дискриминаторни и у супротности с чланом 1. Протокола 1 уз Европску конвенцију о људским правима. Дом је наредио Федерацији Босне и Херцеговине да упише подносиоце захтева као власнике, без обзира на њихову службу у страним оружаним снагама.⁵² Битан део те одлуке (тачка 164.) гласи: “Потенцијално би било разумно и потребно забранити особама које су служиле у страниој војсци да уживају одређена права; међутим служење у страниој војсци није основа за лишавање особе иначе ваљаног имовинског уговора.” Комисија за људска права, која је наследник Дома за људска права од 2004. године је 9. фебруара 2005. године, одлучила да одустане од те правне праксе.⁵³ Комисија је смтрала да су они који су служили у страним оружаним снагама након рата 1992.-1995. године нелојални Босни и Херцеговини, да је стога праведно одузети им право из њихових уговора о купопродаји. Исти је приступ је накнадно примењен на бројне случајеве који су уследили.⁵⁴

Примењујући овакву праксу, органи Федерације Босне и Херцеговине, оставили су нерешен проблем имовинских права на више хиљада војних станова. На жалост, ни пракса Европског суда за људска права, у овим случајевима није усаглашена.^{55, 56}

2. Новчана реституција у случајевима немогућности натуралне реституције

Поред права на повратак државине и имовинских права, Анекс VII Дејтонског споразума гарантовао је и право свих избеглица и расељених особа

⁵¹ Орган основан на основу Дејтонског споразума као виши суд који контролише да ли БиХ испуњава обавезе по питању људских права, посебно у односу на праксу Европског суда за људска права у Стразбуру.

⁵² В. одлуку Дома за људска права, ЦХ/97/60.

⁵³ В. одлуку Комисије за људска права, ЦХ/98/874.

⁵⁴ ЕСЈП, Ђокић против Босне и Херцеговине, представка бр. 6518/04, од 27. 5. 2010.

⁵⁵ Уп. пресуде ЕСЈП: Ђокић против Босне и Херцеговине, представка бр. 6518/04, од 27. 5. 2010, и Маго и др. против Босне и Херцеговине, представке бр. 12959/05, 19724/05, 47860/06, 8367/08, 9872/09 и 11706/09, од 3. 5. 2012.

⁵⁶ Више о том, в. Душанка Комненић, Право на мирно уживање имовине и Европски суд за људска права, Службени гласник, Београд, 2018, 176-186.

на новчану реституцију, када натурална реституција није могућа⁵⁷. Уједно је предвиђен и механизам остваривања права на компензацију. Како је мандат CRPC у Босни и Херцеговини престао, власти у БиХ, оформиле су Комисију за имовинске захтеве расељених особа и избеглица, чији је мандат решавање по захтевима за преиспитивање одлука Комисије за имовинске захтеве расељених особа и избеглица, који су примљени у мандату "дејтонске" комисије, али их иста није стигла размотрити и дониети коначне одлуке о њима за време трајања свог мандата. CRPC за време трајања свога мандата није решавала питања права на новчану реституцију, већ је само потврђивала својину, станарско право и мирну државину на непокретној имовини расељених особа и избеглица. Право на новчану реституцију до данас није остварено. Без новчане реституције, једини избор расељених и избеглих лица је да остваре право на реконструкцију њихових домова, оштећених или уништених током рата у Босни и Херцеговини од 1991 -1995. године.

IV УПОРЕДНО ЗАКЉУЧИВАЊЕ О ПОСТКОНФЛИКТНОЈ РЕСТИТУЦИЈИ СТВАРНИХ ПРАВА НА СТАМБЕНИМ НЕПОКРЕТНОСТИМА У ХРВАТскоЈ, БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Успостављање механизма за стамбену и имовинску реституцију у Републици Хрватској одвијало се у много чему на битно другачији начин у односу на БиХ, како по динамици успостављања и његовим креаторима, тако и по његовим недостацима у односу на критеријуме свеобухватности и праведности. Процес успостављања механизма реституције одвијао се веома споро, уз значајане политичке отпоре и препреке и он до данас није довршен на начин да људима који се не могу вратити помогне у изналажењу трајног решења и то остваривањем приступа праву на дом, што је као минимум стандарда реституције, прихваћено у БиХ од стране међународне заједнице. У БиХ водећу улогу у креирању механизма и спровођењу реституције права на непокретностима намењеним становању, имала је међународна заједница, пре свега, преко Канцеларије високог представника. У Хрватској главни креатор овог механизма и спровођења реституције, биле су државне институције, док се улога међународне заједнице углавном сводила на праћење тог процеса и повремене притиске да се тај процес убрза и учини ефикаснијим.

У БиХ је међународна заједница својом практичном и конкретном улогом успела да надокнади недостатак не декларативне већ делотворне унутрашње политичке воље, који је био главни узрок препрека приступу

---

⁵⁷ В. чл. 1. ст. 1. Анекса 7. Дејтонског споразума.

правима прогнаних лица, док је у Хрватској недостатак такве воље и даље значајан и међународна заједница га није успела до данас да превлада. То је резултирало видљивим разликама у могућностима приступа избеглица имовинским правима на стамбеним непокретностима у БиХ и Хрватској. Оне су видљиве и статистички. Веће могућности приступа имовинским правима у БиХ у односу на Хрватску показује и промена у структури порекла избеглица у Србији: учешће избеглица из Босне и Херцеговине у Србији, смањило се са 43,3% по попису 1996. године на 26,42% 2005. године, а избјеглица из Хрватске порасло са 54,0% 1996. године на 73,43% 2005. године. И ови подаци сведоче, прие свега, о томе да се повратак избеглица из Србије у БиХ одвијао са мање препрека и тешкоћа у односу на повратак у Републику Хрватску и да је он везан, пре свега, за убрзано и делотворно спровођење закона у виду натуралне реституције - повратка стамбених јединица њиховим предратним власницима и носиоцима станарских права.⁵⁸

Искуства у БиХ и Хрватској показују да тај поступак реституције права на непокретностима сувише дуго траје, да је реч о једном захтевном и мукотрпном процесу и да он, упркос протеклим годинама, још увек није до краја успостављен за нека битна питања, као нпр. изналагање праведног и свеобухватног механизма за решавање проблема одузетих станарских права у Републици Хрватској.

За разлику од БиХ у Хрватској никад није био прихваћен принцип да је право на повратак и враћање у државину стамбене непокретности индивидуално и безусловно, и да оно не зависи од тога да ли се поштује право неког другог или не. Тај принцип је био основ за заузимање, иначе догматско-правно исправног, става Високог представника да је право власника прече и јаче од права државине привременог корисника, а све у циљу убрзања процеса реституције стамбених и својинских права на непокретностима.

С друге стране, и на Косову и Метохији створен је независан "међународни" механизам за реституцију права на непокретностима немењених становању, као и пољопривредној и комерцијалној делатности, независан од локалних механизма.⁵⁹ Привремена управа Уједињених нација (УНМИК) по аутоматизму "реинкарнирала" непостојећа станарска права Албанаца на становима чији су законити власници била најчешће лица српске

---

⁵⁸ О времену доласка, бројности и просторној дистрибуцији присилних миграната према држави порекла, в. Весна Лукић, *Две деценије избеглишта у Србији: попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*, Београд, 2015, 30-31.

⁵⁹ Више о томе, в. Зоран Мирковић, Душко Челић, *Својинскоправни односи на Косову и Метохији – стогодишњи *circulus vitiosus* (други део)*, Правне норме у времену и простору, 1. свеска, ур. М. Крвавац, Косовска Митровица, 2012, 137-141.

националности, с образложењем да су станарска права Албанаца престала а право својине стечено услед "дискриминације", при чему је претпоставка о "дискриминацијом законима и пракси Србије који су довели до губитка станарског права Албанаца", сматрана за општу и необориву. То је за ефекат имало дискриминацију и губитак права својине на стамбеним објектима и станарских права лица српске националности прогнаних са Косова и Метохије⁶⁰. Независни "правни" механизми које је успоставио УНМИК, нису ни стручно, ни правно-технички били довољни да одговоре сложености проблема остваривања права физичких лица на непокретностима. По обухвату надлежности парцијални и реституционо инсуфицијентни, због тога што нису обухватили могућност решавања накнаде штете за уништене непокретности, у погледу независности од локалних (албанских) судова "неотпорни", недовољно доступни прогнаним лицима са Косова и Метохије (чија су права у највећој мери повређена), нефикасни у погледу извршења и у највећој мери зависни од локалних извршних власти, ови механизми осуђени су на неуспех.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Bubalo R, *Bela Knjiga o statusnim i imovinskim pitanjima građana nastalim kao rezultat dezintegracije Jugoslavije i zemljama potpisnicima Dejtonskog sporazuma, s preporukama za njihovo rešavanje*, Novi Sad, 2012;

Комненић Д, *Право на мирно уживање имовине и Европски суд за људска права*, Београд, 2018;

Кракић Ј, *Међународна територијална управа*, Зборник Правног факултета у Загребу, бр. 3 (2011);

Лукић В, *Две деценије избеглишта у Србији: попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*, Београд, 2015;

Мирковић З, Челић Д, *Својинскоправни односи на Косову и Метохији – стогодишњи *circulus vitiosus* (други део)*, Правне норме у времену и простору, 1. свеска, ур. М. Крвавац, Косовска Митровица, 2012;

Мораит Б, *Стамбено право*, Бања Лука, 2000;

Ненадић Марио и др, *Упоредна анализа приступа правима избеглица и расељених особа*, Сарајево, 2005;

Орлић М, *Правна природа станарског права, Станарско право*, Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, ур. С. Ристић, том II, Београд, 1978;

---

⁶⁰ Више о томе, в. Душко Челић, *Дискриминацијом против "дискриминације" – дискриминативне одлуке УНМИК-а ("Комисије за стамбена и имовинска питања")*, Правни систем и заштита од дискриминације, ур. В. Боранијашевић, Прва свеска, Косовска Митровица, 2015, 237-255.

Станковић О, Орлић М, *Стварно право*, Београд, 1990;

Tawil E, *Property rights in Kosovo - a haunting legacy of a society in transition*, New York, 2009;

Тумбри Т, *Станарско право у законодавству, пракси и теорији*, Загреб, 1991;

Челић Д, *Дискриминацијом против "дискриминације" – дискриминативне одлуке УНМИК-а ("Комисије за стамбена и имовинска питања")*, Правни систем и заштита од дискриминације, ур. В. Боранијашевић, Прва свеска, Косовска Митровица, 2015;

Челић Д, *Заштита и реституција станарских права избеглих и прогнаних лица у Хрватској*, Научно-истраживачки пројекат, "Правни поредак Србије и актуелни међународни и регионални процеси", Права свеска, ур. Ј. Беловић, Правни факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2019;

Williams R, *The Contemporary Right to Property Restitution in the Context of Transitional Justice*, Occasional Paper Series, New York, 2007.

Извори

Устав СФРЈ, "Службени лист СФРЈ", бр. 9/74;

Закон о стамбеним односима, "Службени лист СФРЈ", бр. 11/66 и 32/68;

Закон о стамбеним односима САП Косово, "Службени лист САП Косово", бр. 11/83, 29/86 и 42/86;

Закон о стамбеним односима, "Службени лист Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине", бр. 14/84, 12/87 и 36/89, "Службени лист Републике Босне и Херцеговине", бр. 2/93, "Службене новинаме Федерације Босне и Херцеговине", бр. 11/98, 38/98, 12/99 и 19/99 и "Службени гласник Републике Српске", бр. 22/93, 12/99 и 31/99;

Закон о напуштеним становима, „Службени лист Републике Босне и Херцеговине“, бр. 6/92, 8/92, 16/92, 13/94, 36/94, 9/95 и 33/95;

Закон о коришћењу напуштене имовине, "Службени гласник Републике Српске", бр. 3/96, 8/96. и 21/96;

Закон о преносу средстава друштвене у државну својину, "Службени гласник Републике Српске“, бр. 4/93, 29/94, 31/94, 9/95, 19/95, 8/96 и 20/98; Закон о претворби друштвене својине, "Службени лист Републике Босне и Херцеговине“, бр. 33/94;

Закон о престанку примјене Закона о напуштеним становима, "Службене новине Федерације Босне и Херцеговине", бр. 11/98, 38/98, 12/99, 18/99, 27/99, 43/99, 31/01, 56/01, 15/02, 24/03, 29/03 и 81/09;

Закон о измјенама и допунама Закона о престанку примјене Закона о напуштеним становима, "Службене новине ФБиХ", бр. 27/99;

Уредба о управљању стамбеним зградама, "Службени лист ФНРЈ", бр. 52/53. и 29/54. - пречишћен текст;

Уредба о привременој забрани продаје станова у друштвеној својини, "Службени лист Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине", бр. 4/92;

Уредба о кориштењу напуштених станова, "Службени гласник Хрватске заједнице Херцег-Босне", бр. Уредба о смештају избеглица и других лица на територији Републике Српске, "Службени гласник Републике Српске", бр. 27/93.

Уредба са законском снагом о смештају избеглица, "Службени гласник Републике Српске", бр. 19/95.13/93;

"Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини - The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina", (Дејтонски споразум), парафиран је у Дејтону (САД) 21. 11. 1995. године а потписан у Паризу 14. 12. 1995. године између страна-уговорница : Републике Босне и Херцеговине, Републике хрватске и Савезне Републике Југославије, http://www.ohr.int/?page_id=1252 30. 11. 2022;

Резолуција Савета безбедности ОУН бр. 1244, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, 1.12.2022.

Одлука Дома за људска права, ЦХ/97/60;

Одлука Комисије за људска права, ЦХ/98/874;

Берић и остали против Босне и Херцеговине (дец.), бр. 36357/04 ЕСЉП, 2007-ХП;

Ђокић против Босне и Херцеговине, представка бр. 6518/04, од 27. 5. 2010;

Маго и др. против Босне и Херцеговине, представке бр. 12959/05, 19724/05, 47860/06, 8367/08, 9872/09 и 11706/09, од 3. 5. 2012.

Duško ČELIĆ, ph.D
Assistant Professor
University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Law

POST-CONFLICT RESTITUTION OF REAL RIGHTS ON RESIDENTIAL
REAL ESTATE IN THE REGION - THE CASE OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA

Summary

The paper examines the issue of the mass termination and restitution of the tenancy rights of persons who, due to the hostilities and the civil war in Bosnia and Herzegovina, had to leave the apartments in which they lived. Bosnia and Herzegovina declared its independence on April 5, 1992, after the referendum, which was boycotted by the majority of the Serbian people in Bosnia and Herzegovina, decided that Bosnia and Herzegovina should withdraw from the common state - the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. After this act, civil war started in Bosnia and Herzegovina. More than 2.2 million people have left their homes as a result of "ethnic cleansing" or because of violence or the threat of hostilities. In Bosnia and Herzegovina, the international community, with its practical and concrete role, succeeded in compensating for the lack of not declarative, but effective internal political will, which was the main cause of obstacles to access to the rights of exiled persons. With the legal interventions of the High Representative, all entity regulations in Bosnia and Herzegovina were declared null and void, as well as all individual administrative, judicial and other acts by which the holder of the right of occupancy ceased to have the right of occupancy, and it was made possible for the pre-war holders of the right of occupancy to regain ownership of those apartments and to buy them back at a favorable price. This resulted in visible differences in refugees' access to property rights on residential real estate in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Autonomous Province of Kosovo and Metohija, as well as in the results.

Key words: Tenancy rights. – Civil war in Bosnia and Herzegovina. - Restitution of tenancy rights. – The role of the High Representative for Bosnia and Herzegovina.

прегледни рад
достављен: 20. 11. 2022.
прихваћен за објављивање: 18. 12. 2022.
УДК 347.9
342.722:347.962.6

Милица МИЦОВИЋ*

ПОВРЕДА ПРАВА НА СУЂЕЊЕ У РАЗУМНОМ РОКУ

Апстракт

Право на суђење у разумном року као део права на правично суђење, јесте једно од основних људских права прокламованих Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода. У домаћем праву загарантовано је, преваходно, Уставом Републике Србије а затим Законом о заштити права на суђење у разумном року. Имајући у виду да поштовање права на суђење у разумном року доприноси поштовању људских права, принципима владавине права и правне државе, чини се неопходним преиспитивање питања (односно проблема) повреде права на суђење у разумном року. У раду се, након општих напомена о садржини права на суђење у разумном року, анализирају законодавна решења у домену заштите права на суђење у разумном року. Посебна пажња посвећена је споровима из области радних односа, с обзиром на то да статистички подаци у погледу спорова који су предмет решавања пред Врховним касационим судом, указују на бројност и дуго трајање претежно радних спорова. Ауторка у раду, такође, настоји да анализира судску праксу као и праксу Европског суда за људска права с обзиром на чињеницу да је у великом броју предмета пред Европским судом за људска права против Републике Србије, утврђена повреда права на суђење у разумном року.

Кључне речи: право на суђење у разумном року, радни спорови, заштита права, Европски суд за људска права.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Заштита права на суђење у разумном року тренутно је једна од најважнијих и најактуелнијих правних тема што указује на неопходност анализирања повреде овог права. Право на правично суђење као и суђење у разумном року предсављају део основних људских права и њихову заштиту

---

* Асистент, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, milica.midzovic@pr.ac.rs

уживају не само држављани Србије већ и сви они који би могли доћи под јурисдикцију домаћег суда. Оно стога стоји раме уз раме са другим Уставом гарантованим правима, али је уједно њихов темељ и једини стварни гарант. Без остваривања права на правично суђење нема и не може бити заштите других људских права и слобода. Посебност права на правично суђење и суђење у разумном року увиђа се не само у практичном већ и у формалноправном смислу. Она се огледа у немогућности одступања од тог права чак и у екстремним околностима, попут ванредног или ратног стања. Важност тог права је и у његовој сложености. Обухвата право на независан, непристрасан и законом установљен суд који ће правично и у разумном року јавно расправити и одлучити о правима и обавезама појединца, основаности сумње и оптужбама које су биле разлог за покретање поступка. Дакле, право на правично суђење садржи више права која су у међусобној и нераскидивој вези, а свако од њих је подједнако сложено у својим елементима, баш као што је то и само право на правично суђење односно суђење у разумном року.¹ Правна дилема, међутим, већ може бити да ли је трајање судског поступка (процес постизања правде) требало бити одређено временски прецизно или је за то довољан само одређени правни стандард („разуман рок“, „правично суђење“, „правичан поступак“ итд.)² Где се налази граница између правде, заштите и остваривања права и временских оквира у којим се наведено треба достићи?

У домену радног права, права запослених да могу тражити заштиту својих повређених права, установљена је правним прописима и у духу је решења савремених правних система у оквиру којих су права на раду призната и заштићена као права човека, која се остварују у области рада и радних односа. Ако се прихвати чињеница да је постојање спорова у радним односима неизбежно у сваком друштву, онда је стварање ефикасног система њиховог решавања циљ којем се тежи. Тај циљ је могуће остварити само ако друштво има адекватне методе и институције за решавање спорова. Стога је основни циљ рада је да се укаже на специфичности остваривања права на суђење у разумном року у радним споровима, с обзиром на то да се путем радних спорова штити економска егзистенција запослених и чланова њихових породица. Зато, право на суђење у разумном року мора се посматрати не само као битно питање у оквиру правосудног система једне државе, повезано са рационалном употребом ресурса и делотворношћу система уопште, већ и са аспекта људских и мањинских права и права на правично суђење. Како на

¹ С. Мандић, „Заштита права на правично суђење у одлукама Уставног суда Србије и Европског

суда за људска права о Србији”, Десет расправа о правосудју, ЦЕПРИС, Београд 2020.

² А. Радоловић, „Заштита права на суђење у разумном року“, *Зборник радова Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол. 29, бр. 1, 2008, 37.

страни држава стоји обавеза да адекватно организују своје правне системе како би омогућиле својим судовима да гарантују право учесницима у поступку да у разумном року добију коначну одлуку, битно је познавати међународне стандарде у овој области, као и праксу Европског суда за људска права.

1. ПРАВО НА СУЂЕЊЕ У РАЗУМНОМ РОКУ КАО ЉУДСКО ПРАВО

Право на суђење у разумном року се класификује у ред тзв. формалних људских права која су по својој природи претпоставка за реализацију основних људских права. Као такво, оно је загарантовано низом међународних и националних правних аката. Пре свега гарантује се Европском конвенцијом о основним људским правима и слободама (у даљем тексту: Конвенција, ЕКЉП), посебно у контексту значаја члана 6 ЕКЉП.³ Европска конвенција у неколико чланова (чл. 6⁴ и 7 и чл. 2, 3 и 4 Протокола бр. 7 уз Конвенцију) и Пакт о грађанским и политичким правима у члану 14 гарантују једнакост пред судовима која подразумева многе процесне гаранције у току грађанског и кривичног поступка и право на преиспитивање судских одлука пред вишим судовима.

Право на суђење у разумном року, предвиђено Међународним пактом о грађанским и политичким правима⁵ где се чланом чланом 14 предвиђају процесне гаранције у погледу права на суђење, а као једну од њих, у ставу 3Ц, наводи се да:

„Свако ко је оптужен за кривично дело има потпуно једнако право бар на следећа јамства: ц) да му буде суђено без непотребног одуговлачења“,

---

³ Осликава се и у бројчаним показатељима у вези са судском праксом ЕСЉП-а, односно, „у много већем броју случајева који се тичу члана 6 више него било којег другог“. Вид. С. Harland, R. Roche, E. Strauss, *Komentar Evropske konvencije o ljudskim pravima*, 2003, 113.

⁴ Члан 6, којим се јемчи право на правично суђење је члан на чије су се повреде подносиоци представки највише жалили током претходних година. Они су се, конкретно, жалили на дужину поступка пред домаћим судовима и неизвршење пресуда домаћих судова. Поред тога, подносиоци представки поред члана 6 највише пажње посвећују члану 3 те су се стога највише жалили на нечовечно или понижавајуће поступање или пропуст државних органа да спроведу делотворну истрагу. „Жалили су се, на пример, на то да се држава није на одговарајући начин старала и задовољавала њихове потребе, физичке или психичке, током периода лишења слободе. Коначно, многи подносиоци представки су тврдили да је повређено њихово право на слободу и безбедност из члана јер су, на пример, били ухапшени и лишени слободе неколико сати иако нису ни за шта били оптужени.“ Вид. http://rolplatform.org/wp-content/uploads/2019/02/case_law_srb.pdf.

⁵ *Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима*, „Службени лист СФРЈ- Међународни уговори“, (број 7/1971).

а заштита процесних гаранција из члана 14 може се остварити пред Комитетом за људска права. Улога Комитета за људска права релевантна је и у погледу усвајања општих коментара у контексту тумачења значења одредби Међународног пакта, од којих је релевантан Општи коментар бр. 32, у оквиру којег се помиње и питање дерогације члана 14. Иако из терминологије одредбе члана 14 произлази да се она односи на кривични поступак, Комитет је у неким случајевима ширим тумачењем признао право на суђење без великог одуговлачења и у неким другим ситуацијама. То је Комитет за људска права учинио у својој одлуци *Munoz Hermoza* против Перуа (број 203/86) када је утврдио повреду овог права у радном спору проистеклом из неосноване суспензије бившег полицајца. Подносилац представке је морао 10 година да доказује пред разним домаћим управним и судским инстанцама повреду овог права. Комитет је у предметној одлуци сматрао да је дошло до кашњења у поступку, који је укључивао административну ревизију која је била на чекању седам година као и поновљене пропусте у спровођењу судске одлуке којом се тражи враћање подносиоца представке на посао, а што је резултирало о је резултирало неоправданим одлагањем поступка и кршењем принципа правичног суђења.⁶

Право на правично суђење дефинисано је готово на идентичан начин у члану 6 Конвенције за заштиту људских права и основних слобода и у члану 32 Устава Републике Србије. Устав Републике Србије непосредно гарантује право на суђење у разумном року, у оквиру корпуса права који чине право на правично суђење, формулацијом:

„...да свако има право да независан, непристрасан и законом већ установљен суд, правично и у разумном року, јавно расправи и одлучи о његовим правима и обавезама, основаности сумње која је била разлог за покретање поступка, као и о оптужбама против њега.“⁷

Такође, кроз позитивноправна решења, *Законик о кривичном поступку* и *Закон о заштити права на суђење у разумном року* прописују конкретна правила и процедуре које уређују питање остваривања и заштите овог права у поступцима пред судовима Републике Србије.⁸ Стање у нашој земљи пре десет година било је такво да је према подацима Министарства правде Републике Србије из 2011. године, утврђено да је чл. 6 ЕКЉП ст. 1 члан који се највише кршио од стране државних органа у Републици Србији.⁹

⁶ *Ruben Toribio Muñoz Hermoza v. Peru*, Communication No. 203/1986.

⁷ Чл. 32, Устав Републике Србије, „Сл. гласник“, 2006.

⁸ *Закон о заштити права на суђење у разумном року*, "Сл. гласник РС", бр. 40/2015.

⁹ Одлуке и пресуде европског суда за људска права IV Донете у односу на Републику Србију за период март 2010-април 2011. године, Министарство правде Владе Републике Србије, 2011, 7.

До 2014. године, уставна жалба пред Уставним судом била је једини правни лек за заштиту права на суђење у разумном року. Због тога, Европски суд за људска права је у бројним предметима против Србије указивао на потребу доношења законом посебно прописаног правног средства на националном нивоу чиме би се ефикасност побољшала.¹⁰ Године 2014. уведено је ново правно средство изменама *Закона о уређењу судова*, а убрзо потом донет је и посебан Закон о заштити права на суђење у разумном року којим се право на разумно трајање поступка гарантује свим странкама у судском поступку и наглашава се да се оштећеном у кривичном поступку, приватном тужиоцу и оштећеном као тужиоцу то право гарантује само ако су истакли имовинскоправни захтев. Овиме су субјекти права на суђење у разумном року постављени по стандардима Европске конвенције и праксе ЕСЉП. Законодавац је испоштовао и мерила за оцену трајања суђења у разумном року и у чл. 4 закона прописао да се приликом оцене да ли је дошло до повреде права на суђење у разумном року уважавају све околности предмета суђења, пре свега сложеност чињеничних и правних питања, целокупно трајање поступка и поступање суда, јавног тужилаштва или другог државног органа, природа и врста предмета суђења или истраге, значај предмета суђења или истраге за странку, понашање странака током поступка, посебно поштовање процесних права и обавеза, затим поштовање редоследа решавања предмета и законски рокови за заказивање рочишта и главног претреса и израду одлука.¹¹

Јасно је да је било неопходно да се изврше одређене измене и допуне у унутрашњем правном поретку Републике Србије, те да се обезбеди делотворан правни лек, регулисањем посебним законом. Први корак је учињен 2013. године, када је ступио на снагу Закон о изменама и допунама Закона о уређењу судова, којим су уведени чланови 8а, 8б и 8в, који су се односили на делотворне правне лекове за заштиту права на суђење у разумном року. Наведене измене и допуне су подразумевале да странка у судском поступку која сматра да јој је повређено право на суђење у разумном року је могла непосредно вишем суду поднети захтев за заштиту овог права. Овим захтевом странка је могла да захтева и накнаду за његову повреду. Био је предвиђен хитан поступак одлучивања.¹²

Услов да ЕСЉП прихвати представку појединца је, између осталог, и то да су већ исцрпљени сви унутрашњи правни лекови које Европски суд за

¹⁰ Љ. Милутиновић, С. Андрејевић, *Коментар Закона о заштити права на суђење у разумном року*, Службени гласник, 2019, 8.

¹¹ Национална стратегија за реформу правосудја за период 2013–2018. године, <https://www.mpravde.gov.rs/files/Nacionalna-Strategija-reforme-pravosudja-za-period-2013.-2018.-godine%201.pdf>

¹²

људска права сматра делотворним. Уставна жалба се у начелу и даље сматра таквим правним средством. Према подацима ЕСЉП, од укупно 199 пресуда којима је констатована повреда права из Конвенције, а које су донете од ратификације Конвенције до 2020. године и које се односе на Србију, 76 повреде права на правично суђење из члана 6 Конвенције (посматраног у целини) утврђене су у чак 158 пресуда, односно 79% од укупног броја констатованих повреда које је учинила Србија.¹³

2. ПРАВО НА СУЂЕЊЕ У РАЗУМНОМ РОКУ (између теорије и праксе)

Устав РС као највиши правни акт националног карактера прописује да свако има право да независан, непристрасан и законом већ установљен суд правично и у разумном року расправи и одлучи о његовим правима, обавезама и оптужбама против њега. Гаранције које пружа Устав РС се односе и на домен заштите права на суђење у разумном року као основног људског права. Међутим, у Србији и даље постоји велики број предмета који нису решени иако је решавање заосталих предмета и решавање предмета у разумним роковима већ годинама највише на листи приоритета. Према последњем доступном извештају Врховног касационог суда, на нивоу Србије укупан број нерешених старих предмета је 382.646. Број нерешених предмета без извршења је 95.173. Број укупно нерешених предмета се смањује, у поређењу са претходном извештајном годином, док је број нерешених предмета без извршења у благом порасту.¹⁴

Повећање је нарочито изражено у београдским основним судовима и Вишем суду у Београду који је највиши суд тог ранга у Републици Србији. Виши суд у Београду има 11 одељења од којих грађанско и кривично одељење функционишу и као првостепено и као другостепено. Такође, надлежност Вишег суда проширена је и Законом о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштва, Законом о парничном поступку, Законом о уређењу судова, Законом о заштити узбуњивача, Законом о заштити права на суђење у разумном року, Законом о јавном информисању и медијима, као и Законом о изменама и допунама Закона о јавном бележничтву. То је утицало да Виши суд у Београду бележи драстично повећање прилива предмета и могло би се закључити да проблем ефикасности Вишег суда у Београду утиче на

---

¹³ Пресуде ЕСЉП су јавно доступне, многе од њих и на српском језику. Информације о судској пракси Европског суда за људска права доступне су у бази података HUDOC коју води Европски суд за људска права. Видети: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/HUDOC&c=>

¹⁴ *Годишњи извештај о раду судова у Републици Србији за 2020. годину*, 25.

ефикасност правосудног система у целини.¹⁵ Како је већ констатовано, највеће реално повећање нових предмета односи се на предмете којима се тражи заштита права на суђење у разумном року. Међутим, иако се према судским одлукама донетим у складу са Законом о заштити права на суђење у разумном року и на основу одлука Уставног суда исплаћују накнаде, оне су често веома ниске тако да је Европски суд у случајевима који су поводом незадовољавајуће накнаде покренути против Србије заузео став да лица која су је добила и даље имају статус жртве због извршене повреде права на суђења у разумном року. Наиме, незадовољне странке подносе представке Европском суду за људска права у Стразбуру који утврђује да „статус жртве подносилаца представки, зависи од тога да ли је обештећење које им је досуђено било одговарајуће и довољно у вези са правичним задовољењем предвиђеним чланом 41 Конвенције”.¹⁶

Једна од мера која би могла да помогне да се правосуђе растерети великог броја предмета је посредовање у решавању спорова (медијација). Медијација у Србији није обавезна и судови је нуде као алтернативни начин решавања оних предмета у којима се стране не слажу, а желе да саме заштите своје интересе. Радни спорови спадају у приоритете и по нашем закону, и по стандардима Европског суда за људска права, они трају годинама, и због повреде права на правично суђење у разумном року, једини социјално одговоран одговор државе је успостављање правичне и приступачне заштите, а мирно, вансудско решавање радних спорова свакако је најекономичнији и најефикаснији приступ правди, посебно имајући у виду да у нашем праву не постоје радни судови. Због тога би требало би системски и континуирано афирмисати предности мирног решавања радних спорова и најширу јавност упознати са једноставном и приступачном процедуром мирног решавања радних спорова (вансудским или алтернативним решавањем – АРС). У том смислу неопходно је оснажити једину специјализовану институцију надлежну за радне спорове – Републичку агенцију за мирно решавање радних спорова.¹⁷ Републичка агенција за мирно решавање радних спорова је основана Законом о мирном решавању радних спорова и залаже се за то да би радници своје незадовољство према послодавцу најпре требало да реше мирним путем уз

¹⁵ У току 2018. године Виши суд имао је укупно 210.772 предмета у раду, што је 125,80% више предмета у односу на исти период 2016. године, а 76,04% више у односу на исти период 2017. године, док је број примљених предмета за 182,40% повећан у односу на 2016. годину, а за 95,75% повећан у односу на 2017. годину.

¹⁶ *Хрустић и други против Србије*, ЕСтНР, Апп. по. 8647/16, пресуда од 9. Јануара 2018.

¹⁷ Олга Кићановић, „Предност вансудског решавања радних спорова, Законске и потенцијалне могућности”, *Радно и социјално право* – Часопис за теорију и праксу радног и социјалног права, Удружење за радно право и социјално осигурање Србије, Број 1/2014, Београд, 2018., 269-286.

помоћ Агенције, а њени основни постулати који је карактеришу јесу добровољност, непристрасност, стручност и оно што је за стране такође битно – поступак је бесплатан.¹⁸

3. ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Приоритетни случајеви, који оправдавају већу хитност пред Европским судом за људска права свакако се односе на радне спорове, имајући у виду њихов значај за егзистенцију запосленог и чланова њихове породице али и друштва у целини.

У пресуди *Lachele* против Француске од 8. јуна 2004. године, суд потврђује да се „поступци у области радних спорова који, будући да се односе на питања од капиталаног значаја за професионалну ситуацију подносиоца представке, морају решавати са посебном експедитивношћу“. У случају *Saertoez* против Француске од 24. 9.2009. године, суд примећује да је, у меритуму, значај спора велики (поништење премештаја) и да је трајање спора од више од шест година за пресуђивање таквог случаја претерано. У области радних спорова за које се захтева посебна експедитивност, Италија је спровела реформу усвајајући хитне мере у тој области да би се убрзао поступак суђења. Тако пресуда *Ruotolo* против Италије од 27. фебруара 1992: утврђено је кршење чл. 6 ст. 1 Европске конвенције за заштиту људских права, због трајања поступка једанаест година и седам месеци, у три степена суђења, а потом враћање на поновно суђење по решењу касационог суда: предуга расправа у апелацији, (7 и по месеци). У пресуди *Callfon* против Француске од 29. октобра 2009: истакнуто је да је велика брзина посебно неопходна у области спорова везаних за радно место, који по својој природи налажу брзо одлучивање с обзиром на значај поступка за заинтересовано лице, његов професионални и породични живот, као и за његову професионалну каријеру.

Када говоримо о Србији, вратићемо се корак уназад, и цитирати део судске одлуке Врховног суда Србије која потиче још из 1992. године. „Радник не може тражити судску заштиту права пред надлежним судом, ако предходно није тражио заштиту права пред надлежним органом у својој радној средини. Ово правило, изражено у чл. 83 ст. 2 Закона о основним правима из радног односа, односно, чл. 97 ст. 2 Закона о радним односима, у ствари значи да без приговора (којим се покреће поступак интерне заштите), нема ни тужбе (којом

---

¹⁸ Извор: <https://www.ramtrs.gov.rs/sr-сур>

се покреће поступак судске заштите). Оно је процесна претпоставка за покретање радног спора.“¹⁹

Овакав начин регулисања покретања радног спора је историја, и сматрамо да је то добро решење, јер свако мора имати слободан приступ, независном и непристрасном суду пред којим ће остварити своја права. Међутим, предходно решење изузетно подсећа на поступак исцрпљења домаћих правних лекова, пред Европским судом за људска права. Европски суд за људска права је против Србије утврђивао повреду права на суђење у разумном року и непостојање делотворног правног лека све до објављивања прве одлуке Уставног суда о уставној жалби- 7. августа 2008. године (*пресуда Винчић и др. против Србије*). Дакле, у погледу свих представки поднетих пре тог датума није било делотворног правног лека због прекомерне дужине судског поступка. У случајевима *Јовановић против Србије* и *Радовановић против Србије*, Европски суд за људска права донео је две пресуде у корист подносилаца представки и то 15. јула 2014. у предмету *Јовановић и други против Србије*.²⁰

У домену радног права, требало би поменути и случај *Barbulescu* против Румуније²¹ с једне стране, радило о праву подносиоца представка на поштовање његовог приватног живота сходно члану 8, а, са друге, о праву његовог послодавца да надзире комуникацију, укључујући одговарајућа дисциплинска овлашћења, како би обезбедио несметано пословање предузећа. У складу са позитивним обавезама државе из члана 8, од националних власти се захтевало да остваре равнотежу између ових двају интереса. Садржај комуникације подносиоца представке преко рачунарског програма за тренутну размену порука касније је коришћен током дисциплинског поступка против њега. Поставило се питање да ли су националне власти успоставиле правичну равнотежу између интереса о којима се ради. Домаћи судови нису утврдили да ли је подносилац представке претходно обавештен да његове комуникације могу подлегати надзору, а нису узели у обзир ни чињеницу да подносилац представке није обавештен о природи или размерама надзора, као ни о степену задирања у његов приватни живот и преписку. Национални судови нису утврдили конкретан разлог који је оправдавао мере надзора, да ли су могле бити примењене мање интрузивне мере и да ли је приступ комуникацијама био могућ без знања подносиоца представке. Суд је закључио да је повређен члан

¹⁹ З. Ивошевић, Радни спор без интерне заштите, Коментари одлука Врховног суда Србије Рев.4836/93.од 2.2.1994 год и Рев. 3638/93 од 7.12.1993 године, *Анали Правног факултета*, Београд 1995, 120.

²⁰ Види: број представки 13907/09, 15650/09, 16874/09, 17233/09, 27787/09, 31028/09, 6997/10 и 61218/11и 22. јула 2014. у предмету *Радовановић против Србије* (број представке 9302/11).

²¹ Пресуда Великог већа изречена 5. септембра 2017, бр. 61496/08.

8 што указује на чињеницу да се приликом решавања о заштити права запослених и послодаваца повређује више чланова ЕКЉП.²²

ЗАКЉУЧАК

На крају, оно што можемо истаћи када се ради о судском начину решавања спорова, је проблем са којим се сусрећемо годинама и деценијама уназад. То је проблем трајања поступака пред грађанским судовима у Републици Србији. Иако закон предвиђа хитност при решавању у поступцима из радних односа у пракси ови поступци трају дуго и карактерише их неуједначеност и неефикасност. Стога је нужно афирмисати алтернативне методе решавања спорова. Имајући у виду чињеницу да су радни спорови постали свакодневница а да су услови рада нарушени потребно је да постоје адекватне методе и институције за решавање спорова, посебно уколико се доводи у питање надмоћ послодаваца и неадекватно залагање државе када је у питању достојанство рада. Само решавање спорова између послодаваца и запослених, незамисливо је без учешћа одређених институција, па је битно истаћи предности алтернативних метода решавања радних спорова конкретно Републичке агенције за мирно решавање радних спорова коју карактерише добровољност, непристрасност, стручност, ефикасност и што је може се рећи најпримамљивије грађанима – поступак је бесплатан. У том контексту битно је да дође до пораста поверења и познавања рада институција попут Републичке Агенције за мирно решавање радних спорова, као специјализоване агенције за алтернативно решавање радних спорова. Међутим, реалност је да запослени и послодавци било у приватном или јавном сектору слабо користе могућност да потпуно бесплатно, брзо и ефикасно реше настали спор уз помоћ Републичке агенције за мирно решавање радних спорова управо због недовољне обавештености о предностима исте. Агенција би требало би да буде видљивија како би се што већи број запослених и послодаваца обраћао за помоћ и посредовање у решавању проблема, а у прилог томе говори и сам податак да Влада Републике Србије предлаже управо Републичку агенцију за мирно решавање радних спорова као првенствено средство за решавање радних спорова Агенција као итекако значајна институција која и поред више од деценије постојања бележи све боље резултате и представља кључ у оквиру алтернативног решавања радних спорова.

---

²² Новија пракса Европског суда за људска права Албаније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Србије, *Advice on Individual Rights in Europe*, 2017. http://rolplatform.org/wp-content/uploads/2019/02/case_law_srb.pdf.

ЛИТЕРАТУРА

Годишњи извештај о раду судова у Републици Србији за 2020. годину, <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/godi%C5%A1nji-izve%C5%A1taj-o-radu-sudova>.

Harland C, Roche P., E. Strauss E., *Komentar Evropske konvencije o ljudskim pravima*, 2003.

Ивошевић З., *Радни спор без интерне заштите*, Коментари одлука Врховног суда Србије Рев.4836/93.од 2.2.1994 год и Рев. 3638/93 од 7.12.1993 године, *Анали Правног факултета*, Београд 1995.

Кићановић, О. „Предност вансудског решавања радних спорова, Законске и потенцијалне могућности”, *Радно и социјално право – Часопис за теорију и праксу радног и социјалног права*, Удружење за радно право и социјално осигурање Србије, Број 1/2014, Београд, 2018.

Мандић, С. „Заштита права на правично суђење у одлукама Уставног суда Србије и Европског суда за људска права о Србији”, *Десет расправа о правосуђу*, ЦЕПРИС, Београд 2020.

Милутиновић Љ., Андрејевић С., *Коментар Закона о заштити права на суђење у разумном року*, Службени гласник, 2019.

Национална стратегија за реформу правосуђа за период 2013–2018. године, <https://www.mpravde.gov.rs/files/Nacionalna-Strategija-reforme-pravosudja-za-period-2013.-2018.-godine%201.pdf>

Новија пракса Европског суда за људска права Албаније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Србије, *Advice on Individual Rights in Europe*, 2017. http://rolplatform.org/wp-content/uploads/2019/02/case_law_srb.pdf.

Радоловић, А. „Заштита права на суђење у разумном року“, *Зборник радова Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол. 29, бр. 1, 2008.

http://rolplatform.org/wp-content/uploads/2019/02/case_law_srb.pdf.

Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, „Службени лист СФРЈ- Међународни уговори“, (број 7/1971).

Устав Републике Србије, „Сл. гласник“, 2006.

Закон о заштити права на суђење у разумном року, "Сл. гласник РС", бр. 40/2015.

Закон о уређењу судова, "Сл. гласник РС", бр. бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 - др. закон, 78/2011 - др. закон, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015 - др. закон и 13/2016)

Европски суд за људска права, пракса доступна на:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/HUDOC&c=>

<https://www.ramrrs.gov.rs/sr-cyr>

Представке број 13907/09, 15650/09, 16874/09, 17233/09, 27787/09, 31028/09, 6997/10 и 61218/11и 22. јула 2014. у предмету *Радовановић против Србије* (број представке 9302/11).

Хрустић и други против Србије, ECtHR, App. no. 8647/16, пресуда од 9. Јануара 2018

Пресуда Великог већа изречена 5. септембра 2017, бр. 61496/08.

Одлуке и пресуде европског суда за људска права IV Донете у односу на Републику Србију за период март 2010-април 2011. године, Министарство правде Владе Републике Србије, 2011.

Ruben Toribio Miñoz Hertzosa v. Peru, Communication No. 203/1986.

Milica MIDŽOVIĆ
Teaching Assistant
University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Law

VIOLATION OF THE RIGHT TO TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME

Summary

The right to a trial within a reasonable time, as part of the right to a fair trial, is one of the basic human rights proclaimed by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. In domestic law, it is guaranteed, first of all, by the Constitution of the Republic of Serbia and then by the Law on Protection of the Right to Trial within a Reasonable Time. Bearing in mind that respect for the right to a trial within a reasonable time contributes to respect for human rights, the principles of the rule of law and the rule of law, it seems necessary to reconsider the issue (or problem) of violating the right to a trial within a reasonable time. The paper, after general remarks on the content of the right to a trial within a reasonable time, analyzes the legislative solutions in the field of protection of the right to a trial within a reasonable time. Special attention is paid to disputes in the field of labor relations, given that statistical data on disputes that are subject to resolution before the Supreme Court of Cassation, indicate the number and duration of predominantly labor disputes. The author also tries to analyze the case law as well as the case law of the European Court of Human Rights, given the fact that in a large number of cases before the European Court of Human Rights against the Republic of Serbia, violation of the right to trial within a reasonable time.

Keywords: right to a trial within a reasonable time, labour disputes, protection of rights, European Court of Human Rights.

прегледни рад
достављен: 1. 4. 2022.
прихваћен за објављивање: 10. 9. 2022.
УДК 351:620.92(497.11)
366.542

Страхиња ОБРЕНОВИЋ*

ЗАШТИТА ЕНЕРГЕТСКИ УГРОЖЕНИХ ПОТРОШАЧА КРОЗ УВОЂЕЊЕ КАТЕГОРИЈЕ ЕНЕРГЕТСКОГ СИРОМАШТВА

Апстракт

Енергетско сиромаштво је већ препознато као проблем почетком 21. века, како на глобалном, тако и на европском нивоу. Реч је о феномену ког нису поштеђене ни развијене државе, али који је свакако присутнији у државама у развоју, односно неразвијеним државама. Ипак, ни данас нема јединствене дефиниције онога што представља енергетско сиромаштво, и оно се разликује од државе до државе и условљено је различитим околностима. Циљ овог рада је да укаже на неке карактеристике енергетског сиромаштва које су идентичне за све државе и регионе, као и да истакне разлике које могу да се јаве приликом дефинисања и мерења енергетског сиромаштва, што последично утиче и на различите мере и стратегије којима прибегавају државе како би се избориле са овим проблемом. У Европској унији су препознате категорије енергетски угрожених купаца, односно потрошача и енергетског сиромаштва у правно обавезујућим актима, нарочито од усвајања тзв. Трећег енергетског пакета. Када је реч о Србији, категорија енергетски угрожених купаца је препозната Законом о енергетици, а ближе регулисана Уредбом о енергетски угроженом купцу, док је појава енергетског сиромаштва дефинисана тек 2021. године усвајањем Закона о енергетској ефикасности и рационалној употреби енергије. Препознавањем ових категорија је начињен значајан позитиван искорак у домену заштите рањивих купаца, односно потрошача енергије, али преостаје да се види учинковитост мера које се предузимају како би се побољшао положај енергетски угрожених купаца, односно смањило или искоренило енергетско сиромаштво.

Кључне речи: енергетски угрожени купац, енергетско сиромаштво, енергетска ефикасност, енергетско тржиште

---

* Асистент, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, strahinja.obrenovic@fpn.bg.ac.rs.

1. УВОД

Проблематика енергетског сиромаштва већ неколико деценија представља предмет интересовања различитих аутора, државних органа и грађанског друштва на различитим нивоима – глобалном, регионалном, националном и локалном. Може се приметити да је концепт енергетског сиромаштва дуго био у сенци неких других феномена у домену енергетике, попут енергетске безбедности и сигурности снабдевања енергијом, либерализацијом енергетског тржишта и различитим механизмима формирања цена, као и утицајем области енергетике на животну средину. Заправо, може се тврдити да је либерализација енергетског тржишта, која је у већини држава започела у последњој деценији 20. века, допринела да се интензивније почне говорити о енергетски угроженим купцима и енергетском сиромаштву услед чињенице да је у великој мери дошло до деестатизације на енергетском тржишту. Ово се нарочито односило на тржиште електричне енергије, од чијег функционисања зависе сви сегменти живота.

Од почетка новог миленијума може се запазити тренд раста студија које су посвећене истраживању феномена енергетског сиромаштва. У тесној вези са енергетским сиромаштвом јесте и категорија енергетски угрожених купаца, односно потрошача, али у литератури се ипак прави извесна дистинкција између ових појмова и категорија. У наставку рада ћемо указати на разлике између категорија енергетски угрожених потрошача и енергетског сиромаштва. Један од главних проблема који се јавља приликом истраживања енергетског сиромаштва јесте његово препознавање и „мерење“ унутар сваке државе, што у великој мери утиче и на усвајање адекватних мера и њихову делотворну примену. Значајни напори учињени су на нивоу Европске уније како би се препознали проблеми енергетски угрожених купаца и нарочито енергетског сиромаштва, али је изостала униформна дефиниција услед разлика које постоје међу државама чланицама. Коначно, следећи пример великог броја европских земаља, Република Србија је најпре дефинисала категорију енергетски угроженог купца, а онедавно и појаву енергетског сиромаштва.

У наставку рада указаћемо на неке аспекте енергетског сиромаштва, проблеме који се јављају приликом истраживања енергетског сиромаштва и заштите енергетски угрожених купаца. Потом ћемо указати на разлике које постоје између категорије енергетски угрожених купаца и проблема енергетског сиромаштва. Трећа целина је посвећена питању регулисања положаја енергетски угрожених купаца и енергетског сиромаштва на нивоу Европске уније, док је последњи део посвећен регулисању ових питања у Републици Србији.

2. ПРЕПОЗНАВАЊЕ ПРОБЛЕМА ЕНЕРГЕТСКОГ СИРОМАШТВА

Сектор енергетике је у постратовском периоду карактерисало снажно присуство државе. То је значило да су махом државне компаније биле задужене да снабдевају грађане енергијом по приступачним ценама, и оне су требале да обезбеде континуирано и сигурно снабдевање у сваком тренутку. Оваква слика је нарочито била присутна на европском континенту, који је пролазио кроз период национализације и повећане државне регулације у стратешким секторима привреде, укључујући ту и сектор енергетике. Конкуренција на тржишту није постојала или се у најбољем случају радило о ограниченом конкурентском притиску са малим бројем привредних субјеката.

Значајан изазов по сигурно снабдевање енергентима представљао је Први нафтни шок почетком седамдесетих година прошлог века. Једна од последица овог догађаја је било и разматрање положаја крајњих потрошача, односно купаца и њихове рањивости у односу на раст цена енергије. Са друге стране, деценију касније дошло је до отпочињања процеса либерализације енергетског тржишта у појединим западним државама, што је утицало на отварање тржишта, уласка нових играча на енергетско тржиште и повећање конкуренције. Либерализација енергетског тржишта на нивоу Европске уније је почела тек крајем прошлог века, и њени резултати по положај крајњих купаца нису једнозначни услед дејства различитих фактора, од којих се издвајају раст цена енергије на глобалном тржишту од почетка двехиљадитих година.¹

Питање енергетског сиромаштва је почело да се обликује као посебно у односу на појаву општег сиромаштва. Иако се могу уочити сличности између генералног поимања сиромаштва и енергетског сиромаштва као специфичног, истовремено се уочавају и разлике које постоје међу овим концептима. Наиме, не мора нужно да постоји знак једнакости између општег сиромаштва и енергетског сиромаштва, те нису искључене ситуације у којој неко домаћинство не спада у категорију сиромашних али може бити изложено ризику од енергетског сиромаштва. Ово у великој мери зависи од тога како дефинишемо енергетско сиромаштво, и које параметре и индикаторе узимамо као релевантне да бисмо једно домаћинство или појединог потрошача квалификовали као енергетски сиромашног.

Како поједини аутори запажају, феномен енергетског сиромаштва није био предмет већег академског интересовања у поређењу са другим појавама на енергетском тржишту које су имале великог утицаја на државе и друштва,

---

¹ G. Tanić, S. Filipović, „Zaštita potrošača u uslovima liberalizovanog tržišta električne energije“, *Industrija*, 36, 4, 2008, 49-50.

попут концепта енергетске безбедности, односно сигурности снабдевања и артикулисања проблема заштите животне средине, укључујући појаву климатских промена.² Иако се не зна тачно када је термин енергетског сиромаштва први пут употребљен, у литератури постоји слагање да су га Ишервуд (Isherwood) и Хенкук (Hancock) увели у своју студију за потребе описивања стања у којем су се многе државе и друштва нашли након Првог нафтног шока и драматичног пораста цена.³ Иако је као појам уведен у поље истраживања, енергетско сиромаштво је постало предмет већег интересовања тек почетком новог миленијума. Приметно је да се у великом броју студија Уједињено Краљевство издваја као једна од држава која је прилично рано почела да разматра проблем енергетског сиромаштва као специфичан проблем и да предузима мере како би на њега адекватно одговорила. На том трагу су и аутори Беднар (Bednar) и Римс (Reames) када трде да је Уједињено Краљевство једна од првих држава света која је, након Првог нафтног шока 1973. године и озбиљних последица те кризе на домаћинства у самој Британији, суштински и „формално препознала и стратешки одговорила“ на енергетско сиромаштво.⁴

Један од основних проблема са којим се сусрећу аутори који истражују проблем енергетског сиромаштва јесте његово идентификовање и мерење. Претходно поменуто Уједињено Краљевство било је, такође, пионир када је реч о дефинисању енергетског сиромаштва (*fuel poverty*), али и у погледу увођења статистичких података још крајем деведесетих година прошлог века, узимајући у обзир различите индикаторе - куповну моћ, цене енергије и одржавање температуре у дому на одређеном нивоу, нарочито у току зимских месеци. Поред једног броја студија које су посвећене истраживању енергетског сиромаштва у Уједињеном Краљевству, још већи значај имало је увођење дефиниције енергетског сиромаштва кроз стратешка документа, и оно је дефинисано у односу на приходе домаћинства, тако да домаћинства која троше

---

² M. González-Eguino, “Energy poverty: An overview”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 47, 2015, 377.

³ Према: R. Castaño-Rosa et al., “Towards a multiple-indicator approach to energy poverty in the European Union: A review”, *Energy & Buildings*, 193, 2019, 37.

⁴ D. J. Bednar, T. G. Reames, “Recognition of and response to energy poverty in the United States”, *Nature Energy*, 5, 2020, 436. Треба напоменути да се у Уједињеном Краљевству помиње израз *fuel poverty* уместо широко распрострањеног појма енергетског сиромаштва (*energy poverty*). Томсон (Thomson), Снел (Snell), Лидел (Liddell) у свом раду наглашавају да се термин *energy poverty* више везује за државе у развоју и тиче се саме могућности приступа енергији, док је појам *fuel poverty* карактеристичан за развијене земље и односи се на приступачност енергије. Пошто су аутори са британског острва, они се опредељују за други појам у свом раду, иако признају да се појмови користе и наизменично, као синоними. Видети: H. Thomson, C. Snell, C. Liddell, “Fuel poverty in the European Union: a concept in need of definition?”, *People, Place and Policy*, 10/1, 2016, 7.

више од 10% укупних прихода на употребу горива и загревање дома представљају домаћинства која су погођена енергетским сиромаштвом.⁵ Тај праг од минимум 10% укупних прихода домаћинства који се одваја за обезбеђивање енергетских потреба домаћинства, установила је још Бордман (Boardman) 1991. године.⁶ Коначно, доношењем Закона о топлим домовима и одржавању енергије (Warm Homes and Energy Conservation Act) 2000. године, ова држава је и формално-правно препознала проблем енергетског сиромаштва и потребу да ради на његовом смањивању.⁷

Проблем енергетског сиромаштва је поред Уједињеног Краљевства постао актуелан и у другим државама, али и у појединим међународним организацијама. Хеселман (Hesselman) је анализирао како се питање енергетског сиромаштва и право приступа енергији третира са аспекта међународног права, права Европске уније, али и националног права појединих држава.⁸ У посебном делу рада ћемо се осврнути на питање како се енергетско сиромаштво разматра у Европској унији, што има значајних последица и на поимање енергетског сиромаштва у Републици Србији.

Треба рећи да већи број аутора сматра како су Уједињене нације адекватно место да се адресира проблем енергетског сиромаштва, нарочито кроз остваривање миленијумских циљева. Миленијумски развојни циљеви (MDG – *Millennium Development Goals*) Организације уједињених нација не спомињу специфично енергетско сиромаштво које је присутно у великом броју држава. Ипак, не може се порећи веза између различитих циљева прокламованих од стране Организације уједињених нација кроз Миленијумску декларацију и коришћења енергије, при чему сиромаштво, као генерална категорија, и енергетско сиромаштво, као специјална категорија, представљају значајну препреку остваривању циљева из Миленијумске декларације. Такође, сарадњом међународних организација – Међународне агенције за енергетику (IEA – *International Energy Agency*), Организације Уједињених нација за индустријски развој (UNIDO – *United Nations Industrial Development Organization*), и кроз Програм Уједињених нација за развој (UNDP – *United*

---

⁵ The UK Fuel Poverty Strategy, Department for the Environment Food and Rural Affairs and Department of Trade and Industry, 2001, <http://www.berr.gov.uk/energy/fuel-poverty/strategy.htm>, 3. март 2022. године.

⁶ B. Broadman, *Fuel Poverty: From Cold Homes to Affordable Warmth*, Belhaven Press, London, New York, 1991.

⁷ Warm Homes and Energy Conservation Act 2000, “Her Majesty’s Stationery Office (HMSO)”; Number: 2000, Chapter 31, 23/11/2000.

⁸ M. Hesselman, “Energy poverty and household access to energy services in international, regional and national law” in: M. Roggenkamp, K. de Graaf, R. Fleming (eds.), *Energy Law, Climate Change and the Environment*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2021, 695-706.

Nations Development Programme) истакнуто је питање енергетског сиромаштва, што се најбоље огледа кроз поглавље које је посвећено енергетском сиромаштву у публикацији *World Energy Outlook* из 2010. године.⁹

3. ГРАНИЦЕ СИРОМАШТВА, ЕНЕРГЕТСКИ УГРОЖЕНОГ КУПЦА И ЕНЕРГЕТСКОГ СИРОМАШТВА

У претходном делу рада смо видели да је проблем енергетског сиромаштва препознат од стране већег броја држава и међународних организација. Поставља се питање какав је однос енергетског сиромаштва, као специфичне форме сиромаштва и општег феномена сиромаштва. Такође, као што ћемо видети у овом делу рада, у многим документима се прави разлика између категорије угрожених потрошача, односно специфичне категорије енергетски угрожених купаца и појаве енергетског сиромаштва. Из тог разлога сматрамо да је потребно направити неколико напомена када је реч о овим појмовима, односно феноменима и указати на неке разлике које се јављају међу њима.

Многе дефиниције енергетског сиромаштва се доводе у везу са нивоом прихода које остварује домаћинство, као и висином издатака за приступ енергији. На основу тога би се могло закључити да домаћинства које живе у сиромаштву првенствено због ниских прихода или која представљају кориснике социјалне помоћи и заштите, истовремено потпадају под категорију енергетски сиромашних домаћинстава. Иако се у пракси често може повући знак једнакости између општег сиромаштва и специфичног облика сиромаштва - енергетског сиромаштва, то не мора увек да буде случај. Савим је могуће замислити да неко домаћинство, које се не може квалификовати као сиромашно, буде суочено са ризиком од енергетског сиромаштва. Ту долазимо и до главног проблема у вези са енергетским сиромаштвом, а то је његово препознавање, односно дефинисање. Као што ћемо видети у наставку рада, и даље не постоји јединствена дефиниција енергетског сиромаштва која би била универзално прихваћена. Покушај да се униформно дефинише појам енергетског сиромаштва је изостао и на нивоу Европске уније с обзиром на разлике и специфичне околности које постоје у свакој од држава чланица, те су државе чланице дефинисале енергетско сиромаштво на националном нивоу.

Већи број студија је посвећен идентификовању и мерењу енергетског сиромаштва. Поред покушаја мерења енергетског сиромаштва на глобалном нивоу, било је и покушаја појединих држава да измере енергетско сиромаштво

---

⁹ S. Pachauri, D. Spreng, "Measuring and monitoring energy poverty", *Energy Policy*, 39, 12, 2011, 7497.

на националној разини.¹⁰ Када је реч о индикаторима, уочљиво је да не постоји специфична мера енергетског сиромаштва и из тог разлога се користе посредни или прокси индикатори.¹¹ Тако, на пример, Томсон (Thomson), Снел (Snell) и Бузаровски (Bouzarovski) посматрају енергетско сиромаштво као интеракцију три варијабле – цена енергије, ниских прихода и енергетске неефикасности.¹² Они су у студији користили два индикатора (здравствено стање испитаника и њихово благостање), до којих се дошло тако што су испитаници давали различите одговоре и самовредновали своје здравствено стање и благостање, те су аутори студије упоређивали везу између поменутих индикатора и енергетског сиромаштва. Значај ове студије се огледа у томе што су обухваћене 32 земље у Европи, укључујући и државе изван Европске уније – попут Србије, Северне Македоније, Црне Горе и Турске. У закључку студије се наводи да је присутност енергетског сиромаштва изражена међу оним испитаницима који су оценили да је њихово здравствено стање и благостање на ниском нивоу.¹³ На примеру овог истраживања може се уочити да се енергетско сиромаштво не тиче само ниских прихода, већ да на њега утичу и неки други фактори, попут цене енергије и енергената, као и енергетска (не)ефикасност.

Када је реч о „мерењу“ енергетског сиромаштва, добар део приступа полази или од потрошње домаћинства на енергију (*energy expenses*), или депривације, односно лишениости енергије (*energy deprivation*). Болино (Bollino) и Боти (Botti) користе, како га они називају, „иновативан мултидимензионални индикатор“, који се базира на два важна аспекта енергетског сиромаштва, а то су приступачност енергије (*affordability*) и енергетска ефикасност (*efficiency*).¹⁴ Значајан допринос њиховог истраживања се огледа у испитивању присутности енергетског сиромаштва међу појединим друштвеним групама, као што су жене, мигранти, људи који нису власници домаћинства већ живе као подстанари, и дошли су до закључка да су ове групе генерално подложније енергетском сиромаштву у односу на остатак популације.¹⁵ Такође, потврђено је, као и у већини претходних студија, да је

¹⁰ M. Bazilian et al., *Measuring energy access: supporting a global target*, Earth Institute, Columbia University, New York, 2010.

¹¹ У Европској унији се најчешће користе *EU-SILC* индикатори. Главна замерка употреби поменутих индикатора јесте да они нису образовани са циљем да непосредно мере енергетско сиромаштво.

¹² H. Thomson, C. Snell, S. Bouzarovski, “Health, Well-Being and Energy Poverty in Europe: A Comparative Study of 32 European Countries”, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14, 6, 2017, 1.

¹³ *Ibidem*, 15.

¹⁴ C. A. Bollino, F. Botti, “Energy poverty in Europe: a multidimensional approach”, *PSL Quarterly Review*, 70, 283, 2017, 500.

¹⁵ *Ibidem*, 483, 493.

енергетско сиромаштво присутније у јужној и источној Европи у односу на остатак континента.

На сличном трагу, Нусбаумер (Nussbaumer), Базилијан (Bazilian) и Моди (Modi) уводе мултидимензионални индекс енергетског сиромаштва (MEPI – *Multidimensional Energy Poverty Index*), с обзиром на то да је концепт енергетског сиромаштва по природи мултидимензионалан.¹⁶ Они се у својој студији ограничавају на категорију домаћинства, када разматрају питање енергетског сиромаштва. На тај начин су покривене неке активности карактеристичне за домаћинства, попут грејања, кувања, хлађења просторија, активности које су везане за разоноду и едукацију у домаћинству, рад кућних уређаја. Дакле, оваква дефиниција енергетског сиромаштва искључује неке установе које су такође рањиве у погледу приступа енергији, као што су здравствене, образовне установе, као и оне услуге које пружају друге јавне службе.

Може се приметити да се све већи број аутора интересује за проблем енергетског сиромаштва, што је допринело разматрању различитих аспеката овог проблема. Чак и у одсуству јединствене дефиниције енергетског сиромаштва, могу се издвојити неки индикатори коју указују на ризик од постојања енергетског сиромаштва. Уочљиво је да се енергетска неефикасност све више перципира као проблем који доприноси настанку или увећању енергетског сиромаштва, и да су мере које се предузимају да би се повећала енергетска ефикасност истовремено мере којима се смањује енергетско сиромаштво.¹⁷ Енергетска неефикасност може да буде и један од разлога зашто неко домаћинство које се не квалификује као сиромашно, може да потпадне под категорију енергетског сиромаштва. Управо поједине студије сугеришу да не мора нужно да постоји висока позитивна корелација између новчаног (монетарног) сиромаштва и енергетског сиромаштва.¹⁸

Поред поменуте дистинктивности између општег сиромаштва и посебног енергетског сиромаштва, треба указати и на категорију енергетски угрожених потрошача или купаца, односно на сличности и разлике те категорије у односу на појаву енергетског сиромаштва. Најпре, категорија угрожених потрошача је регулисана на нивоу Европске уније усвајањем Трећег енергетског пакета, укључујући тржиште електричне енергије и природног гаса. Ову категорију угрожених потрошача Јовичић назива „секторским појмом угроженог потрошача“, који се у нашем случају односи на сектор

---

¹⁶ P. Nussbaumer, M. Bazilian, V. Modi, “Measuring energy poverty: Focusing on what matters”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16, 1, 2012, 233-236.

¹⁷ Z. Pendić et al., “Energy Efficiency - Examples of which Less Talk”, *Tehnika – Kvalitet IMS, standardizacija i metrologija*, 19, 2019, 885.

¹⁸ S. Pachauri, D. Spreng, *op. cit.*, 7501.

енергетике, за разлику од „општег појма угроженог потрошача“.¹⁹ Сличност категорије угрожених потрошача на енергетском тржишту и енергетског сиромаштва на нивоу Европске уније се огледа по томе што је препуштено државама чланицама да дефинишу обе категорије, при чему се дефинисање категорије угрожених купаца „може односити на енергетско сиромаштво“.²⁰ За разлику од таквог приступа где се дефинисање угрожених купаца може повезати са енергетским сиромаштвом, постоје студије у којима се раздвајају угрожени потрошачи, односно купци (*vulnerable consumers*) од феномена енергетског сиромаштва. Разлике су углавном присутне у домену мера које се предузимају ради заштите угрожених потрошача, односно смањења енергетског сиромаштва, и које су у односу на угрожене потрошаче углавном краткорочне (*short-term*) и баве се тренутним проблемима, док су мере које се односе на енергетско сиромаштво углавном дугорочне (*long-term*) и тичу се структурних проблема.²¹ Ипак, чини се да не постоји довољно јасна концептуална граница између угрожених купаца на енергетском тржишту и енергетског сиромаштва, с обзиром на то да могу бити изазвани идентичним узроцима, док је разлика нешто уочљивија у сегменту мера које треба да заштите угрожене потрошаче, односно да смање енергетско сиромаштво.

4. ТРЕТИРАЊЕ ЕНЕРГЕТСКОГ СИРОМАШТВА НА НИВОУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Озбиљније разматрање енергетског сиромаштва је изостало на нивоу Европске уније све до почетка двехиљадитих година. Већ смо споменули да је у постратовског периоду држава имала одлучујући утицај на сектор енергетике, што је утицало и да положај свих учесника на тржишту буде подложен државној регулацији. Овај период је био обележен строго регулисаним ценама услед изостанка озбиљније конкуренције на тржишту и ограничене могућности да се цене формирају на отвореном тржишту. Процес либерализације је на нивоу Европске уније отпочео крајем XX века, иако су поједине чланице попут Уједињеног Краљевства, Шведске и Холандије започеле тај процес и пре усвајања регулативе на европском нивоу. Упостављање либерализованог енергетског тржишта је значило да ће купцима на располагању бити више могућности услед присуства конкуренције на

---

¹⁹ К. Јовичић, „Концепт „угрожени потрошач“ у праву ЕУ и српском праву“, *Право и привреда*, 59, 3, 2021, 367-370.

²⁰ *Ibidem*, 371.

²¹ Видети на пример: Steve Pye et al., *Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU: analysis of policies and measures*, Policy Report, Insighte, 2015, XII.

тржишту, као и да ће имати могућност да бирају и мењају снабдеваче.²² Са друге стране, постепено повлачење државе са енергетског тржишта, али и неки процеси, попут глобалног раста цене енергије од почетка двехиљадитих, су условили да поједине категорије потрошача буду више изложене осцилацијама у цени електричне енергије и кључних енергената. Треба узети у обзир и Светску економску кризу која је започела 2007, односно 2008. године. То је утицало да се све већа пажња поклони заштити енергетски угрожених потрошача, али и појави енергетског сиромаштва у Европи.

Томсон (Thomson), Снел (Snell) и Лидел (Liddell) разликују три фазе када је реч о поимању енергетског сиромаштва и угрожених потрошача у Европској унији. Прва фаза почиње 2001. године и обележена је почетком дискусије о енергетском сиромаштву у чланицама Европске уније; друга фаза је карактеристична по увођењу концепата енергетског сиромаштва и угрожених потрошача у секундарно право Уније и ова фаза почиње 2007. године, док је последња фаза започела 2011. године и њу одликују појачано интересовање саветодавних институција Европске уније у погледу дефинисања енергетског сиромаштва, односно енергетски угрожених потрошача.²³

Почетак либерализације енергетског тржишта у Европској унији је започео доношењем директива о заједничким правилима за унутрашње тржиште електричне енергије и природног гаса крајем деведесетих година XX века.²⁴ У овим документима се не спомињу посебно угрожени потрошачи на енергетског тржишту или појава енергетског сиромаштва. Увођење ових концепата у европски дискурс је започело тек почетком XXI века, и то у форми препорука или мишљења, односно „меког права“. Енергетско сиромаштво се помињало у свега 12 докумената, ако се посматра период од 2001. до 2006. године у Европској унији.²⁵ Већина помињања енергетског сиромаштва у тим документима се и није односила на државе чланице, већ на проблем приступа енергији у земљама у развоју, са којима је Европска унија развијала сарадњу у области енергетике.

Може се уочити да се тек Другим енергетским пакетом помињу угрожени или рањиви потрошачи (*vulnerable customers*) на тржишту

---

²² M. Roggenkamp et al., *Energy Law in Europe: National, EU and International Regulation*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 2016, 258.

²³ H. Thomson, C. Snell, C. Liddell, *op. cit.*, 14-19.

²⁴ Видети: Directive 96/92/EC of the European Parliament and of the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity, "Official Journal", L 27, 30 January 1997; Directive 98/30/EC of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas, "Official Journal", L 204, 21 July 1998.

²⁵ H. Thomson, C. Snell, C. Liddell, *op. cit.*, 16.

електричне енергије и природног гаса. Обе директиве, и она која се односи на тржиште електричне енергије и она која се односи на тржиште природног гаса, обавезују државе чланице да предузму „одговарајуће мере да заштите крајње купце“, али и да предузму све мере како би заштитиле „рањиве купце“, односно угрожене потрошаче.²⁶ Приметно је и да се у обе директиве помиње међу мерама заштите таквих потрошача и спречавање искључивања са мреже. Овај корак помињања угрожених потрошача на енергетском тржишту се може посматрати и као уочавање специфичног проблема који постоји у оквиру шире политике заштите потрошача. Истовремено, приметно је да ниједна од поменутих директива не помиње експлицитно појаву енергетског сиромаштва.

Највећи напредак у односу на идентификовање категорије енергетски угрожених купаца и појаве енергетског сиромаштва се огледа кроз предлоге и преговоре који су претходили усвајању Трећег енергетског пакета. Значајну улогу у артикулацији ових проблема у процесу преговора имали су Европски парламент, Европска комисија, Економски и социјални комитет и Комитет региона.²⁷ Иако је било предлога да се усвоји обавезујућа дефиниција енергетског сиромаштва, то је изостало у коначном тексту две директиве за тржиште електричне енергије и природног гаса. Решења из две директиве, које спадају у оно што се назива Трећи енергетски пакет, подразумевају да државе чланице треба да дефинишу категорију енергетски угрожених купаца. Директиве предвиђају да се дефинисање категорије угрожених купаца „може односити на енергетско сиромаштво“.²⁸ Дакле, за разлику од Другог енергетског пакета, решење из 2009. године недвосмислено помиње проблем енергетског сиромаштва и потребу предузимања неопходних мера од стране држава чланица. Изостала је јединствена дефиниција угрожених купаца и енергетског сиромаштва, и препуштено је државама чланицама да их дефинишу узимајући у обзир специфичне околности које су присутне у тим државама.

---

²⁶ Видети: Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 96/92/EC, “Official Journal”, L 176, 15 July 2003, art. 3, para. 5; Directive 2003/55/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 98/30/EC, “Official Journal”, L 176, 15 July 2003, art. 3, para. 3.

²⁷ H. Thomson, C. Snell, C. Liddell, *op. cit.*, 16-17.

²⁸ Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC”, “Official Journal of the European Union”, L 211, 14 August 2009, art. 3, para. 3; Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC, “Official Journal of the European Union”, L 211, 14 August 2009, art. 3, para. 7.

Може се закључити да је значајан искорак учињен доношењем Трећег енергетског пакета и препознавањем категорија угрожених потрошача и енергетског сиромаштва у Европској унији. Упркос одсуству јединствене дефиниције која би била правно обавезујућа за све чланице, појединачне државе су приступиле дефинисању ових категорија кроз сопствено законодавство и подзаконске акте. Болино (Bollino) и Боти (Botti) су изнели податак да је до 2017. године тек неколико држава чланица експлицитно препознало проблем енергетског сиромаштва у свом законодавству, међу којима су Уједињено Краљевство, Ирска, Француска, Кипар и Словачка.²⁹ За разлику од помињања енергетског сиромаштва у чланицама Европске уније, све државе Европске уније су имплицитно или експлицитно дефинисале категорију угрожених купаца на основу обавеза које произилазе из две директиве.³⁰ Паралелно са постојањем различитих дефиниција енергетског сиромаштва и угрожених потрошача, државе чланице предузимају и различите мере како би одговориле на изазове које са собом носи енергетско сиромаштво и ситуација енергетски угрожених купаца. Државе се приликом дефинисања категорије угрожених потрошача руководе различитим мерилима, као што су коришћење социјалне помоћи, домаћинства која велики део прихода троше на енергију и загревање дома, особе лошег здравственог стања, особе са посебним потребама.³¹ Када је реч о мерама које предузимају како би заштитиле угрожене потрошаче, државе се ослањају на мере из домена социјалне заштите које су усмерене на угрожену популацију, укључујући новчана и финансијска средства као подршку плаћању рачуна за енергију, спречавање искључивања угрожених потрошача са мреже, али и специфичне мере које су умерене на повећање енергетске ефикасности у домовима.

Може се приметити да постоји став како мере енергетске ефикасности и њихова циљна усмереност на рањива домаћинства могу да допринесу смањењу енергетског сиромаштва.³² Поред директива које регулишу заједничка правила за тржишта електричне енергије и природног гаса,

---

²⁹ С. А. Bollino, F. Botti, *op. cit.*, 499. Треба подсетити да Уједињено Краљевство више није чланица Европске уније.

³⁰ S. Pye et al., "Energy Poverty Across the EU: Analysis of Policies and Measures" in: M. Welsch et al. (eds.), *Europe's Energy Transition: Insights for Policy Making*, Academic Press, Cambridge, 2017, 266.

³¹ *Ibidem*.

³² E. Lakatos, A. Arsenopoulos, "Investigating EU financial instruments to tackle energy poverty in households: A SWOT analysis", *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 14, 6, 2019, 235-253.

енергетско сиромаштво је препознато и у другим актима Европске уније, у првом реду Директиви о енергетској ефикасности из 2012. године.³³

Једна од критика која се односила на помињање угрожених купаца и енергетског сиромаштва у поменутим правним актима Европске уније јесте уско схватање тих проблема и њихова ограниченост на тржишта електричне енергије и природног гаса, али не и на укупну употребу енергије и других енергената.³⁴ Са друге стране, Комисија је истрајала у ставу да није неопходна јединствена дефиниција енергетског сиромаштва на нивоу Европске уније која би била правно обавезујућа, али је наставила да скреће пажњу на постојање проблема енергетског сиромаштва. На њену иницијативу је основана и радна група за рањиве, односно угрожене потрошаче (*VCWG - Vulnerable Consumer Working Group*) 2012. године, са циљем да окупи све заинтересоване стране и учеснике који би указали на овај проблем и понудили решења којим би се смањило енергетско сиромаштво. Сиуација се значајно променила када је реч о тржишту електричне енергије усвајањем нове директиве 2019. године, која посвећује посебан члан питању енергетског сиромаштва и уводи неке критеријуме који могу да помогну приликом одређивања оних домаћинстава која се налазе у енергетском сиромаштву, попут ниских прихода домаћинства, високе потрошње на енергију и постојања енергетске неефикасности.³⁵ Слично се може рећи и за угрожене потрошаче, којима је посвећена већа пажња у односу на претходно важећу директиву.

За очекивати је да ће проблем енергетског сиромаштва и угрожених потрошача све више заокупљати пажњу различитих институција и организација у Европској унији, о чему сведоче и бројне дефиниције и предложене мере које се могу користити у циљу заштите угрожених потрошача и смањивања енергетског сиромаштва. У прилог томе говоре различити пројекти попут „опсерваторије енергетског сиромаштва“ (*Energy Poverty Observatory*) који имају за циљ да прикупе знања о проблему енергетског сиромаштва и предложи одговарајућа решења, али и предлог нове директиве о енергетској ефикасности која проблему енергетског сиромаштва

---

³³ Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC, “Official Journal of the European Union”, L 315, 14 November 2012.

³⁴ S. Pye et al. (2015), 1.

³⁵ Directive (EU) 2019/944 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on common rules for the internal market for electricity and amending Directive 2012/27/EU, “Official Journal of the European Union”, L 158, 14 June 2019, art. 29.

придаје нарочиту пажњу, посебно у контексту последица пандемије изазване вирусом корона.³⁶

5. ПРИСТУП ЕНЕРГЕТСКОМ СИРОМАШТВУ У СРБИЈИ

Питање угрожених купаца, односно потрошача на енергетском тржишту и појава енергетског сиромаштва је одскоро постало и саставни део легислативног оквира Републике Србије. Пре него што укажемо на нека законска и подзаконска решења када је реч о овим проблемима у Србији, треба указати на значај поменутих тема у самом друштву. Претрагом појединих база научних текстова (*SCIndeks*, *COBISS*, *Google Scholar*) и кључних одредница „енергетско сиромаштво“ и „енергетски угрожени потрошачи“, може се уочити мали број радова који су посвећени питању енергетски угрожених купаца или проблему енергетског сиромаштва на српском језику. Већи број текстова који се баве феноменом енергетског сиромаштва је присутан у појединим суседним државама, попут Хрватске - која је и чланица Европске уније. Један од разлога слабе научне истражености ових појава се добрим делом налази и у сложености предмета истраживања, али и неопходности интердисциплинарног приступа поменутих проблемима. Ипак, постоји један број публикација које су спровеле међународне и невладине организације, а које указују на проблем енергетског сиромаштва. Једна од скорашњих таквих публикација је настала у оквиру пројекта који спроводи Агенција Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена.³⁷ Студија је прилично опсежна и указује на неке одлике енергетског сиромаштва у Србији, док је последњи део студије посвећен препорукама и мерама које је могуће предузети како би се утицало на смањење енергетског сиромаштва.

Када је реч о законодавном оквиру, наша држава је постепено пратила кораке који су предузети у другим европским државама. Како Павловић и Дакић истичу: „Законом о енергетици из 2011. године заштита купаца енергије и енергената је, по први пут, утврђена као један од циљева енергетске политике“.³⁸ У тренутно важећем Закону о енергетици из 2021. године може се уочити експлицитно помињање категорије енергетски угроженог купца, која је

³⁶ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on energy efficiency (recast) COM/2021/558 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0558>, 20. март 2022.

³⁷ Sve što ste hteli da znate o energetskom siromaštvu u Srbiji 2021. godine, <https://www.resfoundation.org/wp-content/uploads/2021/09/Sve-sto-ste-hтели-da-znate-o-energetskom-siromastvu-u-Srbiji.pdf>, 23. март 2022. године.

³⁸ З. Павловић, М. Дакић, „Енергетски угрожени купац“ у: М. Мићовић (ур.), *Слобода пружања услуга и правна сигурност*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2019, 775.

дефинисана као „домаћинство које због социјалног статуса или здравственог стања има право на снабдевање под посебним условима“.³⁹ Категорија енергетски угроженог купца је ближе регулисана подзаконским актом – Уредбом о енергетски угроженом купцу.⁴⁰ Овим подзаконским актом су ближе дефинисани услови које домаћинства морају да испуне како би уживала заштиту као енергетски угрожени купци. Почетком марта 2022. године је најављена и нова уредба о енергетски угроженом купцу, која ће изменом критеријума повећати број домаћинстава која ће моћи да се квалификују као енергетски угрожена, али и која ће омогућити право на умањење рачуна не само за електричну енергију и природни гас, већ и у сегменту топлотне енергије.⁴¹ За разлику од енергетски угроженог потрошача, Закон о енергетици не дефинише појаву енергетског сиромаштва.

Важан корак ка формалном препознавању проблема енергетског сиромаштва начињен је његовим помињањем у Закону о енергетској ефикасности и рационалној употреби енергије.⁴² У члану 2 поменутог закона се наводи да ефикасно коришћење енергије и повећање енергетске ефикасности доприноси, између осталог, и смањењу енергетског сиромаштва. Овакво решење, које успоставља везу између енергетске ефикасности и смањења енергетског сиромаштва, није неуобичајено у европској пракси. Мере које су усмерене на повећање енергетске ефикасности се често перципирају као важно средство које може да послужи смањењу енергетског сиромаштва. Практика је показала да у значајном броју случајева енергетски сиромашна домаћинства нису уживала корист од програма унапређења енергетске ефикасности, и да је стога важно прилагодити такве програме и усмерити их на сиромашна, односно угрожена домаћинства.⁴³ Поменути Закон о енергетској ефикасности и рационалној употреби енергије, ипак, не своди енергетско сиромаштво само на енергетску (не)ефикасност, већ енергетско сиромаштво дефинише као „резултат комбинације ниских прихода домаћинства, велике потрошње расположивих прихода на енергију и недовољне енергетске ефикасности“.⁴⁴

---

³⁹ Закон о енергетици, „Службени гласник РС“, бр. 145/2014, 95/2018 – др. закон и 40/2021, чл. 2, ст. 1, т. 23.

⁴⁰ Уредба о енергетски угроженом купцу, „Службени гласник РС“, бр. 113 од 30. децембра 2015, 59 од 31. јула 2018.

⁴¹ Нова уредба за повећање броја енергетски угрожених купца, <https://www.srbija.gov.rs/vest/614512/nova-uredba-za-povecanje-broja-energetski-ugrozenih-kupaca.php>, 3. март 2022. године.

⁴² Закон о енергетској ефикасности и рационалној употреби енергије, „Службени гласник РС“, бр. 40 од 22. априла 2021.

⁴³ S. Puc et al. (2017), 272-274.

⁴⁴ Закон о енергетској ефикасности и рационалној употреби енергије, чл. 3, ст. 1, т. 17.

Може се закључити да постојећи законски оквир у Републици Србији препознаје категорију енергетски угроженог купца, а недавно и појаву енергетског сиромаштва. Ово, свакако, представља позитивну новину у нашем правном систему и прати тренд који је присутан у Европској унији већ неколико година. То је било и за очекивати с обзиром на обавезе које је наша држава преузела као страна уговора којим се оснива Енергетска заједница, са циљем усклађивања нашег законодавства са правним тековинама Европске уније у овој области. Енергетско сиромаштво представља велики изазов за цео свет, укључујући и многе развијене европске државе. Процена је да се око 50 милиона становника Европске уније 2019. године налазило у енергетском сиромаштву,⁴⁵ а према појединим подацима у Србији је сваки четврти становник у енергетском сиромаштву.⁴⁶ Дефинисањем енергетског сиромаштва у Закону о енергетској ефикасности и рационалној употреби енергије, може се установити да ће мере унапређења енергетске ефикасности бити важан део стратегије у процесу смањивања енергетског сиромаштва. Неопходно је да такве мере буду циљне и усмерене на она домаћинства која према предвиђеним критеријумима могу да се квалификују као енергетски сиромашна. Дефиниција енергетског сиромаштва из поменутог закона је усклађена са дефинисањем енергетског сиромаштва у Директиви о заједничким правилима за унутрашње тржиште електричне енергије из 2019. године, и базира се на три кључна критеријума – (ниском) нивоу прихода, (великој) потрошњи тих прихода за коришћење енергије, ниској енергетској ефикасности у домаћинствима.

Од велике важности ће бити ефикасна примена свих одредби које се односе на угрожене потрошаче и смањивање енергетског сиромаштва. То је нарочито важно у околностима либерализације енергетског тржишта, где се јавља потреба за заштитом угрожених потрошача „који су мање интересантни за тржишно оријентисане енергетске субјекте“,⁴⁷ на шта је указала и европска пракса у овој области. Многи аутори упозоравају да тренутни кораци који се предузимају како би се смањило енергетско сиромаштво нису довољни, што представља значајан изазов не само за појединачне државе које се са њим суочавају, већ и за целокупно човечанство.⁴⁸ Садашњи тренутак доноси нове изазове када је реч о енергетском сиромаштву услед последица пандемије изазване вирусом корона и услед драматичног повећања цене енергије на

⁴⁵ K. Primc, R. Slabe-Erker, “Social policy or energy policy? Time to reconsider energy poverty policies”, *Energy for Sustainable Development*, 55, 2020, 32.

⁴⁶ G. Rajković, „Energetsko siroomaštvo: teorijsko-metodološki pristup i komparativna analiza u evropskim okvirima“, *Ekonomski vidici*, 4, 2017, 304.

⁴⁷ G. Tanić, S. Filipović, *op. cit.*, 56.

⁴⁸ P. Nussbaumer, M. Bazilian, V. Modi, *op. cit.*, 232.

глобалном тржишту. У таквим околностима ће механизми заштите енергетски угрожених потрошача и мере за смањење енергетског сиромаштва играти кључну улогу у обезбеђивању минималних стандарда када је реч о приступу енергији за свако домаћинство, нарочито у критичним тренуцима. Европско искуство показује да је поред улоге државе, регулатора на националном и европском нивоу, енергетских компанија, значајна и улога цивилног друштва у подизању свести о проблему енергетског сиромаштва у друштву.

6. ЗАКЉУЧАК

Енергетско сиромаштво је глобални проблем, са којим се суочавају све државе у већој или мањој мери. Оно је препознато као посебан проблем у оквиру шире проблематике општег сиромаштва, са специфичним карактеристикама. Највећи изазов представља дефинисање енергетског сиромаштва и његово мерење, што условљава и примену различитих мера са циљем његовог смањивања. Проблем је препознат на међународном плану, пре свега кроз делатност Организације уједињених нација, али и многих регионалних организација. Поједине државе, попут Уједињеног Краљевства, биле су пионири када је реч о препознавању енергетског сиромаштва и усвајању одговарајућих мера. Енергетско сиромаштво је временом постало и саставни део дискурса унутар Европске уније, која је предузила низ активности како би подигла свест и указала на тај проблем у државама чланицама.

Проблем енергетског сиромаштва има доста сличности са категоријом енергетски угрожених купаца, односно потрошача. Некада је и тешко направити разлику између ових категорија, што је последица различитих дефиниција које постоје у многим земљама. Истовремено, енергетско сиромаштво се може посматрати и као специфичан проблем унутар општег појма сиромаштва. У великом броју случајева домаћинства која се могу квалификовати као сиромашна према одређеним параметрима, истовремено представљају и домаћинства која се налазе у енергетском сиромаштву. Међутим, то не мора увек да буде случај. Могуће је говорити о неком домаћинству као енергетски сиромашном, иако се оно не би могло подвести под категорију општег сиромаштва. Поједини аутори праве разлику и између категорије угрожених потрошача и појаве енергетског сиромаштва, што се најбоље уочава кроз примену различитих мера. Краткорочне мере су пре свега усмерене на заштиту енергетски угрожених потрошача, док су дугорочне мере усмерене на смањење енергетског сиромаштва.

Категорије енергетски угрожених потрошача и енергетског сиромаштва су формално препознате тек две хиљадитих година на нивоу Европске уније. Најзначајнији корак је учињен усвајањем Трећег енергетског

пакета, који је предвидео да државе чланице дефинишу категорију енергетски угрожених купаца, и по први пут је поменуто проблем енергетског сиромаштва. У периоду након 2009. године, ове категорије се све чешће помињу у различитим документима Европске уније, што сведочи о подизању свести о овим проблемима међу државама. Република Србија је кренула путем других европских држава, тако што је препознала категорију енергетски угроженог куца, а нешто касније и проблем енергетског сиромаштва. Може се оценити да увођење поменутих категорија у законодавни оквир Републике Србије представља значајан корак ка формалном препознавању проблема енергетски угрожених купаца и енергетског сиромаштва, што је неопходан услов за предузимање и ефикасну примену мера. Како је енергетско сиромаштво уведено у Закон о енергетској ефикасности и рационалној употреби енергије, претпоставка је да ће мере унапређења енергетске ефикасности бити важно средство у циљу смањења енергетског сиромаштва. Напоследку, не треба занемарити улогу јавности и цивилног друштва када је реч о подизању свести о енергетском сиромаштву, што може позитивно утицати на усвајање делотворнијих мера и допринети унапређивању постојећих прописа у овој материји.

ЛИТЕРАТУРА

Bazilian M., Nussbaumer P., Cabraal A., Centurelli R., Detchen R., Gielen D., Rogner H., Howells M., McMahon H., Modi V., Nakicenovic N., O’Gallachoir B., Radka M., Rijal K., Takada M., Ziegler F., *Measuring energy access: supporting a global target*, Earth Institute, Columbia University, New York, 2010,

Bednar D. J., Reames T. G., “Recognition of and response to energy poverty in the United States”, *Nature Energy*, 5, 2020, 432-439,

Bollino C. A., Botti F., “Energy poverty in Europe: a multidimensional approach”, *PSL Quarterly Review*, 70, 283, 2017, 473-507,

Broadman B., *Fuel Poverty: From Cold Homes to Affordable Warmth*, Belhaven Press, London, New York, 1991,

Castaño-Rosa R., Solís-Guzmán J., Rubio-Bellido C., Marrero M., “Towards a multiple-indicator approach to energy poverty in the European Union: A review”, *Energy & Buildings*, 193, 2019, 36-48,

Directive 96/92/EC of the European Parliament and of the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity, “Official Journal”, L 27, 30 January 1997,

Directive 98/30/EC of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas, “Official Journal”, L 204, 21 July 1998,

Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 96/92/EC, “Official Journal”, L 176, 15 July 2003,

Directive 2003/55/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 98/30/EC, “Official Journal”, L 176, 15 July 2003,

Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC, “Official Journal of the European Union”, L 211, 14 August 2009,

Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC”, “Official Journal of the European Union”, L 211, 14 August 2009,

Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC, “Official Journal of the European Union”, L 315, 14 November 2012,

Directive (EU) 2019/944 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on common rules for the internal market for electricity and amending Directive 2012/27/EU, “Official Journal of the European Union”, L 158, 14 June 2019,

González-Eguino M., “Energy poverty: An overview”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 47, 2015, 377-385,

Guruswamy L., “Energy Poverty”, *Annual Review of Environment and Resources*, 36, 2011, 139-161,

Hesselman M., “Energy poverty and household access to energy services in international, regional and national law” in: M. Roggenkamp, K. de Graaf, R. Fleming (eds.), *Energy Law, Climate Change and the Environment*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2021, 695-706,

Јовичић К., „Концепт „угрожени потрошач“ у праву ЕУ и српском праву“, *Право и привреда*, 59, 3, 2021, 361-377,

Lakatos E., Arsenopoulos A., “Investigating EU financial instruments to tackle energy poverty in households: A SWOT analysis”, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 14, 6, 2019, 235-253,

Нова уредба за повећање броја енергетски угрожених купаца, <https://www.srbija.gov.rs/vest/614512/nova-uredba-za-povecanje-broja-energetski-ugrozenih-kupaca.php>, 3. март 2022. године,

Nussbaumer P., Bazilian M., Modi V., “Measuring energy poverty: Focusing on what matters”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16, 1, 2012, 231-243,

Павловић З., Дакић М., „Енергетски угрожени купац“ у: Мићовић М. (ур.), *Слобода пружања услуга и правна сигурност*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2019, 769-790,

Pachauri S., Spreng D., “Measuring and monitoring energy poverty”, *Energy Policy*, 39, 12, 2011, 7497-7504,

Pendić Z., Pendić Polak S., Jakovljević B., Polak M., Živković M., Marković Ž., “Energy Efficiency - Examples of which Less Talk”, *Tehnika – Kvalitet IMS, standardizacija i metrologija*, 19, 2019, 885-895,

Primc K., Slabe-Erker R., “Social policy or energy policy? Time to reconsider energy poverty policies”, *Energy for Sustainable Development*, 55, 2020, 32–36,

Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on energy efficiency (recast) COM/2021/558 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0558>, 20. март 2022,

Pye S., Dobbins A., Baffert C., Brajković J., Grgurev I., De Miglio R., Deane P., Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU: analysis of policies and measures, Policy Report, Insighte, 2015,

Pye S., Dobbins A., Baffert C., Brajković J., Deane P., De Miglio R., “Energy Poverty Across the EU: Analysis of Policies and Measures” in: M. Welsch et al. (eds.), *Europe's Energy Transition: Insights for Policy Making*, Academic Press, Cambridge, 2017, 266,

Rajković G., „Energetsko siroomaštvo: teorijsko-metodološki pristup i komparativna analiza u evropskim okvirima“, *Ekonomski vidici*, 4, 2017, 295-306,

Roggenkamp M., Redgwell C., del Guayo I., Rønne A., *Energy Law in Europe: National, EU and International Regulation*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 2016,

Tanić G., Filipović S., „Zaštita potrošača u uslovima liberalizovanog tržišta električne energije“, *Industrija*, 36, 4, 2008, 49-67,

The UK Fuel Poverty Strategy, Department for the Environment Food and Rural Affairs and Department of Trade and Industry, 2001, <http://www.berr.gov.uk/energy/fuel-poverty/strategy.htm>, 3. март 2022. године,

Thomson H., Snell C., Liddell C., “Fuel poverty in the European Union: a concept in need of definition?”, *People, Place and Policy*, 10/1, 2016, 5-24,

Thomson H., Snell C., Bouzarovski S., “Health, Well-Being and Energy Poverty in Europe: A Comparative Study of 32 European Countries”, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14, 6, 2017, 1-20,

Warm Homes and Energy Conservation Act 2000, “Her Majesty's Stationery Office (HMSO)”; Number: 2000, Chapter 31, 23/11/2000,

Уредба о енергетски угроженом купцу, „Службени гласник РС“, бр. 113 од 30. децембра 2015, 59 од 31. јула 2018,

Закон о енергетици, „Службени гласник РС“, бр. 145/2014, 95/2018 – др. закон и 40/2021,

Закон о енергетској ефикасности и рационалној употреби енергије, „Службени гласник РС“, бр. 40 од 22. априла 2021.

Strahinja OBRENOVIĆ
Teaching Assistant
University of Belgrade
Faculty of Political Sciences

PROTECTION OF VULNERABLE ENERGY CONSUMERS THROUGH THE INTRODUCTION OF ENERGY POVERTY

Summary

Energy poverty has been recognized as a problem at the beginning of the 21st century, both globally and at the European level. It is a phenomenon that pose a challenge even for developed countries, but which is certainly more present in developing countries and especially in the underdeveloped countries. However, we still do not have a single definition of energy poverty, and it differs from country to country and depends on many circumstances. The aim of this paper is to point out some characteristics of the energy poverty that are identical for all countries and regions, as well as to highlight the differences that may occur when defining and measuring energy poverty, which consequently affects the various measures and strategies needed to tackle this problem. In the European Union, concepts of energy vulnerable customers and energy poverty have been recognized in legally binding acts, especially after the adoption of the so-called Third energy package. When it comes to Serbia, the category of energy vulnerable customer is recognized by the Law on Energy, and regulated in more detail by the Decree on Energy Vulnerable Customer, while the concept of energy poverty was defined only in 2021 through the Law on Energy Efficiency and Rational Use of Energy. Recognition of these concepts was a significant step towards a better protection of vulnerable customers. In practice, there still remains to see the effectiveness of measures taken with the aim to reduce or even to eradicate the energy poverty.

Key words: energy vulnerable customer, energy poverty, energy efficiency, energy market.

прегледни рад
достављен рад: 12.11.2022.
прихваћен за објављивање: 12.12.2022.
УДК 327(497.11:497.2)"1912/1915"
94(497.11-89-13)"1912/1915"

Бранко ШАПОЊИЋ*

СРПСКО-БУГАРСКИ ОДНОСИ НЕПОСРЕДНО ПРЕД ИЗБИЈАЊЕ ДРУГОГ БАЛКАНСКОГ РАТА

Апстракт

Почетак XX века представљао је врло буран период за Краљевину Србију. Врло компликовани односи са Аустро-Угарском монархијом због окупације, а касније и анексије Босне и Херцеговине представљали су велику претњу балканској краљевини. Овакву ситуацију је још више закомпликовао сукоб са суседном Бугарском. Наиме, након завршетка Првог балканског рата и протеривања Турског царства са Балкана, настао је сукоб између два савезника, Србије и Бугарске око поделе ослобођених територија у Македонији. Такве околности су довеле до избијања Другог балканског рата. У овом раду ће бити приказани односи Србије и Бугарске непосредно по завршетку Првог и током Другог балканског рата. За приказивање наведених чињеница биће коришћени историјски и аналитички метод.

Кључне речи: Србија, Бугарска, савез, рат, подела.

1. УВОД

Почетком XX века на Балкану је било много нерешених питања. Велике силе, у првом реду Аустро-Угарска монархија, а затим Италија, Турска и Руска царевина, тежиле су да остваре што већи утицај на балканске државе. Анектирањем Босне и Херцеговине 1909. године Аустро-Угарска је изазвала велико незадовољство у српском народу. Међутим, то није био једини проблем са којим се Србија суочила већ почетком XX века. Живот Срба на Косову и Метохији био је све тежи. Двојна монархија је и на територији Старе Србије

---

* Сарадник у настави, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, branko.saponjic@pr.ac.rs

покушавала да оствари свој утицај водећи политику која се заснивала на подржавању Арбанаса и посредном прогону Срба.

Како наводи Батаковић у своме делу, почетком 1912. године, српске пограничне власти су наредиле да се избеглице са територије Косова и Метохије и суседних области не примају у Србију.¹ Овакав став пограничних власти имао је врло тешке последице по српски народ. Како су их на простору на коме су живели терорисали Арнаути, а гранична управа им није дозвољавала до пређу у Србију, нашли су се ситуацији да терор морају да трпе. Батаковић такође наводи речи министра војног које је упутио Миловановићу. Он каже да је терор који Срби трпе од стране Турака и Арнаута појачан од како је Аустрија почела да шири свој утицај међу њима.²

На основу наведених чињеница видимо да је Србија била окружена монархијским утицајем. Ситуацију је знатно отежавало и Турско тиранисање Срба на простору Косовског вилајета.

1. БАЛКАНСКИ САВЕЗ

Како наводи Станојевић, догађај који је убрзао стварање Балканског савеза био је Италијанско-турски рат који је избио 29. септембра 1911. године. Он наводи како је сукоб са великим одушевљењем дочекан од стране балканских народа, али са друге стране, изазвао је велику забринутост код великих сила.³ Споразум балканских земаља је јако битан за питање односа Србије и Бугарске. Показаће се да, под утицајем двојне монархије у правом реду, одредбе споразума нису могле бити испоштоване, а све то је довело до каснијег заоштравања у односима две балканске краљевине.

Милован Миловановић је оправдано страховао да је политика двојне монархије у Старој Србији усмерена на добијање аутономије за Албанију. Батаковић наводи како је Миловановић сматрао да након добијања аутономије за Албанију, следећи корак представља стављање исте под протекторат двојне монархије. На овај начин, она би завладала западним и средишњим делом Балканског полуострва, сузбила би Италијански и, добрим делом, Турски

---

¹ Д. Батаковић, „Косово и Метохија у српско-арбанашким односима“, *Чигоја штампа*, Београд, 2006, 185.

² *Ibid.*

³ С. Станојевић, „Стварање балканског савеза 1912.“, *Филозофски факултет Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, Историјски архив Топлице Прокупље, Народни музеј Топлице Прокупље*, Косовска Митровица – Прокупље, 2020, 47.

утицај. Отворила би пут ка Солуну. Батаковић наводи како је идеја стварања велике Албаније пропагирана од стране католичке цркве.⁴

Двојна монархија је оваквим деловањем желела да осујети свако деловање балканских народа против Турске, а са друге стране, циљ јој је био да давањем подршке Арбанасима појача свој утицај.⁵

У духу наведених чињеница, Миловановић је почетком 1911. године упозоравао бугарског посланика Тошева да је неопходно склопити савез између Србије и Бугарске.⁶

Бугарски владајући кругови су полако постајали свесни опасности која и њима прети од Беча, те су као логично решење видели склапање савеза са суседним државама. Како је питање Македоније било спорно питање између Србије и Бугарске, чак су и најтврдокорнији бугарски заступници става да се по том питању не прави никакав компромис, почели да мењају мишљење.⁷

Непосредно пре одласка бугарског дипломате Ризова у Београд, Теодоров је обавио консултације са руским послаником у Софији, Некљудовим. Он је саветовао Теодорова да се са Србијом склопи споразум о разграничењу сфера интереса, али и о заштити територије у случају напада велике силе, првенствено Аустро-Угарске.⁸

Непосредно пре склапања савеза Гешов и Миловановић су водили врло отворен разговор у коме је Миловановић Геошова упитао о бугарској понуди за разграничење. Гешов је на ово одговорио да „*ниједан бугарски званичник неће разговарати о склапању савеза уколико српске претензије у Македонији буду ишле даље од Скопља, Куманова, Гостивара и Тетова.*“⁹

Савез између Србије и Бугарске потписан је фебруара 1912. године. Са српске стране споразум је потписао Милован Миловановић, док је са бугарске стране потписник био Иван Гешов. Према овом споразуму, обе стране су се обавезале да ће у случају напада на њих од стране великих сила, сарађивати у циљу одбране.¹⁰ У мају месецу 1912. године склопљена је и Војна конвенција између Србије и Бугарске. Спорна питања везана за територије у Македонији решена су тако што је територија северно и западно од Шар-планине требала припасти Србији, а источно од Родопа и реке Струме Бугарској.¹¹ Што се

⁴ Д. Батаковић, *op. cit.* 186.

⁵ Д. Батаковић, „Косово и Метохија историја и идеологија“, *Чигоја штампа*, Београд, 2007, 89.

⁶ Д. Батаковић, *op. cit.* 186.

⁷ С. Станојевић, *op. cit.* 48.

⁸ *Ibid.*, 49.

⁹ *Ibid.*, 50.

¹⁰ В. Ћоровић, „Историја Срба“, *Pi-press* Пирот, 2017, 692.

¹¹ Д. Антић, „Поглед на српско-бугарске односе с краја XIX и почетка XX века“, *Годишњак Педагошког факултета у Врању. Књига VII, Врање*, 2016, 61.

поделе Битољског вилајета тиче, предвиђено је да ће то питање бити поверено руском цару на арбитражу.¹²

Након склапања споразума између Србије и Бугарске, настали су напори који би за свој циљ имали склапање споразума и са Црном Гором и Грчком.¹³

2. РАТНЕ ОПЕРАЦИЈЕ У ПРВОМ БАЛКАНСКОМ РАТУ

Војвода Мишић у својим мемоарима наводи како је од стране ђенерала Путника изненада позван и како му је Путник саопштио да се Србија налази уочи рата са Турском. Поред дипломатских акција које су биле усмерене на склапање савеза са суседним државама, Главни генералштаб српске војске је ужурбано радио на припремама за војна дејства. Да би дејства српске и бугарске војске била што боље координисана, уочи рата долази до сусрета између ђенерала Путника и команданта Генералштаба бугарске војске генерала Фичева који је у ту сврху допутовао у Београд.¹⁴

Интересантно је овде навести помоћ коју је српска војска дала Бугарској уочи Првог балканског рата. Наиме, Мишић пише како је српска врховна команда ставила на располагање Бугарској читаву једну дивизију. Фичев је тражио чак три дивизије од којих једну коњичку.¹⁵ Треба навести да је опремање једне коњичке дивизије било јако скупо, те да би уступање исте представљало велики ризик за српску војску. Српска Врховна команда је пристала да поред једне дивизије коју је већ послала ја Бугарској, након првог већег сукоба, стави Бугарској на располагање и читаву другу армију на челу са ђенералом Степом Степановићем.¹⁶

Показаће се да је оваква одлука српске Врховне команде касније дала резултате на бугарском војишту, али и створила велике проблеме команданту друге српске армије.

Приликом прављења стратегијских планова за одсудну битку са турском војском, Фичев и Мишић су се сукобили око приоритета Вардарског односно Маричког војишта. Свако је усмеравао главнину савезничке војске даље од своје територије. Наравно, никоме није било у интересу да се одсудна битка води на његовој земљи. Разарања и страдања народа би била огромна.¹⁷

Захваљујући ефикасној мобилизацији српске војске и спорој реакцији турске војске, Срби су непријатеља потукли до ногу на Куманову, Овчем пољу,

---

¹² С. Станојевић, *op. cit.* 50.

¹³ Д. Батаковић, *op. cit.* 188.

¹⁴ Ж. Мишић, „Моје успомене“, *БИГЗ*, Београд, 1990, 230.

¹⁵ *Ibid.*, 231.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

ушли су у Скопље, заузели Приштину и Битољ.¹⁸ Показаће се касније да је, супротно свим бугарским претензијама, Битољ ипак сувише скупо плаћен да би тек тако био напуштен.

Гађиновић наводи како су 5. новембра 1912. године, српске борбене формације већ изашле на албанско приморје. Он, такође, наводи како је Србија победом код Битоља извршила свој задатак у Првом балканском рату и ослободила подручје од српске границе па скоро до грчке.¹⁹

Војвода Мишић је у својим мемоарима је написао како је српска војска потукла турску војску на Куманову, Косову пољу, Бакарном гувну и Битољу, а да са друге стране, Бугарска војска није успела да заузме Једрене иако је на располагању имала целу Другу српску армију.²⁰

Бугарска војска је запела са својим плановима на линији Једрене-Киркилис. Значајно је објаснити како је текла операција заузимања Једрена јер је велику улогу у тој операцији имала Друга армија ђенерала Степе Степановића. Ову операцију је бугарска војска отпочела са три армије, међутим, њихова друга армија, која је била задужена за директан удар на тврђаву, није успела да у потпуности одржи фронт, па је бугарска команда затражила помоћ од Србије да не би прву и трећу армију морала да повлачи са њихових положаја.²¹

Ђенерал Степа Степановић је у место Мустафа Паша стигао 6. новембра. Друга армија је бројала 47.275 људи. Пристизањем српских трупа поправио се положај бугарске Друге армије. Скоко бележи да трупе којима је командовао Степа Степановић нису имале никакве посебне услове у погледу њихове употребе. Он, такође, наводи да ни приликом доласка српских трупа Бугари нису предузели одсудни напад, већ су се надали да ће се непријатељ предати.²²

Када се српска војска, током примирја, налазила на положајима код Черномена, ђенерал Степа Степановић је опомињао војнике како је 1371. године српска војска на челу са браћом Мрњавчевић прошла на том истом месту. Уочи Божића, ђенерал је позвао Николу Аранђеловића, командира армијског Телеграфског оделења да га упозори на то да треба да остане будан и да се жртвује за све њих. На крају крајева, „*савесна дужност је једна од најслађих успомена*“.²³

Колики је значај Друге српске армије био у опсади Једрена говори и говор Степе Степановића поводом петнаестогодишњице пада Једрена. „*За време док*

---

¹⁸ *Ibid.* 239-241.

¹⁹ Р. Гађиновић, „Насиље над Србима у XX веку узроци и последице“, *evro book Pi-press* Пирот, Београд, 2017, 191.

²⁰ Ж. Мишић, *op. cit.* 254.

²¹ С. Скоко, „Војвода Степа Степановић, друга књига“, *БИГЗ*, Београд, 1990, 214.

²² *Ibid.* 216-217.

²³ *Ibid.*

је српска војска била код Једрена, Бугари су били господари целе Тракије, све до Чаталџе и Дарданела. А кад је српска војска напустила Бугарску и враћена у Србију, Бугари су у најкраћем времену изгубили, не само Тракију, него и само скупо плаћено Једрен, које сами никад не би могли, нити ће моћи да освоје“.²⁴

Након окончања војних операција, а самим тим и Првог балканског рата, назирао се нови сукоб на Балкану, али овога пута између дојучерашњих савезника. Наиме, како пише Лазаревић, Србија није била задовољна исходом преговора након окончања ратних дејстава јер није добила уговором пртедвиђени излаз на Јадранско море. Српска влада је због тога бугарској влади упутила захтев за ревизију уговора усменим путем, али одговор није добила. Како је овај усмени захтев остао без одговора бугарске владе, српска влада је након тога, два пута, у фебруару и мају, упутила писани захтев за ревизију уговора из 1912. године бугарској влади. У упућеном захтеву за ревизију, Србија је навела како интервенцијом великих сила није добила излаз на Јадранско море²⁵, а што је уговором било предвиђено и како Бугарска није Србији уступила стратегијске јединице за Вардарско војиште, а што је уговором било предвиђено.²⁶

Бугарска влада је захтев за ревизију уговора који је Србија упутила одбила. Чињеница да велике силе нису дозволиле Србији да добије излаз на Јадранско море преко Албаније није имала везе са Бугарском тврдила је бугарска влада. По питању војне помоћи коју је Србија упутила Бугарској у виду целе Друге армије, заузет је став да је Србија на то била обавезна.²⁷

Односи између Србије и Бугарске су постали веома напети. О томе сведоче и речи бугарског врховног команданта Савова који је краљу Фердинанду предложио да Бугарска са Турском што је пре могуће склопи мир, а да целокупну своју војску пребаци у Македноју. Савов се, показавше се касније, оправдано бојао да територије које бугарска војска у том тренутку не буде заузела у Македонији, касније неће успети да поврати.²⁸

---

²⁴ *Ibid.*, 225.

²⁵ Батаковић у своме делу наводи како се после брзог продора српске војске у Албанију Аустро-Угарска поставила као заштитник албанских интереса у Европи. Он такође наводи како је двојна монархија то урадила у циљу онемогућавања Србије да изађе на Јадранско море. Захваљујући оваквој политици двојне монархије, Албанија је стекла независност 28. Новембра 1912. године. Д. Батаковић, „Косово и метохија у српско-арбанашким односима“, *Чигоја штампа*, Београд, 2006, 201.

²⁶ М. Лазаревић, „Други балкански рат“, Војно издавачки завод, „Војно дело“, Београд, 1955, 16.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

3. РАТ ПРОТИВ БУГАРА

Бугарске претензије ка Битољу, који је ослободила српска војска су биле све веће. То је изазвало велико незадовољство међу војницима и официрима, али и међу становништвом. Војвода Мишић описује свој разговор са једном старицом на коју је наишао док је путовао из Гостивара ка Тетову. Након што га је старица упитала шта је по чину, рекла је да поручи „онима у Скопљу да се не шале и Битољ предају Бугарима, јер ћемо се ми жене дићи с моткама да бранимо гробове наших синова који тамо леже.“²⁹

О ставу официра и војника најбоље говоре речи пуковника Душана Васића. Он је за време ручка у штабу Моравске дивизије II позива рекао ђенералу Мишићу следеће: „Господине ђенерале, ако и Врховна команда, у чијем саставу и Ви заузimate важан положај, пристане да се Битољ преда Бугарима, онда ће, кунем Вам се, Моравска дивизија прво раскрстити с оним у Врховној команди, који на то буду пристали, а потом бранити Битољ...“³⁰

Овакво држање Бугарске и расположење међу српским официрима и војницима са једне стране и становништва са друге стране, указивали су то да је рат са Бугарском неизбежан.

Престолонаследник Александар је уочи Другог балканског рата отпутовао у Солун где је разговарао са грчким принцем Андрејом о савезу између Србије и Грчке. Престолонаследник је у једном разговору са војводом Мишићем рекао да је идеја о савезу са Србијом у Грчкој дочекана „врло симпатично“.³¹

Лазаревић наводи како су Срби и Грци посматрали мобилисање и размештање бугарске војске очекујући да их у сваком тренутку нападне. Међутим, и српска и грчка војска нису желеле да прве отпочну дејства да их међународна заједница не би оптужила за изазивање рата.³²

Скоко наводи како је већ 30. јуна 1913. године, месец дана након потписивања Лондонског мировног споразума, бугарска врховна команда рокирала четири армије према српској граници. Истог дана је Данев требало да отпутује у Петроград где је требало да се уз посредовање руског цара, нађе мирно решење за сукоб који је настао између савезница из Првог балканског рата.³³

Генерал Савов је наредио бугарској Четвртој армији да, без објаве рата, пређе границу са Србијом и нападне српску војску. Бугарска је у Другом

---

²⁹ Ж. Мишић, *op. cit.* 254.

³⁰ *Ibid.* 256.

³¹ *Ibid.*

³² М. Лазаревић, *op. cit.* 30.

³³ С. Скоко, *op. cit.* 234.

балканском рату претрпела страشان пораз. Одлучујућа битка се одиграла на Брегалници. Српска војска је, после тешких борби, потукла бугарску војску и на тај начин је српско оружје извојевало велику победу. Рат је окончан 31. јула закључивањем Букурешког мира. Скоко наводи да се Бугарска надала помоћи од стране двојне монархије, али да је то била „варљива нада“.³⁴

Како није реално проценила своју позицију, Бугарска је доживела тежак пораз. На крају видимо да реалан однос снага и сами односи у политици имају велики утицај.³⁵

4. ЗАКЉУЧАК

Политичка ситуација на Балкану почетком XX века била је врло напета. Велике силе су се трудиле да остваре свој утицај на директан или индиректан начин, а мале балканске краљевине су биле одлучне да се изборе за своје интересе који нису у потпуности задовољени на Берлинском конгресу. Таква политичка ситуација узроковала је да Србија и Бугарска у ту борбу крену заједничким снагама.

На основу наведених чињеница видимо да је највећи терет у ратним операцијама у Првом балканском рату носила српска војска, док, како је то и сам војвода Степа навео, бугарска војска без помоћи српске не би успела да оствари почетне циљеве.

Чини се да су бугарске владајуће структуре имале намеру да се са Србијом обрачунају и пре завршетка операција у Првом балканском рату. На то нам указује држање врховне команде бугарске војске према Другој армији војводе Степе која је одиграла кључну улогу у освајању Једрена.

Никако не треба искључити и утицај великих сила из читаве ове политичке игре. Како је према уговору између Србије и Бугарске, Србија требала да добије излаз на Јадранско море преко Албаније, Аустро-Уграска монархија се постарала да Србији то онемогући и да издејствује повлачење српске војске из Албаније. Прогласила се заштитником Албанаца у Европи. Свакако да је овај поступак двојне монархије битно утицао на заоштравање односа две савезнице.

---

³⁴ *Ibid.* 235-239.

³⁵ О. Вујовић, „Поседи деспота Ђурђа Бранковића у Угарској у контексту политичких односа Србије и Угарске“, Зборник радова Правног Факултета Универзитета у Новом Саду, Нови сад, 2019; 998.

ЛИТЕРАТУРА

1. Д. Антић, „Поглед на српско-бугарске односе с краја XIX и почетка XX века“, Годишњак Педагошког факултета у Врању. Књига VII, Врање, 2016;
2. Д. Батаковић, „Косово и Метохија историја и идеологија“, *Чигоја штампа*, Београд, 2007;
3. Д. Батаковић, „Косово и Метохија у српско-арбанашким односима“, *Чигоја штампа*, Београд, 2006;
4. О. Вујовић, „Поседи деспота Ђурђа Бранковића у Угарској у контексту политичких односа Србије и Угарске“, Зборник радова Правног Факултета Универзитета у Новом Саду, Нови сад, 2019;
5. Р. Гаћиновић, „Насиље над Србима у XX веку узроци и последице“, EVRO BOOK Pi-press Пирот, Београд, 2017;
6. М. Лазаревић. „Други балкански рат“, Војно издавачки завод, „Војно дело“, Београд, 1955;
7. Ж. Мишић, „Моје успомене“, *БИГЗ*, Београд, 1990;
8. С. Скоко, „Војвода Степа Степановић, друга књига“, *БИГЗ*, Београд, 1990;
9. С. Станојевић, „Стварање балканског савеза 1912.“, Филозофски факултет Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, Историјски архив Топлице Прокупље, Народни музеј Топлице Прокупље, Косовска Митровица – Прокупље, 2020;
10. В. Ћоровић, „Историја Срба“, Pi-press Пирот, 2017;

Branko ŠAPONJIĆ
Teaching Associate
University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Law

SERB-BULGARIAN RELATIONS IMMEDIATELY BEFORE THE
OUTBREAK OF THE SECOND BALKAN WAR

Summary

The beginning of the 20th century was a very torrid period for the Kingdom of Serbia. Exceedingly complicated relations with the Austro-Hungarian monarchy due to the occupation and later appropriation of Bosnia and Herzegovina represented an immense threat to the Balkan kingdom.

This situation was further convoluted by the conflict with neighboring Bulgaria. Namely, after the end of the First Balkan War and the purge of the Turkish Empire from the Balkans, a confrontation arose between the two allies, Serbia and Bulgaria, over the division of the liberated territories in Macedonia. Such circumstances led to the outbreak of the Second Balkan War.

In this paper, relations between Serbia and Bulgaria immediately after the end of the First and during the Second Balkan War will be demonstrated. In order to prove above mentioned facts historical and analytical methods will be used.

Key words: Serbia, Bulgaria, Alliance, War, Division

прегледни рад
достављен: 6. 4. 2022.
прихваћен за објављивање: 10. 10. 2022.
УДК 34(091)

Вукашин СТАНОЈЛОВИЋ*

НАСТАНАК *ACTIO FUNERARIA*¹

Апстракт

Римска сахрана је имала карактер светковине која је требало да осигура мирну транзицију душе умрлог у вечност. Међутим, рађала је и обавезе у овоземаљском животу, за оне који су били дужни да је обаве, али и права за оне који су је организовали, иако то нису били обавезни. Како би се осигурало да они не сносе терет трошкова сахране, претор је створио посебно процесно средство *actio funeraria*, које је омогућавало организатору сахране да надоканди издатке које је имао поводом њене организације. Циљ рада је да истражи разлоге који су довели до настанка те тужбе, као и да покуша да одреди када је она настала.

Рад користи језичко, историјско и системско тумачење текстова D.11.7.12.2–3, D.11.7.14.2. и D.11.7.14.11–13.

Кључне речи: *Actio funeraria*. *Actio negotiorum gestorum*. *Actio de dolo*. Накнада трошкова сахране. Епидемија.

1. УВОД

Животни век Римљана био је значајно краћи у односу на данашњи. Ратови, епидемије и примитивна медицина, допринели су томе да смрт постане једно од централних питања у животу сваке особе.² Моменат који је означавао

---

* Сарадник у настави, Правни факултет, Универзитет у Београду, vukasinstantojlovic@gmail.com.

¹ Чланак је донекле измењен приступни рад на докторским студијама, брањен 26.1.2022. године на Универзитету у Београду – Правном факултету.

² Бодел сматра да је годишња стопа морталитета била приближно 40 на 1000, што у просеку износи 30 000 смрти годишње или 80 дневно. Смртност новорођенчади је била веома висока, а савремене процене говоре да 50% деце није доживело десети рођендан. Недавна ископавања на некрополи из царског доба у римском *suburbium Quarto Carappelle del Prete* откривају да је скоро 60% деце умрло пре него што су достигли шести рођендан; само у првој години живота стопа морталитета била је између 20 и 40%. J. Bodell, „Dealing with the Dead: Undertakers, Executioners and Potter’s Fields in Ancient Rome“, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New

крај овоземаљског и почетак загробног живота био је сахрана. Да би се избегло да се дух „наљути“ и „врати“ из подземног света, било је неопходно правилно организовати сахрану и спровести одговарајуће ритуале и церемоније. Са друге стране, из дела римских писаца се стиче утисак да је однос према покојницима неретко био немаран. Често су тела преминулих остајала непокопана или сахрањивана без адекватног обреда. Тако на пример, Плиније Млађи у писму пријатељу Албину, пише: „Оданост у пријатељству је толико ретка, а заборав на мртве толико уобичајен, да бисмо морали подићи своје споменике и предвидети све обавезе наших наследника.“³ Забринути за покојнике, третман њихових земних остатака, „квалитет“ њиховог загробног живота, али и имовинска права живих, римски законодавци, свештеници, претори и правници су настојали да уреде правне последице сахране. Тако су уобличена правна правила која прописују ко сноси трошкове сахране, како се организује погребна процесија, шта се и под којим условима сматра за гробно место, као и то како римски грађанин може накнадити трошкове које је имао поводом организовања сахране од онога ко је био дужан да то учини. Како би уредио имовинске последице сахране претор је увео посебну тужбу путем *Edictum de sumptibus funerum*.⁴

2. РАНИ РАЗВОЈ

У старом Риму је постојао одређен круг лица који имају обавезу да сахране покојника. То су најчешће били они који добијају целу или део заоставштине,⁵ али у крајњој линији и повериоци који се из ње намирају.⁶ Проблем се јавља када сахрану организују лица ван групе обавезних. Тада настаје потреба да се организатору омогући накнада учињених трошкова. У периоду пре настанка *actio funeraria*,⁷ у ту сврху су коришћене *actio familiae*

York 2000, 129; M. Carroll, „Infant Death and Burial in Roman Italy“, *Journal of Roman Archaeology* 24 (2011) (ed. J. H. Humphrey, J. Trimble), Cambridge 2011, 102–103.

³ Epistulae Liber sextus 10.5. „C Plinius Albino Sio S: Tam rara in amicitia fides, tam parata oblivio mortuorum, ut ipsi nobis debeamus etiam conditoria exstruere omniaque heredum officia praesumere.“ https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost02/PliniusMinor/pli_ep06.html, 7.10.2021.

⁴ O. Lenel, *Das Edictum Perpetuum* (2. Auflage), Leipzig 1907, Tit. XVI § 94, 182–183.

⁵ Suzanne Dixon, „Family“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford 2016, 467.

⁶ D.11.7.12.4; Cic. Leg. II 48.

⁷ О конкретној тужби, Паул пише XXI *De sepulchris et iugendis*: 10. *Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede uel a patre uel a domino potest.* [10. Тко сахрани туђег мртваца, ако је приликом сахране нешто утрошио, има право тражити накнаду од наслеђеника, оца или власника (господара).]; I. Paulus, *Sententiae* (priredio i preveo A. Romac), Zagreb 1989, 74–75.

erciscundae,⁸ *actio de dote*,⁹ *actio mandati*¹⁰ и *actio negotiorum gestorum*.¹¹ То објашњава супсидијарни карактер *actio funeraria*, о коме Лабееон говори (D.11.7.14.12), тим пре што су набројане тужбе постојале пре *actio funeraria* и што су наставиле да постоје и након њене појаве.

Преовладава став,¹² поткрепљен у изворима,¹³ да се накнада тих трошкова пре увођења посебне тужбе, постизала углавном путем *actio negotiorum gestorum*. Како знамо да је преторска тужба из пословодства без налога настала едиктом *de negotiis gestis* у позној републици, а цивилна тужба између 75. и 44. године пре н. е.,¹⁴ можемо претпоставити да у време настанка тужби из пословодства без налога *actio funeraria* још увек не постоји.¹⁵ Потреба за настанком тужбе *actio funeraria* може бити двојака. Унгер сматра да је *actio funeraria* имала другачије карактеристике у односу на најстарије типове пословодства без налога (процесно заступање, управљање имовином и туторство)¹⁶ – што се може објаснити проширивањем круга лица која су почела да сахрањују покојнике, али пре свега мотивима којима су се водили, а који су у колизији са основним начелима пословодства без налога. На исто становиште стаје и Жирар који сматра да иако блиска пословодству без налога, *actio funeraria* омогућава утужење учињених трошкова када је нпр. тужилац поступио супротно вољи наследника, чиме се одражава њена флексибилност.¹⁷ Са друге стране, Цветковић-Ђорђевић, верује да је реч о две

⁸ D.11.7.14.12.

⁹ D.11.7.30.

¹⁰ D.11.7.14.15.

¹¹ D.3.5.3.pr, D.3.5.3.6.

¹² M. Kaser, *Roman private law* (translated by R. Dannenbring), Pretoria 1984, 232; N. Cloete, „Some Remarks on the Nature of and Liability for Funeral Expenses in Roman Law“, *Journal for Juridical Science* Vol. 14 No. 2, Bloemfontein 1989, 63–64.

¹³ D.3.5.3.pr. *Ulpianus libro decimo ad edictum Ait praetor: "Si quis negotia alterius, sive quis negotia, quae cuiusque cum is moritur fuerint, gesserit: iudicium eo nomine dabo."* [Претор каже: „Ако је неко управљао пословима другог или је управљао његовим пословима у време његове смрти, ја ћу одобрити тужбу по том основу“.]

¹⁴ В. Цветковић-Ђорђевић, *Negotiorum gestio у римском праву с освртом на српско право*, Београд 2020, 23.

¹⁵ Бакленд и Мекнер стају на супротно становиште. Они сматрају да је *actio funeraria* постојала много пре него што се развио институт пословодства без налога, а да при томе не пружају аргументацију за овакву тврдњу; такав став оповргава Унгер и сматра да је немогуће утврдити да је *actio funeraria* постојала као самостална тужбе пре него што је издат *Edictum de negotiis gestis*, тим пре што је реч о старом едикту чије су прве модификације датиране у II век пре н. е. W. W. Buckland, A. D. McNair, *Roman Law and Common Law – a Comparison in Outline*, Cambridge 1952, 335; O. Unger, *Actio Funeraria*, Berlin 2018, 161.

¹⁶ O. Unger, 162.

¹⁷ P. Fr. Girard, *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris 1918, 638.

различите тужбе које штите различите интересе – *actio negotiorum gestorum* приватне, а *actio funeraria* јавне.¹⁸

Када говори о историјату *actio funeraria*, Унгер повлачи још једну паралелу, која нам се чини мало вероватном. Наиме, он на основу Ленелове реконструкције текста формуле *actio funeraria* и *actio iniuriarium*, настале око 200. године пре н. е, поставља питање да ли је једна тужба проистекла из друге или пак обе тужбе имају заједничко порекло?¹⁹ Не може се оспоравати да су формуле сличне и да обе тужбе немају *intentio*, а да је *condemnatio* заснован *in aequum*. Међутим, то и даље не можемо сматрати довољном аргументацијом за такву тврдњу. Сличност није таква да би се могло рећи да је текст формуле једне тужбе порекопиран у формулу друге. Илустрације ради, наводимо Ленелову реконструкцију текста обе формуле:

*Quod A^s A^s in funus L. Titii sumptum fecit, q. d. r. a, quanta pecunia aequum tibi uidebitur N^m N^m ei eo nomine condemnari, tantam pecuniam, iudex N^m N^m A^o A^o c. s. n. p. a.*²⁰

*Quod dolo malo N^m N^m A^o A^o pugno malo percussa est, q. d. r. a., quantam pecuniam uobis bonum aequum uidebitur ob eam rem N^m N^m A^o A^o condemnari, dumtaxat HS . . . , tantam pecuniam, si non plus quam annus est, cum de ea re experiundi potestas fuit, recuperatores, N^m N^m A^o A^o c. s. n. p. a.*²¹

3. ACTIO FUNERARIA И ACTIO DE DOLO

Читајући Дигеста се стиче утисак да време настанка тужбе можемо одредити на период од 66. године пре н. е. до 130. године н. е. – као године у којој је Салвије Јулије саставио *Edictum perpetuum* и тиме заокружио правничку активност претора, после чега није више било могуће увођење хонорарних тужби. Претпоставку да је *actio funeraria* настала након 66. године пре н. е. базирамо на следећем параграфу:

D.11.7.14.2. *Ulpianus libro 25 ad edictum: Si cui funeris sui curam testator mandaverit et ille accepta pecunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit ...*²² [Ако тестатор именује некога да му

¹⁸ В. Цветковић-Ђорђевић, 85.

¹⁹ О. Unger, 162.

²⁰ О. Lenel, 183.

²¹ *Ibid.*, 321.

²² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 22.10.2021.

организује сахрану и особа прими новац, али не организује сахрану, Мела је написао да је дата тужба за превару. ...]

Римски правник Фабије Мела,²³ Лабеонов и Августов савременик, коментаришући ситуацију у којој је тастатор именовано одређено лице да након његове смрти организује сахрану и за то му унапред платио, а лице не испуни преузету обавезу, сматра да у том случају наследницима стоји на располагању тужба због преваре – *actio de dolo*.²⁴ Њена важна одлика је супсидијарност – стајала је на располагању оштећеном само уколико није имао могућност да користи друго процесно средство. На основу Мелиног навода извлачимо битан закључак. Разматрана ситуација се збила након увођења *actio de dolo*, а пре настанка *actio funeraria*, јер у супротном не би била узимана у обзир могућност подизања *actio de dolo*. Та тужба је настала 66. године пре н. е, за време претуре Гаја Аквилеја Гала, Цицероновог пријатеља и савременика. То је *terminus post quem* настанка *actio funeraria*.

4. ACTIO FUNERARIA И ACTIO NEGOTIORUM GESTORUM

За одређивање времена у коме је *actio funeraria* настала значајни су нам и ставови римских правника Требација и Прокула:

D.11.7.14.11. *Ulpianus libro 25 ad edictum: Si quis, dum se heredem putat, patrem familias funeraverit, funeraria actione uti non poterit, quia non hoc animo fecit, quasi alienum negotium gerens: et ita Trebatius et Proculus putat. Puto tamen et ei ex causa dandam actionem funerariam.*²⁵ [Ако неко сахрани патерфамилијаса мислећи да је наследник, не може покренути тужбу за накнаду трошкова сахране, јер није имао намеру да обавља туђи посао; тако мисле Требације и Прокул. Ипак сматрам да му у том случају треба дати *actio funeraria*.]

Улпијан у свом делу полемише да ли се и у којој мери *actio funeraria* поклапа са *actio negotiorum gestorum*. Читајући Дигеста, сазнајемо ставове Требација и Прокула који коментаришу ситуацију у којој је одређено лице

²³ А. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, 580; W. Kunkel, *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, Köln Weimar Wien 2001, 116.

²⁴ *Actio doli (de dolo)* је тужба против преваре (*dolus, dolus malus*), коју је увео претор Гај Аквилеја Гал 66. године пре н. е. Спада у категорију *actiones in factum*, била је деликтног карактера и повлачила инфамију. Могла се подићи у року од годину дана (*intra annum utilem*) – након Константина у року од три године, од тренутка када је превара учињена. Због своје општости Цицерон је назива „мрежом за хватање сваке зле намере.“ А. Berger, 343; М. Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb 1980, 307.

²⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 22.10.2021.

сахранило патерфамилијаса у заблуди да је његов наследник. Они сматрају да на *actio funeraria* треба применити услове за тужбу из пословодства без налога, те да у наведеном примеру нема места тужби, с обзиром на то да је лице поступало у вери да је наследник, како би након тога учињени трошак подмирило из заоставштине.

Одлика института пословодства без налога је постојање намере пословође да обавља туђи посао (*animus aliena negotia gerendi*).²⁶ С обзиром на то да је у наведеном одломку лице веровало да предузима „свој“ посао – мислећи да се налази у положају универзалног сукцесора, Требације и Прокул сматрају да нема право на тужбу. Ти правници желе да режим тужбе из пословодства без налога прошире и на *actio funeraria*. Међутим, изгледа да њихово мишљење није однело превагу, што сазнајемо из Улпијановог другачијег става. Извор је значајан јер указује на чињеницу да је *actio funeraria* постојала за живота Требација (умро кратко после 4. године н. е.)²⁷ и Прокула (рођен између 20. године пре н. е. и 10. године н. е.)²⁸, јер су они о њој писали. Осцилације у ставовима говоре у прилог томе да јуриспруденција још увек није одредила услове под којима се тужба може подићи, што би указивало на њено недавно увођење.

Клоет²⁹ сматра да је немогућност примене института пословодства без налога последица тога што није јасно да ли се имовина покојника, од тренутка смрти до тренутка прихвата наслеђа, сматра правним лицем или не. Он свој став објашњава тиме што се *negotium alienum* може обављати само у корист физичког или правног лица, као јединих носилаца права и обавеза; није било могуће деловати као *gestor* наследника пре његовог прихвата наследства, јер се није могла искључити могућност да нико од наследника не затражи / не прихвати заоставштину, што се често дешавало у Риму, имајући у виду да је неретко била инсолвентна.³⁰

Довођење у везу *actio funeraria* и *actio negotiorum gestorum* – као две блиске тужбе,³¹ потврђује напред изнети став да је у ранијем периоду пре

²⁶ „Израз *animus aliena negotia gerendi*, о коме се у теорији често расправља, у римским изворима присутан је само на три места: једном у оквиру тужбе *negotiorum gestorum* (D.3.5.44.2) и два пута у вези са тужбом *funeraria* (D.11.7.14.7. и D.11.7.14.11).“ В. Цветковић-Ђорђевић, 45.

²⁷ W. Kunkel, 28.

²⁸ *Ibid.*, 126.

²⁹ N. Cloete, 65–66.

³⁰ *Ibid.* 66.

³¹ Ph. J. Thomas, „The Actio Funeraria“, *Ex Iusta Causa Traditum. Essays in Honour of Eric Pool* 2005 (11-1), *Fundamina editio specialis*, Pretoria 2005, 322; P. J. du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Oxford 2020, 317; S. Lohsse, „Riccobono e la

настанка *actio funeraria*, *actio negotiorum gestorum* била на располагању организатору сахране за накнаду учињених издатака.³² Закључак се базира и на параграфу из Дигеста према коме ће претор одобрити тужбу из пословодства без налога ако је неко управљао пословима другог или је управљао његовим пословима у време његове смрти.³³ Евентуалну дилему разрешава Улпијан који пише да организовањем сахране и сахрањивањем преминулог „настаје“ облигациони однос између покојника (не наследника) и лица које је приредило погреб³⁴ – дакле, да је сношење трошкова сахране везано за правне послове који настају после смрти, али се фингира да је то у тренутку пре гашења правне способности. Разлог те норме можемо објаснити потребом римских правника да истакну да се трошкови сахране намирују по правилу из заоставштине преминулог.³⁵

5. ACTIO FUNERARIA И ЛАБЕОН

Засигурно можемо рећи да *actio funeraria* постоји као самостална преторска тужба у време Лабеоноа, који је умро између 10. и 21. године после Христа.³⁶ Закључак базирамо на следећим параграфима Дигеста:

D.11.7.14.12–13. *Ulpianus libro 25 ad edictum: 12. Labeo ait, quotiens quis aliam actionem habet de funeris impensa consequenda, funeraria eum agere non posse: et ideo si familiae erciscundae agere possit, funeraria non acturum: ... 13. Idem labeo ait, si prohibente herede funeraveris testatorem, ex causa competere tibi funerariam: quid enim si filium testatoris heres eius prohibuit? Huic contradici potest: "Ergo pietatis gratia funerasti". Sed pone me testatum: habiturum me funerariam actionem: de suo enim expedit mortuos funerari. ...*³⁷ [12. Лабео каже да кад год неко може да користи другу тужбу за наплату погребних трошкова, он не може подићи тужбу *funeraria*; ако може подићи тужбу *familiae erciscundae*, не треба да подиже тужбу *funeraria* ... 13. Лабео каже да, иако сахраниш

---

negotiorum gestio“, *L'eredità di Salvatore Riccobono; Atti Dell 'Incontro Internazionale di Studi* (ed. M. Varvaro), Palermo 2019, 223–224.

³² Занимљиво је да Цицерман сматра да је у каснијим вековима дошло до спајања две тужбе – *actio negotiorum gestorum* и *actio funeraria*. R. Zimmermann, *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Pretoria 1990, 448–449.

³³ D.3.5.3.pr, D.3.5.3.6.

³⁴ D.11.7.1. *Ulpianus libro 10 ad edictum: Qui propter funus aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum herede.* [Свако ко нешто потроши на сахрану држи се да је (као да је) у уговорном односу са покојником, а не са наследником.]

³⁵ N. Cloete, 63.

³⁶ W. Kunkel, 114.

³⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 26.11.2021.

оставиоца упркос забрани наследника, доступна ти је тужба *funeraria* уколико је то оправдано; али шта ако је наследник то забранио оставиоцевом сину? Можеш му одговорити: „Сахранио сам га из пијетета“. Ако ми то нареди пред сведоцима: (каже Лабеон) могу да поднесем тужбу *funeraria*; јер је најбоље да се мртви сахрањују о свом трошку. ...]

Читајући Лабеона стиче се још једном утисак о вези тужбе из пословодства без налога и *actio funeraria*. Иако је јасно да у тренутку у коме Лабеон пише, *actio funeraria* постоји као самостална преторска тужба, очигледно је да су је класични римски правници још увек доживљавали као конкуренцију тужби из пословодства без налога. На основу тога можемо извести два закључка. Први, да је свакако у периоду пре настанка, тј. осамостаљења *actio funeraria*, организатор сахране за накнаду учињених трошкова имао на располагању тужбу из пословодства без налога. Други, да је у годинама у којима Лабеон пише реч о релативно „младој“ тужби те да он сматра да треба дефинисати њене особености и оно што је јасно раздваја од тужбе из пословодства без налога, чиме се брани потреба за њеним постојањем. Лабеон стаје на становиште да треба омогућити утужење учињених трошкова, не базирајући се на строга правила пословодства без налога, те да је то оно што јасно раздваја две правне установе. *Actio funeraria* је створена ради утужења трошкова сахране коју је организовао онај ко то није био дужан, не само без обзира на то да ли је он сам мислио да има ту обавезу, већ и онда када је то учинио против воље наследника;³⁸ због тога посматрани однос можемо сматрати као *sui generis* извор облигације.³⁹

На основу наведеног праграфа Бакленд верује да је тужба настала за случајеве када *heres* занемари своје обавезе према покојнику или је одсутан.⁴⁰ Међутим, не треба заборавити да није само наследник по цивилном праву био обавезан да сноси трошкове сахране, већ и наследник по преторском праву, узупапијент, као и поверилац. Стога ће пре бити да се правило D.11.7.14.13. односи на сваког ко има обавезу сахрањивања, а не само на цивилног наследника.

---

³⁸ D.11.7.14.13, D.11.7.14.15, D.11.7.14.16; E. G. Lorenza, „The Negotiorum Gestio in Roman Law and Modern Civil Law“, *Cornell Law Review* 13/2, New York 1928, 195; Romac, *Rimsko pravo*, Zagreb 1981, 336.

³⁹ D.44.7.1. pr. *Gaius libro secundo aureoru: Obligationes aut ex contractu nascuntur aut ex maleficio aut proprio quodam iure ex variis causarum figuris.*

⁴⁰ W. W. Buckland, *A Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian*, Cambridge 1921, 540.

6. НЕПОСРЕДНИ ПОВОД УВОЂЕЊА *ACTIO FUNERARIA*

Верујемо да се у преторовим мотивима за настанак тужбе налази кључ и за ближе одређење тренутка у коме је тужба настала:

D.11.7.12. *Ulpianus libro 25 ad edictum: 2. Praetor ait: "Quod funeris causa sumptus factus erit, eius recipiendi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo."* 3. *Hoc edictum iusta ex causa propositum est, ut qui funeravit persequatur id quod impendit: sic enim fieri, ne insepulta corpora iacerent neve quis de alieno funeretur.*⁴¹ [2. Претор каже: „Када се утроше средства за сахрану, даћу тужбу за њихову надокнаду против онога чија је дужност била да то учини“. 3. Тај едикт је издат из праведних побуда, да би неко ко је организовао сахрану могао да утужи своје трошкове. Он осигурава да лешеве не остану несахрањени и да нико не буде сахрањен на туђ рачун.]

Претор је *actio funeraria* давао лицу које утроши одређена средства за сахрану преминулог. Према Улпијану, мотиви, којима се претор водио приликом установљавања тужбе, су двојаки: на првом месту он истиче да је едикт издат *ex iusta causa* да се покојници не би сахрањивали о туђем трошку; на другом месту, да тела преминулих не остану несахрањена. Иако делује да је економски моменат доминантан за увођење тужбе, занимљив је и њен здравствени, односно санитарни аспект. У наведеном одломку изражена је брига вршиоца власти да несахрањена тела не стварају комуналан неред у граду и не постану извор заразе и ширења болести.

Као што смо напред истакли, сматрамо да је *actio funeraria* највероватније настала након 66. године пре н. е. Истовремено, извесно је да је она постојала у време у коме је радио Требације, који је о њој писао, а који је умро око 4. године после Христа. Претпостављамо да су на преторову одлуку да установи конкретно процесно средство претежно утицали догађаји из 23. и 22. године пре н. е.⁴² који су се збили у Риму и Италији. Реч је о епидемији куге и поплави. Опис њихових разорних ефеката и утицаја на римско друштво, сазнајемо из дела римског историчара Касија Диона (лат. *Lucius Cassius Dio*) „*Historia Romana*“:

⁴¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 22.10.2021.

⁴² W. Scheidel, „Disease and Death in the Ancient City of Rome“, *The Cambridge Companion to Ancient Rome, Part I – Inhabitants* (ed. P. Erdkamp), Cambridge 2013, 45–59; . F. P. Retief, L. Cilliers, „Burial Customs and the Pollution of Death in Ancient Rome: Procedures and Paradoxes“, *Acta Theologica Supplementum* 7/26/2, Bloemfontein 2006, 131; D. Favro, *The Urban Image of Augustan Rome*, Cambridge 1996, 113; A. K. Bowman, E. Champlin, A. Lintott, *The Cambridge Ancient History Volume X: The Augustan Empire, 43 B.C.–A.D. 69 (second edition)*, Cambridge 1996, 87.

Cassius Dio Lib.53.33.4. и 5: Ливија је, сада, била оптужена да је изазвала Марцелову смрт, јер је он био дражи од њених синова; али је оправданост ове сумње постала предмет контроверзе због њеног карактера и те и наредне године, које су се показале толико нездравим да је велики број њих погинуо током њих. И, као што се обично дешава да се неки знак појави пре оваквих догађаја, тако је и овом приликом у граду ухваћен вук, ватра и невреме оштетили су многе грађевине, а Тибар је, подижући се, однео дрвени мост и град учинио пловним за чамце током три дана.⁴³

Cassius Dio Lib. 54.1.3.1. и 2: Следеће године, у којој су Марко Марцел и Луције Арунције били конзули, град је поново потопљен изливањем реке, а многи објекти су погођени громовима, посебно статуе у Пантеону, тако да је копље чак испало из Августове руке. Помор је беснео широм Италије, тако да нико није обрађивао земљу, а претпостављам да је тако било и у страним крајевима. Римљани су, дакле, доведени у страшну невољу због болести и последичне глади, веровали су да су их ове недаће задесиле ни због чега другог, него због тога што у то време такође нису имали Августа за конзула.⁴⁴

Први низ трагичних догађаја које описује Касије Дион збио се 23. године пре н. е. у Риму. Он каже да су та и наредна година биле толико „нездраве“ (алудирајући на епидемију која је владала) да је велики број грађана изгубио живот. Као увертира масовног страдања грађана Рима – како верује писац услед гнева богова, у граду је ухваћен вук, дошло је до пожара и невремена које је узроковало поплаве. Из описа наредне – 22. године пре н. е, сазнајемо да се епидемија проширила на целокупну Италију и да су њене размере биле апокалиптичне. Велики број људи је умро. Услед масовног обољевања становништва стала је целокупна привредна активност, доминантно базирана на пољопривреди. Они који су преживели налет епидемије умирали су од глади. Бројни извори сведоче о томе да су тела преминулих у Риму и иначе често остајала непокопана или да су остављена на улицама да их поједу пси, те да су градски едили тела прикупљали и спаљивали у масовним гробницама ван зидина града.⁴⁵ То је морало изгледати још страшније у време великих помора. Римљани су услед примитивног познавања медицине те догађаје приписали вишој сили, чији се гнев обрушио на Рим и Италију, јер Октавијан Август није изабран за конзула, чиме је прекршена воља богова.

---

⁴³ https://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/cassius_dio/53*.html, 25.11.2021.

⁴⁴ https://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/cassius_dio/54*.html, 25.11.2021.

⁴⁵ A. Scobie, „Slums, Sanitation and Mortality in the Roman World”, *Klio* 68/1986, 418–419.

Имајући у виду процес у коме се делатношћу претора развијало римско право, као и претходно омеђен историјски период, верујемо да су ти догађаји одлучујуће утицали на њега да створи *actio funeraria*. Суочен са масовним умирањем, као и чињеницом да велики број лица није имао могућност да утужи учињене трошкове сахрањивања према претходно постојећим правилима, сматрамо да је претор у годинама тих догађаја или непосредно након њих донео *Edictum de sumptibus funerum* којим је уведена *actio funeraria*.

7. ЗАКЉУЧАК

Разлози који су условили настанак *actio funeraria* тицали су се оних који су сахрањивали преминуле (а нису били то обавезни) и потребе да се они обештете, јер постојећи систем тужби није могао адекватно да одговори на нарастајуће изазове. Претходно правно решење тог проблема било је остваривање накнаде трошкова сахране кроз институт пословодства без налога. Као што смо видели, оно се показало као неадекватно и непримењиво на новонастале правне и друштвене изазове. Институт пословодства без налога је суштински утицао на постојање и обликовање тужбе за накнаду трошкова сахране и она се, као посебна правна установа, правничком делатношћу претора, „издвојила“ из њега. Претор је био принуђен да интервенише у тој области и створи самосталну тужбу за накнаду трошкова сахране – *actio funeraria*. Она је имала ширу примену од тужбе из пословодства без налога из два разлога. Прво, њу је могао подићи и онај тужилац који је сматрао да обавља свој посао, односно да је дужан да организује сахрану. Друго, трошкови су били утуживи чак и кад су предузети против воље онога ко је дужан да их сноси. Мотиви којима се претор водио када је установио *actio funeraria* су да се нико не сахрањује о „туђем“ трошку, али и да посмртни остаци не остану непокопани због страха од тога да се издаци сахране не могу надокнадити.

На основу ставова римског правника Меле, следи да је *actio funeraria* настала након *actio de dolo*, која је уведена 66. године пре н. е. С друге стране, на основу сачуваних Требаџијевих, Прокулових и Лабеонових ставова, недвосмислено знамо да је за њиховог живота *actio funeraria* постојала као самостална преторска тужба. Опредељујући моменат у коме је тужба настала, био је вероватно 23. и 22. године пре н. е. Масовна умирања у Риму и Италији као последице епидемије и поплаве тих година, деловале су на претора да прошири одговорност за накнаду трошкова, утиче на свест својих суграђана и што брже сахрањивање преминулих.

8. ЛИТЕРАТУРА

1. Berger, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953.
2. Bodel, J., „Dealing with the Dead: Undertakers, Executioners and Potter’s Fields in Ancient Rome“, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New York 2000.
3. Bowman, A. K., Champlin, E., Lintott, A., *The Cambridge Ancient History Volume X: The Augustan Empire, 43 B.C–A.D. 69 (second edition)*, Cambridge 1996.
4. Buckland, W. W., *A Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian*, Cambridge 1921.
5. Buckland, W. W., A. D. McNair, *Roman Law and Common Law – a Comparison in Outline*, Cambridge 1952.
6. Girard, P. Fr., *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris 1918.
7. Zimmermann, R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Pretoria 1990.
8. Kaser, M., *Roman private law*, translated by R. Dannenbring, Pretoria 1984.
9. Kunkel, W., *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, Köln Weimar Wien 2001.
10. Lorenza, E. G., „The Negotiorum Gestio in Roman Law and Modern Civil Law“, *Cornell Law Review* Vol. 13 Iss. 2, New York 1928.
11. Lohsse, S., „Riccobono e la negotiorum gestio“, *L’eredità di Salvatore Riccobono; Atti Dell ’Incontro Internazionale di Studi* (ed. M. Varvaro), Palermo 2019.
12. Dixon, S., „Family“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford 2016.
13. Plessis, du P. J., *Borkowski’s Textbook on Roman Law*, Oxford 2020.
14. Retief, F. P., Cilliers, L., „Burial Customs and the Pollution of Death in Ancient Rome: Procedures and Paradoxes“, *Acta Theologica Supplementum* 7/26/2, Bloemfontein 2006.
15. Romac, A., *Rimsko pravo*, Zagreb 1981.
16. Scobie, A., „Slums, Sanitation and Mortality in the Roman World“, *Klio* 68/1986.
17. Scheidel, W., „Disease and Death in the Ancient City of Rome“, *The Cambridge Companion to Ancient Rome, Part I – Inhabitants* (ed. P. Erdkamp), Cambridge 2013.
18. Thomas, Ph. J., „The Actio Funeraria“, *Ex Iusta Causa Traditum. Essays in Honour of Eric Pool* 2005 (11-1), *Fundamina editio specialis*, Pretoria 2005.
19. Unger, O., *Actio Funeraria*, Berlin 2018.
20. Favro, D., *The Urban Image of Augustan Rome*, Cambridge 1996.

21. Harries, J., „Roman Law Codes and the Roman Legal Tradition”, *Edinburgh Studies in Law 3, Beyond Dogmatics – Law and Society in the Roman World* (ed. J. W. Cairns, P. J. du Plessis), Edinburgh 2007.
22. Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb 1980.
23. Carroll, M., „Infant Death and Burial in Roman Italy“, *Journal of Roman Archaeology* 24 (2011) (ed. J. H. Humphrey, J. Trimble), Cambridge 2011.
24. Цветковић-Ђорђевић, В., *Negotiorum gestio у римском праву с освртом на српско право*, Београд 2020.
25. Cloete, N., „Some Remarks on the Nature of and Liability for Funeral Expenses in Roman Law“, *Journal for Juridical Science* 14/2, Bloemfontein 1989.

9. АНТИЧКИ ИЗВОРИ

1. Justinianus, *Digesta*.
2. Lenel, O., *Das Edictum Perpetuum* (2. Auflage), Leipzig 1907.
3. Paulus, I., *Sententiae* (priređio i preveo A. Romac), Zagreb 1989.
4. Cicero, M. T., *De Legibus*.

Vukašin STANOJLOVIĆ
Teaching Fellow
University of Belgrade
Faculty of Law

ORIGIN OF THE *ACTIO FUNERARIA*

Summary

The Roman funeral supposed to ensure the peaceful transition of the deceased's soul to eternity. However, it also gave birth to obligations for those who were obliged to perform and rights for those who organized it, although they were not obliged to do so. Ensuring that they did not bear the burden of the funeral costs, the praetor created a special lawsuit – *actio funeraria*, which enabled the funeral organizer to reimburse its costs. The aim of this paper is to investigate the reasons that led to the emergence of lawsuit, as well as to try to determine when it arose.

Results indicate the following. The previous legal solution of the reimbursement of funeral costs problem was the institute of *negotiorum gestio*, which influenced the formation of *actio funeraria*. However, *negotiorum gestio* appeared to be inadequate and inapplicable to emerging legal and social challenges. *Actio funeraria* had a wider application than a lawsuit from *negotiorum gestio* for two reasons. First, it could have been raised by the prosecutor who considers that he was performing his duty, i.e., that he was obliged to organize the funeral. Second, the costs were suable even when they were incurred against the will of the person obliged to bear them. The motives of praetor in the establishing the *actio funeraria* were that no one is buried at "someone else's" cost, but also that the bodies do not remain unburied for fear that the funeral expenses cannot be reimbursed.

Based on the views of the Roman jurist Mela, it follows that the *actio funeraria* originated after the *actio de dolo*, which was introduced in 66 BC. On the other hand, based on the preserved views of Trebatius, Proculus and Labeon, we certainly know that the *actio funeraria* existed as an independent praetorian lawsuit during their lives. The defining moment in which the lawsuit arose was probably the 23 and 22 BC. Mass deaths in Rome and Italy as a consequence of the epidemic and floods those years, influenced the praetor to expand responsibility for reimbursement of funeral costs and to affect his fellow citizens to bury the dead as soon as possible.

The paper uses linguistic, historical and systematic interpretation of passages D.11.7.12.2–3, D.11.7.14.2. and D.11.7.14.11–13.

Keywords: *Actio funeraria*. – *Actio negotiorum gestorum*. – *Actio de dolo*. – Reimbursement of funeral costs. – Epidemic.

прегледни рад
достављен рад: 14.11.2022.
прихваћен за објављивање: 14.12.2022.
УДК 342.53(497.11)
342.3/.6(497.11)
323(497.11)

Анђела НИЋИФОРОВИЋ*

ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ ИЗМЕЂУ БИРАЧА И ЊИХОВИХ ПРЕДСТАВНИКА

Апстракт

Да ли савремена представничка демократија подразумева присуство политичких странака и посланичких група у парламенту на уштрб слободе мишљења и уверења посланика? Шта је страначка кохезија, а шта дисциплина? Које су границе до којих може да сеже страначка дисциплина у циљу успостављања јединственог деловања посланика? Какав је мандат посланика у Републици Србији, ако се узме у обзир спорни члан 102. став 2. Устава Републике Србије? Како се ради о питањима која годинама муче научну, али и ширу јавност, а стварност неретко бива различита од нормативних решења, у раду је учињен покушај да се проникне у суштину односа између бирача, њихових изабраних представника и политичких странака, без којих се савремене представничке демократије које подрзумевају пропорционални изборни систем не могу замислити.

Кључне речи: слободан мандат посланика, политичке странке, посланичке групе, мандат посланика у Републици Србији.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Какав ће бити положај и улога парламента у уставном и политичком систему једне земље у великој мери зависи од обима, односно садржине његових надлежности. Није погрешно схватање према којем је надлежност парламента гаранција његовог уставног положаја, јер када парламент располаже богатијом мрежом важнијих надлежности, његов положај у систему бива јачи, а улога значајнија и обрнуто. Чињеница је да у теорији не изостају различите класификације функција овог органа, међутим, оно што треба имати на уму јесте да парламент све своје функције не врши у своје име, већ у име

---

* Сарадник у настави, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, andjela.niciforovic@pr.ac.rs

оних који су га изабрали. Дакле, он представља грађане једне земље, односно њене бираче и јављајући се као репрезент њихове воље врши своју најважнију функцију - функцију представљања.¹

За остваривање репрезентативне функције служе непосредни избори на којима грађани добијају прилику да бирају своје представнике, као репрезенте њихове воље у законодавном телу. Различито од институција непосредне демократије, систем представничке демократије подразумева могућност грађана да на изборима бирају представнике у представници орган, који ће на основу добијеног мандата остваривати како репрезентативну, тако и остале функције представничког тела.² Дакле, смисао представничке демократије јесте владавина грађана индиректним путем, односно преко слободно изабраних представника.³ Најидеалнија варијанта демократске државе јесте да парламент у потпуности буде верна слика воље бирачког тела.⁴ Као представник народа и његове суверености, парламент би требало да буде суверен као и сам народ, односно да положај његових чланова буде независан у односу на остале две власти, извршну и судску. Зарад постизања таквог циља, положај парламентарца би требало да подразумева што већи степен слободе приликом сваког њиховог поступања у име грађана који су их изабрали.⁵

Представничка демократија управо и почива на принципу слободног посланичког мандата, међутим, истинитост и остварљивост истог се у пракси доводи у питање услед утицаја одређених фактора, а пре свих, политичких странака. Наиме, сматра се да су политичке странке неизоставни елемент савремених представничких демократијама исто колико и принцип слободног посланичког мандата, због чега се јавља као спорна ситуација која подразумева постојање слободног посланичког мандата, са једне стране и страначке, односно фракцијске дисциплине у парламенту, са друге стране.

2. ПРИРОДА ПОСЛАНИЧКОГ МАНДАТА

Како би парламент као колегијално тело био оспособљен за обављање својих надлежности, његовим члановима се признају извесна права и

---

¹ А. Нићифоровић, *Парламент коме измиче моћ стварања закона*, мастер рад, Косовска Митровица, 2022, 16. и 29.

² И. Пејић, *Парламентарно право*, Ниш, 2011, 29.

³ П. Матић, *Директна демократија – дилеме и перспективе*, докторска дисертација, Београд 2016, стр. 168

⁴ И. Пејић, *op.cit.*, 29.

⁵ Ђ. Марковић, *Имунитет неповредивости у модерном парламенту*, Правни живот, број 12, Београд, 2016, ТОМ IV, 596.

дужности, која између осталог и одређују њихов правни положај. Један од елемената правног положаја посланика јесте природа посланичког мандата.⁶

Дефинисање посланичког мандата се може свести на његова два обележја и то: да је мандат посланика јавна функција и да је увек реч о односу између представника и бирача.⁷ Дакле, мандат није време на које се именује носиоца јавне функције, већ сама функција, односно садржина одређене функције. Исто тако, мандат се не може поистоветити ни са субјективним правом носиоца функције, уз коришћење израза: „власник мандата је..." или „посланик има слободни мандат, те њиме може слободно располагати" и сл. јер би се у том случају дошло до погрешног схватања да власт није јавна функција као скуп одређених права и обавеза носиоца функције, већ да је власт субјективно право носиоца функције, скуп привилегија.⁸

У зависности од тога да ли је однос између бирача и представника правни или политички, мандат може да буде императиван (везан) или слободан (представнички). Први се заснива на институту мандата из римског права, као уговора у којем једна страна (мандатор) овлашћује другу (мандатара) да поступа у њено име и у њеном интересу.⁹ Императивни мандат подразумева правну одговорност посланика према народу (бирачима). Дакле, посланици имају правну обавезу да подносе редовне извештаје бирачима и да поступају по њиховим упутствима. У случају кршења ових обавеза постоји санкција у виду опозива, односно престанка функције посланика пре истека времена одлуком бирача. Међутим, овако описан, императивни мандат готово да више нигде не постоји.¹⁰ За разлику од императивног мандата који припада историји, слободни мандат је апсолутно правило у модерној уставности, због чега се претпоставља и у случају када га устав изричито не предвиђа.¹¹

Слободни мандат је неизоставни елемент представничке демократије и тесно је повезан са доктрином о националној суверености према којој сувереност припада нацији, а она своју суверену власт врши преко изабраних представника.¹² Пошто је једино нација суверена, грађани у њој не могу сами да врше сувереност, они само представљају суверену вољу нације. А имајући у виду да сувереност припада нацији као колективној личности, неопходно је

---

⁶ В. Петров, *Парламентарно право*, Београд, 2017, 60.

⁷ *Ibid.*

⁸ В. Петров, *Слободни мандат посланика и одговорност*, Правни живот, Београд, бр. 12/2011, 768.

⁹ В. Петров (2017), 60.

¹⁰ В. Петров (2011), 769.

¹¹ В. Петров (2017), 60.

¹² В. Михајловић, *Контрверзе слободног (или не) посланичког мандата*, Зборник радова правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2011, 156.

постојање представника преко којих ће она вршити сувереност.¹³ Представљајући суверену вољу нације, представници су слободни да буду репрезенти не само изборне јединице у којој су изабрани, већ нације као целине.¹⁴

3. УТИЦАЈ ПОЛИТИЧКИХ СТРАНАКА НА СЛОБОДАН МАНДАТ ПОСЛАНИКА

Уставни принцип слободног посланичког мандата представља општи оквир за постојање односа између бирача и представника у савременим парламентарним државама. Начелно, посланици у парламенту поступају према својој савести и одговорни су за акте које доносе и радње које предузимају у складу са поверењем које су стекли на парламентарним изборима. Међутим, чињеница је да је временом слободни мандат посланика у појединим својим сегментима дошао у „сукоб“ са савременом државом која подразумева концепт „парламентаризма политичких партија“, насупротив изворном „парламентаризму истакнутих индивидуа“.¹⁵

Према су партије у демократским државама средство повезивања друштва и државе, која им сходно томе додељује одговарајући правни положај различит од класичних удружења, не може се рећи да су политичке партије државни органи. Оно што је неспорно јесте да у политичком животу савремених држава однос између бирача и посланика бива све мање битан, док однос између бирача и политичке странке постаје једино важан.¹⁶ Партије су у модерним друштвима до те мере заузеле политичке институције и читав простор политичког одлучивања, да се не може говорити о постојању демократије, као владавине народа и политички пунолетних грађана, већ о владавини партија, односно партократији.¹⁷ Своју сврху и циљ постојања, који се огледају у броби за освајање и вршење власти, политичке странке превасходно остварују кроз парламент и у парламенту. Из тог разлога, парламент се у развијеним демократским системима може поистоветити са полигоном или ареном за показивање и одмеравање политичке снаге политичких странака. Поред тога, временом је постало неспорно да су

---

¹³ В. Михајловић, *Уставно право*, Краљево, 2009, 239.

¹⁴ Г. Марковић, *Уставно право*, Универзитет у Источном Сарајеву, Правни факултет Пале, 2021, 323.

¹⁵ Б. Ненадић, *О парламентарном мандату: Пример Републике Србије*, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVI, 1/2008, 5-6.

¹⁶ М. Станић, *Политичке странке и посланички мандат*, Институт за упоредно право, Београд, 2019, 29. и 44.

¹⁷ З. Стојиљковић, *Моћ и немоћ парламента*, Парламент и демократија, Београд, 2015, 12.

политичке странке у готово свим парламентарним системима стварни центри политичке моћи и одлучивања.¹⁸

Како политичке партије у савременим вишестраначким системима нису непосредни учесници законодавног поступка, оне своје деловање у парламенту и реализацију програма које су грађани подржали на изборима обезбеђују захваљујући образовању посланичких група.¹⁹ Ради се о самосталној демократској репрезентацији у парламенту коју чине посланици исте политичке партије или сличног политичког правца. Имајући у виду да се посланичка група заправо образује на изборима²⁰, легитимност оваквог облика деловања политичких странака у парламенту произлази управо из изборне воље грађана. Питање које би на овом месту требало поставити тиче се механизма којима политичке странке утичу на понашање народних посланика, или прецизније: који је разлог функционисања страначке дисциплине у пракси, ако је на основу теорије о националној суверености мандат народних посланика у савременим представничким демократијама слободан?²¹ Сходно томе, ствара се простор и за разматрање Острогорскове тврдње да је дискусија у парламенту формалност, пошто се све унапред одлучује у партијском одбору и да су посланици у скупштини присутни не толико за одређени округ колико за одређену партију, а под непосредним надзором партијских вођа и одбора.²²

3.1. Јединствено деловање и дисциплина у оквиру парламентарних група

Иако би се у политичком смислу могло рећи да посланик, који своје ставове изражава у затвореној и јединственој форми посланичке групе у оквиру парламента постаје зависан од своје политичке странке, чињеница је да јединство политичких странака, односно парламентарних група омогућава

¹⁸ З. Крстић, *Политичка улога и моћ парламента у парламентарним системима*, Институт за политичке студије, Београд 2008, 71.

¹⁹ Б. Пастор, *Ограничење законодавне функције парламента у савременој држави*, докторска дисертација, Београд, 2018, 217.

Овај вид деловања политичке странке у парламенту може да има различите називе, попут: парламентарна група (Француска), парламентарни клубови (Аустрија), парламентарна фракција (Немачка, Швајцарска), посланичка група (Србија). М. Пајванчић, М. Вуковић, *Парламентарно право*, измењено и допуњено издање, Фондација Конрад Аденауер, Подгорица, 2019, 54.-55

²⁰ Д. Стојановић, *Парламентарне групе*, 77. и 79, на сајту: <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadrzaj/zbornici/z3637/05z3637.pdf>, приступљено: 29.10.2022.

²¹ Б. Пастор, *op.cit.*, 217.

²² Б. М. Станић, *Правна природа посланичког мандата*, докторска дисертација, Београд, 2017, 125

спровођење одређене политике. Другим речима, а на основу тврдњи Езбудуна, што је страначко јединство у већој мери заступљено, то је и улога политичке странке у стварању политике значајнија. Поред тога, имајући у виду да се од чланова неке политичке странке очекује да изнесу њен политички програм у оквиру парламента, посебно је важна могућност изношења страначког програма када је у питању гласање у парламенту, јер би тада странка требало да гласа јединствено.²³

Различита су средства која стоје на располагању странакама зарад јединственог деловања у парламенту, те ваљаног остваривања њихових функција. Најважнијим се сматрају она средства којима се постиже страначка дисциплина. Страначка дисциплина није ништа друго до прихватање групних ставова од стране посланика на основу казни једног или више вођа групе. Ипак, демократски системи би требало да се одликују не тако честом заступљеношћу страначке дисциплине, јер уколико страначке вође често користе дисциплину, чланови политичке странке, односно посланици, постају „марионете“.²⁴

Истина је да теорија не наглашава толико да су поступци посланика углавном у складу са њиховим уверењима, која су опет таква да се поклапају са страначком политиком, односно са жељама парламентарне групе. То се у условима савремене представничке демократије готово и подразумева. Чак и да дође до евентуалне примене страначке принуде, она се не може употребљавати неограничено, напротив. Одлика демократских система јесте увек ограничена принуда, при чему се најважнијим средством ограничења сматра управо слободан посланички мандат.²⁵ Са друге стране, постоје аутори који истичу да се упркос општеприхваћеном стандарду у виду слободног посланичког мандата, запажа строга партијска дисциплина која је на уштрб независности и индивидуалности посланика.²⁶ Председник посланичке групе, осим тога што обично износи ставове групе на пленарним седницама скупштине и уопште заступа групу, доприноси и одређивању како редоследа, тако и садржине говора осталих посланика.²⁷

Може се рећи да је истина о положају народних посланика негде на средини и да не подразумева ни његову потпуну политичку потчињеност, али ни његову потпуну слободу.²⁸ Степен политичке културе и ниво демократског функционисања извесне политичке партије одређују у великој мери колико су

---

²³ *Ibid*, 128.-129.

²⁴ Б. М. Станић (2017), 128.-129.

²⁵ Б.М. Станић (2019), 51.

²⁶ Б. Бојанић, *Парламент у уставном развоју Србије*, докторска дисертација, Косовска Митровица, 2016, 84

²⁷ Б. Пастор, *op.cit*, 215.

²⁸ Б.М. Станић (2019), 51.

посланици у прилици да изврше утицај на одлуке које доносе политичке странке и посланичке групе.²⁹

3.2. Разликовање страначке кохезије и дисциплине и постављање граница страначкој дисциплини

Као што је претходно и наведено, да би парламентарна група могла да остварује своје функције, потребно је да њени чланови поступају јединствено. Ипак, веома је битно да јединствено поступање у посланичкој групи није резултат примене искључиво средстава за постизање дисциплине, јер постоји природна тежња да се до јединства дође захваљујући претходним, исцрпним расправама у групним и страначким вођствима, органима или међу чланством. Страначко деловање би требало да подразумева дисциплину само као пратећу појаву, а примену њених средстава једино као помоћну меру за достизање жељеног циља.³⁰

Дакле, не може се рећи да се страначко јединство постиже само зато што лидери странке врше притисак на своје чланове. Посланици, најпре, сами разматрају да ли и у којој мери се слажу са одлуком њихове странке, односно групе о неком кокретном питању. Исто тако, несумњиво је да посланици сматрају да су њихова политичка решења боља од решења њихових политичких противника, а да не говоримо о томе колико је лакше парламентарцима када су на власти и подржавају извесну политику са намером да на власти и остану, него када припадају опозицији. Свакако, за окретање леђа својој политичкој странци, чланови одређене посланичке групе морају да пред собом имају веома јаке разлоге, јер не само што престају да се солидаришу са својим страначким колегама, већ и ризикују свој политички пораз.³¹

Појава коју карактерише добровољно поступање, односно чињење посланика приликом спровођења одређене политике јесте фракцијска кохезија. У питању је слободно поступање посланика, услед којег не долази до повреде принципа слободног посланичког мандата, јер они делују у складу са својим уверењима. Дакле, без обзира што се њихова уверења поклапају са ставовима политичке странке и посланичке групе, они посланичку функцију врше потпуно слободно. Уколико се деси да кохезија изостане, странкама увек стоје на располагању мере за постизање фракцијске дисциплине. Али, као што је претходно наведено, поменуте мере не остају неограничене, јер им је линија ограничења управо принцип слободног посланичког мандата. У прилог томе

---

²⁹ Б. Пастор, *op.cit.*, 215.

³⁰ Б.М. Станић (2019), 52.

³¹ Б.М. Станић (2017), 131.

треба рећи да се посланику не могу давати правно обавезујућа упутства, нити он може да буде опозван. Осим тога, посматрањем искуства из праксе долази се до сазнања да у највећем броју земаља које поседују представнички устав, посланика овлашћују закон и обичаји да гласа како мисли да је исправно, без обзира на могућност разликовања његовог мишљења од мишљења оних који су га изабрали. Дакле, нико не може ни да утиче на његову вољу у том смислу да тај утицај постане правно релевантан, што значи да је дошло до њене манљивости. Па се „правним језгром“ слободног посланичког мандата, које се не сме повредити сматрају правно обавезна упутства и правно релевантни утицаји. Истина да је да политичке странке и парламентарне групе у парламенту имају не толико занемарљива средства утицаја на посланике, али та средства морају да буду политичке природе и не смеју довести до нарушавања „језгра“ слободног посланичког мандата. Зато се каже да се у парламенту налазе често политички зависни посланици, који су увек правно независни.³²

Сходно схватању Линека и Ракушанове, могло би се рећи да кохезија подразумева постојање страначког јединства које је резултат ненаметнутог деловања посланичке групе, деловања у оквиру којег чланови парламентарне групе деле иста или слична размишљања о проблемима који искрсавају током вршења њихових посланичких функција. У циљу разликовања кохезије и дисциплине, а на основу наведеног произлази да је кохезија степен у којем чланови групе деле заједничке преференције, док је дисциплина степен у којем вође групе могу да принудним путем постигну јединство групе, без обзира на преференције.³³

Ако се осврнемо на оправданост одређених средстава утицаја на посланике у циљу успостављања посланичке дисциплине, а у случају изостанка страначке кохезије, ван сваке сумње је да су у политичком смислу политичке странке највише заслужне за стицање функција посланика. Осим тога, бирачи се на изборима не опредељују за поједине кандидате узимајући у обзир њихову личност, већ пре свега њихову припадност конкретној политичкој странци и њеном програму. У прилог дозвољене фракцијске дисциплине говори и чињеница да би се у њеном одсуству обесмислила улога политичких странака, јер би њихов интерес за јединственим спровођењем страначког програма унутар различитих државних органа у том случају био готово неостварљив. Уз све то, функционисање самог парламента би било

---

³² Б.М. Станић (2019), 48. и 55.

³³ Б.М. Станић (2019), 53- 54 .

доведено у питање, с обзиром на то да би се јединство парламентарних група тешко постигло.³⁴

4. ПИТАЊЕ МАНДАТА ПОСЛАНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Пресудна улога политичких странака у савременим уставним демократијама осим што доводи до релативизације улоге парламента у законодавном поступку, у знатној мери утиче и на правну природу представљања, а сходно томе и на маневарски простор парламентарца у поступцима дефинисања оквира друштвених односа.³⁵ Важећи Устав Републике Србије, као и његов претходник, није изричито предвидео слободан мандат посланика, па се закључци о природи посланичког мандата изводе тумачењем појединих његових одредаба.³⁶ Неке од тих одредаба, између осталог, указују на то да сувереност припада грђанима и да им исту нико не може одузети и присвојити мимо њихове слободне воље, да се владавина права остварује слободним и непосредним изборима, да политичке странке не могу непосредно вршити власт, нити је потчинити себи, те да су избори непосредни и слободни.³⁷ Из наведених одредаба јасно произлази да овај устав предвиђа слободни мандат. Ипак, одредба која годинама уназад ствара сумњу и оставља простор за разматрање природе посланичког мандата у нашој земљи односи се на члан 102. став 2. Устава, сходно којем је народни посланик слободан да, под условима одређеним законом, неопозиво стави свој мандат на располагање политичкој странци на чији је предлог изабран за народног посланика.³⁸

Бројна су питања која се поводом ове теме постављају, али и различити одговори уставноправне науке. Према мишљењу професора Ратка Марковића, оваква одредба је допринела промени карактера мандата народних посланика који је, иако формалноправно слободан, у политичком смислу постао императиван. Посланик уместо да представља народ, односно своје бираче, бива репрезент странке са чије је листе изабран. Странка зато има прилику да политички непослушног посланика замени другим, чиме је створена могућност страначког опозива. Са друге стране, постоји тумачење ове одредбе, према којем је мандат народних посланика ипак слободан, с тим што се слобода испољава у могућности посланика да бира да ли хоће или не да свој мандат неопозиво стави на располагање политичкој странци. Милан

---

³⁴ Б.М. Станић (2017), 134-135.

³⁵ Б. Пастор, *op.cit.*, 201.

³⁶ В. Петров (2017), 67.

³⁷ Видети чл. 2., чл. 3., чл. 5. ст. 4 и чл. 52. Устава Републике Србије ("Сл. гласник РС", бр. 98/2006 и 115/2021), у наставку: Устав РС

³⁸ Видети чл. 102 . ст. 2. Устава РС

Јовановић, износећи своје виђење спорног члана, истиче да исти искључује било какву слободу народног посланика, јер је чињеница да појединац тешко може да постане кандидат на изборној листи, а камоли народни посланик, уколико не стави свој потенцијални мандат на располагање странци. Излишно је говорити да наведена одредба има смисла само у систему сразмерног представништва у којем, за разлику од већинског изборног система, странка има могућност да замени кандидата са листе којом је ишла на парламентарне изборе.³⁹

Чл. 102. ст. 2 је био у складу са некадашњом праксом „бланко оставки“.⁴⁰ Укидање овог института је имало за циљ постизање веће самосталности посланика и јачање унутар – партијске демократије. Међутим, као одговор на укидање „бланко оставке“ дошло је до устаљења праксе „прелетања“ посланика из једне у другу политичку странку, за време трајања мандата. Дакле, ако се узме у обзир да бирачи гласају или за саму странку или за њеног лидера, не и за појединог посланика, овај под изговором слободног мандата практично „окреће леђа“ странци захваљујући којој је дошао на власт. Излазом из овакве ситуације би се могле сматрати измене изборног законодавства у виду персонализовања посланика и побољшања везе између бирача и њихових представника.⁴¹ Основни проблем је што се веза између бирача и њихових представника у нашем изборном систему, који је пропорционалан и са целом земљом као једном изборном јединицом, завршава моментом гласања. Поред тога, у примени је систем затворених изборних листа, који подразумева да грађани гласају за листе у целини, не и за поједине посланике. Партије су те које одлучују о расподели мандата, због чега посланик бива одговоран искључиво њима, а не грађанима. О позицији посланика на листи за следеће изборе одлучује искључиво вођство странке, а слаб квалитет посланика произлази одатле што странкама није битно кога кандидују све док од својих чланова добијају лојалност. Један од начина излажења из оваквог зачараног круга јесте увођење елемената већинског система у оквиру нашег изборног система, а између остлог и дељењем земље на мање изборне јединице које би омогућиле грађанима да именом и презименом

---

³⁹ В. Петров (2017), 67

⁴⁰ Институт који је постојао све до 2011. године, односно до одлуке Уставног суда из 2010. године и измене Закона о избору народних посланика и Закона о локалним изборима. Бланко оставком је мандат народног посланика био у рукама подносиоца листе, који је, у случају сукоба посланика са руководством странке или његовог „прелетања“ у неку другу странку, исту могао да активира. Б. Стојановић, *Шта је горе: Слободан мандат одборника кога нико није бирао или "бланко оставке"?*, <https://talas.rs/2022/07/07/sta-je-gore-slobodan-mandat-odbornika-koga-niko-nije-birao-ili-blanko-ostavke/>, приступљено: 14.11.2022.

⁴¹ *Ibid.*

знају кога су послали у парламент као своје репрезенте. На овај начин би се грађанима Србије гарановао утицај у предствничком телу, чиме би се допринело остваривању основне функције парламента коју наша Скупштина треба заиста и да врши – да представља своје грађане.⁴²

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У савременим парламентарним државама општи оквир за постојање односа између бирача и представника јесте уставни принцип слободног посланичког мандата. Начелно, посланици у парламенту поступају према својој савести и одговорни су за акте које доносе и радње које предузимају у складу са поверењем које су стекли на парламентарним изборима. Ипак, чињеница је да је временом слободни мандат посланика у појединим својим сегментима дошао у „сукоб“ са савременом државом која са собом носи „парламентаризам политичких партија“. Истина је да политичке странке и парламентарне групе у парламенту имају не толико занемарљива средства утицаја на посланике, али та средства морају да буду политичке природе и не смеју довести до нарушавања „језгра“ слободног посланичког мандата. Зато се каже да се у парламенту налазе често политички зависни посланици, који су увек правно независни.

Упркос томе што постоје различита мишљења о природи посланичког мандата у условима политичког плурализма, мандат, као однос између представљеног (нације) и представника (парламента), има за свој предмет вршење суверености. Како представник, као вршилац суверености, мора бити слободан, његова слобода са собом повлачи и слободу у тумачењу воље суверена. Дакле, без обзира на доминантну улогу политичких странака у представничком телу, ограничење њихове улоге у правној држави јесте управо сувереност грађана. У којој мери су посланици у стању да пре парламентарне фазе утичу на процесе доношења одлука унутар својих странака зависи од многих фактора. Исто тако, истина о положају народних посланика јесте таква да не подразумева ни његову потпуну политичку потчињеност, али ни његову потпуну слободу. Степен политичке културе и ниво демократског функционисања извесне политичке партије само су неки од фактора који одређују у којој мери су посланици у прилици да изврше утицај на одлуке које доносе политичке странке и посланичке групе. За остваривање слободног мандата потребан је и релативно моћан парламент, али и добри парламентарни обичаји који могу више него сами правни прописи да смање негативно дејство

---

⁴² Д. Бурсаћ, *Ко је мој посланик? Проблем представљања у изборном систему Србије*, на сајту: <https://talas.rs/2020/04/24/ko-je-moj-poslanik-problem-predstavljanja-u-srpskom-izbornom-sistemu/>, приступљено: 14.11.2022.

појава као што су трговина мандатима и прелазал из једне у другу политичку странку за време трајања посланичког мандата. Свакако да ови захтеви нису лако остварљиви, али засигурно пут до њихове реализације не подразумева претварање политичке везе између представника и странке у правну. Последице таквих покушаја би биле у тој мери негативне да би се без мало одразиле на читав уствани систем и уништиле идеју представљања и избора уопште.

ЛИТЕРАТУРА

Бојанић Б, *Парламент у уставном развоју Србије*, докторска дисертација, Косовска Митровица, 2016.

Бурсаћ Д, *Ко је мој посланик? Проблем представљања у изборном систему Србије*, на сајту: <https://talas.rs/2020/04/24/ko-je-moj-poslanik-problem-predstavljanja-u-srpskom-izbornom-sistemu/>, приступљено: 14.11.2022.

Крстић З, *Политичка улога и моћ парламента у парламентарним системима*, Институт за политичке студије, Београд 2008.

Марковић Г, *Уставно право*, Универзитет у Источном Сарајеву, Правни факултет Пале, 2021.

Марковић Ђ, *Имунитет неповредивости у модерном парламенту*, Правни живот, број 12, Београд, 2016, ТОМ IV

Матић П, *Директна демократија – дилеме и перспективе*, докторска дисертација, Београд 2016.

Михајловић В, *Контрверзе слободног (или не) посланичког мандата*, Зборник радова правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2011.

Михајловић В, *Уставно право*, Краљево, 2009.

Ненадић Б, *О парламентарном мандату: Пример Републике Србије*, Анали Правног факултета у Београду, година LVI, 1/2008

Нићифоровић А, *Парламент коме измиче моћ стварања закона*, мастер рад, Косовска Митровица, 2022.

Пајванчић М, Вуковић М, *Парламентарно право*, измењено и допуњено издање, Фондација Конрад Аденауер, Подгорица, 2019.

Пастор Б, *Ограничење законодавне функције парламента у савременој држави*, докторска дисертација, Београд, 2018.

Пејић И, *Парламентарно право*, Ниш, 2011.

Петров В, *Парламентарно право*, Београд, 2017.

Петров В, *Слободни мандат посланика и одговорност*, Правни живот, Београд, бр. 12/2011

Станић М, *Политичке странке и посланички мандат*, Институт за упоредно право, Београд, 2019.

Станић М. Б, *Правна природа посланичког мандата*, докторска дисертација, Београд, 2017.

Стојановић Б, *Шта је горе: Слободан мандат одборника кога нико није бирао или "бланко оставке"?*, <https://talas.rs/2022/07/07/sta-je-gore-slobodan-mandat-odbornika-koga-niko-nije-birao-ili-blanko-ostavke/>, приступљено: 14.11.2022.

Стојановић Д, *Парламентарне групе*, 77. и 79, на сајту: <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadrzaj/zbornici/z3637/05z3637.pdf>, приступљено: 29.10.2022

Стојиљковић З, *Моћ и немоћ парламента*, Парламент и демократија, Београд, 2015.

Устав Републике Србије ("Сл. гласник РС", бр. 98/2006 и 115/2021)

Andeĉa NIĆIFOROVIĆ
Teaching Associate
University of Priština in Kososvka Mitrovica
Faculty of Law

POLITICAL PARTIES BETWEEN VOTERS AND THEIR REPRESENTATIVES

Summary

Does modern representative democracy imply the presence of political parties and parliamentary groups in the parliament to the detriment of the freedom of opinion and belief of MPs? What is party cohesion and what is discipline? What are the limits to which party discipline can reach in order to establish a unified action of deputies? What is the mandate of deputies in the Republic of Serbia, if we take into account the disputed article 102, paragraph 2 of the Constitution of the Republic of Serbia? As these are issues that have plagued the scientific community for years, as well as the general public, and the reality is often different from the normative solutions, an attempt was made in the paper to penetrate into the essence of the relationship between voters, their elected representatives and political parties, without which modern representative democracies that imply a proportional electoral system cannot be imagined.

Key words: free mandate of deputies, political parties, parliamentary groups, mandate of deputies in the Republic of Serbia.

прегледни рад
достављен рад: 17.11.2022.
прихваћен за објављивање: 18.12.2022.
УДК 347.4(497.11)

Даница КАБАШИЋ*

АЛЕАТОРНИ УГОВОРИ У ПРАВНОМ ПОРЕТКУ СРБИЈЕ

Апстракт

У правном поретку Србије алеаторне уговоре дефинишемо као уговоре код којих се у моменту закључења уговора не зна какав ће бити коначни однос узајамних давања или није познато која уговорна страна ће бити дужник, већ то зависи од неког неизвесног догађаја. Код алеаторних уговора неки од битних елемената само су одредљиви у часу настанка уговора, односно, они зависе у целости или делимично од временски неизвесног или неодређеног догађаја. Домаћи правни поредак, као алеаторне уговоре познаје - уговор о игри и опклади, уговор о осигурању, као и уговор о доживотном издржавању.

Кључне речи: *алеаторност, алеаторни уговори, будућа неизвесна околност, прекомерно оштећење, уговор о доживотном издржавању.*

УВОД

Предмет уговора не мора увек бити одређен, већ је довољно да је одредив. Наведена чињеница се не односи само на такав изглед уговорене чинидбе, већ подразумева и њен опсег, квалитет и квантитет, место, време или начин извршења чинидбе. Међусобни однос уговорних страна може бити уређен и тако, да се не зна ко ће од њих у крајњем исходу, бити у улози дужника, а ко у улози повериоца. Управо ове различитости, али и еквиваленција, сразмерност, односно, несразмерност, између обавеза уговорника у часу закључења уговора, јесте кључни критеријум разликовања и поделе уговора на алеаторне и комутативне.

Код комутативних уговора свака страна се обавезује да другој уговорној страни пружи корист која је сразмерна ономе што добија од друге стране. Извршење обавезе једне уговорнице сматра се накнадом за извршење обавезе друге уговорне стране. Такође, код комутативних уговора, самим уговором је унапред одређено шта је предмет договања, колико се дугује и која уговорна страна је у својству дужника. Моментом закључења уговора, извесност је већа него код алеаторних уговора. Позната је и врста и опсег

---

* Сарадник у настави, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, danica.kabasic@pr.ac.rs

чинидбе, познато је и ко је у обавези да чинидбу изврши, а која уговорна страна је овлашћена да њено извршење захтева. Ова извесност комутативних уговора пружа правну сигурност, јер уговорницима омогућава да предвиде вредност узајамних обавеза, па и добит коју очекују да остваре из уговора.

Супротно од комутативних су алеаторни уговори, код којих су неки од битних елемената само одредљиви у часу настанка уговора, односно, они зависе у целости или делимично, од временски неизвесног или неодређеног догађаја. Алеаторни уговори су врста уговора код којих у тренутку њиховог закључења није позната висина и узајамни однос престаџија, односно није познато ко шта прима и/или ко шта дугује. Практични значај ове поделе огледа се у томе што комутативни уговори могу бити поништени, ако је у време закључења уговора постојала „очигледна несразмера” између онога што се даје и онога што се прима.¹

1. ПОЈАМ АЛЕАТОРНИХ УГОВОРА

Алеаторни правни послови, су послови код којих се у моменту закључења не зна ко дугује, а ко потражује, или колико једна страна дугује, јер то зависи од неког неизвесног догађаја.² Другим речима, код алеаторних уговора се у тренутку закључења не зна која ће уговорна страна, путем уговора, нешто остварити или изгубити, тј. није познато за коју од њих може да настане право, а за коју обавеза. Није познато ни колика би могла бити висина тих обавеза или какав би био однос узајамних обавеза, већ би то зависило од неког будућег, неизвесног догађаја.

Домаћи правни поредак, као алеаторне уговоре познаје - уговор о игри и опклади, уговор о осигурању, као и уговор о доживотном издржавању.³ Код алеаторних уговора или „уговора на срећу”, није познат крајњи однос међусобних давања уговорних страна. На ово указује и њихов назив „алеаторни” од латинске речи „*alea*” што у преводу значи коцка. Тако закључен правни посао се не може поништити ако је у време закључења уговора постојала очигледна несразмера између међусобних давања, због прекомерног оштећења,⁴ што је карактеристична правна последица код алеаторних уговора. На пример, код уговора о доживотном издржавању – врсте алеаторног уговора, обавеза издржавања коју пружа давалац издржавања

---

¹ Водинелић, В. Владимир, (2007): *Увод у грађанско право*, пето измењено издање, Београд, стр. 167.

² Куштрумовић Ковачевић, Радмила, Лазиф, Мирослав, (2011): *Увод у грађанско право*, друго издање, Ниш, стр. 244.

³ Перовић, Слободан, (1976): *Облигационо право*, треће издање, Београд, 126., 127.

⁴ Водинелић, В. В., (2007), *op.cit.*, стр. 167.

примаоцу, може да траје годинама, али може се догодити и да прималац издржавања умре већ неколико дана по закључењу уговора. У том случају, долази до очигледне несразмере обавеза уговорних страна, те би наследници примаоца издржавања могли (да уговор нема елемената алеаторности) да захтевају поништење уговора због прекомерног оштећења.

1.1. УГОВОР О ИГРИ И ОПКЛАДИ

Уговор о игри на срећу дефинишемо као уговор у коме два или више учесника дају накнаду у виду улога, за право на учешће у надметању ради остваривања унапред одређеног материјалног добитка, саглашавајући се на ризик губитка дате накнаде у корист неког од учесника - победник, који се одређује наступањем будуће неизвесне околности. Након дефинисања овог уговора, треба истаћи разлику појама уговора о игри на срећу од појма уговора о опклади. Оно што им је заједничко јесте елемент алеаторности. Према Закону о играма на срећу - игре на срећу означавамо као игре у којима се учесницима игара, уз наплату, пружа могућност да остваре добитак у новцу, стварима, услугама или правима, при чему добитак или губитак не зависи од знања или вештине учесника у игри, него од случаја или неког неизвесног догађаја.⁵ Овакве игре најчешће се организују јавно.

Дакле, уговор о игри на срећу дефинишемо као уговор у коме два или више учесника дају накнаду у виду улога, за право на учешће у надметању ради остваривања унапред одређеног материјалног добитка, саглашавајући се на ризик губитка дате накнаде у корист неког од учесника - победник, који се одређује наступањем будуће неизвесне околности. Неизвесност постоји на плану добити на коју рачунају учесници. Наступањем будуће неизвесне околности, одређује се који учесник игре је губитник, а тиме и дужник, а који је победник, а тиме и поверилац.⁶ Са друге стране, код уговора о опклади се у тренутку закључења не зна ко ће бити у својству повериоца, а ко у својству дужника, и у томе се огледа алеаторни моменат, док је висина обавезе позната. Уговор о опклади је уговор између два лица – кладиоца, супротних ставова о одређеној чињеници, која је и предмету опкладе, где се сваки од њих обавезује да, као губитник, исплати уговорену накнаду другом уговорнику - добитнику, ако се његово мишљење покаже нетачним. Карактеристично питање код уговора о игри и опклади јавља се због спора о њиховој пуноважности, уколико нису дозвољени, односно уколико су забрањени као неморални. У таквом

---

⁵ Члан 1. став 1. Закона о играма на срећу („Сл. гласник РС”, бр. 18/2020)

⁶ Јовановић, Небојша (2013): *Уговор о игри и опклади као правна празнина*, Зборник радова: „Хармонизација грађанског права у региону“, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 227.

случају, уговор ће бити оглашен ништавим, и неће произвести никакве правне последице. Из тога следи случај у којем је свака уговорна страна дужна да врати другој све оно што је примила по основу таквог уговора, а ако то није могуће, или ако се природа оног што је испуњено противи враћању, има се дати одговарајућа накнада у новцу, према ценама у време доношења судске одлуке, уколико закон што друго не одређује.⁷ Тако, суд је овлашћен и да несавесном добитнику опкладе одузме добитак у корист општине где лице има пребивалиште, посебно ако је и губитник опкладе несавестан, поред тога што може победнику да одбије захтев за исплату добитка против губитника, уколико га још увек није наплатио, или да му наложи враћање наплаћеног добитка губитнику. Наравно, допуштен уговор о игри и опклади је пуноважан и производи утужива права и обавезе. Допуштени уговори о игри и опклади су они који се закључују овлашћена лица према прописима, у дозвољеним објектима - коцкарницама, кладионицама и другим играчницама.⁸

1.2. УГОВОР О ОСИГУРАЊУ

Уговор о осигурању, један је од најраспрострањенијих и примењиванијих уговора у нашем правном систему; то је двострани и теретан правни посао, може бити закључен у формалном облику, у писменој форми, али и неформално. Наше позитивно право третира га као формалн уговор. Регулисан је одредбама Закона о облигационим односима, Закона о осигурању имовине и лица и Закона о поморској пловидби. Посебну пажњу правничког света привлчи због свог елемента алеаторности и јер је уговор о узajамном поверењу, коме је главна карактеристика да обезбеди и пружи економску сигурност осигураницима.

Наш Закон о облигационим односима га дефинише на следећи начин: „Уговором о осигурању обавезује се уговарач осигурања да плати одређени износ организацији за осигурање (осигуравач), а организација се обавезује да, ако се деси догађај који представља осигурани случај, исплати осигуранику или неком трећем лицу накнаду, односно уговорену своту или учини нешто друго.”⁹ Другим речима, уговарач осигурања се обавезује да плати одређену своту осигурања (премија осигурања), према уговором утврђеним условима, а друга уговорна страна – осигуравач, обавезује се да ако се деси догађај који представља осигурани случај, исплати уговарачу осигурања (осигуранику или

---

⁷ Члан 104. став 1. Закона о облигационим односима („Сл. лист СФРЈ”, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, „Сл. лист СРЈ”, бр. 31/93, „Сл. лист СЦГ”, бр. 1/2003 - Уставна повеља и „Сл. гласник РС”, бр. 18/2020).

⁸ Јовановић, Н. (2013), *op.cit.*, стр. 229.

⁹ ЗОО, чл. 897.

неком трећем лицу) накнаду, односно уговорену своту или учини нешто друго. Из дефиниције уговора изводимо да су основни елементи уговора о осигурању ризик и предмет осигурања, премија, свота осигурања и осигурани случај.¹⁰

Основни циљ осигурања јесте да се обезбеди заштита од ризика, односно да се отклоне последице неочекиваног догађаја. Као што смо претходно истакли, уговор о осигурању је делимично алеаторан, и отуда моменат ризика код овог уговора. Елемент алеаторности код уговора о осигурању јавља се већ у моменту закључења, када нису позната висина и узајамни однос престација уговорних страна. Од наступања неког неизвесног догађаја зависи да ли ће и у којој мери нека уговорна страна нешто добити, односно изгубити.

Будући да је реч о алеаторном уговору, потребно је да заиста постоји неизвесност – наступање осигураног случаја, од које ће зависити исход самог уговора, што значи да елемент алеаторности постоји и није само формална одлика уговора. У случају да алеаторност узмемо само као формалну карактеристику уговора, онда би она била један празан појам без практичних последица.

Осигураник тежи да се уговором о осигурању заштити од неизвесности, односно да се заштити од ризика умањења имовине у случају проуроковања штете или обавезе надокнаде настале штете, из сопствене имовине. За осигураника не постоји неизвесност, јер се уговором о осигурању ње ослобађа. Ако анализирамо из овог угла, неизвесности неће бити ни за осигуравача. Осигуравач приликом склапања уговора, осигурању приступа применом научних или техничких метода, те захваљујући рачуну вероватноће и рачуну великих бројева, неизвесност случај неће постојати ни за њега.

Међутим, иако осигураник тежи да се путем осигурања заштити од неизвесности, њу не можемо у потпуности негирати. Врло су чести случајеви у пракси када осигурани случај наступи одмах по закључењу уговора, а исто тако се може десити да уопште и не наступи. Осигурањем се обезбеђује и штити од последица ризика, међутим сам ризик се не уклања.

Према томе, можемо закључити да поред тога што уговор о осигурању има и значајне елементе комутативног уговора, алеаторност код овог уговора има ипак већу улогу.

---

¹⁰ Бикић, Енес, Гргић, Дубравко (2018): *Уговор о осигурању*, Анали Правног факултет Универзитета у Зеници, стр. 159.

1.3. УГОВОР О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ

Уговор о доживоном издржавању има дугу правну традицију. Питање његове правне природе и правних дејстава заокупљало је пажњу домаће правничке јавности од тренутка његовог настанка, па до данас. Као један од значајнијих наследноправних уговора у нашем праву, Закон о наслеђивању га дефинише на следећи начин: „Уговором о доживотном издржавању обавезује се прималац издржавања да се после његове смрти на даваоца издржавања пренесе својина тачно одређених ствари или каква друга права, а давалац издржавања се обавезује да га, као накнаду за то, издржава и да се брине о њему до краја његовог живота и да га после смрти сахрани.”¹¹ Уговор о доживотном издржавању је уговор којим се једно лице - давалац издржавања, обавезује другом лицу - примаоцу издржавања, на издржавање до његове смрти, док се прималац, као накнаду за то, обавезује на пренос својине на одређеној ствари или какво друго имовинско право. Пренос, односно стицање својине или неког другог имовинског права одложено је до момента смрти примаоца издржавања.

Лична природа и мотив ступања у овакав однос огледа се управо у ризичности која може постојати по даваоца издржавања. Ипак, иако је прималац под далеко мањим ризиком, ризик се на његовој страни огледа у околности да закључи уговор са неким ко није спреман или у фактичкој могућности да преузме обавезу издржавања.

Чињеница смрти је значајна и посебно за њу се везују специфичности овог уговора у односу на друге, класичне, облигационе уговоре. Иако не представља каузу овог правног посла, за чињеницу смрти примаоца издржавања као одложни рок, односно одложни потестативни услов везује се дејство овог уговора. То повлачи низ других својстава и последица које се, између осталог, огледају у алеаторности самог уговора, јер се економски ефекат уговора везује за чињеницу смрти самог примаоца издржавања.¹²

Овај уговор је један од заступљенијих уговора у домаћем правном поретку, који омогућава старијим, болесним или самохраним лицима, која су имовински обезбеђена, да додатно обезбеде и издржавање или негу за себе, у тренуцима физичких или психофизичких недостатака, или старости. Такође, лице које пружа издржавање, на једноставнији начин остварује имовинску

¹¹ Члан 194. став 1., Закона о наслеђивању, („Сл. гласник РС”, бр. 46/95, 101/2003 - одлука УСРС и 6/2015).

¹² Ђурђић, Тамара, Ђирић, Зоран, (2022): *Медико-легални аспект поништаја уговора о доживотном издржавању због недостатка алеаторности*, Међународна научна конференција: „Заштита људских права и слобода у светлу међународних и националних стандарда”, Зборник радова, Косовска Митровица, стр. 420.

добит, стиче стан, кућу, пољопривредно имање, односно, без плаћања камате или кредита, а на име пруженог издржавања, прибавља имовинску корист.¹³

Према својим правним карактеристикама овај уговор је именован, формалан, каузалан, двострано обавезујући, теретан правни посао, са трајним извршењем престација, који се склапа у односу на личне карактеристике уговарача - *intuitu personae*.

Такође, значајно својство овог уговора је и елемент алеаторност, те сходно одредбама Закона о облигационим односима, поништење уговора се не може захтевати због случаја очигледне неједнакости код међусобних давања према правилима о прекомерном оштећењу. Овде не важи правило о еквивалентности узајамних давања које важи за двострано обавезујуће теретне уговоре. У моменту закључења уговора позната је висина престације примаоца, и она подразумева пренос јасно одређених права и ствари на даваоца издржавања, али није позната висина даваоачеве престације која је условљена дужином живота примаоца издржавања – и у томе се, између осталог, огледа елемент алеаторности.¹⁴

У домаћој правној теорији су заступљена опречна схватања о домаћају алеаторности, тј. да ли је она двострана (постоји за обе уговорне стране) или једнострана (постоји само за даваоца издржавања). Према једном становишту, узајамна неизвесност у погледу могућег добитка и губитка је у основи алеаторности, тако да је алеаторност и код уговора о доживотном издржавању двострана, што значи да је потребно присуство неизвесности за обе уговорне стране.¹⁵

Међутим, алеаторност је једнострана, односно неизвесност постоји само у односу на даваоца издржавања, чија се обавеза простире у времену, тако да висина даваоачеве обавезе зависи од дужине живота примаоца издржавања. Алеаторност би се могла искључити тек када би се могло с извесношћу утврдити дан смрти примаоца издржавања, а то је немогуће. Шанса да прималац издржавања претрпи губитак је посредна, може се испоставити да је он у накнаду за издржавање дао право које је вредније од издржавања и тиме оштетио своју имовину, па имовински губитак трпе његови наследници. С друге стране, прималац издржавања, не трпи никакав губитак, за њега је овај

---

¹³ Ђурђевић, Дејан, (2017): *Институције наследног права*, осмо издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 250., 251.

¹⁴ Ђурђић, Т., Ћирић, З. (2022), *op.cit.*, стр. 421.

¹⁵ Сворцан, Н. Слободан, (2004): *Коментар Закона о наслеђивању Србије*, Крагујевац, стр. 431.

уговор начин да се осигура докле год је жив. Из ових разлога се, у теорији, уговор о доживотном издржавању представља једнострано алеатораним.¹⁶

Када говоримо о личној природи уговора, пажњу треба посветити дискусији правничке јавности о елементу алеаторности уговора о доживотном издржавању, посебно због особених правних дејстава овог уговора, која се налазе у граничној зони између облигационог и наследног права. Управо својство алеаторности уговора о доживотном издржавању може оставити простора за неморално и несавесно поступање, и злоупотребу сврхе уговора ради стицања несразмерне имовинске користи. Како би се заштитили интереси примаоца издржавања, законодавац је предвидео могућност поништаја овог уговора у случају недостатка алеаторности, при чему услови за поништај у овом случају нису прецизно законски дефинисани, и остављају простора различитим тумачењима и злоупотреби права, што води правној несигурности.¹⁷

Такође, правнополитичко оправдање за поништај овог уговора почива на теорији правичног ризика. Наиме, код овог уговора елемент поштења не произлази из еквивалентне размене међу уговорним странама, јер те еквиваленције нема, с обзиром на алеаторан карактер овог уговора, већ елемент поштења проистиче из постојања правичног ризика. Свака уговорна страна закључењем уговора пристаје на ризик да добије мање од уложеног, и обрнуто, да оствари одређену имовинску корист.¹⁸

2. ЗАКЉУЧАК

У оквиру овог рада изнели смо чињенице везане за уговоре у правном поретку Србије, који спадају у посебну категорију уговора, због елемента алеаторности. Заједничким називом их означавамо – алеаторним уговорима. Истакли смо да алеаторне уговоре дефинишемо као уговоре код којих се у моменту њиховог закључења не зна какав ће бити коначни однос узајамних давања или није познато која уговорна страна ће бити дужник, већ то зависи од неког неизвесног догађаја. Није познато ни колика би могла бити висина обавеза или какав би био однос узајамних обавеза, већ би то зависило од неког неизвесног догађаја. Код ових уговора нужно је постојање неизвесног догађаја од кога зависи добитак или губитак за једну или другу страну. Елемент

---

¹⁶ Стеванов, Милош, (1966): *Даље изграђивање уговора о доживотном издржавању*, *Анали Правног факултета у Београду*, 3 - 4, стр. 378.

¹⁷ Ђурђић, Т., Ђирић, З. (2022), *op.cit.*, стр. 420., 421.

¹⁸ Ђурђевић, Б. Д. (2017), *op.cit.*, стр. 268.

алеаторности је битан елемент, и може бити разлог рушљивости оваквих уговора.

Можемо закључити да је појам алеаторности развијен како би и у упоредном праву и домаћем правном поретку, на неки начин оправдао уговоре који садрже висок степен ризика и неизвесности за уговорне стране. У ову категорију специфичних споразума, убрајамо мали број уговора који се одликују неизвесним односом узајамних давања уговорних страна. Домаћи правни поредак, као алеаторне уговоре познаје - уговор о игри и опклади, уговор о осигурању, као и уговор о доживотном издржавању. Важно је изнети да, већ у моменту закључења оваквог типа уговора, уговорници пристају на ризик да неће добити одговарајућу противчинидбу, или накнаду.

Карактеристичан пример алеаторних уговора јесте уговор о доживотном издржавању. Иако је окарактерисан као користан и друштвено оправдан грађанскоправни институт, предмет је честих злоупотреба и комерцијализације, обзиром да овај уговор може послужити као средство изигравања законских прописа и закључења симулованих уговора. Такође, недостатака има и у сегменту личне природе овог уговора, а који се односи управо на елемент алеаторности.

Управо својство алеаторности уговора о доживотном издржавању може оставити простора за неморално и несавесно поступање, и злоупотребу сврхе уговора ради стицања несразмерне имовинске користи. Како би се заштитили интереси примаоца издржавања, законодавац је предвидео могућност поништаја овог уговора у случају недостатка алеаторности, при чему услови за поништај у овом случају нису прецизно законски дефинисани, и остављају простора различитим тумачењима и злоупотреби права, што опет води правној несигурности.

Најбитнији аспект, који може да утиче на ове недостатке, јесу субјекти код ових уговора, као и њихови циљеви и тежње које се покушавају остварити закључењем алеаторних уговора. Стога се мора проникнути у праву намеру субјеката, да би се утврдило шта они желе њиме постићи. Будући да Закон то не регулише, терет таквог посла је преваљен на судије, које ће морати у свакој конкретној ситуацији установити о чему је реч, на тај начин што ће узимати у обзир све релевантне околности случаја.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бикић, Енес, Гргић, Дубравко (2018): *Уговор о осигурању*, Анали Правног факултет Универзитета у Зеници
2. Водинелић, В. Владимир, (2007): *Увод у грађанско право*, пето неизмењено издање, Београд.
3. Ђурђевић, Дејан, (2017): *Институције наследног права*, осмо издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
4. Ђурђић, Тамара, Ђирић, Зоран, (2022): *Медико-легални аспект поништаја уговора о доживотном издржавању због недостатка алеаторности*, Међународна научна конференција: „Заштита људских права и слобода у светлу међународних и националних стандарда”, Зборник радова, Косовска Митровица.
5. Јакшић, Стеван (1960): *Облигационо право: Општи дио*, Веселин Маслеша, Сарајево.
6. Јовановић, Небојша (2013): *Уговор о игри и опклади као правна празнина*, Зборник радова: „Хармонизација грађанског права у региону“, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
7. Куштрумовић Ковачевић, Радмила, Лазић, Мирослав, (2011): *Увод у грађанско право*, друго издање, Ниш.
8. Перовић, Слободан, (1976): *Облигационо право*, треће издање, Београд.
9. Сворцан, Н. Слободан, (2004): *Коментар Закона о наслеђивању Србије*, Крагујевац.
10. Стеванов, Милош, (1966): *Даље изграђивање уговора о доживотном издржавању*, Анали Правног факултета у Београду.

ИЗВОРИ ПРАВА

- 1) Закон о наслеђивању („Сл. гласник РС”, бр. 46/95, 101/2003 - одлука УСРС и 6/2015).
- 2) Закон о облигационим односима („Сл. лист СФРЈ”, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, „Сл. лист СРЈ”, бр. 31/93, „Сл. лист СЦГ”, бр. 1/2003 - Уставна повеља и „Сл. гласник РС”, бр. 18/2020).
- 3) Закона о играма на срећу („Сл. гласник РС”, бр. 18/2020)

Danica KABAŠIĆ
Teaching Associate
University of Pristina in Kosovska Mitrovica
Faculty of Law

ALEATORIAL CONTRACTS IN THE LEGAL SYSTEM OF SERBIA

Summary

In the legal system of Serbia, aleatory contracts are defined as contracts where at the moment of concluding the contract it is not known what the final ratio of mutual payments will be or it is not known which contractual party will be the debtor, but it depends on some uncertain event. In the case of aleatory contracts, some of the essential elements are only determinable at the time of the creation of the contract, that is, they depend in whole or in part on a temporally uncertain or indefinite event. The domestic legal system includes the following in aleatory contracts - a game and bet contract, an insurance contract, as well as a life support contract. By applying the comparative and descriptive method, all the mentioned facts will be explained in more detail and presented in the continuation of the work.

Keywords: aleatory, aleatory contracts, excessive damage, future contingency, life support contract.

прегледни рад
достављен рад: 28.10.2022.
прихваћен за објављивање: 02.12.2022.
УДК 341.321-053.2

Александра ТОРОМАН*

СТАТУС И ПРАВА ДЕЦЕ У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА

Апстракт

На неке категорије лица оружани сукоби остављају теже последице с обзиром на њихов специфичан положај и њихову рањивост, а то су деца. Због тога, они треба да уживају посебну заштиту. Разлог лежи у томе што се у току оружаних сукоба неретко дешава да деца, не само што представљају жртве, буду предмет манипулација и искоришћавања на различите начине. Па тако, у неким ситуацијама деца чак постану регрутована како би и они вршили кривична дела која представљају најтежа кршења међународног хуманитарног права. Оваква врста ангажовања, која је данас широко распрострањена, ствара дуготрајне последице у психолошком, физичком и друштвеном сазревању деце. Све чешћа појава указала је на потребу да се ова категорија лица заштити на међународном нивоу, доносећи документе који ће побољшати статус деце. Такође, међународни механизми, који својим ставовима утичу на међународну заједницу, допринели су тако што су креирали нова правила уз помоћ којих се обезбеђује положај деце. На пример, сматра се да присилна регрутација деце млађих од 18 година и њихово укључивање у оружани сукоб представља један од најгорих облика дечијег рада. Са друге стране, ангажовање деце млађих од 15 година представља ратни злочин у складу са многобројним међународним документима, као што је Римски статут Међународног кривичног суда.

Кључне речи: деца; међународно хуманитарно право; оружани сукоби.

1. УВОД

Употреба силе је забрањена Повељом Уједињених нација и она представља когентно правно правило. Уколико до оружаног сукоба ипак дође, потребно је да се он у што већој мери хуманизује, односно да се заштите основна права припадника сукобљених страна, као и цивила. Оружани сукоби несумњиво остављају за собом различите последице. Неке од њих имају лакше,

---

* Студент докторских студија, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, aleksandra.toroman@outlook.com.

неке теже дејство па и у зависности од тога одређене категорије лица погађају на специфичан начин, а то су управо деца. Зато тим лицима треба да се посвети већа пажња јер одређени степен заштите постоји, али он није довољан и треба га константно побољшавати. Механизми унапређивања дечје заштите јесу међународни документи који датирају још од 1949. године и који своје постојање оправдавају чињеницом да деца имају специфичан положај у друштву и да су посебно рањиви. У другој половини XX века донете су конвенције из области људских права и међународног хуманитарног права, које подижу ниво заштите деце, како у оружаним сукобима, тако и ван њих.

У овом раду посебна пажња биће посвећена анализи ових правила која се примењују у оружаним сукобима и имају одређене посебности у односу на општу заштиту права деце. Такође, у раду ће бити приказана најважнија пресуда из ове области, а која би требало да представља увод у ефикаснију међународну кривичноправну заштиту деце и процесуирања, на међународном плану, лица одговорних за њихово кршење. Посебно поглавље рада ће обухватити угроженост права деце у оружаним сукобима и то само поједине аспекте штетних последица ових сукоба по децу. На тај начин, сагледавањем позитивноправних решења у међународном праву и након њихове анализе, могуће је и предложити нека нова решења којима би се унапредила заштита деца у оружаним сукобима.

2. ЗАШТИТА ПРАВА У МЕЂУНАРОДНИМ ДОКУМЕНТИМА

Како се повећава броја оружаних сукоба широм света, тако се и повећава број деце која су њихове жртве чак и у данашње време. Велики број деце је укључен у сукобе са једне стране, а са друге стране они трпе насиље, бивају убијени или пак немају право на образовање.¹ Такође, оправданост додатне заштите посебно деце произилази из физичке угрожености деце и њихове релативне економске, политичке и војне немоћи у ситуацијама оружаног сукоба.² Постоје мишљења да је заштита деце од последица оружаних сукоба морални императив, правна одговорност и питање

---

¹ Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Mrs Fatou Bensouda, on the International Day against the use of Child Soldiers: "Children are especially vulnerable. We must act to protect them", доступно на: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=200212-otp-statement-child-soldiers>, посећено дана 12.10.2022. године.

² К. Hanson, "International Children's Rights and Armed Conflict, *Human Rights and International Legal Disclosure*, No. 40, 2011, 44.

међународног мира и безбедности.³ Развојем међународног права јавила се потреба за заштитом деце на једном вишем нивоу, али се њихова заштита на међународном плану доводи у питање.⁴

Најважнији извори права који се баве овом проблематиком су обичајно хуманитарно право, Женевске конвенције и Додатни протоколи, Конвенција о правима детета,⁵ Римски Статут Међународног кривичног суда,⁶ Резолуција 1261 Савета безбедности Уједињених нација, Афричка повеља о правима и добробити детета.⁷ Резолуција Савета безбедности важна је јер је установила шест грубих кршења права деце у току оружаних сукоба. Они се односе на убијање и сакаћење деце, регрутовање или коришћење деце као војнике, сексуално насиље над децом, нападе на школе и болнице и ускраћивање хуманитарног приступа деци.⁸ Штавише, истакнуто је да забрана насиља над цивилима, укључујући децу, а посебно забрана убиства, сакаћења, округлог поступања и мучења представља начело међународног обичајног права, које има универзалну примену,⁹ а односи се на све ситуације оружаних сукоба.¹⁰ Заједнички члан 3 Женевских конвенција, који је извор ове заштите, не дозвољава изузетке и обавезујући је и за владине оружане снаге и за недржавне оружане групе.¹¹ Овим чланом се деци гарантује право да се према њима макар

---

³ The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict: The Legal Foundation, доступно на https://childrenandarmedconflict.un.org/publications/WorkingPaper-1_SixGraveViolationsLegalFoundation.pdf, посећено дана 12.10.2022. године.

⁴ S. Maslen, S. Islamshah, „Revolution not Evolution: Protecting the rights of children in armed conflict in the new millennium, Children’s Rights in Conflict and Peace“, The Society for International Development, *SAGE Publications*, London, 2000, 28.

⁵ Convention on the Rights of the Child - Конвенција о правима детета, United Nations, General Assembly Resolution 44/25, 20 November 1989.

⁶ The Rome Statute of the International Criminal Court - Римски Статут, Rome, 17 July 1998.

⁷ M. Jončić, „Zaštita posebnih kategorija lica u oružanim sukobima“, *Bibliid* Vol. LXVI, br. 3-4, 2014, 310.

⁸ The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict, *op.cit.*, 14.

⁹ J.M. Heckaerts, L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law, Vol. I: Rules*, Cambridge, 2005, 195.

¹⁰ Security Council Resolution 1261 - Резолуција Савета безбедности 1261, United Nations, adopted by the Security Council at its 4037th meeting, on 25 August 1999.

¹¹ Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field of 12 August 1949 - Женевска конвенција о побољшању положаја рањеника и болесника у оружаним сукобима, члан 3; Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea of 12 August 1949 - Женевска конвенција о побољшању положаја рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору, члан 3; Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War of 12 August 1949 - Женевска конвенција поступању са ратним заробљеницима, члан 3; Geneva Convention relative to

поступа хумано, као и да њихови животи и личност не би требали да буду предмет насиља нити окрутног поступања.¹² Ипак, постоје и стручњаци који сматрају да члан 3 ових Конвенције представља неадекватну заштиту хуманитарних права у оружаним сукобима, односно заштиту деце.¹³

2.1. Женевске конвенције и додатни Протоколи

Женевске конвенције, односно женевско право, сматрају се општим нормативним оквиром који се тичу положаја деце и њиховом заштитом на међународном нивоу.¹⁴ Основна заштита гарантује се појединим члановима, као што је, на пример, члан 14 који прописује да се направе одређене безбедне зоне, места на којима би рањени, болесни, деца испод 15 година, итд. били смештени. Такође, члан 38 је важан јер се страна деца млађа испод 15 година и мајке са децом млађом од 7 година изједначају са држављанима домаће државе, односно они имају “специјалан положај”.¹⁵

Са друге стране, поред многобројних чланова самих Женевских конвенција, корак даље представљају Додатни протоколи.¹⁶ Па се тако, чланом 77 став 2 Додатног Протокола I прописује да су државе уговорнице дужне да предузму све мере како деца која нису навршила 15 година не би директно учествовала у сукобима, али чак и да до тога дође, они и даље треба да уживају посебну заштиту, без обзира на то да ли су ратни заробљеници.¹⁷ Из тог разлога, може се рећи да је намера аутора члана 77 става 2 да децу млађу од 15 година задржи ван оружаног сукоба, као и да од њих не требало захтевати да врше одређене услуге, као што је прикупљање и преношење информација у

---

the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949 - Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата, члан 3.

¹² D. Plattner, “The Protection of Children in international humanitarian law”, *International Review of Red Cross*, No. 240, 1984, 140.

¹³ C. Cantrell, “Civilian Protection”, *International Law Journal*, No. 11, 1976, 310; C.C. Maher, “The Protection of Children in Armed Conflict: A Human Rights Analysis of the Protection Afforded to Children in Warfare”, *Boston College Third World Law Review*, No. 2, 1989, 303.

¹⁴ S. Singer, “The protection of children during armed conflict”, *International Review of Red Cross*, No. 252, 1986, 136.

¹⁵ R.K. Dixit, “Special Protection of Children During Armed Conflicts Under the Geneva Convention Regime”, *ISIL Yearbook of International Humanitarian and Refugee Law*, No. 2, 2001, 17.

¹⁶ J. Kupper, “International Law Concerning Child Civilians in Armed Conflicts”, *Clarendon Press*, Vol. 92, 1997, 802.

¹⁷ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts - Додатни протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба - Додатни Протокол I, 8 June 1977, члан 77 (2).

војне сврхе, транспорт оружја и муниције или обезбеђивање залиха.¹⁸ Такође, овим Протоколом се предвиђа да се смртна казна неће примењивати према особама млађим од 18 година.¹⁹

Додатни Протокол II значајан је из разлога што прописује полазне гаранције поступања према лицима која не учествују у сукобима,²⁰ што значи да се и он састоји из низа одредби које се односе на заштиту деце у оружаним сукобима.²¹ Члан 4 став 3 (б) утврђује да деца испод 15 година “неће бити регрутована у оружане снаге или групе, нити ће им се дозволити да учествују у непријатељствима.”²² Такође, исти члан се састоји од мера помоћи, васпитања, пружања неге, итд.²³ што јасно указује на сличности одредби и мера које прописује Додатни Протокол I. Али са друге стране, Протокол II не користи реч “директно” - када се односи на учествовање у сукобима, за разлику од Протокола II.²⁴

2.2. Конвенција о правима детета

Још један значајан документ који се бави овом проблематиком сматра се Конвенција о правима детета из 1989. године. Можемо рећи да ова Конвенција следи иста правила која се односе на положај и заштиту деце као што је то прописано Универзалном декларацијом о људским правима, Међународним пактом о грађанским и политичким правима, као и Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима.²⁵ Посебност Конвенције о правима детета огледа се у чињеници да предвиђа да дете треба да ужива посебну заштиту, што подразумева и правну заштиту, узимајући у обзир његову незрелост, физичког и менталног карактера.²⁶ За

---

¹⁸ Y. Sandoz, C. Swinarski, B. Zimmermann, *Commentary on Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Geneva: International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publications, 1987, 925.

¹⁹ Додатни Протокол I, члан 77 (5).

²⁰ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts - Додатни Протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба - Додатни Протокол II, 8 June 1977, члан 4.

²¹ L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2002, 90.

²² Додатни Протокол II, члан 4 (3)(b).

²³ Додатни Протокол II, члан 4.

²⁴ O. Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observer's Notes*, Beck/Hart, 2008, 470.

²⁵ A.J.M. Delissen, *Legal Protection of Child-Combatant after the Protocols: Reaffirmation, Development or a Step Backwards*, у A.J.M. Delissen, G.J. Tanja, *Humanitarian Law of Armed Conflict-Challenges Ahead: Essays in Honour of Frits Kalshoven*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, 154.

²⁶ Конвенција о правима детета, Преамбула.

потребе Конвенције, дете је “свако људско биће које није навршило 18 година живота, уколико се, по закону који се примењује на дете, пунолетство не стиче раније.”²⁷ Поред многобројних чланова који се односе на мере за заштиту деце, један од најважнијих је члан 38. Он се односи на обавезе држава чланица да поштују правила која се односе на заштиту деце, као и на то да су дужне да предузму све мере да деца која немају 15 година ни на који начин не учествују директно у сукобима.²⁸ Са друге стране, овај члан је и критикован из разлога што као минималну старосну границу за учешће деце у непријатељствима и њихово регрутовање у оружане снаге поставља 15 година.²⁹ Такође, сматра се и да члан 38 није иновативан и да он само захтева од држава да предузму одређене кораке, односно мере, али им не намеће апсолутну обавезу.³⁰ Из тога се може закључити да он прописује већ познати минимум заштите права деце, али на необавезујући начин.

2.3. Афричка повеља о правима и добробити детета

Афричка повеља о правима и добробити детета је важан регионални документ из разлога што представља међународни уговор и што је њиме померена старосна граница заштите деце.³¹ Према члану 2 ове Повеље дете се дефинише као људско биће које има мање од 18 година.³² Такође, и овом Повељом је прописано да свака држава треба да осигура да ниједно дете не учествује директно у непријатељствима и посебно да предузме све потребе мере заштите како би се спречила регрутација деце.³³ Посебност ове Повеље се огледа у прописивању старосне границе деце испод 18 година за њихово регрутовање у поређењу са Конвенцијом о правима детета где је предвиђена граница испод 15 година.

---

²⁷ Конвенција о правима детета, члан 1.

²⁸ Конвенција о правима детета, члан 38 (1) и (2).

²⁹ J. Kuper, *Children and Armed Conflict: Some Issues of Law and Policy*, у D. Fottrell, *Revisiting Children's Rights: 10 Years of the UN Convention on the Rights of the Child*, The Hague, Kluwer Law International, 2000, 107.

³⁰ C. Hamilton, T.A.El-Haj, “Armed Conflict: The Protection of Children under International Law”, *The International Journal of Children's Rights*, No. 5, 1997, 36.

³¹ Т. Шурлан, “Правни статус и заштита деце у оружаном сукобима - нове тенденције”, *Безбедност*, Београд, бр. 3, 2012, 126.

³² African Charter on the Rights and Welfare of the Child - Афричка повеља о правима и добробити детета, Organisation of African Unity, 01 July 1990, члан 2.

³³ Афричка повеља о правима и добробити детета, члан 22.

2.4. Статут Међународног кривичног суда

Наведене разлике су покушане да буду превазиђене доношењем Римског статута Међународног кривичног суда 1998. године (у даљем тексту Римски статут),³⁴ донет на Римској конференцији 1997. године. Тачније, државе чланице³⁵ Римског статута усагласиле су се по питању старосне границе регрутоване деце као што су и криминализовале такво понашање као ратни злочин.³⁶ Из тог разлога, Римски статут се може назвати првим документом који регрутовање и злоупотребу деце подиже на један виши ранг.³⁷ У моменту одржавања Римске конференције било је нејасно да ли се регрутовање и злоупотреба деце у непријатељствима већ искристалисало у злочин према међународном обичајном праву, и ако јесте, у којој мери.³⁸ Мишљења су била подељена.³⁹ Жалбено веће суда за Сијера Леоне сматрало је да је регрутовање деце већ постојало као злочин као део обичајног права, док је судија Џефри Робертсон био мишљења да коришћење деце није било део међународног кривичног права све до доношења Римског статута.⁴⁰ Међутим, овако подељена мишљења не оповргавају чињеницу да је регрутовање и коришћење деце злочин од 01. јула 2002. године, када је Римски статут ступио на снагу и почео да важи за државе над којима је Међународни кривични суд засновао своју надлежност.⁴¹

Ратни злочин, између осталог, представља и регрутовање деце млађе од 15 година у оружане снаге или групе, као и коришћење деце за активно учествовање у оружаним сукобима, на међународном⁴² и националном нивоу.⁴³ Али активно учествовање у оружаним сукобима не подразумева само директно учествовање у борби, него и извиђање, саботажу, шпијунирање и

---

³⁴ Римски Статут.

³⁵ Постоји 123 државе чланице Римског Статута. Списак држава доступно на https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=585, посећено дана 24.10.2022. године.

³⁶ International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Judgement, 14 March 2012, параграф 569.

³⁷ R. Graf, "The International Criminal Court and Child Soldiers - An Appraisal of Lubanga Judgment", *Journal of International Criminal Justice*, No. 10, 2012, 953.

³⁸ G. Werle, *Principles of International Criminal Law*, The Hague, TMC Asser Press, 2009, 331.

³⁹ D. Happold, "Children Participating in Armed Conflict and International Criminal Law", *Human Rights and International Legal Disclosure*, No. 5, 2011, 100.

⁴⁰ Special Court for Sierra Leone, Prosecutor v. Sam Ninga Norman, SCSL-2004-14-AR72(E), Decision on Preliminary Motion based on lack of jurisdiction, Dissenting Opinion of Justice Robertson, 31 May 2004, параграфи 45-47.

⁴¹ J.M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *op.cit.*, 482.

⁴² Римски Статут, члан 8(2)(b)(xxvi).

⁴³ Римски Статут, члан 8(2)(e)(vii).

коришћење деце као курира, мамаца или на војним контролним пунктовима.⁴⁴ Најбољи пример нам илуструје случај Лубанга који је вођен пред Међународним кривичним судом, када је Лубанга био оптужен, а касније и осуђен, за ратни злочин, односно члан 8(2)(b)(xxvi) Римског статута.⁴⁵ Наиме, Лубанга је био командант и оснивач групе “the Union Patriotique des Congolais” која је била позната по томе што је користила малу децу за учешће у оружаним сукобима у виду борбе, кувања, чишћења, шпијунирања и коришћења као сексуалних робова.⁴⁶ Био је блиско укључен у доношење разних одлука о политици запошљавања и активно је подржавао иницијативе за регрутацију, на пример држањем говора локалном становништву и регрутима. У једном од својих говора он је охрабривао децу, укључујући и оне млађе од 15 година, да се придруже војсци, али је и лично користио децу млађу од 15 година међу својим телохранитељима. Суд је закључио да су ови доприноси Лубанге, узети заједно, били од суштинског значаја за заједнички план који је резултирао регрутацијом девојчица и дечака млађих од 15 година и њиховом употребом за активно учешће у непријатељствима.⁴⁷

3. УГРОЖЕНОСТ ПРАВА ДЕЦЕ У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА

Оружани сукоби могу да оставе трајне последице по децу, с обзиром на чињеницу да могу озбиљно нашкодити њиховом физичком, друштвеном и психолошком сазревању. Па тако, могу утицати и на укупан развој и стабилност детета, односно на нормалан развој детињства.⁴⁸ Неке од битних последица оружаних сукоба по децу су појава деце војника, убијање и сакаћење деце, сексуално насиље над децом, напади на школе и болнице, отмице деце и остале последице у које спадају потхрањеност, болест и недостатак здравствене заштите, дуготрајно оштећење менталног здравља деце, губитак образовања, дечји брак, итд.⁴⁹ Међутим, за потребе овог рада детаљно ће бити описане само неке од њих.

---

⁴⁴ Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court, United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, 14 April 1998, 21.

⁴⁵ International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Decision on the confirmation of charges, 29 January 2007, conclusions.

⁴⁶ R. Graf, *op.cit.*, 951.

⁴⁷ International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Judgement, 14 March 2012, параграф 1356.

⁴⁸ S. Maslen, “Relevance of the Convention on the Rights of the Child to Children in Armed Conflict”, *Transnational Law and Contemporary Problems*, No. 2, 1996, 332.

⁴⁹ C. Djeddah, “Children and armed conflict”, *World Health*, No. 6, 1996, 12-13.

3.1. Деца-војници

Иако се сматрало да нису деца емоционално и физички способна да изврше суштинске задатке како би били војници или борци, открићем оружја који су једноставни за употребу појављују се идеје о коришћењу деце у оружаним сукобима, односно деца-војници.⁵⁰ Разлог за постојањем оваквих идеја лежи у чињеници да се деца лакше врбују, застрашују, узимајући у обзир околност да они слушају ауторитете и им нису довољно развијени морални стандарди.⁵¹ Такође, деца представљају јефтинију снагу јер је за њих потребно да се обезбеди мање хране и опреме, као и јефтиније оружје којима ће се они служити.⁵²

У оквиру UNICEF-а деца-војници се дефинишу као свака особа млађа од 18 година која је део било које врсте редовних или нередовних оружаних снага или оружаних група у било ком својству, укључујући и куваре, портире, гласнике и оне који прате такве групе. Они чувају и прикупљају информације, пружају медицинску помоћ, обављају кућне послове, носе залихе, помагају у пљачкању села, учествују у отмици и обуци друге деце.⁵³ Укључује и девојчице регрутоване у сексуалне сврхе и присилни брак. Не односи се, дакле, само на дете које носи или је носило оружје.⁵⁴

Са једне стране, деца-војници представљају починиоце најтежих злочина као што су мучење, силовање и убијање других војника и цивила али и истовремено ова деца су жртве регрутовања против своје воље.⁵⁵ Због тога, ова ситуација изазива много дилема, као што су статус овакве деце и могућности њиховог кривичног гоњења. Постоје мишљења да деца-војници треба да одговарају за извршење кривичних дела ради сатисфакције њихових жртава, али са друге стране, они нису досегли одређену зрелост да би

---

⁵⁰ J. McBride, *The War Crime of Child Soldier Recruitment*, The Hague, Asser Press, Springer, 2014, 5.

⁵¹ Justice and Reconciliation Project, *Complicating Victims and Perpetrators in Uganda: On Dominic Ongwen*, JRP Field Note 7, 2008, 15.

⁵² E. Schauer, T. Elbert, "The Psychological Impact of Child Soldiering", *Springer*, 2010, 311.

⁵³ N. Quenivet, "Does and Should International Law Prohibit the Prosecution of Children for War Crimes", *The European Journal of International Law*, No. 2, 2017, 434.

⁵⁴ Cape Town Principles And Best Practice On The Prevention Of Recruitment Of Children Into The Armed Forces And Demobilization And Social Reintegration Of Child Soldiers In Africa, 30 April 1997, доступно на <https://openasia.org/en/wp-content/uploads/2013/06/Cape-Town-Principles.pdf>, посећено дана 26.10.2022. године.

⁵⁵ M. Happold, "Child Soldiers: Victims or Perpetrators?", *University of La Verne Law Review*, 2008, 79.

одговарали, па чак и у неким случајевима поступају под принудом.⁵⁶ Уколико би се десило да дете-војник одговара, та ситуација би била у супротности са концептом заштите најбољег интереса детета.⁵⁷ Штавише, још једно важно питање које се тиче одговорности деце-војника јесте постојање њихове воље и свести. Уколико је у конкретном случају нека особа неспособна да управља својим поступцима или код ње не постоји слобода избора да ли ће предузети радњу одређеног кривичног дела - та особа не може бити одговорна за извршење тог кривичног дела.⁵⁸

Са друге стране, Римски статут јасно прописује да није надлежан да одлучује о одговорности лица која у време извршења кривичног дела нису навршила 18 година.⁵⁹ Као што је већ раније истакнуто, ратни злочин представља регрутовање и коришћење деце млађе од 15 година. На основу тога можемо закључити да, према Римском статуту, државе могу да регрутују децу која имају 16, 17 година и која ће вршити кривична дела, а којима се неће судити пред Међународним кривичним судом.⁶⁰ Међутим, то наравно не значи да ова деца, уколико се утврди њихова одговорност, неће одговарати уопште, јер постоји могућност да се њима суди пред националним судовима.⁶¹ Из тог разлога се сматра да би требало забрану регрутовања и коришћења деце у оружаним сукобима подићи на 18 година.⁶²

Непријатељства, односно оружани сукоби остављају последице на психо-физички развој детета, које могу трајати дуг временски период, некада чак и много дуже од оружаног сукоба и периода регрутовања.⁶³ Они се свакодневно сусрећу са мучењем, силовањем, мањком воде, хране и сна и улажу огромне физичке напоре који превазилазе оквире нормалног дечијег

---

⁵⁶ F. Leveau, "Liability of Child Soldiers Under International Criminal Law", *Osgoode Hall Review of Law and Policy*, Vol. 4, No. 1, 2014, 37-38.

⁵⁷ F. Leveau, *op.cit.*, 66.

⁵⁸ E. Lafayette, "The Prosecution of child soldiers: Balancing accountability with justice", *Syracuse Law Review*, Vol. 63, 2013, 301; M. Norbert, "Children at War: The Criminal Responsibility of Child Soldiers", *Pace International Law Review Online Companion*, No. 1, 2011, 36.

⁵⁹ Римски Статут, члан 26.

⁶⁰ A. Cassese, "The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections", *European Journal of International Law*, Vol. 10, 1999, 153.

⁶¹ A. Cassese, P. Gaeta, *Cassese's International Criminal Law*, Oxford University Press, 2013, 267; O. Triffterer, *op.cit.*, 777.

⁶² J. Jones, S. Powles, *International Criminal Practice*, превод, Београд, Фонд за хуманитарно право, 2005, 353; Y. Arai-Takahashi, "War Crimes relating to child soldiers and other children that are otherwise associated with armed groups in situations of non-international armed conflict: An incremental step toward a coherent legal framework?", *Questions of International Law*, Vol. 60, 2019, 42.

⁶³ E. Schauer, T. Elbert, *op.cit.*, 314.

живота и развоја.⁶⁴ Због покушаја избегавања кривичне одговорности, деца-војници често добијају задатке и бивају послати на мисије које су најопасније по њихов живот и здравље.⁶⁵ Да би деца-војници преживели, они углавном науче да искључе емоције и да усвајају принципе групе у којој су предмет регрутације и коришћења.⁶⁶

3.2. Остала угрожавања права деце

Једна од многих последица оружаних сукоба представља дечји брак, као што је већ претходно истакнуто. Према међународним стандардима, дечји брак представља облик принудног брака с обзиром на то да једна или обе стране нису изразиле потпун и слободан пристанак.⁶⁷ Дечји брак одузима деци могућност да доносе одлуке о својим животима.⁶⁸ То ремети њихово образовање и чини их рањивијим на насиље, дискриминацију и злостављање.⁶⁹ Дечји бракови спречавају пуно учешће деце у економским, политичким и друштвеним сферама током њиховог живота. За девојке, дечји брак је такође често праћен раном и честом трудноћом и порођајем, што резултира вишим од просечних стопа морталитета мајки.⁷⁰ Такође, дечји бракови нису исти за дечаке и девојчице, нити су исти у свету, чак и унутар једне државе.⁷¹ Много веће последице они остављају на девојчице јер су оне примарно у улози мајке, жене, што носи са собом мањак времена за лично образовање и усавршавање.⁷² Поред тога што постоје ситуације када су девојчице принуђене да ступе у брак,

⁶⁴ E. Schauer, T. Elbert, *op.cit.*, 312.

⁶⁵ R. Cryer, et al., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge University Press, 2010, 309.

⁶⁶ N. Grant, Duress as a Defence for Former Child Soldiers? Dominic Ongwen and the International Criminal Court, *International Crimes Database Brief*, 2016, 7.

⁶⁷ C. Thomas, "Forced and early marriage: A focus on Central and Eastern Europe and former Soviet Union countries with selected laws from other countries", 19 June 2009, 2, доступно на

https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw_legislation_2009/Expert%20Paper%20EGMGPLHP%20Cheryl%20Thomas%20revised_.pdf, посећено дана 26.10.2022. године.

⁶⁸ Join us in ending child marriage, July 2017, доступно на https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/EndingChildMarriage_Brochure_English-Web-Final.pdf, посећено дана 26.10.2022. године.

⁶⁹ D. Mazurana, A. Marshak, K. Spears, "Child marriage in armed conflict", *International Review of the Red Cross*, 2019, 584.

⁷⁰ A. Raj, "When mother is a child: the impact of child marriage on the health and human rights of girls", *Archives of Disease in Childhood*, No. 95, 2010, 931.

⁷¹ D. Mazurana, A. Marshak, K. Spears, *op.cit.*, 587.

⁷² S. Petroni, et al., "New findings of Child Marriage in Sub-Saharan Africa", *Annals of Global Health*, No. 5-6, 2017, 781.

а затим су у заточеништву, неке од њих “вољно” узимају мужа борца како би себи и деци обезбедиле сигурност и уточиште, јер њихови родитељи не дозвољавају да се врате својим кућама.⁷³ Тада оне обављају битне улоге за оружану групу, од сексуалних односа и рађања деце до вођења кућа и домаћинства.⁷⁴

Са друге стране, један од великих проблема који прати и децу-војнике, децу која ступе у брак, децу у заточеништву и осталу, јесте дуготрајно оштећење њиховог менталног здравља на које утичу изложеност разним врстама насиља, трајање оружаног сукоба и природа доживљених и сведочених трауматских догађаја.⁷⁵ Најчешћи ментални поремећаји међу децом су депресија и посттрауматски стресни поремећај.⁷⁶ Деца узраста од 0 до 6 година показују повећану анксиозност, страх, нервозу, тугу и плач и имају проблема са спавањем.⁷⁷ Старија деца имају проблема са понашањем и прате их поремећаји који су повезани са њиховим понашањем.⁷⁸ Такође, последице оружаних сукоба, осете се и на односе у породици, односе са вршњацима и одражавају се и кроз незадовољство животом.⁷⁹ Сматра се, са друге стране, да иако сукоби имају негативно дејство на децу, постоје фактори који овај негативан утицај могу на неки начин да умање, а то је присуство заштитних фактора, односно прихватање породице и заједнице.⁸⁰

На крају, једнако важне последице представљају потхрањеност, болест и недостатак здравствене заштите деце. Најтежа и најчешћа последица ванредних ситуација јесте екстремна потхрањеност код деце.⁸¹ С тим у вези, Конвенцијом о правима детета чланом 24 прописано је да ће државе чланице настојати да ниједном детету не буде ускраћено право на здравствену заштиту; да ће се државе чланице залагати да смање стопу смртности деце, да обезбеде

⁷³ D. Mazurana, A. Marshak, “Addressing data gaps on child, early and forced marriage in humanitarian settings”, *White Paper and Discussion Draft*, 2019, 9.

⁷⁴ D. Mazurana, A. Marshak, K. Spears, *op.cit.*, 595.

⁷⁵ F. Charlson, et al., “New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings: a systematic review and meta-analysis”, *The Lancet*, 2019, 240.

⁷⁶ R.S. Murthy, R. Lakshminarayana, “Mental health consequences of war: a brief review of research findings”, *World psychiatry: official journal of the World Psychiatric Association*, 2006, 25.

⁷⁷ A. Kadir, et al, “The Effects of Armed Conflict on Children”, *Pediatrics*, 2018, 7.

⁷⁸ G. Halevi, “Risk and Resilience Trajectories in War-Exposed Children across the First Decade of Life”, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, No. 10, 2016, 1185.

⁷⁹ L. Farhood, et al., “The impact of war on the physical and mental health of the family: The Lebanese experience”, *Social science and medicine*, No. 12, 1993, 1557.

⁸⁰ R.L. Frounferker, et al., “Living through war: Mental health of children and youth in conflict-affected areas”, *International Review of the Red Cross*, 2019, 485.

⁸¹ Deca su svima važna, 64, доступно на <https://api.pks.rs/storage/assets/Deca-su-svima-vazna.pdf>, посећено дана 27.10.2022. године.

медицинску помоћ и здравствену заштиту деци и да ће сузбијати болести и потхрањеност.⁸² Овакве ситуације носе са собом дугорочне и тешке последице, које се огледају у лошем здрављу, инвалидитету, малој величини тела, смањење економске продуктивности и повећаној рањивости.⁸³

4. ЗАКЉУЧАК

Права деце у оружаним сукобима заштићена су многобројним изворима, међу којима се посебно истичу Женевске конвенције и Додатни Протоколи, Конвенција о правима детета, Афричка повеља о правима и добробити детета и Римски статут Међународног кривичног суда. Заједничко за све њих је да се деци посвећује посебна пажња и омогућава повољан третман. Са друге стране, оно што их разликује јесте чињеница да нека документа прописују забрану регрутовања деце испод 15, а нека испод 18 година. Као пример, можемо узети Римски статут који ратни злочин сматра регрутовање деце која су млађа од 15 година, а Међународни кривични суд је надлежан да гони учиниоце кривичних дела који су у време извршења кривичног дела навршили 18 година. Самим тим, то значи да уколико неко дете-војник које је извршило кривично дело, а има 16 година, неће одговорати пред овим судом који се стара да кажњава учиниоце кривичних дела који погађају међународну заједницу. Ова чињеница нам говори да један међународни суд оставља националним судовима да одлуче о одговорности овог починиоца. То значи да би национални судови требали да поставе стандарде и мишљења по овом питању, што нам јасно указује да ће се они разликовати од државе до државе. Сматрам да би боље решење да Међународни кривични суд узме активнију улогу по овом питању, како би створио униформна правила.

Поред статуса деце-војника значајно је и питање осталих последица оружаних сукоба на децу. Неки од њих, којима није посвећена довољна пажња, би требали да буду предмет анализе већег броја научних радова и релевантних стручњака. То се пре свега односи на дечји брак, дуготрајно оштећење менталног здравља деце и потхрањеност, болест и недостатак здравствене заштите деце. У раду су наглашени правни недостаци регулисања ових последица и указује се на потребу доношења додатне међународноправне регулативе. Из свега наведеног може се закључити да је питањима статуса и

---

⁸² Конвенција о правима детета, члан 24.

⁸³ R. Dahab, L. Becares, M. Brown, "Armed conflict as a determinant of children malnourishment: a cross-sectional study in the Sudan", *BMC Public Health*, 2020, 2.

права деце у оружаним сукобима потребно посветити још више пажње с обзиром на њихов посебно осетљив и рањив положај ове групе лица.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге и чланци

1. A. Cassese, "The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections", *European Journal of International Law*, Vol. 10, 1999.
2. A. Cassese, P. Gaeta, *Cassese's International Criminal Law*, Oxford University Press, 2013.
3. A. Kadir, et al, "The Effects of Armed Conflict on Children", *Pediatrics*, 2018.
4. A. Raj, "When mother is a child: the impact of child marriage on the health and human rights of girls", *Archives of Disease in Childhood*, No. 95, 2010.
5. A.J.M. Delissen, *Legal Protection of Child-Combatant after the Protocols: Reaffirmation, Development or a Step Backwards*, у A.J.M. Delissen, G.J. Tanja, *Humanitarian Law of Armed Conflict-Challenges Ahead: Essays in Honour of Frits Kalshoven*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991.
6. C. Cantrell, "Civilian Protection", *International Law Journal*, No. 11, 1976.
7. C. Djeddah, "Children and armed conflict", *World Health*, No. 6, 1996.
8. C. Hamilton, T.A.El-Haj, "Armed Conflict: The Protection of Children under International Law", *The International Journal of Children's Rights*, No. 5, 1997.
9. C.C. Maher, "The Protection of Children in Armed Conflict: A Human Rights Analysis of the Protection Afforded to Children in Warfare", *Boston College Third World Law Review*, No. 2, 1989.
10. D. Happold, "Children Participating in Armed Conflict and International Criminal Law", *Human Rights and International Legal Disclosure*, No. 5, 2011.
11. D. Mazurana, A. Marshak, "Addressing data gaps on child, early and forced marriage in humanitarian settings", *White Paper and Discussion Draft*, 2019.
12. D. Mazurana, A. Marshak, K. Spears, "Child marriage in armed conflict", *International Review of the Red Cross*, 2019.
13. D. Plattner, "The Protection of Children in international humanitarian law", *International Review of Red Cross*, No. 240, 1984.
14. E. Lafayette, "The Prosecution of child soldiers: Balancing accountability with justice", *Syracuse Law Review*, Vol. 63, 2013.

15. E. Schauer, T. Elbert, "The Psychological Impact of Child Soldiering", *Springer*, 2010.
16. F. Charlson, et al., "New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings: a systematic review and meta-analysis", *The Lancet*, 2019.
17. F. Leveau, "Liability of Child Soldiers Under International Criminal Law", *Osgoode Hall Review of Law and Policy*, Vol. 4, No. 1, 2014.
18. G. Halevi, "Risk and Resilience Trajectories in War-Exposed Children across the First Decade of Life", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, No. 10, 2016.
19. G. Werle, *Principles of International Criminal Law*, The Hague, TMC Asser Press, 2009.
20. J. Jones, S. Powles, *International Criminal Practice*, превод, Београд, Фонд за хуманитарно право, 2005.
21. J. Kuper, *Children and Armed Conflict: Some Issues of Law and Policy*, у D. Fottrell, *Revisiting Children's Rights: 10 Years of the UN Convention on the Rights of the Child*, The Hague, Kluwer Law International, 2000.
22. J. Kupper, "International Law Concerning Child Civilians in Armed Conflicts", *Clarendon Press*, Vol. 92, 1997.
23. J. McBride, *The War Crime of Child Soldier Recruitment*, The Hague, Asser Press, Springer, 2014.
24. J.M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law: Volume I: Rules*, Cambridge University Press, 2005.
25. Justice and Reconciliation Project, *Complicating Victims and Perpetrators in Uganda: On Dominic Ongwen*, JRP Field Note 7, 2008.
26. K. Hanson, "International Children's Rights and Armed Conflict", *Human Rights and International Legal Disclosure*, No. 40, 2011.
27. L. Farhood, et al., "The impact of war on the physical and mental health of the family: The Lebanese experience", *Social science and medicine*, No. 12, 1993.
28. L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2002.
29. M. Happold, "Child Soldiers: Victims or Perpetrators?", *University of La Verne Law Review*, 2008.
30. M. Jončić, „Zaštita posebnih kategorija lica u oružanim sukobima“, *Biblid* Vol. LXVI, br. 3-4, 2014.
31. M. Norbert, "Children at War: The Criminal Responsibility of Child Soldiers", *Pace International Law Review Online Companion*, No. 1, 2011.
32. N. Grant, Duress as a Defence for Former Child Soldiers? Dominic Ongwen and the International Criminal Court, *International Crimes Database Brief*, 2016.

33. N. Quenivet, "Does and Should International Law Prohibit the Prosecution of Children for War Crimes", *The European Journal of International Law*, No. 2, 2017.
34. R. Cryer, et al., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge University Press, 2010.
35. R. Dahab, L. Becares, M. Brown, "Armed conflict as a determinant of children malnourishment: a cross-sectional study in the Sudan", *BMC Public Health*, 2020.
36. R. Graf, "The International Criminal Court and Child Soldiers - An Appraisal of Lubanga Judgment", *Journal of International Criminal Justice*, No. 10, 2012.
37. R.K. Dixit, "Special Protection of Children During Armed Conflicts Under the Geneva Convention Regime", *ISIL Yearbook of International Humanitarian and Refugee Law*, No. 2, 2001.
38. R.L. Frounfelder, et al., "Living through war: Mental health of children and youth in conflict-affected areas", *International Review of the Red Cross*, 2019.
39. R.S. Murthy, R. Lakshminarayana, "Mental health consequences of war: a brief review of research findings", *World psychiatry: official journal of the World Psychiatric Association*, 2006.
40. S. Maslen, "Relevance of the Convention on the Rights of the Child to Children in Armed Conflict", *Transnational Law and Contemporary Problems*, No. 2, 1996.
41. S. Maslen, S. Islamshah, „Revolution not Evolution: Protecting the rights of children in armed conflict in the new millennium, Children’s Rights in Conflict and Peace“, The Society for International Development, *SAGE Publications*, London, 2000.
42. S. Petroni, et al., "New findings of Child Marriage in Sub-Saharan Africa", *Annals of Global Health*, No. 5-6, 2017.
43. S. Singer, "The protection of children during armed conflict", *International Review of Red Cross*, No. 252, 1986.
44. Y. Arai-Takahashi, "War Crimes relating to child soldiers and other children that are otherwise associated with armed groups in situations of non-international armed conflict: An incremental step toward a coherent legal framework?", *Questions of International Law*, Vol. 60, 2019.
45. Y. Sandoz, C. Swinarski, B. Zimmermann, *Commentary on Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Geneva: International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publications, 1987.

46. O. Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observer's Notes*, Beck/Hart, 2008.
47. Т. Шурлан, “Правни статус и заштита деце у оружаним сукобима - нове тенденције”, *Безбедност*, Београд, бр. 3, 2012.

Правни прописи

1. African Charter on the Rights and Welfare of the Child - Афричка повеља о правима и добробити детета, Organisation of African Unity, 01 July 1990.
2. Convention on the Rights of the Child - Конвенција о правима детета, United Nations, General Assembly Resolution 44/25, 20 November 1989.
3. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field of 12 August 1949 - Женевска конвенција о побољшању положаја рањеника и болесника у оружаним сукобима.
4. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea of 12 August 1949 - Женевска конвенција о побољшању положаја рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору.
5. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949 - Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата.
6. Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War of 12 August 1949 - Женевска конвенција поступању са ратним заробљеницима.
7. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts - Додатни протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба - Додатни Протокол I, 8 June 1977.
8. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts - Додатни Протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба - Додатни Протокол II, 8 June 1977.
9. Security Council Resolution 1261 - Резолуција Савета безбедности 1261, United Nations, adopted by the Security Council an its 4037th meeting, on 25 August 1999.

10. The Rome Statute of the International Criminal Court - Римски Статут, Rome, 17 July 1998.

Судска пракса

1. International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Judgement, 14 March 2012.
2. International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Decision on the confirmation of charges, 29 January 2007.
3. Special Court for Sierra Leone, Prosecutor v. Sam Ninga Norman, SCSL-2004-14-AR72(E), Decision on Preliminary Motion based on lack of jurisdiction, Dissenting Opinion of Justice Robertson, 31 May 2004.

Остали извори

1. C. Thomas, "Forced and early marriage: A focus on Central and Eastern Europe and former Soviet Union countries with selected laws from other countries", 19 June 2009, 2, доступно на https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw_legislation_2009/Expert%20Paper%20EGMGPLHP%20_Cheryl%20Thomas%20revised_.pdf, посећено дана 26.10.2022. Године.
2. Cape Town Principles And Best Practice On The Prevention Of Recruitment Of Children Into The Armed Forces And Demobilization And Social Reintegration Of Child Soldiers In Africa, 30 April 1997, доступно на <https://openasia.org/en/wp-content/uploads/2013/06/Cape-Town-Principles.pdf>, посећено дана 26.10.2022. Године.
3. Deca su svima važna, 64, доступно на <https://api.pks.rs/storage/assets/Deca-su-svima-vazna.pdf>, посећено дана 27.10.2022. године.
4. Join us in ending child marriage, July 2017, доступно на https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/EndingChildMarriage_Brochure_English-Web-Final.pdf, посећено дана 26.10.2022. године.
5. Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court, United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, 14 April 1998.
6. Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Mrs Fatou Bensouda, on the International Day against the use of Child Soldiers: "Children are especially vulnerable. We must act to protect them", доступно

на: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=200212-otp-statement-child-soldiers>, посећено дана 12.10.2022. Године.

7. The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict: The Legal Foundation, доступно на https://childrenandarmedconflict.un.org/publications/WorkingPaper1_SixGraveViolationsLegalFoundation.pdf, посећено дана 12.10.2022. Године.

Aleksandra TOROMAN
PhD student
University of Novi Sad
Faculty of Law

STATUS AND RIGHTS OF CHILDREN IN ARMED CONFLICTS

Summary

For some categories of individuals, armed conflicts have more serious consequences, given their particular situation and vulnerability, namely children. Therefore, they should enjoy special protection. The reason for this lies in the fact that children are often not only victims in armed conflicts, but are also manipulated and exploited in various ways. Thus, in some situations, children are even recruited to commit crimes that constitute the most serious violations of international humanitarian law. This type of engagement, which is now widespread, has long-term effects on the psychological, physical, and social maturation of children. The increasingly common phenomenon demonstrates the need to protect this category of individuals at the international level and to present documents that improve the status of children. International mechanisms that influence the international community with their views also contributed by creating new rules that help to secure the position of children. For example, the forced recruitment of children under the age of 18 and their participation in armed conflicts is considered one of the worst forms of child labor. On the other hand, the recruitment of children under the age of 15 is a war crime enshrined in numerous international documents, such as the Rome Statute of the International Criminal Court.

Key words: children, international humanitarian law, armed conflicts.

УПУТСТВО АУТОРИМА

1. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

Рукопис рада мора бити компјутерски обрађен коришћењем програма WORD, на формату странице A4, у фонту Times New Roman (величина фонта 12pt, размак између редова 1,5), писан на српском језику, ћириличним писмом (Serbian, Cyrillic Serbia). Уколико је рад писан на неком од страних језика у широј употреби у међународној комуникацији, потребно је да садржи резиме и кључне речи на српском језику и писму.

Обим рада је један ауторски табак, који, према претходним упутствима износи до 16 страна компјутерски обрађеног текста.

Рад се предаје у електронском облику и подлеже обавезној анонимној рецензији два рецензента којима није познат идентитет аутора, као што ни аутору није познат идентитет рецензената.

2. ФОРМА И СТРУКТУРА

У горњем левом углу, пре наслова рада, наводе се подаци о аутору (ауторима): академска титула, име и презиме, звање, афилијација (у фусноти и електронска адреса). Ови подаци се достављају и на енглеском језику, уз резиме.

НАСЛОВ рада се пише на средини, великим словима, фонт 12, након чега следе апстракт обима до 20 редова и кључне речи (максимум пет).

ПОДНАСЛОВИ се пишу на средини, великим словима, фонт 12, и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне са такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. малим словима, фонт 12, 1.1.1. – малим словима, фонт 12, итд.

Након интегралног текста рада, следе резиме (Summary) обима до једне стране, са подациома о аутору, насловом рада и кључним речима на енглеском језику (максимално пет), као и попис коришћене литературе (редослед: азбучни ред према почетном слову презимена аутора).

3. ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

Књиге се наводе на следећи начин: прво слово имена (са тачком) и презиме аутора, назив (*италик*), место издања, година издања (курентом – обично). Ако се наводи и број стране, он се пише без икаквих додатака (попут стр., р., рр. и слично).¹

Уколико се наводи и издавач, пише се курентом пре места издања. Навођење назива издавача није обавезно, али је пожељно.²

Уколико се у раду цитира текст одређеног аутора, **код поновљеног цитирања** тог текста, после првог слова имена и презимена аутора, следи ознака *op. cit* и број стране.³

Уколико се цитира **више радова истог аутора**, а пошто је први пут назив сваког рада наведен у пуном облику, после првог слова имена и презимена аутора, ставља се у загради година издања књиге или чланка.

Уколико исте године аутор има више објављених радова који се цитирају, уз годину се додају ћирилична слова а, б, в, г, итд., после чега следи само број стране.⁴

Уколико постоји **више аутора** књиге или чланка (**до три**) раздвајају се зарезом.⁵

Уколико се цитира књига (чланак) са **више од три аутора**, наводи се прво слово имена и презиме само првог од њих, уз додавање скраћенице *et al.*⁶

Наредно цитирање.⁷

Уколико се цитира податак са исте стране из истог дела као у претходној фусноти, користи се латинична скраћеница *Ibid*, с тачком на крају (без навођења презимена и имена аутора): *Ibid*.

Уколико се цитира податак из истог дела као у претходној фусноти, али с различите стране, користи се латинична скраћеница *Ibid*, наводи се одговарајућа страна и ставља тачка на крају; *Ibid*, 69.

---

¹ З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, 254.

² З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Правна књига, Београд, 2010, 265.

³ З. Стојановић, *op. cit.*, 265.

⁴ З. Стојановић (2010), 265; З. Стојановић (2010а), 222; З. Стојановић (2010б), 223.

⁵ С. Константиновић-Вилић, В. Николић-Ристановић, М. Костић, *Криминологија*, Прометеј, Београд, 2010.

⁶ М. F. Aebi et al., *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, Fifth Edition, HEUNI, Den Haag, 2010.

⁷ М. F. Aebi et al., (2010), 254.

Чланци се наводе на следећи начин: прво слово имена (са тачком) и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа (*италик*), број и годиште, место и година издања, број стране (све курентом - обично).⁸

Прописи се наводе пуним називом, потом се **под наводницима** наводи гласило у коме је пропис објављен, а после зареза број и година објављивања. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања после црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати. Уколико је било измена и допуна прописа, наводе се сукцесивно бројеви и године објављивања измена и допуна.⁹

Навођење **судских одлука** треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

Цитирање **текстова с интернета** треба да садржи назив цитираног текста, адресу интернет странице и датум приступа страници.¹⁰

---

⁸ С. Перовић, „Право на слободу и природно право“, *Правни живот*, бр. 7-8, Београд, 2004, 9.

⁹ Закон о облигационим односима – ЗОО, „Службени лист СФРЈ“, бр. 29/78.

¹⁰ Recommendation No. R (99)4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning The Legal Protection Of Incapable Adults, [http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec\(99\)4E.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec(99)4E.pdf), 15. децембар 2020. године.

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА

1. Проф. др Слободанка Перић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
2. Проф. др Валентина Ђорђевић Цветковић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду,
3. Проф. др Душица Миладиновић-Стефановић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Нишу,
4. Др Милица Колаковић-Бојовић, виши научни сарадник Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду,
5. Проф. др Милош Прица, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Нишу,
6. Проф. др Дејан Мирковић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
7. Проф. др Огњен Вујовић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
8. Проф. др Страхиња Миљковић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
9. Проф. др Бојан Бојанић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
10. Проф. др Здравко Грујић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,

11. Проф. др Драган Благоић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
12. Проф. др Сузана Димић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
13. Dr Miklos Tihanyi, Senior Lecturer, University of Public Service, Faculty of Law Enforcement, Будимпешта, Мађарска,
14. Доц. др Валентина Цветковић Ђорђевић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду,
15. Доц. др Душко Челић, доцент Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
16. Доц. др Срђан Радуловић, доцент Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
17. Доц. др Гордана Дамјановић, доцент Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
18. Доц. др Данијела Петровић, доцент Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.
19. Доц. др Невена Миленковић, доцент Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
20. Др Иван Милић, асистент са докторатом Правног факултета Универзитета у Новом Саду.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

378.63

ЗБОРНИК радова / Правни факултет Универзитета
у Приштини са привременим седиштем у Косовској
Митровици / главни и одговорни уредник Драган Благоћ. -
1991- . - Косовска Митровица : Правни факултет
Универзитета
у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
1991- (Краљево : Кварк). - 24 cm

Доступно и на:

https://pra.pr.ac.rs/centar_za_naucno_istrzivacku_delatnost/. -

Годишње. -

Је наставак: Përmbledhje punimesh - Fakulteti juridik (Prishtinë) =

ISSN 0351-577X

ISSN 0354-6543 = Зборник радова Правног факултета у

Приштини

COBISS.SR-ID 112451847

www.pra.pr.ac.rs

e-mail: pra@pr.ac.rs, zbornik.pf@pr.ac.rs

Ул. Лоле Рибара 29, 38220 Косовска Митровица

Тел/факс: 028/425-339, 028/425-338